МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЗАБАРНИЙ МАКСИМ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 343.9:343.85(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ В МЕХАНІЗМІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

М. М. Забарний

Ірпінь – 2025

АНОТАЦІЯ

Забарний М. М. Теоретико-прикладні засади кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Державний податковий університет, Ірпінь, 2025.

У дисертації підкреслено, що на сьогодні основними аспектами формування методології кримінологічного дослідження є загальні методологічні принципи, до яких належать об'єктивність, системність, історизм і конкретні методи кримінології: емпіричні методи (соціологічні опитування, інтерв'ю, спостереження, аналіз статистичних даних) і теоретичні (моделювання, аналіз літератури, порівняльний аналіз). Зміни в злочинності потребують постійного оновлення й адаптації кримінологічних підходів. Сучасні кримінальні правопорушення часто мають більш складні форми й вимагають нових стратегій для їхньої протидії та розслідування. Тому розвиток кримінології є критично важливим для ефективної протидії злочинності.

Наголошено, що створення та розвиток цифрової кримінології передбачає проведення фундаментальних і прикладних досліджень у таких ключових сферах:

1) підвищення ефективності протидії злочинності у сфері цифровізації: розробка нових методів і стратегій протидії злочинності з урахуванням цифрових змін; вивчення впливу цифрових технологій на моделі злочинності та розробка відповідних заходів;

2) створення й використання баз даних кримінальної інформації: створення та ведення відповідних баз даних для збирання, зберігання й обробки кримінальної інформації;

3) аналіз кримінальних даних на основі цифрових технологій: зокрема, використання аналітичних інструментів для обробки значних обсягів даних для виявлення закономірностей та тенденцій і застосування методів машинного навчання та штучного інтелекту для покращення прогнозування злочинності;

4) забезпечення прав громадян у цифровому суспільстві, а саме розробка та впровадження стандартів і норм щодо захисту персональних даних та забезпечення приватності в цифровому середовищі, вивчення впливу нових технологій на права й свободи громадян, а також розробка механізмів їхнього захисту;

5) залучення громадськості до протидії злочинності в умовах розвитку мережі «Інтернет»: розробка стратегій для інтеграції громадськості в процес протидії злочинності через цифрові платформи; вивчення ефективних способів комунікації та співпраці з громадськістю для підвищення рівня безпеки в цифровому середовищі.

Досліджено співвідношення кримінологічного аналізу злочинності та кримінального аналізу, що є постійним об’єктом дослідження провідних учених-кримінологів як нашої країни, так і іноземних науковців. Вказано, що кримінологічний аналіз злочинності – дослідницька процедура, що полягає у виявленні, збиранні, описанні, поясненні, оцінюванні кримінологічної інформації щодо стану та інших показників злочинності, а також процесів і явищ, що її детермінують та є чинниками обструкції.

Аргументовано, що причини кримінально протиправної діяльності можна поділити на дві основні категорії: спадкові чинники та чинники навколишнього середовища. Спочатку кримінологічна наука фокусувалася на внутрішніх характеристиках особи, вважаючи, що схильність до кримінально протиправної поведінки можна визначити через психічний стан батьків. Однак з часом із накопиченням знань про детермінанти людської поведінки стало зрозуміло, що врахування впливу навколишнього середовища є також критично важливим. Тому такі аспекти, як сім’я, соціальний статус, рівень

освіти та соціальне оточення є ключовими чинниками, які потрібно враховувати одночасно зі спадковими й особистісними характеристиками.

Встановлено, що система кримінологічного аналізу злочинності може бути розглянута з двох сторін: змістовної та організаційної. У змістовному аспекті вона складається з двох частин: методичної та предметної. В організаційному аспекті система кримінологічного аналізу злочинності є сукупністю взаємопов'язаних процедур, поетапне виконання яких забезпечує повноту, всебічність та об'єктивність результатів аналізу. Вона складається з кількох структурно-функціональних блоків, кожен з яких логічно пов'язаний з іншими та має чітко визначену мету, а також являє собою заздалегідь визначений і концептуально обґрунтований набір відповідних організаційно-методичних операцій. Зазвичай науковці виокремлюють такі етапи кримінологічного аналізу: а) обґрунтування потреби в проведенні кримінологічного аналізу злочинності, виявлення та дослідження відповідної кримінологічної проблеми; б) постановка дослідницького завдання з урахуванням виявленої проблеми; в) формування обґрунтованих гіпотез; г) планування процедури аналізування, складання плану та проведення попередніх розрахункових процедур; д) збір, обробка, узагальнення й оцінка кримінологічної інформації; е) формулювання висновків і рекомендацій.

Сформовано типовий формальний алгоритм оперативно-розшукового кримінологічного аналізу, який розглядається як репозиторій. Цей алгоритм охоплює такі етапи: визначення цілей і прогнозування завдань; аналіз результатів оперативно-розшукового спостереження з виявленням позитивних і негативних чинників, які впливають на оперативну обстановку; систематизація та перевірка даних з альтернативних джерел (ЗМІ, державні та громадські установи, опитування громадян, соціальний моніторинг), а також аналізування зібраної інформації; оцінювання оперативної ситуації на конкретному об'єкті спостереження та в країні загалом; перевірка чинників оперативного реагування, їхнього позитивного та негативного впливу; розробка математичної моделі діючої системи; отримання вихідних даних

для прогнозування; розробка альтернативних режимів оперативно-розшукової діяльності відповідно до моделі, схваленою організацією; складання загальних прогнозів.

Кримінологічний аналіз охоплює діяльність правоохоронних органів, що передбачає використання спеціалізованого програмного забезпечення та системного підходу для збору інформації. Цей аналіз фокусується на вивченні характеристик і тенденцій з метою виявлення зв'язків між різними чинниками, подіями, явищами, а також оптимізації управлінських процесів у правоохоронних органах на різних рівнях і для вирішення конкретних завдань у протидії злочинності.

Наголошено, що проблема вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу є багатогранною. У законодавстві та науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення засобів інформаційно-аналітичного забезпечення та їхньої класифікації. Питання взаємодії суб'єктів, що виконують різні функції, також залишається нерегульованим. Практика потребує розробки та законодавчого закріплення засобів інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу, що відповідають характеру сучасної злочинності.

На підставі аналізу сучасних підходів провідних європейських країн до протидії злочинності визначено, що основним елементом цієї діяльності є не державна репресія за вчинене кримінальне правопорушення, а розширення участі приватного сектору, зокрема громадськості в усіх її проявах. Така концепція, по-перше, базується на загальноєвропейських нормативних основах протидії злочинності; по-друге, відповідає критерію економічної доцільності, оскільки сприяє економії державних витрат на запобіжну діяльність через використання безкоштовної допомоги громадськості; по-третє, відповідає вимогам сучасності, які характеризуються гуманізацією кримінальних покарань та розширенням суб'єктів запобіжної діяльності.

Доведено, що багатопланова статистика є важливим інструментом для розуміння й аналізування злочинності. Вона дозволяє детально оцінити різні

аспекти кримінально протиправної діяльності та виявити тенденції в злочинності.

На підставі загального огляду суб'єктів, які займаються протидією злочинності, продемонстровано різноманітність їхніх функцій та обов'язків у забезпеченні прав і свобод людини, а також захисту інтересів суспільства й держави від злочинних посягань. Ці суб'єкти виконують завдання, що визначаються нормативно-правовими актами, та використовують відповідні форми й методи для досягнення своїх цілей.

Наголошено, що вивчення та впровадження позитивного досвіду реформування правоохоронних органів у західних країнах є критично важливим для України в контексті її європейської інтеграції. Західні країни демонструють ефективні моделі реформування правоохоронних органів, які можуть бути адаптовані до українських реалій. Це охоплює реорганізацію структур, впровадження нових стандартів та процедур і підвищення прозорості. Реформи, які передбачають зміни в законодавстві, можуть покращити правозастосування та забезпечити належний захист прав громадян.

Ключові слова: кримінологічний аналіз, кримінальний аналіз, протидія, правоохоронні органи, протидія, механізм, злочинність, засади, кримінальне правопорушення, динаміка злочинності, характер злочинності, кількісні та якісні показники злочинності, структура злочинності, зарубіжний досвід, взаємодія.

SUMMARY

Zabarnyi M. M. Theoretical and applied principles of criminological analysis in the mechanism of combating criminality in Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Legal Sciences in the specialty 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal executive law. – State Tax University, Irpin, 2025.

The thesis emphasises that the main aspects of the formation of the methodology of criminological research today are general methodological principles, which include objectivity, systematicity, historicism, and specific methods of criminology: empirical methods (sociological surveys, interviews, observation, analysis of statistical data) and theoretical methods (modelling, literature analysis, comparative analysis). Changes in crime require constant updating and adaptation of criminological approaches. Modern criminal offences often have more complex forms and require new strategies to counteract and investigate them. Therefore, the development of criminology is critical for the effective fight against crime.

The author argues that the formation and development of digital criminology involves basic and applied research in the following key areas:

1) increasing the effectiveness of crime prevention in the context of digitalisation: development of new methods and strategies for crime prevention in the light of digital changes; study of the impact of digital technologies on crime patterns and development of appropriate measures;

2) formation and use of criminological information databases: creation and maintenance of up-to-date databases for collecting, storing and processing criminological information; analysis of this data using digital technologies to predict crime trends and identify new criminogenic factors;

3) analysis of criminological information based on digital technologies: the use of analytical tools to process large amounts of data to identify patterns and

trends; application of machine learning and artificial intelligence methods to improve crime forecasting;

4) ensuring the rights of citizens in the digital society: development and implementation of standards and norms for the protection of personal data and privacy in the digital environment; studying the impact of new technologies on the rights and freedoms of citizens, as well as developing mechanisms for their protection;

5) involvement of the public in crime prevention in the context of the development of the Internet: development of strategies for integrating the public into the crime prevention process through digital platforms; study of effective ways of communication and cooperation with the public to improve the level of security in the digital environment.

The author investigates the correlation between criminological analysis of crime and criminal analysis, which is a constant object of research by leading criminologists both in our country and abroad. It is indicated that criminological analysis of crime is a research procedure which consists in identifying, collecting, describing, explaining, and evaluating criminological information on the status and other indicators of crime, as well as the processes and phenomena which determine it and are factors of obstruction.

The author argues that the causes of criminal activity can be grouped into two main groups - hereditary factors and environmental factors. At the dawn of criminological science, the causes of criminal activity were sought exclusively in the bowels of the person himself. It was believed that the propensity to commit crimes could be measured, for example, in accordance with the mental state of parents. Over time, in the process of accumulating scientific knowledge about the determinants of human behaviour, there was an understanding that the influence of the environment cannot be ignored in the process of studying the mechanism of criminal behaviour. Thus, family, social status, level of education, micro- and macro-social environment, etc. are the most important determinants of behavioural

reactions that should be taken into account along with the identified hereditary and personality characteristics.

It is determined that the system of criminological analysis of crime can be viewed from two aspects: substantive and organisational. In the substantive aspect, it consists of two parts: methodological and substantive. In the organisational aspect, the system of criminological analysis of crime is a set of interrelated procedures, the phased implementation of which ensures the completeness, comprehensiveness and objectivity of the analysis results. It consists of several structural and functional blocks, each of which is logically linked to the others and has a clearly defined purpose, and is a predefined and conceptually grounded set of necessary organisational and methodological operations. Criminologists usually agree on the main stages of criminological analysis, which include: a) justification of the need for criminological analysis of crime, identification and study of the relevant criminological problem; b) setting a research task taking into account the identified problem; c) formulation of reasonable hypotheses; d) planning of the analysis procedure, drawing up a plan and conducting preliminary calculation procedures; e) collection, processing, generalisation and evaluation of criminological information; f) formulation of conclusions.

The author distinguishes a typical formalised algorithm of operational and investigative forecasting as a component of criminological analysis. This algorithm should include the following stages: determination of the purpose and objectives of the forecast; analysis of the results of operational and investigative monitoring, identification of negative and positive factors affecting the operational situation; systematisation and verification of information using alternative sources (mass media, governmental and public institutions, public opinion polls, sociological monitoring) and analysis of the collected data; assessment of the operational situation at a specific object of operational attention and in the State as a whole (depending on the hierarchical level of the operational unit) in terms of crime prevention; identification of factors affecting the operational situation, their positive and negative impact; development of a mathematical model of the

operational situation; obtaining initial data for forecasting; development of alternatives to the development of the operational and investigative situation depending on the chosen model of organisation of operational and investigative activities; formation of a generalised forecast.

It is noted that criminological analysis is an activity of law enforcement officers which includes the use of intelligent software and a systematic approach to collect relevant information. It involves an analytical study of characteristics and trends with a view to establishing relationships between facts, events, phenomena, subjects and objects, and also to optimising law enforcement management at the State and territorial levels and in solving specific crime counteraction tasks.

The author emphasises that the problem of improving information and analytical support for criminological analysis is multifaceted. In legislation and scientific literature, there is no single approach to defining the means of information and analytical support and their classification. The issue of interaction between entities performing different functions also remains unregulated. Practice requires the development and legislative consolidation of the means of information and analytical support for criminological analysis which correspond to the nature of modern crime.

Based on the analysis of modern approaches of the leading European countries to combating crime, the author determines that the main element of this activity is not the state repression of a criminal offence, but the expansion of participation of the private sector, in particular the public in all its manifestations. This concept, firstly, is based on the pan-European regulatory framework for combating crime; secondly, it meets the criterion of economic feasibility, as it helps to save public expenditures on prevention activities through the use of free public assistance; and thirdly, it meets the requirements of modernity, which are characterised by the humanisation of criminal punishment and the expansion of subjects of prevention activities.

It is proved that multidimensional statistics is an important tool for understanding and analysing crime. It allows for a detailed assessment of various aspects of criminal activity and identification of crime trends.

Based on a general overview of the actors involved in combating crime, the article demonstrates the diversity of their functions and responsibilities in ensuring human rights and freedoms, as well as protecting the interests of society and the state from criminal encroachments. These actors perform tasks defined by legal acts and use appropriate forms and methods to achieve their goals.

It is emphasised that studying and implementing the positive experience of law enforcement reform in Western countries is critically important for Ukraine in the context of its European integration. Western countries demonstrate effective models of law enforcement reform that can be adapted to Ukrainian realities. This includes reorganising structures, introducing new standards and procedures, and increasing transparency. Reforms involving changes in legislation can improve law enforcement and ensure adequate protection of citizens' rights.

Keywords: criminological analysis, criminal analysis, prevention, law enforcement agencies, counteraction, mechanism, criminality, principles, criminal offense, crime dynamics, nature of crime, quantitative and qualitative indicators of crime, crime structure, foreign experience, interaction.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових виданнях, внесених до Переліку наукових фахових видань України:

1. Забарний М. М. Методологічні засади кримінологічного аналізу злочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 2, том 2-2. С. 28–33. URL : http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/2-2/tom_2/6.pdf

2. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз основних факторів сучасності, що впливають на стан злочинності та правопорушення. *Прикарпатський юридичний вісник* : збірник наукових праць. 2019. Випуск 1 (26), том 4. С. 149–153. URL : http://pjv.nuoua.od.ua/v1-4_2019/30.pdf

3. Забарний М. М. Інформаційні технології збору та аналізу кримінологічної інформації: теоретико-прикладний аспект. *Юридична наука*. 2019. № 9 (99). С. 548–555. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/issue/view/11

4. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз та кримінальний аналіз: проблеми співвідношення. *Юридична наука*. 2019. № 11 (101). С. 311–317. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/issue/view/13/11-101-2019-pdf

5. Забарний М. М. Економічні злочини: сутнісні ознаки та криміналістичний аналіз їх вчинення. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. Том XXIV. С. 51–56. URL : http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/ tom24/9.pdf

6. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз злочинності у США. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105). С. 46–51. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/ article/view/135/129

7. Забарний М. М. Окремі аспекти кримінологічного аналізу злочинності. *Ірпінський юридичний часопис*. 2020. № 2 (4). С. 122–127. URL : https://api-ir.dpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8ba284ad-a8eb-4ffc-a8e9-182210702374/content

8. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз і тенденції злочинності у період до та після пандемії в Україні та деяких зарубіжних країнах. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Випуск 3 (38). С. 72–75. URL : http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2021/18.pdf

9. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз особи злочинця у сфері оподаткування. *Ірпінський юридичний часопис*. 2021. Вип. 1 (5). С. 192–197. URL : https://drive.google.com/file/d/1590T9avXCXEDnl_q0iky-0-XVCng1f3e/view

10. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз особи неповнолітнього злочинця. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 427–429. URL : http://www.lsej.org.ua/10_2021/113.pdf

11. Забарний М. М. Історико-правові особливості кримінологічного аналізу запобігання корупції в Україні. *Law. State. Technology*. 2021. Випуск 4. С. 89–93. URL : https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/lst/article/view/59/50

12. Забарний М. М., Вітюк Д. Л. Щодо соціально-правового розуміння кримінологічного аналізу злочинності. *Ірпінський юридичний часопис*. Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. Випуск 1 (8). С. 160–166. URL : https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/44

13. Забарний М. М. The role of criminology analysis and criminal analysis in crime prevention. *Соціологія права*. 2022. Випуск 1–2 (40–41). С. 15–18. URL : http://soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2022/1-2/3.pdf

14. Забарний М. М., Вітюк Д. Л. Історико-правові особливості кримінологічного аналізу запобігання корупції в Україні. *Ірпінський юридичний часопис*. Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. Випуск 1 (10). С. 124–134. URL : https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/89/88

Статті в закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus:

1. Zabarniy M., Topchiy V., Lugina N. Application of the method of SWOT-analysis as a means of strategic planning during the investigation of criminal cases in the field of economics in borders. *Baltic journal of economic studies*. 2020. № 3, vol. 6. C. 166–170. URL : https://www.webofscience.com/wos/author/record/18350871 (Web of Science).

2. Zabarniy M., Topchiy V., Shevchenko A., Lugina N., Yemelianov V. Utilizing of the method of statistical data analysis in combating organized crimes. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11, Issue 52 (April). P. 288–297. URL : https://www.webofscience.com/wos/author/record/18350871 (Web of Science).

3. Zabarniy M., Topchii V., Korniakova T., Topchii O., Topchii V. Criminological Analysis of Determinants of Criminal behavior. *Journal of Forensic Science and Medicine.* 2023. № 9 (2). P. 144–152. URL : https://www.scopus.com/ authid/detail.uri?authorId=58164457900 (Scopus).

4. Topchii V., Topchii O., Zabarniy M., Karpenko N., Hrytsiuk I. (2023). Use of Selected Types of Crime Analysis in Modern Criminological Science: Experience of Ukraine and the World. *Journal of Forensic Science and Medicine.* 2023. Vol. 9 (1). P. 44–52. URL : https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=58164457900 (Scopus).

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

1. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз окремих детермінантів злочинності. *ReOS*. 2021. № 6. С. 23–29. URL : https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/6ad4286d6f342cf41ec9c2c9688b558b.pdf/ReOS%2006%20aus%202021.pdf

2. Забарний М. Сучасні способи збору та аналізу кримінологічної інформації. *Knowledge. Education. Law. Management*. 2021. № 7 (43), vol. 1. С. 173–177. URL : http://kelmczasopisma.com/ua/jornal/64

3. Zabarny M., Vitiuk D. Historical Analysis and Legal Features of Corruption Prevention in Ukraine. *Journal of International Legal Communication*.

2022. Vol. 5, № 2, 85–94. URL : https://jilc.e-science.space/wp-content/uploads/2022/09/JILC-2022-5-2-085-094-Zabarny.pdf

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз як елемент запобігання злочинності в Україні. *Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 15–16 грудня 2017 року. Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. Ч. 1. С. 83–84.

2. Забарний М. М. Поняття та сутність кримінологічного аналізу. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії* : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 30–31 грудня 2017 року. Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 129–130.

3. Забарний М. М. Поняття і значення кримінологічного аналізу у запобіганні злочинності. *Проблеми боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Ірпінь, 12 грудня 2018 року. Ірпінь : УДФСУ, 2022. С. 123–126.

4. Забарний М. М. Сучасні системи запобігання злочинності в сфері оподаткування в підрозділах ДФС України. *Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 1 березня 2018 року. Ірпінь : УДФСУ, 2018. С. 60–64.

5. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз злочинів у сфері підприємницької діяльності. *Економічні перспективи підприємництва в країні* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 10–11 жовтня 2019 р. Ірпінь : УДФСУ, 2019. С. 178–180.

6. Забарний М. М. Історично-правовий аналіз призначення покарання в кримінальному праві. *«III Всеукраїнські правові наукові читання» пам'яті*

доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, член-кореспондента Національної академії правових наук України Н. Р. Нижник : збірник матеріалів, м. Ірпінь, 17 жовтня 2019 року. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 69–72.

7. Zabarny M. Current state of organized crime in the financial sphere: criminological analysis. *Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки* : збірник тез Міжнародного податкового конгресу, м. Ірпінь, 3 грудня 2020 року. Ірпінь : УДФСУ, 2020. С. 319–321.

8. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз у дослідженні регіональної злочинності. *Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 25 березня 2020 року. Ірпінь : УДФСУ, 2020. С. 179–181.

9. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз окремих аспектів транснаціональної злочинної діяльності. *Розбудова правової держави в Україні: реалії та перспективи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 29 травня 2020 року. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 157–161.

10. Забарний М. М. Деякі аспекти кримінологічного аналізу злочинності у податковій сфері. *Сучасний стан кримінально-правового забезпечення в Україні* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Ірпінь, 5 березня 2021 року. Ірпінь : УДФСУ, 2021. С. 244–247.

11. Забарний М. М. Окремі елементи кримінологічного аналізу особи злочинця, що вчиняє кримінальні правопорушення в економічний сфері. *Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки* : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 7 квітня 2021 року. Ірпінь : УДФСУ, 2021. С. 259–261.

12. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз запобігання злочинності у сфері економіки. *Актуальні проблеми національної правової реформи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції до Дня науки, м. Київ, 21 травня 2021 року. Київ, 2021. С. 45–47.

13. Забарний М. М. Основні причини злочинності сьогодення: кримінологічний аналіз. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 25 лютого 2022 року. Одеса : ОДУВС, 2022. С. 71–72.

14. Забарний М. М. Особа злочинця та її місце у кримінологічному аналізі запобігання злочинності. *Фінанси, економіка, права VS війна* : збірник тез Міжнародного конгресу, м. Ірпінь, 27 квітня 2022 року. Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. С. 755–760.

15. Забарний М. М. Основи методики кримінологічного аналізу злочинності. *Міжнародне право XXI століття: сучасність та майбутнє* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 25 травня 2022 р. Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. С. 101–102.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Кримінологічні засади участі України у міжнародній системі запобігання злочинності : монографія / Забарний М. М., Бодунова О. М., Топчій В. В., Дідківська Г. В. та ін. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021, 376 с.

2. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / Бодунова О. М., Дідківська Г. В., Нікітін Ю. В. Забарний М. М. та ін. ; за заг. ред. В. В. Топчія. Вінниця : Твори, 2021. 412 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ……4

ВСТУП……..…5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМ МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ……19

1.1. Генезис наукової розробки проблем протидії злочинності в Україні……19

1.2. Методологія дослідження проблем протидії злочинності……...39

1.3. Доктринальні підходи до поняття та сутності механізму протидії злочинності……74

Висновки до розділу 1……99

РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ У МЕХАНІЗМІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ……...102

2.1. Концептуальні підходи до поняття та сутності кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності……....102

2.2. Структура кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності……..121

2.3. Система кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності……...……...…147

Висновки до розділу 2……...194

РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ В МЕХАНІЗМІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ……196

3.1. Правові заходи реалізації кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності……..…….196

3.2. Організаційні заходи реалізації кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності……..……211

3.3. Проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності……..…244

3.4. Контроль за реалізацією кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності……...271

Висновки до розділу 3……...……284

РОЗДІЛ 4. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ В МЕХАНІЗМІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ……287

4.1. Законодавство зарубіжних країн як джерело забезпечення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності…….287

4.2. Особливості реалізації кримінологічного аналізу під час взаємодії суб'єктів протидії злочинності……..……318

4.3. Способи імплементації позитивних зарубіжних практик кримінологічного аналізу у вітчизняну практику протидії злочинності…..335

Висновки до розділу 4……..…348

ВИСНОВКИ……350

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……360

ДОДАТКИ……397

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

EUCPN – Європейська мережа з попередження злочинності
IALEIA – Міжнародна асоціація аналітиків правоохоронних структур
ILP – Intelligence-Led Policing
LEIU – Асоціація розвідувальних відділів правоохоронних структур
NCS – National Crime Survey
SOCTA – Serious and Organised Crime Threat Assessment
SPI – індекс сприйняття корупції
АБІС – автоматизовані балістичні ідентифікаційні системи
ГІЦ – Головний інформаційний центр
ГНІЦУІ – Головний науково-дослідний центр управління та інформації
ДПСУ – Державна прикордонна служби України
ЕОМ – електронно-обчислювальна машина
ЄРДР – єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС – Європейський Союз
ЗМІ – засоби масової інформації
ІАСА – Міжнародна асоціація кримінальних аналітиків
ІББ – індекс багатовимірної бідності
ККУ – Кримінальний кодекс України
МВС Міністерство внутрішніх справ
НАБУ – Національне антикорупційне бюро України
НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції
НАТО – Організація Північноатлантичного договору
ОЗУ – організовані злочинні угруповання
ООН – Організація Об’єднаних Націй
ОРС – оперативно-розшукова справа
США – Сполучені Штати Америки
ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Починаючи з 90-х років минулого століття, Україна спостерігає значне зростання злочинності, яке супроводжується збільшенням розриву між розвитком кримінально протиправної діяльності та можливостями правоохоронної системи. Такий розрив пояснюється як об'єктивними суспільними змінами, так і недоліками в організації роботи правоохоронних органів. Унаслідок цього рівень латентної злочинності є надзвичайно високим і багато злочинців залишаються непокараними. Це свідчить про неспроможність існуючої правоохоронної системи ефективно протидіяти злочинності. Тому вивчення сучасного стану злочинності та її тенденцій є невід'ємною частиною процесу реформування правоохоронної системи в Україні, що дасть змогу більш ефективно протидіяти кримінально протиправним проявам. Відтак формування ефективної системи протидії злочинності в Україні є важливим завданням, що вимагає глибокого аналізу й використання достовірних даних про поточний стан злочинності та її тенденції.

Негативні процеси та тенденції, що відбуваються в Україні сьогодні, підкреслюють важливість постійного моніторингу криміногенної обстановки. Глибоке та детальне дослідження цього питання потрібне для своєчасного внесення коректив у стратегію й тактику протидії злочинності. Крім того, з огляду на високу криміналізацію суспільства варто розробити нову концепцію протидії злочинності. Вона повинна враховувати можливості держави та суспільства, а також попередні недоліки в організації роботи правоохоронних органів, особливо в період війни. Лише через вивчення й кримінологічний аналіз сучасних кількісних та якісних показників злочинності можна забезпечити ефективну стратегію протидії злочинності в Україні. Тому потреба в теоретико-правовому дослідженні кримінологічного аналізу в системі протидії злочинності є надзвичайно важливою та своєчасною.

Потреба в дослідженні кримінологічного аналізу в системі протидії злочинності підтверджується й статистичними даними. Так, 2020 року обліковано 262 339 (72,7 % серед усіх кримінальних правопорушень) злочинів та 98 283 (27,3 %) кримінальні проступки. У наступному році чисельність злочинів зменшилася до 220 736 (–15,9 %), кримінальних проступків, навпаки, трохи зросла й дорівнювала 100 707 (+2,5 %). Відповідно, змінилися і їхні частки серед усіх кримінальних правопорушень, які становили 68,7 % та 31,3 %. Упродовж воєнних років ситуація суттєво змінилася. В умовах реєстрації значної кількості воєнних кримінально караних діянь та інших посягань, пов'язаних з війною, кількість злочинів істотно збільшилася й становила 2022 року 289 093 (+31,0 %), а 2023 – 379 357 (+31,2 %). За такої динаміки цих абсолютних показників частка злочинів за два роки становила майже 80 % усіх кримінальних правопорушень, а частка кримінальних проступків трохи більше – 20 %[1]. Саме тому, відповідно до дослідження World Population Review, Україна посіла в рейтингу 57-е місце із 136 з показником 47,42 кримінальних правопорушення на 100 тисяч жителів[2].

Усі ці дані свідчать, з одного боку, про високу небезпеку кримінально протиправних діянь, а з іншого – про відсутність ефективних попереджувальних механізмів. Саме тому виникає потреба в комплексному науковому дослідженні кримінологічного аналізу в системі протидії злочинності. Таке дослідження допоможе виявити потенційні виклики, які стоять перед правоохоронною системою України, та розробити ефективні напрями їхнього подолання, а також сприятиме розробці рекомендацій щодо створення та впровадження дієвої системи протидії злочинності в державі. Усе це дасть змогу спрямувати зусилля держави на найбільш критичні аспекти протидії злочинності, що забезпечить більш ефективне реагування на

[1] Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіс Генерального прокурора України. URL : http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html

[2] World Population Review / Офіційний вебсайт. URL : https://worldpopulationreview.com/country-rankings/crime-rate-by-country

кримінально протиправні загрози та покращить безпеку в суспільстві.

Концептуальні ідеї щодо розроблення системи кримінологічного впливу на злочинність та її окремі сегменти послідовно формувалися в межах української кримінологічної школи. Значний внесок у розвиток теоретичних і прикладних підходів до проблеми протидії злочинності з урахуванням особливостей її соціального детермінування здійснили провідні вітчизняні науковці, серед яких: А. А. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргареєва, Ю. В. Баулін, В. М. Бесчастний, Є. М. Блажівський, І. Г. Богатирьов, О. Ю. Бусол, В. В. Василевич, М. Г. Вербенський, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Гумін, Г. В. Дідківська, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, В. П. Ємельянов, Г. П. Жаровська, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. Г. Кальман, О. Г. Колб, М. Г. Колодяжний, Т. В. Корнякова, О. М. Костенко, О. Г. Кулик, В. М. Куц, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, Н. К. Макаренко, М. І. Мельник, В. А. Мисливий, С. А. Мозоль, Є. С. Назимко, Ю. В. Нікітін, Ю. В. Орлов, Т. І. Пономарьова, Є. Л. Стрельцов, Д. М. Тичина, В. В. Топчій, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, В. І. Шакун, Н. С. Юзікова, В. М. Юрчишин, О. М. Ярмиш та інші. Наукові ідеї вчених сформували інтелектуальне підґрунтя для сучасного розуміння механізму протидії злочинності як багаторівневої системи, що має враховувати соціально-психологічні, правові, економічні, культурні та інституційні чинники, а також потребує розроблення адресних заходів впливу на специфічні криміногенні середовища.

Водночас вищезазначені науковці зробили вагомий внесок у розвиток правової доктрини, зокрема й щодо застосування кримінологічного аналізу в системі протидії злочинності. Їхні праці заклали основи для розробки нових пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності застосування кримінологічного аналізу та формування наукових концепцій з цього питання. Водночас проведені дослідження стосувалися загалом лише окремих доктринальних і прикладних питань застосування кримінологічного аналізу в системі протидії злочинності. Сьогодні залишаються недостатньо

дослідженими й такими, що не знайшли достатнього правового врегулювання, питання щодо поняття й сутності, системи та структури кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності, особливостей реалізації такого під час взаємодії суб'єктів протидії злочинності, способів імплементації позитивних зарубіжних практик у вітчизняну практику тощо.

Зазначені обставини й зумовили обрання теми дисертації, визначили об'єкт і предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023); Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 року № 1023-р); Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 року № 430-р.); Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 року № 1360), а також позицій Кіотської декларації щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права (Чотирнадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, Кіото, Японія, 2021 р.).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Державного податкового університету від 29 лютого 2024 року (протокол № 10).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є теоретичне

узагальнення та розв'язання комплексної наукової проблеми щодо формування теоретико-прикладних засад кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання:*

– охарактеризувати генезис наукової розробки проблем протидії злочинності в Україні;

– узагальнити методологію дослідження проблем протидії злочинності;

– висвітлити доктринальні підходи до поняття та сутності механізму протидії злочинності;

– сформулювати концептуальні підходи до поняття та сутності кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності;

– виокремити структуру кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності;

– охарактеризувати систему кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності;

– окреслити особливості правових заходів реалізації кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності;

– здійснити характеристику організаційних заходів реалізації кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності;

– виокремити проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності;

– проаналізувати питання контролю за реалізацією кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності;

– охарактеризувати законодавство зарубіжних країн як джерело забезпечення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності;

– розкрити особливості реалізації кримінологічного аналізу під час взаємодії суб'єктів протидії злочинності;

– виокремити способи імплементації позитивних зарубіжних практик

кримінологічного аналізу у вітчизняну практику протидії злочинності.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері розробки та здійснення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні.

Предмет дослідження – теоретико-прикладні засади кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею завдань використовувались загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція та дедукція, абстрагування, узагальнення, моделювання, аналогія тощо) та спеціальні методи, зокрема: *діалектичний* – для дослідження кримінологічного аналізу в єдності змісту та юридичної форми забезпечення, розгляду проблем формування й реалізації кримінологічної політики в цій сфері (розділи 1–4); *системно-структурний* – для аналізування зарубіжного досвіду кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності як складової національної безпеки та протидії кримінальним правопорушенням як цілісної теоретико-прикладної проблеми в межах усієї роботи (розділи 1–3); *історико-юридичний* – для розкриття генезису ключових етапів становлення й розвитку вищевказаних правових інститутів, сучасного стану наукових досліджень, законодавства й відповідної правозастосовної практики (розділ 1); *формально-логічний* – для надання характеристики кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності (розділ 2), а на цій основі – розкриття структури й змісту формування та реалізації державної кримінологічної політики України (розділ 3) й заходів протидії на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях (підрозділи 4.1, 4.2); *компаративістський* – для виявлення особливостей доктринального розуміння специфіки кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності (підрозділ 1.3, розділи 1–2); *моделювання* – під час розроблення концептуальних підходів до поняття й сутності кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності (підрозділ 2.1), формулювання висновків до розділів і загальних

оцінок, а також пропозицій щодо вдосконалення законодавства, кримінологічного аналізу та практики його застосування (розділи 1–4); *соціологічний* (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) – з метою вивчення думок різних категорій респондентів з проблемних питань дослідження та з'ясування соціальної результативності кримінологічних заходів (розділи 1–3); *статистичний* – для аналізу зібраних емпіричних даних, а також офіційної статистичної звітності (розділи 2–3).

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені дані проведеного соціологічного опитування 79 прокурорів, 101 слідчого, 63 оперативних працівників та 54 адвокатів у м. Київ, Київській, Житомирській, Хмельницькій, Рівненській, Одеській, Вінницькій, Чернігівській областях упродовж 2017–2023 рр., офіційні статистичні дані Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, аналітичні матеріали Верховного Суду, Європейського суду з прав людини, матеріали нормативно-правового, науково-публіцистичного й аналітичного характеру щодо інформаційно-аналітичної діяльності правоохоронних органів під час здійснення кримінологічного аналізу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, в якому реалізовано доктринальний підхід до формування теоретико-прикладних засад кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні з визначенням напрямів розв'язання ряду фундаментальних і прикладних проблем. Найсуттєвішими вважаються такі положення:

вперше:

– дано авторське визначення поняття «кримінологічний аналіз злочинності», під яким запропоновано розуміти діяльність уповноважених державних органів, громадських інституцій щодо пошуку, збирання, перевірки, оцінювання й обробки кількісних та якісних показників злочинності за певний період часу на певній території, встановлення

детермінант, характеристик особи злочинця та жертви злочинного посягання й вироблення на цій основі, ефективного комплексу економічних, соціальних, ідейно-виховних, організаційно-управлінських, правових заходів протидії злочинності;

– виокремлено структурно-функціональні складові кримінологічного аналізу як багатофункціонального інструменту в системі протидії злочинності, що охоплює: збирання, перевірку, оброблення, інтерпретацію та систематизацію інформації про стан, структуру, динаміку та географію злочинності; вивчення детермінант злочинної поведінки, а також чинників, які впливають на її прояви в конкретному середовищі; встановлення взаємозв'язків між кримінологічними індикаторами та іншими соціально значущими даними (соціально-економічними, демографічними, правовими тощо); побудову аналітичних моделей і прогнозів з метою виявлення ризиків і запобігання окремим видам кримінальних правопорушень; інформаційно-аналітичну діяльність, що має праксеологічне значення, спрямовану на забезпечення кримінологічної політики, ефективності ухвалення управлінських рішень, розробку стратегій протидії;

– розроблено наукову концепцію забезпечення кримінологічного аналізу в Україні, яка базується на сучасних підходах до вивчення злочинності та її протидії, охоплює індикативну, інформаційну, оцінювальну, прогностичну та стратегічну підсистеми, визначає алгоритм їхнього практичного застосування, а також інтеграцію з міжнародними стандартами тощо;

– сформульоване доктринальне бачення «інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу», під якими запропоновано розуміти реалізацію державної політики у сфері протидії злочинності, що орієнтована на задоволення інформаційних потреб конкретного правоохоронного органу;

– запропоновано ухвалити державну програму для дослідження особи злочинця, зокрема процесів її криміналізації, яка може значно поліпшити ситуацію в цій сфері, а саме більш ефективно використовувати цифрові

технології для збору й обробки інформації, що підвищило б точність і якість кримінологічних досліджень;

удосконалено:

– кримінологічне розуміння «механізму протидії злочинності», під яким запропоновано розуміти інтегровану цілісну сукупність відповідних і достатніх кримінологічних елементів, завдяки яким суб'єкти формують раціональну систему впливу на детермінанти злочинності, забезпечують ефективне здійснення кримінологічного процесу, досягаючи ефективного виконання завдань і функцій, покладених на систему протидії злочинності;

– систематизацію правових, організаційних та інформаційно-аналітичних заходів реалізації кримінологічного аналізу, що дає змогу забезпечити системність і керованість дій суб'єктів протидії злочинності в умовах воєнних і трансформаційних змін;

– наукову позицію, що одним із резервів для підвищення ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинності може бути створення спеціалізованої інформаційної бази даних, яка буде орієнтована на вирішення різноманітних завдань у сфері протидії злочинності;

– напрями реалізації кримінологічного аналізу, зокрема доведено потребу у використанні багатопланової статистики, яка забезпечує всебічне розуміння злочинності, що є важливим для ефективного реагування й розробки політик протидії злочинності на основі зарубіжного досвіду;

– теоретичну позицію щодо системи суб'єктів кримінологічного аналізу, яка є багаторівневою: це різні групи або інститути, що беруть участь у процесі розслідування злочинності, її профілактики й виявлення;

дістало подальший розвиток:

– нормативно-правовий підхід щодо потреби в легітимізації поняття «кримінологічний аналіз» у національному правовому полі, зокрема через внесення відповідних положень до оперативно-розшукового й кримінального процесуального законодавства, що дасть змогу: закріпити кримінологічний аналіз як окрему й повноцінну форму аналітичного супроводу діяльності

правоохоронних органів; формалізувати вимоги до змісту, структури, методів і результатів такого аналізу; створити єдину систему аналітичного забезпечення в діяльності суб'єктів протидії злочинності; підвищити ефективність ухвалення стратегічних і тактичних рішень у сфері протидії злочинності на основі об'єктивних кримінологічних даних і прогнозів;

– системний підхід до практичної реалізації побудови кримінологічного аналізу: обґрунтування потреби в проведенні кримінологічного аналізу злочинності, виявлення та дослідження відповідної кримінологічної проблеми; постановка науково-дослідного завдання з урахуванням виявленої проблеми; формування обґрунтованих гіпотез; планування процедури аналізу, складання плану та проведення попередніх розрахункових процедур; збір, обробка, узагальнення й оцінювання кримінологічної інформації; формулювання висновків і рекомендацій;

– інформаційно-аналітичне забезпечення кримінологічного аналізу за напрямами: підвищення матеріально-технічного забезпечення та наукового супроводження; залучення досвідчених фахівців у сфері інформаційних технологій; забезпечення належного рівня безпеки інформаційних баз даних; актуалізація нормативно-правової бази за допомогою внесення змін і доповнень тощо;

– концептуальне бачення запровадження контролю за реалізацією кримінологічного аналізу як ключового елементу забезпечення результативності системи протидії злочинності на основі створення незалежного моніторингового механізму, здатного здійснювати системне оцінювання повноти, обґрунтованості, достовірності та результативності аналітичної діяльності в межах органів кримінальної юстиції у формі спеціалізованого аналітико-наглядового підрозділу з міжвідомчим статусом, що функціонуватиме на засадах наукової автономності, прозорості, нормативної визначеності критеріїв оцінювання, а також процедурного контролю за реалізацією рекомендацій, сформованих за результатами кримінологічного аналізу;

– рекомендації ефективного застосування SOCTA в Україні: 1) внести відповідні корективи до SOCTA, щоб врахувати специфіку криміногенної ситуації в Україні; 2) створити ефективні системи збору й аналізу інформації для підтримки SOCTA; 3) провести тренінги для правоохоронців, щоб забезпечити ефективне використання індикаторів SOCTA.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовані в дисертації положення впроваджені й можуть бути використані в:

– *науково-дослідній роботі* – для подальших наукових досліджень проблем теоретико-прикладних засад кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 5 червня 2024 р.);

– *законотворчій діяльності* – під час підготовки змін до чинного законодавства України щодо здійснення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні (довідка Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 16 травня 2024 р.);

– *практичній діяльності* – як рекомендації під час практичної діяльності органів досудового розслідування, а також у процесі проведення занять щодо підвищення кваліфікації;

– *освітньому процесі* – для проведення різних форм занять зі здобувачами вищої освіти денної та заочної форм навчання за такими навчальними дисциплінами: «Кримінологія», «Кримінологічні засади протидії злочинності», «Методика і тактика захисту особи у кримінальному процесі» (акти впровадження Державного податкового університету від 18 травня 2024 р. та Національної академії внутрішніх справ від 5 червня 2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

У науковій статті «Історико-правові особливості кримінологічного аналізу запобігання корупції в Україні», опублікованій спільно з Д. Л. Вітюк, автором особисто визначено етапи становлення кримінологічного аналізу злочинності.

У науковій статті «Щодо соціально-правового розуміння кримінологічного аналізу злочинності», опублікованій спільно з Д. Л. Вітюк, автором особисто проаналізовано понятійний апарат щодо кримінологічного аналізу злочинності.

У науковій статті «Application of the method of SWOT-analysis as a means of strategic planning during the investigation of criminal cases in the field of economics in borders», опублікованій спільно з В. Топчієм, Н. Лугіною, автором особисто сформовано наукове обґрунтування доцільності використання методу SWOT-аналізу в діяльності правоохоронних органів.

У науковій статті «Utilizing of the method of statistical data analysis in combating organized crimes», опублікованій спільно з В. Топчієм, Н. Лугіною, А. Шевченком та В. Ємєльяновим, здобувачем особисто визначено потребу в застосуванні методу статистичного аналізу в механізмі протидії організованій злочинності.

У науковій статті «Criminological Analysis of Determinants of Criminal behavior», опублікованій спільно з В. Топчієм, Т. Корняковою, О. Топчій, В. Топчієм, автором особисто дано поняття кримінологічного аналізу детермінантів злочинності.

У науковій статті «Use of Selected Types of Crime Analysis in Modern Criminological Science: Experience of Ukraine and the World», опублікованій спільно з В. Топчієм, Н. Карпенко, І. Грицюком, О. Топчій, автором особисто проаналізовано наукові праці щодо поняття кримінального аналізу.

У науковій статті «Historical Analysis and Legal Features of Corruption Prevention in Ukraine», опублікованій спільно з Д. Вітюк, автором виокремлено етапи становлення механізмів протидії кримінальним правопорушенням, пов’язаним з корупцією в Україні.

Ідеї та розробки, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові статті, в дисертації не використовувалися. Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися наукові праці інших учених, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі кримінального права та процесу Державного податкового університету. Результати дослідження були оприлюднені на 15 науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі» (м. Харків, 15–16 грудня 2017 р.), «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» (м. Переяслав-Хмельницький, 30–31 грудня 2017 р.), «Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування» (м. Ірпінь, 1 березня 2018 р.), «Проблеми боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства» (м. Ірпінь, 12 грудня 2018 р.), «Економічні перспективи підприємництва в країні» (м. Ірпінь, 10–11 жовтня 2019 р.), «ІІІ Всеукраїнські правові наукові читання пам'яті доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, член-кореспондента Національної академії правових наук України Ніни Романівни Нижник» (м. Ірпінь, 17 жовтня 2019 р.), «Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки» (м. Ірпінь, 25 березня 2020 р.), «Розбудова правової держави в Україні: реалії та перспективи» (м. Одеса, 29 травня 2020 р.), «Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки» (м. Ірпінь, 3 грудня 2020 р.), «Сучасний стан кримінально-правового забезпечення в Україні» (м. Ірпінь, 5 березня 2021 р.), «Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки» (м. Ірпінь, 7 квітня 2021 р.), «Актуальні проблеми національної правової реформи» (м. Київ, 21 травня 2021 р.), «Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права», (м. Одеса, 25 лютого 2022 р.), «Фінанси, економіка, право VS війна» (м. Ірпінь, 27 квітня 2022 р.), «Міжнародне право XXI століття: сучасність та

майбутнє» (м. Ірпінь, 25 травня 2022 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладені у 38 наукових публікаціях, серед яких 14 статей, опублікованих у наукових фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, 4 публікації – в наукових виданнях Web of Science та Scopus, 3 публікації – у міжнародних наукових виданнях, 15 тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, та 2 публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, що містять тринадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 413 сторінок, з них основний текст – 359 сторінок, список використаних джерел – 37 сторінок (346 найменувань) та 6 додатків на 17 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМ МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

1.1. Генезис наукової розробки проблем протидії злочинності в Україні

Кримінологія як самостійна юридична наука здійснює дослідження протиправної поведінки на основі специфічного міждисциплінарного підходу, що поєднує дані правових, соціологічних, психологічних, економічних та інших наук. У сучасних умовах такий підхід дозволяє не лише ідентифікувати та описувати явища кримінальної природи, але й пояснювати їх детермінанти, прогнозувати динаміку злочинності, а також розробляти ефективні превентивні заходи.

Кримінальна протиправна діяльність справляє багатовимірний вплив на всі сфери суспільного життя, ускладнюючи реалізацію стратегій сталого розвитку. З огляду на це, кримінологія інтегрує досягнення суміжних наук для комплексного аналізу злочинності як складного соціального явища.

Злочинність протягом тривалого часу залишається однією з найактуальніших соціальних проблем. Формування системного наукового підходу до вивчення цього феномена розпочалося у XIX столітті зі становлення кримінальної статистики. Зокрема, у 1826 році у Франції було підготовлено перші кримінально-статистичні звіти, які згодом стали основою для наукових досліджень. Одними з піонерів цього напряму стали бельгійський дослідник Дюкпетю, француз Гері та видатний бельгійський математик і астроном Адольф Кетле. Завдяки працям А. Кетле було виявлено сталу повторюваність статистичних показників злочинності з року в рік, що дало змогу розглядати злочинність як соціально детерміноване явище з власними закономірностями [192, с. 50].

В українській кримінологічній науці проблематика злочинності

залишається предметом пильної уваги дослідників.

Варто відзначити, що починаючи з 1918 року, в Бюро моральної статистики при Центральному статистичному управлінні здійснюється систематизація цифрової інформації про злочинність. Для того щоб мати можливість проводити кримінологічні дослідження, було створено спеціальні кабінети, якими проводились дослідження щодо вивчення злочинності та злочинів.

Юридичні навчальні заклади, починаючи з 20-х років минулого століття доєднались до кримінологічних досліджень. 1925 року було засновано Державний інститут з вивчення злочинця та злочинності.

Також почали публікуватися перші матеріали, в яких досліджувалась правова статистика. 1928 року Центральним статистичним управлінням видано працю «Статистика засуджених за 1926 рік», тираж якої становив 1 000 примірників. У цьому виданні було представлено відомості про кількість засуджених за злочини, наведено їхню соціально-демографічну характеристику, регіональну приналежність, а також типи злочинів і види застосованих покарань. 1930 року був опублікований матеріал «Злочинність і репресії», в якому наводився аналіз практик кримінальних покарань, які застосовувались упродовж 1928 року.

У період до 1930-х років ЦСУ статистичну інформацію щодо злочинності систематично публікують у спеціалізованих виданнях: «Віснику статистики», «Бюлетеню ЦСУ», «Статистичному огляду» за період 1923–1927 років.

Починаючи від 1930-х і до кінця 1950-х років кримінологічне дослідження переривається повністю через політичну ідеологію, якою заперечувалось повністю існування об’єктивної причини злочинності в тогочасному соціумі та віддавалась перевага примусовим заходам, які мали на меті її викорінити. Це, відповідно, призводить до того, що висококваліфіковані юристи зовсім перестають вивчати курс криміналістики [285, с. 26–27].

Новий період у розвитку кримінологічного дослідження розпочинається на початку 1960-х років. У 1963 році створюється Інститут, який займався вивченням причин злочинності та розробляв заходи, які мали запобігати їй. Також зазначений Інститут одним із завдань мав координування наукових кримінологічних досліджень, проведення аналізу загального стану правопорядку, виявлення причин злочинності, вивчення її динаміки, а водночас і розроблення автоматизованих систем, які б обробляли цей весь обсяг інформації, за допомогою наявної на той час обчислювальної техніки та відповідних математичних методик.

У 60-х роках XX століття значної актуальності набуває питання розробок і вдосконалення спеціальної бази із даних для боротьби зі злочинністю, а також створено єдину спеціальну базу для облікування кримінальних правопорушень. У зв’язку із цим тривають активні пробації математичних методів у моделюванні ситуацій у зазначеній сфері.

Використовуючи статистичні дані та методи статистичного аналізування, науковці того часу мають змогу більш глибоко проаналізувати й систематизувати узагальнення кримінальних правопорушень у країні та союзних республіках і покарань, які за них призначались. Особливу увагу було приділено вивченню географії злочинності, аналізуванню динаміки злочинності, причинам її змін, а також умовам, які впливали на дослідження різноманітних видів кримінальних правопорушень, а найбільше таким кримінальним чинникам, як, наприклад, наркотичні засоби.

У цей самий період прихильники соціологічних і біопсихологічних підходів розгортають жваві наукові дискусії. Представниками біопсихологічної школи (античних шкіл) здійснюється акцент на вивченні індивідуальних психологічних властивостей злочинців, підкреслюється особливе значення психологічних особливостей у розумінні поведінки людей, особливо її злочинних проявів. Як зазначається в працях, «ідентифікувати психічні риси, безсумнівно, є важливо для того, щоб зрозуміти людську поведінку загалом та злочинні прояви у поведінці

зокрема. Саме тому до генетики є стільки інтересу у багатьох кримінологів, адже сучасна наука не сумнівається вже у спадковому статусі деяких психічних властивостей» [84, с. 228].

Представники біопсихологічного спрямування впливали на дослідження зовнішніх чинників у контексті кримінального правопорушення. Дискусії з цього питання продовжувались і в першій половині 70-х років минулого століття. Більшість дослідників стверджувало, що методи юридичної соціології, особливо методи, які ґрунтуються на статистичному аналізі, потрібні в процесі дослідження злочинності та самих правопорушників. Інші методи, як-от історичний чи біологічний, вважаються додатковими до соціології, а не до оригінальних методів.

У 1960-х роках почали надзвичайно активно проводитись теоретичні та прикладні дослідження в кримінології. Опубліковано багато монографій і посібників, які отримали позитивні оцінки для практичного застосування.

Кримінологи відтоді, спираючись на свої висновки про філософські принципи загального взаємозв’язку між природою та суспільством, підкреслювали, що злочинність не можна повною мірою дослідити ізольовано, а тільки в контексті взаємодії з іншими соціальними явищами.

Далі, у 1967 році, коли суттєво розширилися функції та завдання науково-дослідних інститутів міліції, МВС переформатувалось у Всесоюзну науково-дослідну інстанцію з вагомими характерними тільки їм напрямами в дослідженнях. МВС стало комплексною науково-дослідною установою значного наукового характеру. В інституті утворили спеціальні відділки, наприклад відділ, який спеціалізувався на кримінальних розслідуваннях. 1976 року до складу також увійшло ще декілька підрозділів, а карний розшук залишався одним із пріоритетних напрямів у його структурі.

1973 року Інститут вищої освіти МВС був реорганізований в Академію МВС, яка стала базою для створення науково-дослідних центрів. Академія активно досліджує наукові аспекти різноманітних напрямів правоохоронної

діяльності, зокрема вивчає злочини та правопорушників, а також проводяться розробки заходів щодо протидії їм.

Потреба в розробці системного підходу виникла через дослідження, проведені кримінологами в 70-х роках XX століття. Вони створили базу даних для боротьби зі злочинністю в певний спосіб, а не просто сформували перелік кримінальних правопорушень, які повинні бути подолані законними методами, а також і як соціальне явище, яке може бути усунуто тільки за допомогою комплексної системи соціальних заходів, що охоплюють усі причини. Однак, коли робочі групи в містах і регіонах намагалися використовувати зібрані дані для розробки соціальних програм, спрямованих на зменшення злочинності, стало зрозуміло, що наявних даних недостатньо для ефективного вирішення проблеми. Існуючі кримінологічні знання зазвичай відображають тільки зв'язок між злочинністю та конкретними соціальними явищами, а не повну картину сукупного впливу економічних, політичних, соціальних і культурних чинників на кількість і види антисоціальної діяльності. Теорія поведінки систем надає відповідну інформацію для їхнього подолання.

С. Е. Віцином було використано аналогічний статистичний підхід, який дав йому змогу поглибити своє розуміння предмета злочину, описуючи злочин як складне динамічне соціальне явище, яке функціонує в певний спосіб. Він також розробив теоретичну основу логіко-математичного моделювання цієї системи [245, с. 91].

Системний підхід було використано за основу в комплексному вивченні злочинності, прогнозуванні її розвитку та для розробки стратегій впливу, які відобразилися через ухвалення відповідних рішень уряду та на підставі яких створено цільову програму з попередження злочинності. Цей метод залишається актуальним і донині.

З початку 70-х рр. минулого століття Міністерство внутрішніх справ активно займається збором та узагальненням правової статистики, яка також використовувалася в кримінальних розслідуваннях. 9 листопада 1970 року

міністром внутрішніх справ було підписано наказ про створення головного інформаційного центру, метою якого було поліпшення інформаційної системи та її використання в оперативній діяльності Міністерства внутрішніх справ. Аналогічні центри було також створено в регіонах.

Статистичний відділ став структурним підрозділом, а в центральній структурі був організований комп'ютерний центр, який збирав статистичні дані та вдосконалював їхнє використання в правоохоронних органах. Із січня 1971 року Міністерство внутрішніх справ запровадило нову систему статистики злочинності, яка передбачає щоквартальне введення 2 мільйонів статистичних даних у більш ніж 200 органів внутрішніх справ. Електронні комп'ютери почали використовуватися для обробки й аналізу цієї інформації, що привело до збору, узагальнення й аналізування інформації про злочинність і розробки заходів для її боротьби.

Після року роботи науково-дослідного інституту стало зрозумілим, що для того, щоб удосконалити інформаційно-аналітичну діяльність МВС, потрібно провести більш фундаментальне аналізування. 10 листопада 1971 р. було створено головний центр контролю й інформаційних досліджень Міністерства внутрішніх справ, до складу якого входила науково-дослідна лабораторія.

У ГНІЦММ МВС було зібрано потужну команду із вчених і практиків: юристів, математиків, програмістів. Дослідження проблеми злочинності базувалось на офіційних статистичних даних і широко використовувався метод статистичного аналізу. Зібрана статистична інформація використовувалася вченими МВС і фахівцями Інституту внутрішніх справ МВС, Академії МВС та інших наукових юридичних навчальних закладів.

Інша діяльність Національного інституту внутрішніх справ та комунікацій постійно вдосконалювалась, і до 1980 року Департамент статистики отримав близько 15 000 звітів від місцевих органів внутрішніх справ, що містять понад 20 мільйонів показників. У той період результати

наукових досліджень активно застосовувалися на практиці. Наприклад, аналіз зібраної статистики крадіжок виявив причини й умови, що сприяють вчиненню цих кримінальних правопорушень. Раніше двері квартир у звичайних будинках відкривалися зсередини, даючи змогу злочинцям легко втекти. Згідно з дослідженням Міністерство внутрішніх справ внесло зміни до звичайного планування будівель, щоб двері відкривалися назовні. Інші дослідження з використанням статистичних методів показали зв'язок між вуличним освітленням і рівнем вуличної злочинності [194, с. 51].

Результати дослідження призвели до конкретних заходів щодо зменшення проблем, які негативно впливають на рівень злочинності. Наприклад, були вжиті заходи щодо боротьби з наркоманією, зменшення впливу рецидивної злочинності на неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення вперше тощо. Результати дослідження привели до конкретних заходів щодо зменшення проблем, які негативно впливають на рівень злочинності.

Так, Постановою Верховної Ради від 1 березня 1974 р. «Про примусове лікування та перевиховання хронічних алкоголіків» визначено заходи примусового лікування хронічних алкоголіків у лікувально-профілактичних закладах, а також у лікувальних закладах. Черговий указ «Про умовні покарання та обов'язкове залучення засудженого до праці» й інструкції щодо роботи комендатури від 1971 року зазначають, що в комендатурі ведеться облік і контроль осіб, умовно засуджених до позбавлення волі з примусовими роботами, а також осіб, звільнених з місць позбавлення волі для виконання будівельних робіт. Іншим указом Президії Верховної Ради від 8 лютого 1977 року було засновано Інститут умовно-дострокового засудження та умовно-дострокового звільнення з в'язниць, а також система примусових робіт була доповнена селищними колоніями для осіб, які вчинили кримінальні правопорушення з необережності.

На основі наукових досліджень злочинності було розроблено кілька програм для боротьби з нею. Однак теорія розвиненого соціалізму, що

передбачає зниження рівня злочинності, часто не дає змогу адекватно оцінювати ситуацію та виявляти явні можливості правоохоронної політики. Як результат, рішення, засновані на фактичних даних, мають обмежене застосування. Якісні наукові дослідження були доступні лише обмеженій кількості людей через їхнє закриття, що ускладнювало їхнє практичне застосування.

У середині 80-х рр. минулого століття активність у дослідженнях кримінології ослабла, але на початку 90-х видалення секретності з криміналістичної статистики привело до розвитку наукових досліджень у сфері кримінології, зокрема методів використання допомоги на новому етапі.

Значний внесок за період незалежності у вивчення проблем злочинності зробили такі вчені, як О. М. Бандурка, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. М. Костенко, В. М. Куц, І. П. Лановенко, О. М. Литвинов, В. І. Шакун та інші. У більшості їхніх наукових позицій злочинність розглядається саме як соціальне явище, що виникає внаслідок сукупності об’єктивних і суб’єктивних чинників.

Поряд із загальновизнаним підходом до трактування злочинності як соціального феномена, низка дослідників розвиває цю проблематику в межах традиційного, так званого сумарно-статистичного (або соціально-статистичного) напряму. Цей підхід базується на уявленні про злочинність як відносно масове, історично змінне соціальне явище, що становить сукупність кримінальних правопорушень, вчинених на визначеній території упродовж певного проміжку часу. Серед представників цього напряму слід відзначити І. К. Туркевич [306], О. М. Литвака [204], О. Г. Фролову [317], О. Г. Кулик [196] та інших.

Інша дослідницька парадигма, яка отримала назву соціально-практичного або соціально-активного (діяльнісного) підходу, розглядає злочинність не лише як явище, що підлягає реєстрації, а як результат кримінальної активності частини населення. Зокрема, в межах теорії

кримінальної активності (А. П. Закалюк [143]) злочинність інтерпретується як прояв протиправної поведінки, що є формою соціальної активності. Водночас, у працях Н. В. Сметаніної [289] злочинність трактується як форма соціальної адаптації певних індивідів або груп.

Суттєвий внесок у розроблення наукових засад розуміння злочинності зробили провідні кримінологи, які зазначають, що вже до початку XX століття в науці сформувалися два основні підходи до визначення поняття злочинності: соціальний і біологічний. Проте згодом, під впливом панівної ідеології, категорія злочинності почала набувати ідеологізованого змісту – її стали трактувати як тимчасове соціальне явище, приречене на поступове зникнення. У результаті кримінологія була оголошена «буржуазною наукою», що призвело до суттєвого занепаду наукових досліджень у цій сфері [200; 300].

Лише з початку 1960-х років, під впливом рішень конгресів ООН з питань запобігання злочинності та поводження з правопорушниками, в Україні почалося відродження кримінологічної науки. Саме в цей період були здійснені перші спроби аналізу злочинності через призму міжнародно-правових підходів. У межах нової дослідницької парадигми злочинність знову почали визначати як сукупність злочинів, вчинених на певній території в конкретний часовий період [192, с. 52].

Недарма І. Г. Богатирьов у своїх наукових розвідках обґрунтовує, що прагнення осягнути природу злочинності в суспільстві, вивчити ставлення населення до цього явища, визначити ефективні методи та засоби її запобігання супроводжує людство протягом усього історичного розвитку [80, с. 3]. Поділяючи цю позицію, О. М. Гумін акцентує увагу на тому, що проблема злочинності вже протягом тривалого періоду перебуває у фокусі численних кримінологічних досліджень в Україні. Водночас, як зазначає науковець, розроблення та реалізація ефективної стратегії запобігання кримінальним правопорушенням і досі не досягли належного рівня результативності [110].

На думку В. І. Шакуна, злочинність – це сукупність небезпечних, протиправних проявів поведінки, заборонених кримінальним законом під загрозою покарання. Кримінальний закон фіксує множину різнотипних актів людської поведінки, що відбуваються у конкретному соціумі за певний період часу й оцінюються як злочинні. Таким чином, визначається не лише саме поняття злочинності, а й її ключові характеристики. Для глибшого розуміння цих характеристик вагоме значення має аналіз еволюції злочинності та її просторово-географічного поширення [331, с. 158].

Представники Харківської кримінологічної школи тлумачать злочинність як сукупність кримінальних правопорушень одного або кількох видів, що мають масовий характер і повторюються з певною закономірністю у межах держави або окремого регіону протягом визначеного проміжку часу [65; 243].

На наш погляд, злочинність детермінована широким колом соціальних процесів і явищ. Вона проявляється на загальносуспільному рівні та найповніше реалізується у вигляді масової протиправної поведінки. Основною, визначальною ознакою злочинності є сукупність кримінальних правопорушень, що мають повторюваний характер. Як соціальне явище, злочинність має низку рис, які не притаманні окремим проявам девіантної чи навіть злочинної поведінки на індивідуальному рівні.

Злочинність може розглядатися як системне утворення, що формує внутрішні структури, відносно стабільні за метою, функціональними характеристиками та організаційними формами. Вона характеризується прихованістю, варіативністю проявів, високим ступенем невизначеності у розвитку криміногенних процесів і тенденцій, а також багатофакторністю та багаторівневістю соціальних детермінант. До цього додається значний вплив кримінальних утворень на легальний соціальний простір, зумовлюючи глибокі криміногенні зміни в суспільній і персональній свідомості. Система злочинності функціонує як сукупність окремих видів кримінальних правопорушень, які перебувають у динамічних і водночас стійких

взаємозв’язках.

Злочинність є надзвичайно неоднорідним феноменом. Єдиними спільними рисами всіх діянь, що входять до її складу, є суспільна небезпечність та їх заборона під загрозою кримінального покарання. В усіх інших аспектах ці діяння є різнорідними, що обумовлює потребу у виокремленні окремих видів злочинності. Залежно від обраного критерію, можливе формування різних класифікацій кримінальних правопорушень, кожна з яких має суттєве значення для кримінологічного аналізу та формування превентивних стратегій.

Будь-яке дослідження проблем протидії кримінальним правопорушенням зазвичай супроводжується аналізом причин та умов, що сприяють їх вчиненню. Як слушно зазначає С. А. Шалгунова, «між етапами вивчення насильницьких злочинів, що вчиняються проти особи, та організацією заходів їх запобігання завжди існує проміжний, обов’язковий етап – виявлення причинності та детермінації насильства» [332, с. 224].

Термін *«детермінація»* походить від латинського *determinare* – визначати, окреслювати, відмежовувати. У загальнофілософському сенсі поняття детермінізму відображає причинну залежність явищ, їх існування та зміни під впливом певних чинників. Детермінація розглядається як форма закономірного взаємозв’язку подій, що передбачає, що кожне явище або процес зумовлене певними стійкими обставинами. Такий підхід ґрунтується на уявленні про об’єктивний, причинно зумовлений характер соціальної дійсності [195, с. 39].

Унаслідок розвитку наукових уявлень поняття детермінізму зазнало еволюції та набуло ширшого значення. У сучасному розумінні детермінізм розглядається як загальна теорія зумовленості явищ, у межах якої визначальними є принципи зв’язку і взаємодії. У свою чергу, *причинність*, за Н. М. Ярмиш, є категорією, що виражає виключно причинно-наслідкові відносини і має вужчий обсяг значення. Причина розглядається як рушійна сила, що визначає характер або окремі ознаки певного процесу, а в контексті

його наслідків – як детермінанта [346, с. 35].

Кримінологічна детермінація, у свою чергу, є різновидом соціальної детермінації і розглядається як частина загального зв'язку явищ природи та суспільства. Як слушно зазначається в науковій літературі, виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, має не лише правове, але й значне психологічне та соціальне значення. Це засвідчує прагнення органів кримінального переслідування до всебічного, повного й об'єктивного встановлення всіх обставин вчинення правопорушення. Водночас ефективна запобіжна діяльність у цій сфері сприяє попередженню аналогічних або пов'язаних кримінальних проявів у майбутньому [235, с. 19].

Причини та умови є невід'ємними елементами процесу детермінації, який також включає наслідок як кінцевий результат взаємодії чинників [80, с. 95]. У кримінології визначення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення, охоплює два взаємопов'язані аспекти: (1) антисоціальну установку особистості та (2) конкретну життєву ситуацію, в якій перебуває особа безпосередньо перед вчиненням злочину [197, с. 105–106]. При цьому, як наголошує О. О. Кваша, у випадках умисних правопорушень вирішальну роль відіграє саме антигромадська установка, тоді як при необережних діяннях – домінуючим чинником стає ситуаційний контекст [155].

Причини та умови злочинності становлять не випадковий набір чинників, а функціональну систему, що включає взаємопов'язані елементи, підпорядковані певній ієрархії. Причини – це такі явища чи їх системи, які генерують інші явища (наслідки), формуючи причинно-наслідкові зв'язки генетичного типу. Для ідентифікації причин і наслідків необхідно чітко виокремити їх як два взаємопов'язані, але самостійні компоненти. У контексті протиправної поведінки до причин доцільно відносити соціально-психологічні детермінанти, що охоплюють економічні, політичні, правові, побутові чинники, а також особливості масової та індивідуальної психології

на різних рівнях суспільної свідомості [273, с. 66].

Причини злочинності слід розуміти як ті суспільні явища й процеси, які обумовлюють закономірне виникнення, існування та відтворення злочинності загалом. У свою чергу, причини окремих видів злочинності – це специфічні фактори, що обумовлюють саме відповідні різновиди кримінальних правопорушень. Причинами індивідуального кримінального правопорушення є такі обставини, які – у сукупності з іншими чинниками, що діють у конкретній ситуації – формують вищу ймовірність вчинення злочину певною особою за конкретних умов. Ідентифікація причин конкретного злочину означає виявлення детермінант, які відіграли вирішальну роль у його генезисі.

Взаємозалежність і взаємозв'язок факторів, що детермінують як загальний рівень злочинності, так і окремі її прояви, свідчать про множинний характер причин як масової злочинності, так і індивідуальної кримінальної поведінки. Основною сферою впливу причин виступають стадії формування мотивації, ухвалення рішення про вчинення злочину, а також визначення мети й засобів її досягнення. Умови злочинності при цьому становлять сукупність обставин, що не породжують злочину безпосередньо, однак сприяють його виникненню й реалізації, зокрема в зв'язку з об'єктом або предметом посягання [299, с. 372–373].

Проблематика причинності в кримінології має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки дозволяє здійснювати комплексну протидію злочинності не лише силами правоохоронних органів, а й через використання соціально-економічних, політичних, правових та інших регуляторних механізмів. Причини і умови, що сприяють злочинності, формують цілісну детермінантну систему. Те, що в одному контексті може виступати як причина, в іншому може виявлятись як умова. Причина вимагає наявності відповідних умов реалізації, без яких вона не зможе призвести до наслідку. На відміну від причини, умова сама по собі не породжує злочину, але створює сприятливе середовище для прояву причинного чинника.

Відповідно, умови злочинності не слід плутати з факторами зростання рівня зареєстрованої злочинності, як-от: зміни у демографічній структурі населення, криміналізація або декриміналізація певних діянь, зміна статистичних підходів до реєстрації правопорушень тощо. Разом із причинами умови утворюють повний причинний комплекс злочинної поведінки. Зменшення або усунення сприятливих умов вчинення кримінальних правопорушень є одним з ефективних шляхів попередження злочинності.

У кримінологічній теорії причини та умови злочинності класифікуються за різними критеріями: за змістом: соціальні, економічні, психологічні, ідеологічні, політичні, культурно-виховні, організаційно-управлінські; за природою виникнення: індивідуальні – пов'язані з особистістю правопорушника; фізичні – зумовлені природними або кліматичними факторами; соціально-економічні – залежать від соціального статусу, рівня добробуту, можливості реалізувати свої інтереси тощо; за зв'язком із волею суб'єкта: об'єктивні – існують незалежно від волі людей (наприклад, рівень соціального розвитку, стихійні явища); суб'єктивні – зумовлені людською діяльністю, є наслідком свідомих або несвідомих дій, помилок, бездіяльності [299]. С. І. Нежурбіда, аналізуючи причинний комплекс злочинної поведінки, виокремлює серед його складників соціально-економічні, політичні та соціально-психологічні чинники [235].

Причини кримінальних правопорушень можуть бути як зовнішніми щодо особи, що їх вчинила, так і внутрішніми. До першої категорії належать умови соціального середовища, до другої – внутрішні переконання, установки, що формуються під впливом життєвого досвіду. У цьому контексті причини правопорушень проявляються ще до фактичного вчинення злочину – через формування антисоціальних поглядів, стереотипів поведінки та намірів, які згодом можуть трансформуватися у протиправну дію.

Таким чином, аналіз причин і умов злочинності є ключовим як для теоретичного пізнання її природи, так і для розроблення ефективної стратегії

протидії. Комплексний підхід до цієї проблеми передбачає не лише боротьбу з наслідками, а й усунення базових детермінант злочинної поведінки.

Водночас доцільним є звернення до категоріального аналізу терміна «протидія злочинності», а також розмежування суміжних понять – «запобігання злочинності», «боротьба зі злочинністю», «контроль над злочинністю» та власне «протидія злочинності». Ці терміни не лише мають теоретичне значення у кримінології, але й активно застосовуються на практиці фахівцями, залученими до реалізації завдань кримінальної політики та превентивної діяльності [63].

А. Ф. Зелінський пропонує інтегрувати всі форми та заходи превентивного спрямування в узагальнене поняття «попередження злочинності», а поняттям «профілактика» позначати заходи, спрямовані на усунення або нейтралізацію криміногенних факторів. Під цим, на його думку, розуміється комплекс заходів, які реалізуються суспільством з метою стримування зростання злочинності та, за можливості, зменшення її фактичного рівня. Досягається це, зокрема, шляхом усунення або зниження впливу причин та умов, що зумовлюють злочинність (профілактика), а також за допомогою запобігання та припинення конкретних кримінальних правопорушень [146, с. 140].

У цьому контексті поняття «протидія злочинності» набуває ширшого, системного значення. Воно охоплює як заходи, спрямовані на попередження правопорушень, так і дії, пов’язані з їх виявленням, припиненням, притягненням винних осіб до кримінальної відповідальності, а також усуненням умов, що сприяють повторюваності злочинної поведінки.

А. П. Закалюк обґрунтовано підкреслює, що управління діяльністю у сфері запобігання та протидії злочинності потребує системного переосмислення. На його думку, необхідно розробити цілісну модель, яка б включала в себе характеристику мети, цілей, функцій, принципів, методів, механізмів управління у цій сфері, а також заходів забезпечення ефективності реалізації такої управлінської політики [143, с. 377].

Таким чином, кримінологічна наука визнає важливість чіткого концептуального розмежування вказаних понять. Це дозволяє не лише забезпечити належну наукову термінологію, а й підвищити ефективність практичної реалізації заходів із протидії злочинності, створивши теоретично виважену, системну основу для діяльності суб'єктів кримінальної юстиції.

Одним із перших концептуально цілісних і, без перебільшення, найбільш ґрунтовних досліджень соціально-правового механізму протидії злочинності в Україні стало наукове напрацювання О. М. Литвинова. У своїй праці вчений сформулював ключові характеристики цього механізму, визначивши його як комплексне соціально-організаційно-правове явище, спрямоване на вдосконалення кримінологічної діяльності, тобто системи заходів щодо усунення, нейтралізації або блокування причин, чинників і детермінант злочинності [208, с. 13].

Згідно з авторською позицією, соціально-правовий механізм протидії злочинності характеризується такими основними рисами:

1. Комплексність та цілеспрямованість – передбачає охоплення соціальних, організаційних і правових елементів, спрямованих на підвищення ефективності кримінологічного впливу;

2. Структурна визначеність – формується від моменту окреслення мети й завдань базової (опорної) діяльності, виокремлення відповідного кола спеціальних суб'єктів, на яких покладається реалізація конкретних функцій у межах визначених повноважень;

3. Засобовий підхід – передбачає застосування різноманітних інструментів впливу, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування всієї системи.

Базовим підґрунтям функціонування механізму протидії злочинності, за О. Литвиновим, виступає виявлення у процесі кримінологічної діяльності чинників і детермінант злочинності та об'єктивна необхідність здійснення коригувального впливу на них [208, с. 13].

У подальшому зазначене визначення було уточнене й доповнене у

спільній науковій праці О. М. Литвинова та О. М. Бандурки. Сформульоване ними поняття механізму протидії злочинності є системним за своєю сутністю. Під ним слід розуміти цілісне утворення, що включає сукупність норм, принципів, інститутів (державно-правових і суспільно-політичних), форм, методів та засобів (правових, організаційних, політичних, соціально-психологічних, економічних), а також відносин і зв'язків, що забезпечують здійснення кримінологічного впливу на визначені об'єкти з метою досягнення заданих цілей [64, с. 81].

Комплексний характер механізму виявляється також у тому, що він включає взаємопов'язані елементи: мету, завдання, принципи, методи, функції, правові підстави діяльності, суб'єктний склад тощо. Зазначене утворення виступає вивідною категорією від поняття системи протидії злочинності, яка розглядається як соціальне явище. Водночас механізм є засобом реалізації практичного потенціалу цієї системи, тобто формою втілення правових, організаційних і управлінських ідей у сферу реальної соціальної практики.

З механістичних позицій механізм протидії злочинності постає як внутрішній устрій кримінологічної діяльності, що виконує роль інструменту перенесення ідей, закладених у правовій свідомості, у сферу суспільного управління злочинністю [62, с. 9].

У межах сучасних кримінологічних концепцій, спрямованих на розбудову ефективних моделей протидії злочинності та соціального контролю за кримінальними проявами, дедалі більшої уваги набуває теорія кримінологічної безпеки. Аналіз наукових позицій дозволяє виокремити кілька підходів до розуміння цього феномену:

1. Кримінологічна безпека як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, за якого забезпечуються умови для сталого розвитку, своєчасного виявлення, запобігання і нейтралізації як реальних, так і потенційних кримінальних загроз.

2. Кримінологічна безпека як здатність держави і суспільства активно

протистояти злочинним посяганням з боку організованих кримінальних угруповань або окремих правопорушників, а також забезпечувати ефективну нейтралізацію небезпек, що походять від таких загроз.

3. Кримінологічна безпека як практична діяльність індивіда, соціуму, держави та міжнародної спільноти, спрямована на виявлення, запобігання, ослаблення, усунення та відвернення кримінальних ризиків і загроз.

4. Кримінологічна безпека як багаторівнева, динамічна система, що відображає баланс між криміногенними викликами в різних сферах життєдіяльності суспільства та можливостями їх ефективного стримування шляхом реалізації системи відповідних заходів [63].

У цьому контексті соціально-правовий механізм протидії злочинності постає як практичний інструмент реалізації ідей кримінологічної безпеки. Зокрема, дослідниця О. О. Білоусова розглядає його не лише як систему превентивних заходів, а й як таку, що охоплює безпосередній вплив на суб'єктів правопорушень через реалізацію кримінально-правових та інших імперативних засобів. Водночас механізм передбачає застосування профілактичних заходів, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків існуючої злочинності. Таким чином, ідеться про діяльність, що охоплює як загальний, так і спеціальний рівні впливу на кримінальні прояви [74, с. 57].

Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад розуміння механізму протидії злочинності зробив В. М. Куц, який у низці своїх наукових праць трактує його як форму соціального управління. При цьому, за його переконанням, важливим компонентом механізму виступають як кримінально-юстиційні заходи держави, так і ініціативи громадянського суспільства та приватного сектора. Сутність механізму полягає у забезпеченні недопущення виходу злочинності за межі суспільно прийнятної норми, шляхом поєднання системного запобігання правопорушенням і своєчасного правового реагування, що розглядаються як взаємопов'язані та безперервні процеси [198, с. 110].

Зі свого боку, дослідниця Я. О. Триньова визначає механізм протидії

злочинності як систему елементів, що мають чітку ієрархічну структуру, функціонують за визначеними правилами та виконують специфічні функції. До таких елементів вона відносить: суб'єктів, об'єкти впливу, конкретні засоби реагування, а також форми взаємодії. Водночас вона наголошує, що всі елементи є рівнозначними за значенням, а також розмежовує загальну та спеціальну протидію злочинності як самостійні складові механізму [304, с. 403].

Таким чином, сучасне уявлення про соціально-правовий механізм протидії злочинності значно виходить за межі традиційного превентивного підходу. Воно охоплює багатокомпонентну систему, яка функціонує на стику державного управління, громадянської активності та кримінологічного прогнозування і слугує практичним засобом реалізації стратегій кримінологічної безпеки.

У процесі аналізу системи протидії злочинності виявляються сталі закономірності соціальної самоорганізації, які визначають логіку функціонування й трансформації відповідних соціальних механізмів. Важливим завданням є побудова концептуальної моделі системи, яка здатна враховувати як внутрішні, так і зовнішні фактори впливу. Такі моделі мають спиратися на міждисциплінарний підхід, зокрема із залученням положень системної теорії, кібернетики, соціології та кримінології [60].

Система протидії злочинності є поліструктурним соціальним утворенням, що включає численні елементи – індивідів, соціальні групи, громадські об'єднання, правоохоронні органи, органи державної влади тощо. Її головними характеристиками виступають:

Багатоелементність: система включає різноманітні суб'єкти з відмінними інтересами, ресурсами й повноваженнями. Їх взаємодія визначає внутрішню динаміку системи.

Чутливість до зовнішніх впливів: елементи системи змушені витрачати ресурси на адаптацію й виживання, що формує потребу в ефективному управлінні ресурсною базою.

Антагонізм інтересів: обмеженість ресурсів призводить до конкуренції між суб'єктами системи, що зумовлює латентні або відкриті конфлікти.

Нелінійність взаємодії: у системі спостерігається ефект позитивного зворотного зв'язку – посилення однієї зі сторін конфлікту призводить до зміщення балансу всієї структури.

Інерційність поведінки: реакція системи на зміну умов завжди супроводжується часовими затримками.

Цілеспрямованість і рефлексивність: суб'єкти системи здатні до стратегічного планування й оцінки наслідків власних дій [60].

Нелінійний характер функціонування системи зумовлює, що її розвиток відбувається не за логікою діалектичного синтезу, а через досягнення тимчасових компромісів між суб'єктами. Постійні суперечності не ліквідуються, а лише змінюють форму в залежності від зовнішніх і внутрішніх обставин. У результаті кожна нова фаза системної рівноваги є тимчасовою й супроводжується мікрорівневим хаосом.

Із зростанням обсягу доступного ресурсу в системі підвищується рівень соціальної нерівності, натомість у періоди дефіциту – зростає кооперація між суб'єктами. Структури, що виживають, – це ті, які демонструють стійкість до змін середовища, а не лише ефективність у стабільних умовах. Тому загальна формула функціонування системи – це хаос на мікрорівні й спроба відтворити порядок на макрорівні.

Підводячи підсумки підрозділу, варто наголосити, що система протидії злочинності є складним, динамічним, багатоелементним соціальним утворенням, яке функціонує в умовах постійної нестачі ресурсів, антагонізму інтересів, конкуренції за вплив та адаптаційного тиску з боку зовнішнього середовища. Її еволюція може відбуватися як поступово – через інституційну адаптацію, так і стрибкоподібно – через системні кризи й реформаторські злами. Стійкість такої системи зумовлена ефективністю управлінських, нормативних і ідеологічних механізмів, а також здатністю до саморегуляції й рефлексії.

Формування адаптивної, гнучкої та стійкої до викликів системи протидії злочинності є не лише науковим, а й практично значущим завданням. Особливої актуальності воно набуває в умовах суспільно-політичної турбулентності, трансформації державних інститутів і глобальних загроз безпеці. Саме на основі розуміння вищезазначених закономірностей можлива побудова ефективної кримінологічної політики держави.

Дослідження вітчизняних учених і експертів у 20–80-х роках XX століття зберегло накопичений за попередні періоди досвід вивчення кримінальних правопорушень і правопорушників, допомогло виробити нові соціальні методи. Феноменологічні результати, засновані на активному використанні методів статистичного аналізу, надали сучасним кримінологам широкий спектр методів і прийомів для вивчення кримінальних правопорушень та їхніх причин. Це сучасні переваги таких методів, які полегшують обробку статистичних даних за допомогою нинішніх комп'ютерних технологій і комп'ютерних програм.

Перевагою застосування методів статистичного аналізу сьогодні є простота обробки статистичних показників за допомогою сучасної комп'ютерної техніки, застосовуваних програмних комплексів і прикладних програм.

1.2. Методологія дослідження проблем протидії злочинності

Методологія окремого кримінологічного дослідження має базуватися на загальних принципах і підходах наукового пізнання, а також на специфічних методах і прийомах, властивих кримінологічній науці.

Основними аспектами формування методології кримінологічного дослідження на сьогодні є загальні методологічні принципи, до яких належать об'єктивність, системність, історизм та конкретні методи кримінології: емпіричні (соціологічні опитування, інтерв'ю, спостереження,

аналіз статистичних даних) і теоретичні (моделювання, аналіз літератури, порівняльний аналіз).

Зміни в злочинності потребують постійного оновлення й адаптації кримінологічних підходів. Сучасні кримінальні правопорушення часто мають більш складні форми й вимагають нових стратегій для їхньої протидії та розслідування. Тому розвиток кримінології є критично важливим для ефективної боротьби зі злочинністю [180].

На думку Н. В. Сметаніної, сучасна українська кримінологія все ще має багато спільного з парадигмами радянської епохи, особливо в аспектах розуміння злочинності як соціально-правового явища. Це пов’язано з тривалою історією розвитку кримінологічної науки та збереженням певних теоретичних і методологічних основ, які були закладені в радянський період [288, с. 4].

Перед тим, як почати аналіз кожного з елементів методології сучасної кримінологічної науки, варто розглянути основоположні засади методологічного інструментарію кримінологічних досліджень протидії злочинності.

Існує кілька підходів до інтерпретації терміна «методологія», кожен з яких має свої особливості й акценти. Загалом у науці є такі напрями дослідження цього питання:

1. *Методологія як частина гносеології.* У цьому підході методологія розглядається як розділ гносеології, який займається вивченням способів і засобів наукового пізнання. Це означає, що методологія фокусується на процесі здобуття знань, надаючи значення саме тому, як знання досягаються та підтверджуються.

2. *Методологія як вчення про методи пізнання.* Згідно з цим підходом методологія є системою наукових принципів і правил, на основі

яких базується дослідження. Вона містить у собі вибір методів, прийомів та інструментів, які використовуються в наукових дослідженнях [123, с. 157].

3. *Методологія як вчення про можливості та межі застосування методів*. Цей підхід доповнює попередній, акцентуючи увагу на вивченні не лише методів, але й умов і меж їхнього застосування. Важливо розуміти, у яких ситуаціях певні методи можуть бути ефективними, а у яких – ні, що допомагає уникнути помилок і неправильних висновків у дослідженні.

4. *Методологія як тип раціонально-рефлексивної свідомості*. Цей підхід передбачає розуміння методології як процесу рефлексії та критичного осмислення використовуваних методів. Вона спрямована на постійне вдосконалення та конструювання нових методів, що дають змогу більш ефективно досягати наукових результатів [248, с. 48].

Варто зазначити, що традиційне тлумачення методології як вчення про методи діяльності базується на її етимологічному аналізі. Це вузьке визначення зосереджене на вивченні методів, які використовуються для досягнення певних цілей у наукових дослідженнях і практичній діяльності. Цей термін походить від грецького слова «metodos» (метод), що означає «спосіб, засіб дослідження» та «logos» (вчення), що означає «знання».

У вузькому значенні методологія розглядається у таких напрямах.

Вчення про методи діяльності. Методологія визначається як система знань про методи, засоби та прийоми діяльності, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності. У сучасній науці вчені намагаються інтегрувати в предмет методології як свідомість, так і діяльність, що дає змогу створювати більш комплексні й ефективні наукові методи [248, с. 265].

Поняття «методологія» виходить за межі суто наукової діяльності, що дає нагоду враховувати різні види людської діяльності, охоплюючи мистецтво, практичну діяльність, навчання тощо. Цей процес відображає

зростаючу важливість методологічних підходів у різних сферах життя та діяльності людини. Розширення поняття «методологія» на інші види діяльності відображає зростаючу потребу в системному аналізі й організації різних аспектів людської діяльності. Це сприяє більш ефективній організації та управлінню процесами, що виходять за межі суто наукового пізнання, охоплюючи практичну, творчу та навчальну діяльності [98, с. 15].

З позиції системно-діяльнісного підходу методологія розглядається як ключовий елемент, що забезпечує взаємозв'язок і взаємообумовленість знань і діяльності. Цей підхід підкреслює, що методологія є невід'ємною частиною будь-якої діяльності, яка стає предметом усвідомлення, навчання й раціоналізації.

Варто зазначити, що науковці поділяють методологію на кілька видів. Розрізняють загальнонаукову й галузеву методологію, кожна з яких має свої особливості та функції. Загальнонаукова методологія зосереджується на розробці універсальних методів і принципів, які використовують для пізнання буття загалом. Вона охоплює фундаментальні підходи до наукового дослідження, що можуть бути застосовані в різних галузях знання. Її основним завданням є розробка загальних методологічних принципів, які визначають основні напрями й методи наукового пізнання. Вона створює базис для розуміння та інтерпретації різних явищ і процесів у світі [217, с. 12]. Наприклад, методологія системного аналізу або діалектичного матеріалізму є прикладами загальнонаукових підходів, що можуть бути застосовані в різних галузях науки для аналізу складних систем і процесів.

Галузева методологія зосереджується на розробці специфічних методів і підходів, які використовують для пізнання конкретних фрагментів дійсності, закріплених за певними науковими галузями. Вона спирається на загальнонаукову методологію, адаптуючи її принципи до специфіки досліджуваних об'єктів. Її завданням є випрацювання методологічних

принципів і методів, що відповідають потребам і завданням конкретної наукової галузі. Це охоплює розробку спеціалізованих інструментів і технік дослідження.

Наприклад, методологія кримінологічних досліджень може містити специфічні методи збору й аналізу даних про злочинність, які відрізняються від методів, використовуваних в інших соціальних науках.

Інші вчені виділяють три рівні методології. Виділення трьох рівнів методології дає змогу розрізняти різні ступені узагальнення та спеціалізації методологічних принципів.

Вищий рівень (загальнонаукова методологія). Це рівень, що охоплює найбільш загальні принципи й методи, які можуть бути застосовані до будь-якої наукової дисципліни. Загальнонаукова методологія встановлює універсальні підходи до наукового дослідження, наприклад методи системного аналізу, діалектичний матеріалізм, принципи логіки та теорії пізнання.

Другий рівень (загальна методологія для сфери наукового пізнання). Цей рівень охоплює методологічні принципи, які специфічні для вагомих сфер наукового пізнання, як-от природничі науки, соціальні науки, технічні науки тощо. Він забезпечує методологічні основи, що відповідають специфіці певної сфери знання. До цього рівня відносять методи експерименту й моделювання в природничих науках, методи соціологічних опитувань та інтерв'ю в соціальних науках.

Третій рівень (методологія окремої науки). Це рівень, що охоплює специфічні методи й підходи, які використовують у межах конкретної наукової дисципліни. Цей рівень найтісніше пов'язаний з практичними аспектами досліджень у певній галузі. Наприклад, методи кримінологічного аналізу в кримінології, методи археологічних розкопок в археології, методи нейровізуалізації в нейронауках [143, с. 19].

Варто зазначити, що ці три рівні методології утворюють ієрархічну структуру, де кожен рівень спирається на попередній, інтегруючи його принципи й адаптуючи їх до специфічних умов і потреб. Від загальнонаукових принципів (найвищий рівень) до специфічних методів конкретної науки (третій рівень) відбувається плавний перехід, що забезпечує узгодженість і системність наукового пізнання.

Виділення трьох рівнів методології дає нагоду структурувати наукове пізнання, забезпечуючи загальні принципи на вищому рівні, специфічні підходи для вагомих сфер на другому рівні й конкретні методи для окремих наук на третьому рівні. Це сприяє більш глибокому та систематичному розумінню й дослідженню різних аспектів дійсності.

У контексті зазначеного відмітимо, що методологія конкретної науки, дійсно, має багаторівневу структуру, що залежить від рівня узагальнення та абстрагування об’єкта наукового пізнання. Ця структура дає змогу ефективно організувати дослідження на різних рівнях: від загальних принципів до конкретних методів [179, с. 18].

Проаналізувавши погляди науковців, можемо зробити висновок, що найбільш вдалим, на нашу думку, є підхід А. П. Закалюка до розуміння методології. Він є всеосяжним і забезпечує структурованість і глибину наукового дослідження. Охоплення загальнонаукових принципів, методологічних особливостей суспільних наук і специфічних кримінологічних методів дає нагоду проводити комплексні та глибокі дослідження, які забезпечують повне й точне розуміння кримінологічних явищ [179, с. 18].

Не вдаючись у дискусію з приводу інтерпретації поняття «методологія», лише підкреслимо важливу роль у процесі пізнання кримінологічних проблем методологічного підходу як сумативного утворення. Він складається із сукупності взаємозалежних методів, серед яких

один або декілька є основними, а всі інші підпорядковані їм, залежні від них і мають допоміжний характер.

Дійсно, методологічний підхід у кримінології є складною сукупністю методів, які взаємодіють і доповнюють один одного. Такий підхід дає змогу отримати більш комплексне й повне уявлення про досліджувані явища [201, с. 116]. Вивчення причинності злочинності може охоплювати соціологічні опитування (основний метод) і статистичний аналіз (допоміжний метод) для комплексного розуміння проблеми.

Методологічний підхід як сумативне утворення відіграє ключову роль у процесі пізнання кримінологічних проблем. Використання сукупності взаємозалежних методів, серед яких один або декілька є основними, а всі інші мають допоміжний характер, забезпечує комплексний і глибокий аналіз досліджуваних явищ. Це дає нагоду отримати більш точні та об’єктивні результати, сприяючи розумінню й вирішенню складних кримінологічних проблем.

Важливе місце в методології протидії злочинності займає домінуюча в доктрині кримінології парадигма. Це набір теоретичних і методологічних передумов, які приймаються науковою спільнотою як основа для проведення досліджень у певній галузі знань. У кримінології парадигма визначає основні напрями досліджень, методологічні підходи та критерії оцінки отриманих результатів. Наприклад, парадигма соціальної дезорганізації в кримінології може впливати на вибір методів дослідження соціальних чинників, які сприяють злочинності.

Домінуюча парадигма в доктрині кримінології відіграє вирішальну роль у формуванні методології дослідження. Вона забезпечує наукову спільноту загальновизнаними передумовами, які визначають напрями, методи та критерії оцінки наукових досліджень. Це дає змогу забезпечити узгодженість, системність і актуальність кримінологічних досліджень,

сприяючи більш глибокому й комплексному розумінню злочинності та способів її попередження.

У науковій літературі цілком обґрунтовано підкреслюється вагоме значення позитивізму для становлення й розвитку методології кримінології та для методології дослідження протидії злочинності зокрема. Саме цей напрям, основоположником якого є французький філософ Огюст Конт, здійснив суттєвий вплив на методологію суспільних наук, визнавши емпіричні дослідження єдиним джерелом істинного, дійсного знання [321, с. 120].

Позитивізм акцентує увагу на використанні емпіричних досліджень як основного джерела знання. Це передбачає систематичний збір, аналіз та інтерпретацію даних, що отримані через спостереження, експерименти та інші наукові методи. У кримінології це може бути використання статистичних даних про злочинність, аналіз судових рішень, інтерв'ю з правопорушниками та жертвами кримінальних правопорушень, соціологічні опитування.

Позитивізм відкидає спекулятивні, нефальсифіковані теорії, які не можуть бути підтверджені емпіричними даними. Це підкреслює важливість об'єктивності, повторюваності та верифікованості наукових результатів. Позитивізм сприяє розвитку кількісних методів аналізу в кримінології, що дають змогу отримувати об'єктивні та статистично значущі результати. Це охоплює методи, як-от регресійний аналіз, кореляційний аналіз, факторний аналіз тощо.

О. М. Костенко критикує позитивізм за його обмеженість у методологічних підходах і надмірну залежність від емпіричних досліджень, які можуть бути недостатніми для розуміння складних соціальних явищ. Він вважає, що позитивізм не враховує глибокі соціальні та культурні чинники, які впливають на злочинність [178, с. 192]. Натомість учений пропонує

модернізувати кримінологію, орієнтуючись на парадигму соціального натуралізму. Ця парадигма передбачає дослідження законів соціальної природи й гармонізацію людської волі та свідомості з цими законами.

Для забезпечення соціального порядку в Україні, як зазначає вчений, потрібно доповнити Конституцію України нормою такого змісту: «Держава протидіє формуванню у громадян соціопатії та сприяє формуванню у них соціальної культури» [178, с. 192].

На нашу думку, пропозиція доповнити Конституцію України нормою про протидію соціопатії та сприяння формуванню соціальної культури є важливим кроком для забезпечення соціального порядку. Це підкреслює значення цих питань на національному рівні та зобов'язує державу активно діяти для створення гармонійного й безпечного суспільства. Закріплення таких положень у Конституції України сприятиме зменшенню рівня злочинності, зміцненню соціальної згуртованості та підвищенню якості життя громадян.

Доцільно також розглянути можливість використання й характерні риси постмодерністської парадигми.

Науковці вважають, що цінним є розгляд і характеристика властивих рис постмодерністської парадигми кримінології. Т. В. Мельничук виділяє такі риси цієї парадигми:

1. Критичне ставлення до попередніх кримінологічних уявлень. Постмодерністська парадигма характеризується скептицизмом щодо традиційних теорій і підходів у кримінології. Вона ставить під сумнів раніше усталені уявлення про природу злочинності та способи її вивчення.

2. Відсутність явно домінуючих концептів. Постмодернізм уникає встановлення єдиної панівної теорії або концепції. Він підтримує плюралізм думок і підходів, допускаючи співіснування різних теорій та методів.

3. Комплексність методології досліджень та активне запозичення методів недотичних наук. Постмодерністська кримінологія використовує міждисциплінарний підхід, залучаючи методи та знання з різних наукових дисциплін, як-от соціологія, психологія, антропологія, синергетика тощо.

4. Пошук мірила норми та девіації. Постмодернізм прагне знайти нові підходи до визначення норми та девіації, враховуючи культурні, соціальні й історичні контексти.

5. Компаративізм. Постмодерністська кримінологія активно використовує порівняльні дослідження для вивчення кримінологічних явищ у різних країнах і культурах.

6. Критика традиційних засобів та інститутів соціального контролю. Постмодернізм критично оцінює традиційні інститути й засоби соціального контролю, як-от поліція, суди та пенітенціарні установи, і пропонує альтернативні підходи до контролю та протидії злочинності.

7. Прагматичність. Постмодерністська кримінологія прагне досягти конкретних практичних результатів, зосереджуючись на ефективності методів і підходів [224, с. 173].

У сучасних умовах глобалізаційних процесів евристичний потенціал синергетичної парадигми в методології кримінологічних досліджень відмічає С. Ю. Лукашевич [213, с. 29].

На його думку, синергетична парадигма акцентує увагу на вивченні складних, динамічних систем, в яких елементи взаємодіють і створюють нові властивості та явища, що не можна пояснити лише через просту суму цих елементів. Вона може надати нові інсайти в дослідженнях кримінології, розглядаючи злочинність як складну динамічну систем. У контексті глобалізації злочинність і соціальні проблеми набувають нових вимірів, які не завжди відповідають традиційним національним підходам. Синергетичний підхід допомагає врахувати ці глобальні взаємозв’язки та динаміку [213,

с. 29]. Саме тому вчений вважає, що саме завдяки синергетичній парадигмі здійснення кримінологічних досліджень є найбільш ефективним.

Так, концептуально-пізнавальні проблеми застосування синергетичної парадигми в методології кримінологічних досліджень є важливими для розробки ефективних систем протидії злочинності. Розгляд особливостей функціонування та взаємодії соціальних систем, їхньої здатності до самовдосконалення, розвитку соціальних процесів і механізмів впливу відкриває нові можливості для дослідження та практичного застосування синергетичних підходів. Це дає змогу краще зрозуміти динаміку злочинності й розробити більш ефективні стратегії для її протидії та подолання.

В. В. Коваленко зазначає, що синергетичний підхід до кримінологічних досліджень є надзвичайно ефективним для розробки теоретичних конструкцій протидії кримінальним правопорушенням і формування стратегій. Згідно з цим підходом як злочинність, так і система протидії кримінальним правопорушенням є елементами соціальної самоорганізації (саморегуляції) суспільства.

Автор наголошує, що синергетичний підхід акцентує на важливості розгляду суспільства як цілісної системи, де всі компоненти взаємодіють один із одним. Це дає нагоду створювати стратегії, які враховують усі аспекти соціальної системи, а не лише окремі її елементи. Це є актуальним під час розробки інтегрованих програм для боротьби зі злочинністю, які охоплюють соціальні, економічні та культурні компоненти.

Крім того, синергетичний підхід враховує організаційно-структурну впорядкованість суспільства, що допомагає у формуванні ефективних стратегій протидії злочинності. Це дає змогу краще зрозуміти, як різні соціальні інститути та структури взаємодіють і як їхня організація впливає на рівень злочинності. Його можна застосовувати в процесі аналізування організації правоохоронних органів та їхньої взаємодії з іншими соціальними

інститутами для підвищення ефективності боротьби з кримінально протиправною діяльністю [162, с. 6].

Одним із найбільш поширених методів під час дослідження протидії злочинності є моделювання.

Сучасний стан кримінологічних досліджень акцентує потребу в науковій розробці проблем моделювання. Це обумовлено кількома ключовими чинниками:

1. Складність і характер проблем. Протидія злочинності вимагає аналізу множини складних питань, які охоплюють різні аспекти соціального життя, правової системи й інституцій. Моделювання допомагає спростити ці питання, створюючи абстрактні моделі, які дозволяють краще зрозуміти та систематизувати проблему.

2. Структура зв'язків між елементами. Аналіз протидії злочинності охоплює вивчення складних взаємозв'язків між різними елементами системи, як-от злочинці, жертви, правоохоронні органи, соціальні й правові інститути. Моделі дозволяють дослідити ці зв'язки та їхній вплив на загальну ситуацію.

3. Ефективність управлінських рішень. Моделювання створює основу для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень. Завдяки моделям можна прогнозувати наслідки різних політик і стратегій, що дає змогу ефективніше управляти ресурсами та впливати на ситуацію.

Саме тому потрібно дослідити ефективність цього методу й загалом потребу у використанні моделей.

Моделювання допомагає спростити та структурувати складні соціальні й правові процеси, як-от протидія злочинності, через створення абстрактних представлень реальних ситуацій. Моделі також можуть використовуватися для прогнозування наслідків різних стратегій і політик, що допомагає ухвалювати більш обґрунтовані рішення. Загалом моделювання є корисним інструментом для розробки ефективних управлінських рішень у сфері

протидії злочинності, оскільки воно забезпечує можливість тестування різних сценаріїв і перевірки їхньої ефективності в умовах, близьких до реальних.

Важливо зазначити, що об'єкт (протидія злочинності) та його модель завжди мають спільну основу й сутність, хоча модель не є абсолютно тотожною об'єкту та може мати певні відмінності. Модель може бути більшою або меншою, або не охоплювати деякі параметри, але водночас не повинна виходити за межі якісної визначеності об'єкта. Незважаючи на можливі відмінності, між моделями та їхніми об'єктами завжди має зберігатися принципова єдність, подібність і збіг найважливіших структурно-функціональних і генетичних зв'язків [209, с. 121].

Це загальне положення моделювання вказує на те, що одна й та сама сутність явища може проявлятися в різних моделях. Моделі, навіть маючи різні деталі, повинні зберігати основні структурні та функціональні зв'язки, якими й визначають об'єкт. Це свідчить про те, що в різних моделях одного й того самого явища (в цьому разі протидії злочинності) містяться різноманітні рівні деталізації, сфокусовані на різні аспекти чи елементи, але вони відображають ту саму сутність явища.

Описові функції моделей полягають у систематичному поданні інформації про боротьбу зі злочинністю. Опис моделі загалом базується на емпіричних даних про об'єкт і не обмежується переліком елементів або характеристик, а полягає в їхньому логічному впорядкуванні абстрактно. Ця функція є основою для реалізації інших функцій моделі.

Моделювання системи боротьби зі злочинністю виконує кілька важливих функцій.

Описова функція. Ця функція полягає в упорядкуванні інформації про емпіричну базу даних та поданні її впорядковано в абстрактній формі. Це основа для інших функцій моделювання.

Пояснювальна функція – допомагає виявити зв'язки між описуваними фактами та відомими теоріями й законами, розкриваючи сутність закономірностей зміни та характер основних зв'язків у системі боротьби зі злочинністю.

Функція прогнозування. Ця функція дає змогу моделі прогнозувати можливий розвиток ситуації. Він заснований на знанні моделей імітаційного об'єкта й має на меті передбачити нові властивості та взаємозв'язки в модельованому об'єкті, які раніше не були відомі.

Функція критерію. Модель допомагає перевірити точність наших знань про об'єкт, порівнюючи його з реальними даними. Це дає нагоду виявити помилки й неточності в первинних уявленнях.

Функція вимірювання – полягає в отриманні кількісних характеристик предмета дослідження. Ця функція використовує кількісну оцінку явищ і процесів, виражаючи їх через відповідні коефіцієнти.

Це свідчить про те, що розробка та реалізація моделей системи протидії злочинності може сприяти вирішенню завдань, як-от впорядкування й компактне описання системи; спрощене та зрозуміле представлення об'єкта аналізу; виявлення змісту й характеру основних зв'язків і залежностей між елементами системи, зовнішніми чинниками, а також кримінологічною діяльністю. Найголовніше моделювання дає змогу аналізувати та розкривати сутність явищ і процесів, прогнозуючи найбільш імовірні стани залежно від змін у зовнішніх і внутрішніх умовах діяльності [209, с. 75].

Детальне вивчення основних підходів до розуміння моделювання в кримінології показує, що моделювання може інтегрувати в собі кілька різних процесів. Зокрема:

1. Створення моделей. Це передбачає конструювання моделей способом відбору інформації відповідного напряму. На цьому етапі здійснюється збір і систематизація даних, потрібних для побудови моделі.

2. Використання моделей. Моделі застосовують для аналізу й інтерпретації досліджуваного об’єкта. Це дає змогу отримати нові перспективи та розуміння предмета дослідження.

3. Проведення модельних експериментів. За допомогою моделей можна проводити експерименти, що дає нагоду перевіряти гіпотези та виявляти закономірності, які важко спостерігати в реальному житті.

4. Формування суджень про реальний об’єкт. На основі моделей формується уявлення про досліджуваний об’єкт, що дає змогу робити обґрунтовані висновки та рекомендації.

5. Одержання нових знань. Моделювання сприяє отриманню нових знань про об’єкт дослідження, що є важливим для подальшого розвитку науки.

Останніми роками метод моделювання здобув популярність у протидії злочинності, ставши важливим інструментом для вирішення різноманітних завдань і проблем. Цей метод дає змогу аналізувати й відтворювати різні аспекти кримінально протиправної діяльності та правозастосування в умовах, що імітують реальність.

Однак варто зазначити, що деякі дослідники використовують метод моделювання не завжди з належною обґрунтованістю, часто віддаючи йому перевагу лише через популярність, а не через його реальну ефективність у вирішенні специфічних завдань. Іноді моделі, що створюються, можуть бути надмірно спрощеними або навіть репрезентувати вже відомі й давно вивчені об’єкти, які зменшує їх практичну цінність.

Ключовим є правильне використання моделювання для вирішення конкретних завдань у протидії злочинності, а також забезпечення того, щоб моделі були адаптовані до реальних умов і потреб практики.

Отже, зростання популярності методу моделювання в науці та практиці призвело до деяких проблем і суперечностей. Визначення поняття моделі та

критерії її застосування стали менш чіткими, а універсальність методу іноді призводить до його надмірного використання.

Під моделлю варто розуміти штучно створену матеріальну або абстрактну систему, яка відображає й замінює досліджуване явище, процес, стан чи конкретні ситуації та обставини. Вивчення такої моделі надає інформацію про оригінал, потрібну для ефективного вирішення практичних, наукових і навчальних завдань.

Моделювання в кримінології має широкий спектр застосувань, охоплюючи:

1) практичну діяльність у сфері протидії злочинності. Моделювання допомагає у вирішенні як тактичних, так і стратегічних завдань. Це охоплює планування й реалізацію заходів, направлених на протидію кримінальним правопорушенням, покращення роботи правоохоронних органів, а також оптимізацію ресурсів;

2) науково-дослідну діяльність. Моделювання використовується для вивчення різних аспектів слідчої, судової та інших видів практик. Це може охоплювати аналіз ефективності різних методів розслідування, вивчення впливу різних правових норм на процеси правосуддя, а також дослідження тенденцій у кримінологічних даних;

3) навчально-педагогічну діяльність. Моделювання є важливим інструментом у підготовці фахівців у галузі кримінології та перепідготовці кадрів. Це охоплює створення навчальних моделей симуляцій, тренінгів і курсів, які дають змогу здобувачам вищої освіти та професіоналам краще розуміти й застосовувати кримінологічні теорії та практики.

Важливим методом у дослідженні протидії злочинності є історичний підхід, який допомагає виявити еволюцію злочинності, враховуючи зміни в суспільних умовах, тоді як системний підхід дає нагоду розглядати злочинність як частину більш широкої системи й аналізувати її в контексті

взаємодії різних елементів і процесів. Ці підходи доповнюють один одного та дають змогу більш повно й комплексно розуміти феномен злочинності.

Системний підхід дає нагоду інтегрувати різні аспекти дослідження злочинності, враховуючи взаємозв'язки між її компонентами й зовнішнім середовищем. Це забезпечує глибше розуміння функціонування злочинності як складної соціальної системи. Загальнонаукові та спеціальні методи зі свого боку є інструментами для практичного застосування системного підходу й вирішення конкретних завдань дослідження. Вони дають змогу реалізувати теоретичні концепції на практиці й отримати конкретні результати, що можуть бути використані для розробки ефективних стратегій протидії злочинності.

Так, системний і історичний підходи надають теоретико-методологічну основу для кримінологічних досліджень та організації кримінологічного забезпечення діяльності поліції. Вони допомагають виявити ключові аспекти й тенденції в розвитку злочинності та забезпечують комплексне розуміння її природи та впливів.

Методи кримінологічних досліджень як загальнонаукові, так і спеціальні є інструментами для збору й аналізу кримінологічної інформації, потрібної для ефективного управління і прийняття рішень. Загальнонаукові методи, як-от діалектичний метод, методи аналізу та синтезу, забезпечують загальне теоретичне й практичне розуміння кримінологічних явищ. Спеціальні методи, охоплюючи кримінологічне моделювання, формально-правовий, формально-догматичний і компаративістський методи, дають нагоду здійснювати детальний аналіз конкретних аспектів кримінології та адаптувати отримані результати до практики поліції [119, с. 50–51].

Отже, правильне формулювання кримінологічної методики дослідження протидії злочинності охоплює дотримання таких рекомендацій:

1. Комплексність. Методика має використовувати методи з різних наук, щоб охопити всі аспекти досліджуваного явища. Це може охоплювати кримінологічні, соціологічні, психологічні, правознавчі та інші підходи для всебічного розгляду проблеми злочинності.

2. Системність. Методика повинна враховувати всі аспекти предмета дослідження. Це передбачає не тільки детальне вивчення окремих елементів, але й їхніх взаємозв'язків та інтеграції в загальну картину. Методичний підхід має охоплювати перевірку та доповнення даних, отриманих різними методами.

3. Економічність. Дослідження мають бути сплановані так, щоб дані, отримані різними методами, не дублювались, а забезпечували ефективне й раціональне використання ресурсів. Це означає, що потрібно уникати повторення збору інформації та максимізувати корисність отриманих даних.

Такі вимоги дають змогу розробити методологію, яка забезпечить всебічний, обґрунтований і ефективний підхід до дослідження протидії злочинності.

Під аналізом варто розуміти процес розкладання цілого на частини для глибшого розуміння його структури й функцій. Він дає нагоду виявити окремі елементи, властивості та взаємозв'язки. Синтез – це процес зворотного об'єднання частин загалом для отримання цілісної картини або нового розуміння на основі окремих елементів.

Експеримент у кримінології може суттєво варіюватися залежно від конкретних цілей і умов дослідження. Експеримент у реальній ситуації дає змогу перевіряти теоретичні припущення на практиці, а експеримент на математичній моделі може бути корисний для симуляції та прогнозування результатів у контрольованих умовах. Обидва типи експериментів мають свої переваги й обмеження та можуть доповнювати один одного в рамках кримінологічних досліджень.

На думку О. Сачко, одним з перспективних напрямів формування та реалізації кримінологічної політики в Україні є інформаційно-аналітичне забезпечення спеціально-кримінологічної діяльності [281, с. 214]. Цей напрям охоплює:

1. Документування інформації – процес фіксації та збереження даних, які є важливими для кримінологічного аналізу. Це може охоплювати запис інформації про кримінальні правопорушення, профілі правопорушників, результати розслідувань тощо.

2. Забезпечення доступу до інформації – створення умов для законного та зручного доступу до відповідних даних для уповноважених осіб і органів. Це містить у собі як фізичний доступ до документів, так і забезпечення електронного доступу через спеціалізовані інформаційні системи.

3. Міжвідомча електронна взаємодія – інтеграція інформаційних систем різних відомств для обміну даними, що дає змогу оперативно отримувати й використовувати інформацію з різних джерел. Це допомагає в координації зусиль різних органів і підвищує ефективність кримінологічної діяльності [124, с. 189].

До спеціальних методів кримінологічних досліджень належать:

Аналітичне обстеження – метод, який охоплює систематичний аналіз та оцінку даних про злочинність і протидію їй. Це може бути як якісний, так і кількісний аналіз, який дає змогу виявити закономірності й тенденції в кримінологічних явищах. Аналітичне обстеження статистичних даних про злочинність і метод аналізу документів є важливими інструментами в кримінологічних дослідженнях. Вони дають нагоду не лише систематизувати та класифікувати інформацію, але й розкрити важливі закономірності й тенденції у сфері злочинності.

Аналітичне обстеження може охоплювати різноманітні підходи до обробки та представлення даних, тоді як метод аналізу документів забезпечує

доступ до детальної інформації через різні джерела. Матеріали кримінальних проваджень як офіційні документи є особливо важливими для збору й аналізу даних у кримінології.

Соціологічне обстеження – метод, що використовує соціологічні дослідження для збору інформації про соціальні умови, які впливають на злочинність. Це може охоплювати опитування, інтерв'ю, аналіз соціальних опитувань та інших соціологічних даних. Методи соціологічного обстеження дійсно відіграють важливу роль у вивченні суспільних процесів і явищ, зокрема у сфері кримінології. Вибірковий метод є одним з найбільш поширених у соціологічних дослідженнях. Вибірковий метод дає нагоду отримати дані про всю сукупність на основі дослідження лише її частини. Це економічний і практичний підхід, який забезпечує можливість збору інформації без потреби в аналізуванні всієї сукупності. Для того щоб висновки про всю сукупність були достовірними, вибірка повинна адекватно відображати основні характеристики вивченої сукупності. Це означає, що вибірка має бути репрезентативною та точно відображати різноманіття характеристик досліджуваного об'єкта. Важливо, щоб вибірка була здійснена так, щоб результати можна було узагальнити на всю сукупність. Це забезпечується за рахунок правильного вибору й кількісної характеристики соціальних об'єктів, що дає змогу отримати точні й обґрунтовані результати.

Статистичний аналіз – метод, який полягає у використанні статистичних методів для обробки й інтерпретації даних про злочинність. Це дає змогу виявити статистичні закономірності, тренди й аномалії, а також прогнозувати майбутні тенденції.

Існує два важливих методи статистичного аналізу. Апроксимація полягає в заміні складних математичних об'єктів на більш прості, але достатньо близькі до вихідних. Це дає нагоду спростити моделі й аналіз, зберігаючи водночас точність результатів. У дослідженнях динаміки

злочинності апроксимація використовується для створення моделей, які відображають основні тенденції без потрібності враховувати всі деталі. Це допомагає спростити аналіз і зробити його більш зрозумілим.

Екстраполяція охоплює розповсюдження висновків, отриманих з аналізу однієї частини явищ на іншу частину, що дає змогу прогнозувати майбутні тенденції на основі наявних даних. Цей метод використовується для складання прогнозів злочинності, на період від 1 до 3 років кримінологи використовують екстраполяцію, що дає змогу на основі аналізу поточних і минулих даних робити прогнози про майбутні тенденції [124, с. 10; 157].

Функціональний аналіз – метод, що фокусується на дослідженні функцій і ролей різних елементів системи протидії злочинності. Це охоплює вивчення того, як різні компоненти системи взаємодіють і які функції виконують для досягнення загальних цілей. Функціональний аналіз є важливим методом у кримінологічних дослідженнях, оскільки дає нагоду виявляти та досліджувати зв’язки між різними чинниками злочинності. Існує два основні підходи в рамках функціонального аналізу. Дисперсійний аналіз фокусується на вивченні того, як різні частини або елементи системи розподілені та як вони впливають на загальні результати. В основі дисперсійного аналізу лежить концепція дисперсії, яка вимірює ступінь розсіювання даних навколо середнього значення. У кримінології дисперсійний аналіз може використовуватися для визначення варіацій у статистичних даних про злочинність, як-от розподіл кримінальних правопорушень за регіонами чи соціальними групами. Це дає нагоду виявити, які чинники вносять найбільший вклад у варіацію даних і які з них є найбільш значущими.

Кореляційний аналіз вивчає статистичні залежності між змінними. Кореляція може бути позитивною або негативною, і вона показує, як одна змінна змінюється залежно від іншої. Важливо зазначити, що кореляція не

вказує на причинно-наслідковий зв’язок, а лише на статистичну залежність. У кримінології кореляційний аналіз застосовується для вивчення того, як різні соціальні чи економічні чинники (наприклад, рівень безробіття, соціальна нерівність) корелюють із рівнем злочинності. Це допомагає виявити потенційні взаємозв’язки між злочинністю та іншими змінними.

Кримінологія як синтетична наука дійсно використовує методи з різних галузей знань для отримання повного й об’єктивного розуміння злочинності та всіх її аспектів. Це забезпечує більш комплексний підхід до вивчення й вирішення проблем, пов’язаних із злочинністю.

Погоджуємося з науковцями у тому, що методи кримінології дійсно залежать від світоглядних позицій і парадигм, у межах яких учені здійснюють свої дослідження. Це визначає, як вони підходять до вивчення злочинності, її причин і наслідків. Універсальних методів у соціальних науках, які б підходили для всіх випадків, не існує, адже кожен метод має свої переваги й обмеження, що залежать від конкретного контексту та цілей дослідження [301, с. 190].

Актуальним напрямом забезпечення процесу протидії злочинності є усунення безсистемності в зборі інформації [71, с. 206] у кримінологічних дослідженнях.

Як уже зазначалося вище, збір даних у кримінологічних дослідженнях є складним і трудомістким процесом. Він може охоплювати різноманітні методи, як-от:

1) метод опитування – використовується для збору інформації від осіб, які можуть надати цінні свідчення чи оцінки, наприклад, жертв кримінальних правопорушень, свідків або фахівців у галузі права та безпеки;

2) метод спостереження – застосовується для безпосереднього вивчення поведінки осіб у реальних ситуаціях;

3) метод експерименту – дає змогу досліджувати ефекти певних змін у контрольованих умовах, щоб оцінити їхній вплив на злочинність;

4) аналіз документів – охоплює вивчення офіційних документів, як-от кримінальні провадження, звіти правоохоронних органів, судові рішення тощо;

5) метод статистичного аналізу – використовує дані для виявлення тенденцій і закономірностей у злочинності;

6) метод соціологічного обстеження – охоплює проведення соціологічних досліджень, як-от анкети та інтерв'ю, для отримання інформації про соціальні умови й чинники, що впливають на злочинність. Комбінування цих методів дає нагоду отримати більш повне й точне уявлення про досліджувані явища та процеси.

На сьогодні змінити традиційний підхід до збору інформації про злочинність є важливим завданням для забезпечення більшої об'єктивності та точності даних [71, с. 206–207].

Ключовими напрямами, які можуть допомогти в цьому, на нашу думку, є:

1. *Удосконалення методів збору даних.* Важливо використовувати різноманітні сучасні методи для збору даних, охоплюючи новітні технології, які можуть зменшити помилки та неточності. Наприклад, автоматизовані системи для збору й обробки даних можуть зменшити вплив людського чинника.

2. *Покращення прозорості.* Забезпечення прозорості в процесах збору й обробки даних може зменшити можливості для маніпуляцій і викривлень. Це може охоплювати регулярні аудити та перевірки незалежними організаціями.

3. *Впровадження єдиних стандартів.* Розробка та впровадження єдиних стандартів і протоколів для збору й обробки даних допоможе забезпечити однорідність і порівнюваність інформації.

4. *Залучення незалежних експертів.* Для забезпечення об’єктивності інформації доцільно залучати незалежних експертів для аналізу й оцінки даних, що дасть змогу уникнути відомчого впливу.

5. *Застосування нових джерел даних.* Використання альтернативних джерел інформації, як-от соціальні мережі або великі дані (Big Data), може допомогти в отриманні більш точних і актуальних даних про злочинність.

6. *Забезпечення анонімності та конфіденційності.* Анонімність і захист даних респондентів можуть сприяти більшій готовності громадян надавати чесну й точну інформацію.

7. *Підвищення кваліфікації персоналу.* Регулярне навчання та підвищення кваліфікації осіб, які займаються збором і обробкою даних, допоможе зменшити помилки й неточності.

Так, Жан-Луї ван Гельдер і Стін Ван Даеле також підкреслюють важливість впровадження інноваційних методів збору й аналізу даних у кримінологічних дослідженнях. Інноваційні технології пропонують нові можливості для збору інформації та її обробки, що може суттєво покращити якість кримінологічних досліджень [18, с. 2].

Сучасні виклики, зокрема в сфері технологічного розвитку, дійсно потребують нових підходів. На думку В. А. Мисливого, футурологічні методи можуть допомогти в прогнозуванні та підготовці до майбутніх загроз, що виникають з нових технологій і форм злочинності [226, с. 11–12].

Отже, цифровізація методів дослідження може суттєво покращити здатність кримінології реагувати на нові загрози, адже це дасть нагоду більш швидко й точно обробляти значні обсяги даних і забезпечувати ефективніший моніторинг та аналіз нових форм злочинності. Це також може допомогти в розробці інноваційних стратегій протидії та боротьби з такими загрозами.

Концепція розвитку цифрових компетенцій [171] вказує на те, що зі швидкістю розвитку цифрових технологій і впровадженням інноваційних рішень у всі сфери суспільного життя виникає потреба в підвищенні якості навчання працівників створенню можливості модернізації економіки країни відповідно до сучасних потреб.

Відсутність концептуальних засад розвитку цифрових навичок і цифрових здібностей громадян не дає змогу забезпечити розвиток усіх сфер суспільного життя відповідно до сучасних потреб, процесу глобальної цифровізації економіки, сфери життєдіяльності суспільства, які здійснюються в багатьох країнах світу.

Також Концепція розвитку цифрових компетентностей акцентує важливість підготовки кадрів, здатних ефективно працювати в умовах швидкого технологічного прогресу. Це містить у собі не лише розвиток технічних навичок, але й здатність адаптуватися до нових інструментів і методів, що є критично важливим для модернізації економіки та впровадження інновацій у різних сферах, включно із кримінологією [271].

Аналітична та статистична інформації є ключовими для формування обґрунтованої державної політики в освіті та науці. Ефективні системи збору, обробки й передачі даних дають змогу:

1) ухвалювати обґрунтовані рішення. Якісні дані допомагають у формуванні стратегій і політик, що відповідають реальним потребам і викликам;

2) оцінювати ефективність. Системи моніторингу й оцінювання дають нагоду відстежувати результати впроваджених заходів і коригувати їх за потреби;

3) прогнозувати тенденції. Аналіз статистичних даних допомагає прогнозувати майбутні тренди та розробляти заходи для їхнього врахування;

4) оптимізувати ресурси. Наявність точних даних дає змогу ефективно розподіляти ресурси та забезпечувати їхнє використання в найбільш доцільний спосіб;

5) забезпечувати прозорість і підзвітність. Системи збору й обробки інформації сприяють підвищенню прозорості управлінських процесів і забезпечують підзвітність органів влади.

У разі з кримінологією такі системи можуть охоплювати інтеграцію даних про злочинність, заходи протидії, а також ефективність правоохоронних органів, що є критично важливим для розробки стратегій і політик у сфері безпеки [313, с. 109, 118–119].

Впровадження цифрових технологій у кримінологічне прогнозування надає значні переваги завдяки здатності обробляти великі обсяги даних і застосовувати складні алгоритми для аналізу та прогнозування.

Кримінологічне прогнозування об’єднує елементи соціального прогнозування, яке вивчає тенденції та зміни в суспільстві, та юридичного прогнозування, яке фокусується на правових аспектах і впливі законодавчих та правозастосовних практик. Це дає змогу формувати прогнози, які враховують як соціальні, так і правові чинники, що впливають на злочинність.

На відміну від загального соціального прогнозування, яке може охоплювати широкий спектр соціальних явищ, кримінологічне прогнозування спеціалізується на злочинності, її причинах, наслідках і тенденціях. Це вимагає специфічних підходів і методів для аналізу кримінологічної ситуації. Як частина юридичного прогнозування, кримінологічне прогнозування розглядає правові норми, законодавчі зміни та їхній вплив на рівень і структуру злочинності. Це охоплює аналіз впливу нових законів, реформ у системі правосуддя та інших правових змін на кримінологічну обстановку.

Так, прогноз злочинності справді є основою організації протидії злочинності для державних органів і громадських організацій. Прогноз злочинності дає нагоду розробити довгострокові стратегії та плани дій, що передбачають можливі сценарії розвитку злочинної ситуації. Це забезпечує підготовленість до майбутніх викликів [191, с. 168].

Інформація про можливі тенденції злочинності допомагає оперативно реагувати на ситуації, що можуть загрожувати громадській безпеці. Це охоплює вжиття конкретних заходів у потенційно небезпечних районах або в разі, коли прогнозуються сплески злочинності.

Цифровізація може суттєво полегшити цей процес, надаючи можливість більш детального та комплексного аналізу даних, які стосуються як індивідуальних характеристик осіб, так і загальних криміногенних чинників. Зокрема, сучасні аналітичні інструменти можуть допомогти в ідентифікації патернів і зв’язків між різними аспектами криміналізації особистості, що може значно покращити ефективність профілактичних заходів і адаптацію стратегій протидії злочинності [85, с. 49].

Абсолютно технології цифрового впливу стали значною частиною сучасного мікросоціального середовища, що потребує серйозного аналізу й відповідних методів дослідження. Віртуальна реальність та інтернет-ресурси можуть суттєво впливати на формування особистості як на етапі первинної, так і вторинної соціалізації. Це може призводити до нових форм кримінальної поведінки або змінювати способи соціальної адаптації та поведінки людей.

Збирання й аналізування значних обсягів інформації про індивідів чи групи осіб без чіткої системи організації можуть бути надзвичайно складними та навіть непридатними. Множинність змінних параметрів, зокрема в контексті кримінологічних досліджень, потребує інтеграції різних

типів даних і методів аналізу для отримання точних і корисних результатів [87, с. 37–38].

На нашу думку, створення державної програми для дослідження особистості злочинця, зокрема процесів криміналізації, може значно поліпшити ситуацію в цій сфері. Така програма дала б змогу ефективніше використовувати цифрові технології для збору й обробки інформації, що підвищило б точність і якість кримінологічних досліджень.

Зазначимо, що на сьогодні в нашій державі створено інноваційний комплекс аналітичної обробки інформації різноманітних банків даних з відображенням на детальній інтерактивній карті міста як самих об'єктів, так і результатів їхнього аналізу [261]. Система RICAS є важливим кроком вперед у застосуванні цифрових технологій для кримінологічного аналізу. Її інтеграція з різними банками даних і можливість відображення на інтерактивних картах здійснює її потужним інструментом для підвищення ефективності роботи правоохоронних органів.

Так, система RICAS надає широкий спектр можливостей для кримінального аналізу:

1. Аналіз кримінальної обстановки (Crime Pattern Analysis): досліджує загальні тенденції та закономірності в злочинності на певній території, даючи змогу виявити «гарячі точки» та попереджати можливе вчинення кримінальних правопорушень.

2. Аналіз загального профілю (General Profile Analysis): формує загальний портрет типових злочинців або злочинних випадків, що допомагає у створенні профілів для виявлення та затримання правопорушників.

3. Аналіз конкретного розслідування (Case Analysis): оцінює конкретні розслідування, допомагаючи з'ясувати ефективність розслідування, виявити прогалини й удосконалити стратегії розслідування.

4. Порівняльний аналіз (Comparative Analysis): порівнює дані між різними випадками, регіонами або періодами часу, що дає змогу виявити тенденції та аномалії.

5. Аналіз групової злочинності (Offender Group Analysis): досліджує злочинні групи або банди, виявляючи їх структуру, активність і зв'язки між членами групи.

6. Аналіз особливостей профілю (Specific Profile Analysis): розглядає індивідуальні характеристики злочинців, що може допомогти у створенні більш точних профілів і прогнозуванні їхніх дій.

7. Аналіз розслідувань (Investigation Analysis): оцінює процеси розслідування для підвищення їхньої ефективності, охоплюючи аналіз часу розслідування, використаних методів і досягнутих результатів. Цей комплексний підхід дає нагоду значно підвищити ефективність боротьби зі злочинністю, забезпечуючи краще розуміння кримінальної ситуації та оптимізацію ресурсів правоохоронних органів.

Вебскрейпінг є дійсно перспективним напрямом для сучасних кримінологічних досліджень. Цей метод дає змогу автоматизовано збирати дані з вебсайтів, що може бути надзвичайно корисно для кримінології.

Це може охоплювати аналіз соціальних мереж, форумів, новинних ресурсів та інших джерел для виявлення тенденцій, патернів і взаємозв'язків, які можуть бути важливими для розуміння кримінально протиправних явищ. Використання цього методу може допомогти зібрати значні обсяги даних, які важко або неможливо зібрати вручну.

Вебскрейпінг дійсно має безліч інструментів і технологій, які можуть бути використані для автоматичного збору даних з інтернету. Основні категорії інструментів охоплюють:

1) бібліотеки: як-от BeautifulSoup, Scrapy або Selenium, які надають програмні засоби для вилучення інформації з HTML-коду. Вони дають

нагоду налаштовувати параметри збору даних і обробляти різні типи контенту;

2) додатки: спеціалізовані програми, які можуть бути встановлені на комп'ютері для автоматичного збору даних, наприклад Octoparse або WebHarvy;

3) онлайн-сервіси: вебсайти, які дають змогу збору даних без потреби у встановленні додаткового програмного забезпечення, наприклад ParseHub або Import.io;

4) хмарні сервіси: сервіси типу DaaS (Data as a Service), які мають можливість збирати дані в хмарному середовищі та надають API для доступу до зібраної інформації, як-от Apify або Scrapinghub;

5) плагіни до браузерів: розширення для браузерів, як-от Web Scraper або Data Miner, які дають змогу легко збирати дані безпосередньо з вебсторінок;

6) краулери: інструменти, які автоматично сканують вебсайти, переходять за гіперпосиланнями та збирають дані з усіх сторінок, які перебувають у межах заданого вебсайту.

Вебскрейпінг може бути використаний для збору даних у реальному часі або за розкладом, що дає змогу отримувати актуальну інформацію навіть з динамічних вебсторінок. Це досить корисно для кримінологічних досліджень, оскільки дає нагоду аналізувати значні обсяги даних і виявляти нові тренди й патерни, що можуть бути важливими для розуміння злочинності та інших соціальних явищ [86, с. 154].

Найбільш популярними інструментами для вебскрейпінгу, які не потребують програмування, є:

1. Octoparse – проста у використанні платформа, яка дає змогу збирати дані з вебсайтів без потреби в знанні програмування. Має візуальний

інтерфейс для налаштування скрейпінгу та підтримує збереження даних у різних форматах.

2. ParseHub – інструмент з графічним інтерфейсом, який дає змогу збирати дані з динамічних вебсторінок і забезпечує можливість створення складних шаблонів для збору інформації.

3. WebHarvy – система, що автоматично виявляє шаблони даних на вебсторінках і дає нагоду користувачам збирати інформацію без програмування. Має простий інтерфейс для налаштування збору даних.

4. DataMiner – розширення для браузерів (Chrome, Edge), яке дає змогу витягувати дані з вебсторінок без потреби в програмуванні. Підтримує експорт даних у різні формати.

5. Content Grabber – інструмент для збору даних, який має зручний візуальний інтерфейс для створення проєктів скрейпінгу. Підходить для збору даних з різних джерел в інтернеті.

6. Web Scraper – розширення для браузера Chrome, у разі якого можливо легко збирати дані з вебсторінок і експорт у CSV або Excel. Має інтуїтивно зрозумілий інтерфейс.

7. OutWit Hub – програмний продукт, який дає нагоду автоматизувати збір даних з вебсайтів. Має різноманітні інструменти для збору й обробки даних без програмування [1].

Ці інструменти забезпечують простий спосіб збору даних для тих, хто не має навичок програмування, і можуть бути використані для збору інформації для кримінологічних досліджень та інших аналізів.

Вебскрейпінг дає змогу зібрати дані з платформ як Twitter, Facebook, LinkedIn та інших соціальних мереж, де можна аналізувати пости, коментарі, лайки та інші форми взаємодії. Це може бути корисним для вивчення соціальної поведінки, відстеження тенденцій злочинної діяльності та вивчення соціальних взаємодій. Такий збір даних із соціальних мереж може

допомогти в ідентифікації осіб або груп, які активно просувають насильницькі або екстремістські погляди, що може бути корисним для профілактики кримінальних правопорушень [8].

Вебскрейпінг активно використовують у кримінології для збору й аналізу різноманітних даних, що можуть впливати на злочинність. Одним із цікавих прикладів використання вебскрейпінгу в американській кримінології є об'єднання даних про погоду з Weather Underground із даними про арешти для вивчення впливу погодних умов на рівень злочинності [8].

Журналістський проєкт Reveal є чудовим прикладом того, як вебскрейпінг може бути використано для розслідувань у сфері кримінології та безпеки. У цьому випадку вебскрейпінг застосовувався для аналізу соціальних мереж з метою виявлення зв'язків між екстремістськими та правоохоронними групами. Так, вебскрейпінг використовувався для збору інформації з Facebook про екстремістські групи. Це охоплювало збори даних про членів груп, їх активність, пости та інші взаємодії. Паралельно проводився збір даних про членів правоохоронних груп у Facebook. Це допомогло визначити, які члени правоохоронних органів могли бути активними і цих групах [46].

Аналізатор порівняв списки членів екстремістських груп зі списками членів правоохоронних груп. Це дало змогу виявити збіги, де члени правоохоронних органів були активними в екстремістських групах або мали контакти з ними. Результати показали, що існують певні зв'язки між представниками правоохоронних органів і екстремістськими групами, що могло свідчити про потенційні конфлікти інтересів або проблеми з усуненням екстремістської діяльності.

Вебскрейпінг як метод збору даних має як переваги, так і недоліки, які можна розділити на кілька категорій: методологічні, технічні, правові та фінансові.

Беззаперечною перевагою цього методу є те, що він дає змогу отримати доступ до досить значних обсягів даних з інтернет-ресурсів. Це має можливість формувати генеральну сукупність даних, яка може бути близькою до повної для досліджуваного об’єкта або проблеми. Наприклад, збір даних із соціальних мереж, новинних сайтів і форумів може надати більш повну картину певних явищ, як-от злочинність або соціальні тренди.

Вебскрейпінг дає нагоду здійснювати збір даних у реальному часі або з регулярною періодичністю, що сприяє отриманню актуальної інформації. Це важливо для кримінологічних досліджень, де зміни в криміногенній ситуації можуть відбуватися швидко.

Навіть якщо основні джерела даних обмежені, відкриті дані з інтернету можуть доповнити опис об’єкта дослідження, надаючи додаткову інформацію про контекст, зв’язки або тенденції. Це може містити в собі відгуки, пости, коментарі й новини, які можуть допомогти краще зрозуміти ситуацію або явище.

Вебскрейпінг може суттєво покращити кримінологічні дослідження завдяки можливості отримання повних, актуальних і різноманітних даних. Це дає змогу більш глибоко та всебічно вивчати кримінологічні явища, доповнювати основні дані з відкритих джерел і здійснювати більш детальний і точний аналіз. Однак важливо також враховувати технічні, правові й етичні аспекти використання цього методу для забезпечення законності та коректності отриманих даних [176, с. 197].

Отже, під методологією дослідження протидії злочинності варто розуміти систему принципів, підходів і методів, яка забезпечує всебічне та системне вивчення явищ і процесів, що пов’язані із протидією злочинності, яка дає нагоду отримати достовірні й обґрунтовані висновки про злочинність та ефективність протидії їй, а також розробити рекомендації для покращення системи боротьби зі злочинністю.

Підсумовуючи, варто зазначити, що використання цифрових технологій у злочинності фактично є одним із найперспективніших напрямів розвитку сучасної кримінології. Це охоплює створення й розвиток цифрової кримінології, яка використовує передові цифрові інструменти та технології для вдосконалення кримінологічних досліджень і практики.

Створення та розвиток цифрової злочинності передбачає проведення фундаментальних і прикладних досліджень у таких ключових напрямах:

1. Підвищення ефективності протидії злочинності в цифровізації: розробка нових методів і стратегій протидії злочинності з урахуванням цифрових змін; вивчення впливу цифрових технологій на моделі злочинності та розробка відповідних заходів.

2. Створення й використання баз даних кримінальної інформації: створення та ведення відповідних баз даних для збирання, зберігання й обробки кримінальної інформації. Проаналізувавши ці дані за допомогою цифрових технологій, можна передбачити тенденції злочинності та виявити нові чинники злочинності.

3. Аналіз кримінальних даних на основі цифрових технологій: використання аналітичних інструментів для обробки значних обсягів даних для виявлення закономірностей і тенденцій; застосування методів машинного навчання та штучного інтелекту для покращення прогнозування злочинності.

4. Забезпечення прав громадян у цифровому суспільстві: розробка та впровадження стандартів і норм щодо захисту персональних даних та забезпечення приватності в цифровому середовищі; вивчення впливу нових технологій на права й свободи громадян, а також розробка механізмів їхнього захисту.

5. Залучення громадськості до протидії злочинності в контексті розвитку інтернету: розробка стратегій інтеграції громадськості в процес протидії злочинності через цифрові платформи.

Ці напрями дадуть змогу суттєво покращити способи збору, аналізу й використання інформації для боротьби зі злочинністю в умовах цифрового суспільства, а також забезпечать більш ефективне реагування на нові виклики в кримінології.

Для законодавчого забезпечення реалізації вищеназваних процесів потрібно розробити й ухвалити Стратегію цифровізації системи протидії злочинності.

Стратегія цифровізації системи протидії злочинності повинна забезпечити вирішення таких основних завдань:

1. Створення організаційно-правових умов: розробка та впровадження організаційних і правових механізмів, які забезпечують ефективне використання цифрових технологій для протидії злочинності; вивчення й адаптація кращих практик і досвіду зарубіжних країн у сфері цифрової протидії злочинності.

2. Формування нормативно-правової бази, що регулює використання цифрових технологій у кримінології та правоохоронній діяльності.

3. Технологічне переоснащення правоохоронних органів: впровадження сучасних цифрових технологій і систем для підвищення ефективності роботи правоохоронних органів, як-от аналітичні платформи, системи моніторингу та прогнозування.

4. Оновлення технологічної інфраструктури та забезпечення інтеграції нових рішень у вже існуючі системи.

5. Підготовка фахівців відповідної кваліфікації: розробка та впровадження навчальних програм і курсів для підготовки спеціалістів, здатних ефективно використовувати цифрові інструменти в кримінології; постійне підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів у сфері цифрових технологій і аналітики.

6. Удосконалення законодавства, зокрема внесення змін і доповнень до існуючих законів, що регулюють протидію злочинності, з урахуванням нових технологій і підходів; розробка нових нормативно-правових актів, які забезпечать правову основу для впровадження цифрових технологій у сфері протидії злочинності.

7. Інтеграція з міжнародними ініціативами: участь у міжнародних програмах і проєктах, які спрямовані на цифровізацію правоохоронної діяльності й протидію злочинності; обмін досвідом і співпраця з міжнародними організаціями та правоохоронними структурами для впровадження передових технологій і методів.

8. Моніторинг та оцінка ефективності, а саме розробка системи моніторингу й оцінки ефективності впроваджених цифрових рішень у протидії злочинності й аналіз результатів і вжиття коригувальних заходів для вдосконалення стратегії та підвищення її ефективності.

1.3. Доктринальні підходи до поняття та сутності механізму протидії злочинності

У сучасній кримінологічній науці, попри численні дослідження, проблема закономірностей кримінологічного процесу та механізмів його дії залишається недостатньо систематизованою. Учені, як-от Г. Аванесов, О. Боков, С. Віцин, Л. Давиденко та інші, внесли значний вклад у розуміння різних аспектів кримінології. Однак наявність фрагментарності в цьому напрямі вказує на потребу в подальшому комплексному дослідженні.

Розгляд механізму протидії злочинності має суттєве значення для кримінології та суміжних наук, як-от кримінальне, кримінально-виконавче та кримінальне процесуальне право. Функціонування цього механізму є

ключовим для розробки ефективних стратегій і заходів, спрямованих на протидію злочинності та забезпечення правопорядку.

Зокрема, вивчення механізму протидії злочинності допомагає:

1) уточнити й удосконалити кримінологічні теорії, адже вони можуть бути більш точно сформульовані й адаптовані на основі досліджень ефективності різних механізмів протидії злочинності;

2) розробити нові правові норми. Так, результати досліджень можуть слугувати основою для створення нових законодавчих ініціатив і покращення існуючих нормативно-правових актів у галузі кримінального права;

3) оптимізувати кримінальні процесуальні та кримінально-виконавчі практики. Розуміння того, як механізм протидії злочинності впливає на ефективність правосуддя й виконання покарань, дає змогу вдосконалювати процедури та практики в цих сферах;

4) сприяти міждисциплінарному підходу. Результати досліджень можуть бути корисними для інших наук, як-от психологія, соціологія й кримінальна медицина, які також досліджують аспекти злочинності та її протидію.

У контексті нашого дослідження важливим є вивчення механізму протидії злочинності з метою покращення практичних заходів з реалізації цього питання. Визначення механізму протидії злочинності дійсно є неоднозначним і залишається ключовим у кримінології. Проблема полягає в тому, що будь-які вчені та школи кримінології пропонують різні підходи до його визначення та структурування. Так, існують численні теорії та моделі протидії злочинності, які можуть акцентувати увагу на різних аспектах, як-от соціальні, економічні, психологічні чи правові чинники. Наприклад, теорії соціального контролю, теорії правопорушників або теорії соціальної дезорганізації пропонують різні перспективи на механізм протидії злочинності.

Механізми протидії злочинності можуть бути розглянуті на будь-яких рівнях: від індивідуального (наприклад, освіта та профілактика серед молоді) до суспільного (наприклад, зміни в політиці або економічна реформа). Існує також дискусія про те, як теоретичні моделі застосовують на практиці і які з них виявляються найбільш ефективними в реальних умовах у тому, що будь-які вчені та школи кримінології пропонують різні підходи до його визначення та структурування.

Термін «механізм» походить з грецької мови й загалом розглядається як система взаємозв'язаних елементів, що забезпечують функціонування певного явища або процесу. У контексті протидії злочинності цей термін можна трактувати як комплекс взаємодіючих елементів і процесів, які організують діяльність державних і недержавних структур для боротьби із кримінальними правопорушеннями.

Вважаємо, що розгляд механізму протидії злочинності як сукупності послідовно здійснюваних процесів допомагає краще зрозуміти, як різні елементи системи взаємодіють для досягнення мети, а саме недопущення кримінальних правопорушень. Для її досягнення варто дотримувати таких правил:

1) внутрішній устрій механізму. Як внутрішній устрій системи, механізм протидії злочинності містить у собі всі елементи й процеси, які взаємодіють для досягнення ефективності. Це може бути законодавство, правоохоронні органи, освітні та профілактичні програми, а також соціальні служби;

2) сукупність процесів. Механізм протидії злочинності розглядається як сукупність процесів, які здійснюються послідовно для переривання чинників, що сприяють злочинності. Ці процеси можуть охоплювати превентивні заходи, розслідування кримінальних правопорушень, правозастосування і реабілітацію;

3) протидія як діяльність. Протидія злочинності розглядається як діяльність, спрямована на перешкоджання вчиненню кримінальних правопорушень. Це може містити в собі як проактивні, так і реактивні заходи, які впливають на чинники ризику та потенційних злочинців;

4) нейтралізація чинників злочинності. Основною метою є переривання чинників, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. Це може охоплювати зміни в соціальних умовах, покращення економічних можливостей, а також інформування та навчання суспільства.

5) сучасне розуміння злочинності. Розуміння злочинності як динамічного та змінного явища, яке потребує постійної адаптації механізму протидії, відображає потребу в постійному вдосконаленні й адаптації системи в умовах змінюваних соціальних і технологічних реалій.

Отже, розуміння механізму протидії злочинності як комплексної системи взаємодіючих заходів допомагає забезпечити більш ефективний і скоординований підхід до боротьби з кримінальною діяльністю.

Механізм протидії злочинності є новою дефініцією у вітчизняній кримінології, але існуючі спроби дослідження не набули концептуального характеру [207, с. 84–85]. Проте вчені звертали увагу на це поняття в своїх дослідженнях.

На початку це питання досліджували вчені в рамках вивчення поняття «протидія злочинності». Детальне дослідження витоків, соціальних явищ і закономірностей, що впливають на процес протидії злочинності, дало змогу створити ефективний механізм для його управління й удосконалення. Це допомагає розробити комплексні стратегії, які можуть адаптуватися до змінюваних умов і забезпечити більшу ефективність у боротьбі з кримінально протиправною діяльністю.

Передусім учені зазначають, що в науці важливим є урахування об’єктивно-суб’єктивного характеру під час проєктування й удосконалення

механізмів управління. Вважаємо, що це твердження є правильним, оскільки ігнорування об'єктивних законів може призвести до неефективного управління та спонтанного розвитку ситуацій.

А. Закалюк підкреслює потребу в системному підході до управління діяльністю щодо протидії злочинності. Системний підхід дає змогу всебічно охопити всі аспекти управлінського процесу та забезпечити його ефективність. Важливо чітко визначити мету управлінського процесу, яка може охоплювати не лише протидію злочинності, але й підвищення рівня безпеки, забезпечення правопорядку, зменшення рецидивізму тощо. Конкретні цілі повинні бути чітко сформульовані й відповідати загальній меті. Вони можуть охоплювати розробку нових профілактичних заходів, удосконалення існуючих систем, поліпшення співпраці між різними органами та структурами [143, с. 377].

Справді, системний підхід дає нагоду комплексно й цілісно досліджувати механізми, особливо в контексті таких складних соціальних феноменів, як протидія злочинності. Системний підхід передбачає розгляд механізму як єдиної системи, де всі компоненти взаємодіють і взаємопов'язані. Це дає змогу зрозуміти, як різні елементи (організації, процеси, ресурси) взаємодіють для досягнення спільної мети. Для всебічного розуміння механізму важливо виокремити всі його складові елементи та їхні взаємозв'язки. Це охоплює і організаційні структури, і процеси, і ресурси, і принципи управління.

На нашу думку, вивчення й оцінка ефективності поняття «механізм протидії злочинності» повинні бути засновані на глибокому розумінні поняття «протидія злочинності» та конкретних форм його реалізації.

Механізм протидії злочинності потребує інтеграції знань з різних дисциплін. Наприклад, кримінальне право забезпечує правові основи,

кримінологія аналізує кримінальну поведінку, а соціологія вивчає соціальні чинники, які сприяють злочинності.

Водночас для того щоб механізм працював як єдина функціонуюча система, важливо враховувати не лише механічну консолідацію елементів, а й їх взаємодію та інтеграцію. Важливо не лише вивчити окремі елементи механізму, але й зрозуміти, як ці елементи взаємодіють між собою. Це дає змогу виявити ключові функції та їх роль у загальному процесі протидії злочинності. Саме системний підхід дає нагоду визначити, як елементи механізму впливають один на одного, а їхня взаємодія – на загальну ефективність системи. Це містить у собі аналіз інформаційних, організаційних та управлінських зв'язків.

Механізм протидії злочинності має реагувати на зміни в соціальних відносинах, як-от економічні, політичні й культурні трансформації. Це містить у собі нові соціальні виклики, а саме зміни в структурах сім'ї, трудовому середовищі чи освіті.

Історичні умови й періоди також впливають на характер злочинності та потребу в корекції механізмів її протидії. Наприклад, розвиток технологій може призвести до нових видів кримінальних правопорушень, які вимагають адаптації існуючих стратегій.

Поняття системи може бути частково суб'єктивним, адже дослідник, формулюючи свою модель або концепцію, вносить у неї свій погляд, що відображає його досвід, знання й інтерпретацію об'єкта дослідження. Системний підхід у науці передбачає, що об'єкт і суб'єкт дослідження взаємопов'язані, що також відображає дуалістичний аспект – модель, створена дослідником, є результатом його ставлення до реального об'єкта.

Отже, наш підхід до вивчення механізму протидії злочинності через призму системного аналізу та врахування суб'єктивного аспекту є важливим

для досягнення нових наукових результатів і розробки ефективних стратегій у цій сфері [99, с. 91].

Створення поняття механізму протидії злочинності як конститутивного поняття допомагає спростити вивчення складних явищ, забезпечуючи чітку рамку для дослідження. Це дає змогу дослідникам фокусуватися на конкретних аспектах без надмірної складності, що може утруднити аналізування.

Розгляд діяльності з протидії злочинності як ієрархічної системи допомагає визначити різні рівні абстракції: від загальних принципів до конкретних механізмів і методів. Це дає змогу краще розуміти, як різні елементи системи взаємодіють і як ними можна ефективно управляти.

Системний підхід справді є ключовим для вирішення складних і багатогранних проблем, як-от протидія злочинності. Системний підхід дає нагоду не лише вивчити окремі складові частини механізму протидії злочинності, але й проаналізувати, як ці частини взаємодіють між собою. Це допомагає зрозуміти, як окремі елементи впливають на загальну ефективність системи.

Як зазначає Ю. Аврутин, системний підхід сприяє виявленню механізму на різних етапах і рівнях, що дає змогу краще зрозуміти динаміку системи та її здатність адаптуватися до змін.

Оскільки протидія злочинності є складною та багатогранною проблемою, системний підхід дає змогу розглядати її як єдине ціле, а не лише як набір окремих проблем. Це допомагає забезпечити комплексний підхід до вирішення.

Системний підхід дає нагоду системі адаптуватися до змінних умов і вимог, що є важливим для ефективної протидії злочинності в умовах постійних змін у соціальному середовищі.

Завдяки системному підходу можна оцінити ефективність окремих складових та їхній вплив на загальні результати. Це дає змогу ідентифікувати слабкі місця й оптимізувати механізм протидії злочинності. Підхід забезпечує системність і послідовність у реалізації заходів, що сприяє досягненню високих результатів у протидії злочинності.

Як слушно зауважує Ю. Аврутин, «системний підхід щодо вивчення доволі складних динамічних цілісностей сприяє виявленню внутрішнього механізму не лише дії окремих його складових, утім й їх взаємодії на різних етапах, рівнях». Цитата Ю. Аврутина підкреслює важливість системного підходу для розуміння складних і динамічних систем, як-от механізм протидії злочинності. Системний підхід допомагає виявити й інтегрувати різноманітні зв’язки та взаємозв’язки між елементами системи, що створює можливості для знаходження цілісної та інтегрованої особливості механізму.

У системному дослідженні важливо не тільки використовувати системні категорії та дефініції, але й розуміти об’єкт дослідження як цілісну систему з певними особливостями. Важливо розуміти, що системний підхід охоплює не тільки визначення термінів, але й глибинне розуміння того, як ці терміни взаємодіють у рамках системи. Використання системних категорій без відповідного аналізу й розуміння їхніх взаємозв’язків може призвести до поверхневого розгляду системи.

В умовах сучасних наукових досліджень і соціального аналізу простого використання термінів як знання, об’єкт або річ недостатньо для повного розуміння складних соціальних явищ. Системні соціальні категорії дають змогу краще охопити й аналізувати ці складності.

Системи можуть зазнавати значних змін у своїй структурі або функціонуванні, що може бути результатом як зовнішніх впливів, так і внутрішніх процесів. Трансформаційні зміни зазвичай вимагають адаптації системи до нових умов або викликів. Ці зміни менш радикальні, ніж

трансформаційні, і можуть охоплювати коригування чи оптимізацію існуючих елементів або процесів у системі, щоб підвищити її ефективність чи відповідність поточним умовам. Реорганізація може охоплювати перерозподіл ресурсів, зміни в структурі управління або перепроєктування процесів, щоб покращити функціонування системи або адаптуватися до нових вимог.

Поняття «система» повинно відображати специфічні й конкретні зв'язки серед елементів, що взаємодіють у її межах. У будь-якій системі важливо чітко визначити, як саме елементи взаємодіють між собою. Це дає змогу зрозуміти, як зміни в одному елементі впливають на інші та на систему загалом. Взаємозалежність елементів може бути як лінійною, так і нелінійною, що означає, що ефекти змін можуть бути не завжди пропорційними до змін у елементах.

Відтак доцільно увиразнити співвідношення «система» та «ціле», які різняться за рівнем спільності елементів. З одного боку, «система» є об'єктом, який складається з елементів, що взаємодіють між собою. Вона може бути динамічною, постійно змінюватися й адаптуватися до нових умов. У системі важливо розглянути як структуру елементів, так і їхні функції. Елементи системи можуть бути в процесі змін, трансформацій або еволюції. З іншого боку, «ціле» є більш конкретним поняттям, яке описує стан завершеності та стабільності системи. Це може бути результатом еволюційного процесу, коли система досягає певної стадії розвитку, де елементи інтегруються й функціонують у відносній рівновазі.

Система є конкретно дійсним матеріальним утворенням, що складається із взаємозалежних складових частин. Це речовинна форма, яка має певну структуру й функціональні зв'язки між елементами. Системи можуть бути як фізичними, так і абстрактними (наприклад, соціальні, інформаційні). Поняття «ціле» зазначається як відображення завершеного

стану системи. Це, ймовірніше, результат інтеграції та стабільності, ніж сама система як така. Ціле відзначається своєю завершеністю й відносною стабільністю, коли всі елементи системи досягають певного рівня гармонії та інтеграції.

Отже, поняття «система» й «ціле» мають різні акценти: система більше зосереджена на процесах і структурах, які дають змогу функціонування та взаємодію елементів, тоді як ціле зазначається досягненням завершеності та стабільності. Взаємозв'язок між цими поняттями важливий для розуміння динаміки й розвитку реальних явищ і процесів.

З цього випливає, що система протидії злочинності раніше вивчалася з аналогічних науково-методологічних підходів. У рамках дослідження було проаналізовано об'єкт, предмет і структуру системи, методи управлінського впливу, ключові напрями діяльності, а також її зміст і рівні.

Об'єктом дослідження є комплексна система, яка охоплює всі аспекти протидії злочинності, включно із законодавчими, адміністративними, правоохоронними та соціальними елементами. Це можуть бути як окремі інститути, так і їхні взаємодії в контексті боротьби зі злочинністю.

Предметом дослідження є конкретні аспекти функціонування системи протидії злочинності. Це може охоплювати: методи та стратегії: які методи використовують для протидії та боротьби зі злочинністю; процедури: як відбуваються процеси розслідування й покарання; взаємодія інститутів: як правоохоронні органи, суди, адвокатура та інші інституції взаємодіють один з одним.

Вважаємо за потрібне виокремити ряд узагальнюючих тез стосовно науково методологічних засад дослідження механізму протидії злочинності.

1. Комплексність і багатогранність. Механізм протидії злочинності є складним і багатогранним явищем, що вимагає всебічного та системного підходу до його аналізу. Різноманітність елементів і взаємозв'язків у

механізмі протидії злочинності потребує комплексного дослідження, яке охоплює всі аспекти його функціонування: від нормативного забезпечення до практичних методів.

2. Системний підхід. Для ефективного дослідження механізму протидії злочинності потрібно застосовувати системний підхід, який дає нагоду врахувати інтегровані зв'язки та взаємодії між його компонентами. Системний підхід дає змогу не лише виявити окремі елементи механізму, але й зрозуміти їхню взаємодію та загальний функціональний контекст.

3. Ієрархічна структура. Механізм протидії злочинності має ієрархічну структуру, що передбачає різні рівні управління та впливу. Важливо розрізняти стратегічний, тактичний і оперативний рівні, які мають свої специфічні функції та завдання в системі протидії злочинності.

4. Інтеграція знань. Дослідження механізму протидії злочинності повинно інтегрувати знання з різних наукових дисциплін, як-от кримінологія, право, соціологія, психологія та кібернетика. Міждисциплінарний підхід дає нагоду всебічно оцінити механізм, врахувати різні аспекти та впливи, що сприяє більш точному й ефективному аналізу.

5. Динаміка та адаптивність. Механізм протидії злочинності є динамічним і має бути здатний адаптуватися до змін у соціальному середовищі й новим викликам. Соціальні зміни та нові види кримінальних правопорушень потребують постійного оновлення й адаптації методів і інструментів протидії злочинності.

6. Оцінка ефективності. Оцінка ефективності механізму протидії злочинності повинна базуватися на критеріях, які охоплюють як якісні, так і кількісні показники. Аналіз результативності заходів протидії злочинності потребує врахування не лише кількісних показників (наприклад, статистика злочинності), але й якісних аспектів (ефективність реабілітаційних програм, соціальна адаптація).

7. Нормативне забезпечення. Для функціонування механізму протидії злочинності потрібно чітке нормативне забезпечення, яке регулює діяльність усіх учасників процесу. Законодавчі та нормативні акти визначають рамки й процедури для здійснення заходів протидії злочинності, забезпечуючи правову основу для їхньої реалізації.

8. Практична орієнтація. Теоретичні дослідження механізму протидії злочинності повинні мати практичну орієнтацію та бути спрямовані на вдосконалення реальних методів і практик. Наукові результати мають бути адаптовані до практичних умов роботи правоохоронних органів та інших інституцій, які займаються протидією злочинності.

Однією з основних особливостей діяльності механізму протидії злочинності є те, що його роль як цілеспрямованої комунікаційної системи забезпечує єдність складових елементів цього соціального явища. Ці елементи та відносини одночасно визначають його як єдине ціле.

Всебічний аналіз об’єкта дослідження не тільки дає змогу, але й потребує виділення із широкого спектра найважливіших компонентів і зв’язків, які відображають загальну картину. У цьому розумінні система протидії злочинності є суб’єктивно ідентифікованим проявом об’єктивної реальності, який пов’язує вузько визначені сторони соціальної дійсності з конкретними формами діяльності.

Проводячи науково-методичний аналіз визначення механізму протидії злочинності, варто підкреслити, що це багаторівнева рейтингова система. Кожен рівень має свій унікальний набір елементів. Такі елементи можна знайти в аспектах попередження злочинності, які відображають соціальні процеси та пов’язані з ними форми злочинного впливу з їхніми методами та засобами.

Крім того, варто враховувати, що механізм протидії злочинності діє не лише по вертикалі, а й по горизонталі, що передбачає комплексну взаємодію

та взаємовплив різноманітних способів, засобів і способів злочинного впливу [109, с. 187].

Отже, під механізмом протидії злочинності потрібно розуміти системне утворення, яке охоплює принципи, норми, інститути (державно-правові та суспільно-правові), методи (організаційні, правові, економічні, соціально-психологічні), відносини та зв'язки, які забезпечують кримінологічний вплив на конкретні об'єкти з метою досягнення визначених цілей.

З цієї причини механізм протидії злочинності варто розглядати в контексті практичної діяльності, перетворюючи теоретичне поняття на практичний інструмент. Він втілюється в роботі правоохоронних органів, юридичних інститутів та інших суб'єктів, що займаються протидією, розкриттям і розслідуванням кримінальних правопорушень.

Як юридичний термін, «діяльність» є ключовим елементом у методологічному дослідженні правових явищ і разом із свідомістю являє собою форму існування права. Діяльність із протидії злочинності може бути вивчена з різних аспектів залежно від цілей дослідження [61, с. 11].

З погляду публічного права діяльність з боротьби зі злочинністю має кілька ключових аспектів, які визначають її роль і важливість у державному управлінні та правоохоронній діяльності.

Це законодавчий спосіб виконання громадських функцій, як-от забезпечення безпеки. Він охоплює розробку та реалізацію законів, рішень правоохоронних органів і політики, спрямованих на підтримку громадського порядку та захист прав і свобод громадян. Безпека є однією з основних функцій держави, що реалізуються за допомогою конкретних правових інструментів і механізмів.

Крім того, діяльність щодо боротьби зі злочинністю виступає як особливий спосіб здійснення державної влади в законодавчій, судовій і виконавчій сферах.

З цієї причини механізм боротьби зі злочинністю варто розглядати не тільки теоретично, але і як практичний інструмент, що реалізується в діяльності правоохоронних органів, правових інститутів та інших суб'єктів, які беруть участь у протидії, розслідуванні й розкритті кримінальних правопорушень.

Законодавча влада розробляє й ухвалює закони, що регулюють боротьбу зі злочинністю, судова влада здійснює правосуддя, застосовуючи правові норми до конкретних випадків злочинної діяльності, а виконавча влада, зокрема правоохоронні органи, проводить профілактичні, оперативні та слідчі (розшукові) дії.

Деякі дослідники пропонують розглядати діяльність у сфері протидії злочинності як дві сторони існування правової форми соціальної матерії: стан спокою та рух, живу й опредмечену форму правової дійсності. Цей підхід дає змогу більш чітко виокремити охоронну функцію права, статичні та динамічні складові регулятивної функції, а також діалектичну єдність живої (право) й опредмеченої (законодавство) соціальної діяльності. Через професійний поділ праці та різні правові інститути діяльність із протидії злочинності може бути структурована в правозастосовну, юрисдикційну, правовідновлювальну, праворозʼяснювальну та наглядову.

Отже, діяльність із протидії злочинності може бути розглянута як загальна матеріальна юридична гарантія реалізації публічних і приватних інтересів, а також як проблемне поле їхнього зіткнення, що виникає через складність і суперечливість реалізації цієї діяльності в межах відомчого цілепокладання та галузевої компетенції.

Для аналізування сутності категорії «механізм протидії злочинності» важливо враховувати його багатогранність і соціальний контекст. Це поняття можна розглядати як з технічного погляду, охоплюючи організаційні структури, методи та процедури, так і з соціального, враховуючи його вплив

на суспільні відносини й поведінку. Використовувати історичний метод у дослідженнях доцільно, адже він дає змогу простежити еволюцію концептуального розуміння «механізму» та його застосування у сфері протидії злочинності, оцінювати зміну його структури та функцій у контексті історичних умов і соціальної трансформації.

Історичний метод дослідження забезпечує глибоке розуміння розвитку та функціонування механізму протидії злочинності, допомагає виявити закономірності й тенденції, які вплинули на його сучасний вигляд. Застосування цього методу дає нагоду не лише осмислити минуле, а й створити нові концептуальні основи для подальшого вдосконалення системи протидії злочинності.

Поняття «механізм» дійсно мало важливе місце в розвитку радянської правової думки, і його застосування в різних наукових контекстах і дослідженнях справді було значним. У другій половині XX століття це поняття стало основою для багатьох правових досліджень, зокрема в рамках теорії управління та правознавства. Важливість цього терміна залишається актуальною й сьогодні, оскільки він дає змогу глибше зрозуміти та систематизувати складні процеси, як-от управлінські та кримінологічні системи.

У радянській правовій теорії поняття «механізм» використовувалося для опису складних систем і процесів, зокрема в контексті управління, правотворення й правозастосування. Це поняття допомогло виявити та систематизувати компоненти й функції правових систем. Сьогодні термін «механізм» застосовується в різних значеннях, як-от управлінський механізм, правозастосовний механізм, механізм регуляції тощо. Це дає змогу використовувати поняття для опису й аналізу складних процесів і систем у правознавстві.

В адміністративному праві механізм управління часто розглядається як комплекс взаємодій між різними елементами, суб'єктами та об'єктами, що визначають специфіку й функціонування управлінських процесів. Це дає нагоду зосередити увагу на відносинах, які виникають у процесі управління, і на тому, як ці відносини формують ефективність управлінських систем [255, с. 8].

М. І. Мельник у своїх роботах розглядає механізм діяльності в системі протидії корупції як сукупність різних варіантів взаємодії учасників корупційних відносин. Це містить у собі аналіз зв'язків між корупційними суб'єктами, а також між державними органами та іншими інститутами, які впливають на корупційні процеси. Учений акцентує увагу на тому, що механізм протидії корупції охоплює як формальні, так і неформальні зв'язки, що забезпечують взаємодію та контроль за поведінкою учасників корупційних відносин [221, с. 107].

Проте з таким твердженням не можна погодитись, адже механізм протидії злочинності не є статичним утворенням. Він містить у собі динамічні зв'язки та процеси, які постійно змінюються залежно від соціальних, економічних і політичних умов. Взаємодія між суб'єктами та об'єктами управління може змінюватися залежно від обставин, що вимагає постійного адаптування й модифікації підходів.

Інші науковці розглядають механізм протидії злочинності як не лише сукупність засобів і методів, а систему, в якій ці компоненти взаємодіють один з одним. Це охоплює взаємозв'язки між різними елементами, які формують цілісну систему. Наприклад, у механізмі протидії злочинності це можуть бути органи правопорядку, правосуддя, соціальні служби тощо, які взаємодіють для досягнення спільної мети. Важливо розглядати не лише самі засоби та методи, а й процес, у якому ці компоненти використовуються. Це

містить у собі аналіз того, як методи й засоби застосовуються, в якій послідовності та з якою метою.

О. Г. Кальман підкреслює важливість науково обґрунтованих механізмів у протидії злочинності. Розробка таких механізмів, що ґрунтуються на глибинному аналізі й наукових дослідженнях, є ключовою для забезпечення ефективності системи заходів протидії [152, с. 19].

Акцентуація на способі організації та функціонування явища є важливим аспектом під час розробки поняття механізму діяльності. Цей підхід дає змогу забезпечити комплексний і динамічний аналіз, який є ключовим для повного розуміння й ефективного управління системою протидії злочинності.

Різні дослідники справді вносять цінні перспективи в розуміння цієї категорії, проте іноді обмеження в трактуванні сутності можуть призвести до неповного охоплення всіх важливих аспектів механізму.

Отже, механізм протидії злочинності є специфічним різновидом загального механізму управління. Він має свої особливості та не є просто складовою частиною загальної системи, а, ймовірно, самостійним і специфічним утворенням з власними функціями та процесами. Це співвідношення підкреслює важливість розгляду як загальних, так і спеціалізованих аспектів під час аналізу механізмів управління та протидії злочинності.

Так, механізм боротьби зі злочинністю являє собою комплексний і цілісний набір відповідних елементів, які дають змогу суб’єктам сформувати ефективну систему, яка впливатиме на чинники та детермінанти злочинності. Цей механізм забезпечує безперебійне функціонування кримінологічного процесу й ефективне виконання завдань і функцій, покладених на систему боротьби зі злочинністю.

Важливо зазначити, що механізм боротьби зі злочинністю є похідною категорією системи боротьби зі злочинністю (соціального явища) та слугує засобом у реалізації її практичного потенціалу. З механістичного погляду за допомогою цього механізму відображається внутрішня організація кримінологічної діяльності, що виступає як інструмент реалізації ідей правосвідомості в реальній суспільній практиці.

Окремо розглянемо позиції науковців щодо поняття механізму протидії злочинності.

У кримінальному праві механізм кримінально-правового впливу та механізм кримінально-правового регулювання часто є предметом аналізу, хоча їхня сутність не завжди розглядається на монографічному рівні. Зокрема, розгляд цих механізмів допомагає зрозуміти, як кримінальне право впливає на суспільні відносини та забезпечує правопорядок. Науковці розглядають механізм кримінально-правового регулювання як частину загального механізму правового регулювання. Він охоплює норми кримінального права, акти їхньої реалізації та кримінально-правові відносини.

Механізм кримінально-правового регулювання та механізм кримінально-правового впливу, хоч і є взаємопов’язаними, мають свої особливості. Перший акцентується на структурі й функціонуванні системи норм і актів, що регулюють кримінально-правові відносини, тоді як, відповідно, другий орієнтований на процеси реалізації цих норм у конкретних випадках злочинної діяльності. Обидва механізми спрямовані на підтримку правопорядку і забезпечення справедливості в суспільстві.

Розглянемо ключові відмінності між механізмом протидії злочинності та механізмом кримінально-правового впливу в організаційно-структурному плані.

Механізм протидії злочинності є комплексним організаційно-правовим явищем. Його основною метою є вдосконалювання кримінологічної діяльності. Це охоплює систему заходів, спрямованих на усунення, нейтралізацію або блокування причин, умов, чинників і детермінантів злочинності. Він містить у собі широкий спектр діяльності, що охоплює не лише правозастосування, а й превентивні заходи, соціальні програми, наукові дослідження та інші активності, спрямовані на комплексне забезпечення безпеки в суспільстві.

Механізм кримінально-правового впливу є функціонуючим комплексом, що забезпечує практичну реалізацію кримінально-правових норм через реакцію держави на вчинення кримінальних правопорушень. Це динамічний процес застосування норм кримінального права. Він зосереджується на конкретних аспектах кримінально-правового регулювання та впливу на осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень, а також у превентивному аспекті на використанні засобів і технологій правозастосування.

Механізм протидії злочинності має більш широкий обсяг та охоплює різноманітні соціальні, правові й організаційні елементи, тоді як механізм кримінально-правового впливу концентрується на конкретних аспектах застосування кримінального права. Він орієнтований на системне вдосконалення заходів для боротьби зі злочинністю, тоді як механізм кримінально-правового впливу фокусується на процесуальному аспекті реалізації кримінальних санкцій і правозастосування.

Отже, механізм протидії злочинності та механізм кримінально-правового впливу відрізняються як у своєму походженні, так і в організаційно-структурних аспектах. Перший охоплює комплексні заходи з організації та реалізації боротьби зі злочинністю, відповідно, другий

зосереджений на застосуванні кримінально-правових норм і процедур для забезпечення правосуддя.

Механізми протидії злочинності охоплюють широкі аспекти соціальної та правової діяльності, спрямовані на протидію злочинності через усунення чинників і детермінант.

Кримінально-правовий вплив зі свого боку є конкретним правовим процесом, який базується на формальних нормах і визначеній кримінальною практикою реакції на вчинення кримінального правопорушення. Ці механізми взаємодіють, але кожен має свої специфічні підстави й функції, що визначають їх реалізацію в системі правосуддя [234, с. 11].

Механізм протидії злочинності слугує як інструмент для покращення ефективності роботи системи протидії злочинності загалом. Це передбачає використання комплексних заходів для оптимізації та вдосконалення кримінологічного процесу.

Основною метою є організування діяльності так, щоб вона була максимально ефективною в протидії та боротьбі зі злочинністю, включно з удосконаленням процедур і підходів. Механізм протидії злочинності інтегрує різні елементи, як-от організаційні структури, стратегії та ресурси, для покращення загальної системи протидії. Він охоплює розробку й реалізацію заходів, які мають на меті зменшення злочинності за допомогою управлінських і кримінологічних стратегій.

Механізм кримінально-правового впливу формується на основі об’єктивної соціальної потреби боротися зі злочинністю через правові норми. Цей механізм виявляється в разі правозастосування й реакції на вчинення кримінальних правопорушень. Він охоплює процес правозастосування та відповідальність за конкретні кримінальні правопорушення, що потребує адекватної реакції на кожний випадок.

Крім того, варто зазначити, що взаємодію між механізмами протидії злочинності та кримінально-правового впливу можна порівняти із взаємодією кримінально-правової та кримінологічної політик. Обидва механізми працюють у рамках єдиного контексту боротьби зі злочинністю, де один (механізм протидії злочинності) визначає загальні стратегії та політики, а інший (механізм кримінально-правового впливу) забезпечує конкретне застосування й реалізацію цих стратегій у практичних випадках [315, с. 18; 316, с. 192–193].

Отже, ефективність системи боротьби зі злочинністю залежить від гармонійної та скоординованої роботи обох механізмів, де кожен з них доповнює й підкріплює діяльність іншого для досягнення загальної мети – забезпечення правопорядку й боротьби зі злочинністю.

Взаємодія між механізмами протидії злочинності та кримінально-правового впливу має суттєві аспекти, які визначають ефективність боротьби зі злочинністю. Основними характеристиками такої взаємодії є:

1. Використання кримінально-правових норм. Кримінально-правові норми визначають межі й рамки застосування цього механізму. Вони встановлюють, що є кримінальним правопорушенням, які санкції можуть бути застосовані та в який спосіб. Цей механізм фокусується на конкретних випадках правопорушень і регулює процес їхнього розслідування та покарання.

Кримінально-правові норми слугують як орієнтир для розробки стратегій і заходів у рамках протидії злочинності. Вони задають рамки для формування політик і програм, які спрямовані на протидію злочинності й покращення соціального порядку. Для механізму протидії ці норми є важливими, але вони лише частина більш широкого контексту, який охоплює соціальні, економічні, психологічні та інші чинники.

2. Криміналізація й декриміналізація. Процеси криміналізації (визначення певних діянь як злочинних) і декриміналізації (відмова від криміналізації певних діянь) безпосередньо впливають на коло злочинного, яке є об’єктом кримінально-правового впливу. Це формує рамки для визначення того, що вважається кримінальним правопорушенням і які заходи протидії можуть бути застосовані.

3. Аналіз чинників і детермінантів злочинності. Для ефективної протидії злочинності важливо дослідити та зрозуміти чинники й детермінанти, які сприяють злочинності. Це охоплює соціальні, економічні, культурні та психологічні аспекти. Вивчення цих чинників дає змогу формувати цільові стратегії та заходи для протидії злочинності, які можуть охоплювати освіту, соціальні програми, реформу правоохоронних органів тощо.

Вивчення чинників злочинності допомагає краще адаптувати й реалізувати кримінально-правові норми в практиці. Це може привести до вдосконалення кримінально-правового регулювання, зміни підходів до покарання та реабілітації, а також до створення нових політик протидії злочинності.

4. Структурування й організація. На основі аналізу чинників злочинності та криміналізації визначаються конкретні заходи, організаційні структури й функції для ефективної протидії злочинності. Це може охоплювати формування спеціальних органів, програм соціальної допомоги, профілактичних заходів тощо.

Взаємодія між механізмами протидії злочинності та кримінально-правового впливу є критично важливою для забезпечення комплексного підходу до боротьби зі злочинністю. Механізм кримінально-правового впливу реалізує норми закону на практиці, тоді як механізм протидії злочинності розробляє стратегії та програми, які враховують соціальні й

психологічні аспекти злочинності. Взаємодія цих механізмів забезпечує не тільки правозастосування, але й превенцію злочинності через інтеграцію юридичних норм і соціальних заходів [107, с. 191].

Отже, дослідивши основні характеристики поняття «механізм протидії злочинності», розглянемо позиції науковців з цього приводу.

У дисертації О. М. Литвинова «Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади)» автором визначено, що на сьогодні актуальним є розробка засад функціонування механізму протидії злочинності, що обумовлено практичними потребами захисту прав і свобод громадян, подальшого реформування системи влади, розробки нової політики, стратегії та тактики протидії сучасним кримінальним загрозам і негативним соціальним реаліям, що відповідає життєво важливим інтересам і прагненням народу України. Адже сьогодні вся сукупність процесів політичних, економічних і соціальних перетворень у нашій державі сфокусована на потребі в розв’язанні єдиного комплексного завдання – забезпечення її національної безпеки. Вирішальне значення з погляду виконання цього комплексного завдання має недопущення неконтрольованого зростання злочинності, негативних змін в її структурі та формування відповідних тенденцій. Також автором сформульовано визначення й обґрунтовано розуміння соціально-правового механізму протидії злочинності як інтегрованої цілісної сукупності потрібних і достатніх функціональних і правових елементів, за допомогою яких суб’єкт формує раціональну систему впливу на чинники злочинності, забезпечує ефективне здійснення кримінологічного процесу, досягаючи тим самим результативного виконання завдань і функцій, покладених на систему протидії злочинності [207].

У науковій статті В. Я. Ступника «Механізм протидії злочинності як комплексна система соціально-правової реакції суспільства на злочинні

явища» зазначено, що механізм протидії злочинності для вітчизняної кримінології – досить нова категорія, яка на сьогодні серйозному науковому аналізу не піддавалася. Окремі спроби вивчення не мали концептуального характеру, були розрізненими та безсистемними [295, с. 93].

На думку О. Черкасова, сутність і зміст механізму протидії злочинності визначаються розумінням самої злочинності, її детермінантами й еволюційною схильністю людей до вчинення кримінальних правопорушень. Злочинність є складним соціальним явищем, яке охоплює як суб'єктивні, так і об'єктивні чинники. Суб'єктивні чинники злочинності пов'язані з індивідуальними особливостями людини, її моральними цінностями, соціальним статусом, психологічними чинниками тощо. Об'єктивні чинники злочинності містять у собі соціальні умови, економічні чинники, політичну ситуацію, культурні та правові норми. Механізм протидії злочинності спрямований на перешкоджання виникненню схильності до вчинення кримінальних правопорушень і протидію їхньому переростанню. Це означає, що протидія злочинності повинна починатися з профілактики формування такої схильності в людей. Це може охоплювати розвиток освіти, соціальну адаптацію, формування етичних цінностей, підтримку позитивних соціальних середовищ. Крім того, механізм протидії злочинності передбачає реалізацію правових, соціальних та економічних заходів, спрямованих на зменшення можливостей для вчинення кримінальних правопорушень. Це можуть бути поліцейські оперативні заходи, вдосконалення правової системи, підвищення ефективності судочинства, забезпечення соціальної справедливості й економічного розвитку [324, с. 654].

На думку В. В. Василевича, який досліджує механізм протидії злочинності в місцях позбавлення волі, він здійснюється способом проведення як загальних, так і індивідуальних заходів. Реалізація заходів, які б максимально протидіяли можливості вчинення кримінальних

правопорушень у місцях позбавлення волі, передбачає насамперед усунення організаційно-управлінських, контрольно-наглядових, інформаційних, оперативно-розшукових та деяких інших недосконалостей, які сприяють вчиненню кримінально протиправних діянь [90, с. 450].

У науковій статті В. Куца «Механізм запобігання злочинності: теоретичний аспект» пропонується авторське бачення механізму запобігання злочинності як складової більш широкого явища – механізму протидії злочинності. Наголошується, що пізнання обох вказаних механізмів має ґрунтуватись на чіткому узгодженому уявленні про сутність і зміст самої злочинності. Сьогодні таке цілісне уявлення про неї відсутнє [199, с. 23].

Отже, можемо зробити висновок про те, що механізм протидії злочинності є новою дефініцією у вітчизняній кримінології, а існуючі спроби дослідження не набули концептуального характеру, це підкреслює важливість системного підходу до цього питання. Дійсно, новизна й недостатня розробленість теми може ускладнювати її дослідження та практичне застосування.

Основні напрями для подальшого дослідження механізму протидії злочинності:

1. Розробка концептуальної основи. Для того щоб механізм протидії злочинності набув концептуального характеру, потрібно розробити чітку теоретичну модель, яка містить у собі всі ключові компоненти й процеси. Це дасть змогу систематизувати знання та створити наукову основу для подальших досліджень і практичних застосувань.

2. Системний підхід. Аналіз механізму протидії злочинності повинен базуватися на системному підході, який враховує взаємодію та взаємозв’язок різних елементів і процесів, які формують цей механізм. Це може охоплювати економічні, правові, політичні й організаційно-управлінські аспекти.

3. Інтеграція існуючих підходів. Оскільки попередні спроби дослідження були розрізними, важливо інтегрувати їх у єдину концепцію, яка враховує всі аспекти механізму протидії злочинності. Це дасть нагоду уникнути фрагментарного підходу та забезпечити цілісний аналіз.

4. Емпіричне дослідження. Проведення емпіричних досліджень для перевірки теоретичних моделей і концепцій механізму протидії злочинності. Це може містити в собі аналіз даних, проведення опитувань, інтерв'ю з практиками та експертами, а також аналіз випадків.

5. Адаптація до нових викликів. Механізм протидії злочинності має бути гнучким і здатним адаптуватися до нових форм злочинності та змінюваних соціальних умов. Це вимагає постійного оновлення й удосконалення концепцій і практичних заходів.

6. Міжнародний досвід. Вивчення міжнародного досвіду в галузі протидії злочинності може допомогти в розробці й адаптації механізму до вітчизняних умов. Це містить у собі аналіз практик інших країн, які успішно реалізують механізми боротьби з кримінальною діяльністю.

Висновки до розділу 1

1. Підкреслено, що ключ до боротьби з корупцією в Україні полягає у вирішенні проблеми на законодавчому рівні. У цьому процесі повинні бути залучені всі державні інститути, громадські організації та самі громадяни. Особлива відповідальність покладається на владу, яка має діяти прозоро й підзвітно суспільству. Прозорість влади передбачає доступ громадян до інформації про діяльність виконавчих органів, деталі корупційних випадків, результати та методи боротьби з корупцією, процедури ухвалення й виконання владних рішень, а також обов'язкове декларування доходів державних службовців і надання даних про їхню нерухомість і майно членів

сімей. Найважливішим партнером держави в боротьбі з корупцією є громадянське суспільство. Без ефективної співпраці з неурядовими організаціями й активною участю громадськості вирішувати проблеми корупції буде досить важко.

2. Аргументовано, що формування та розвиток цифрової кримінології передбачає проведення фундаментальних і прикладних досліджень у таких ключових напрямах:

а) підвищення ефективності протидії злочинності в умовах цифровізації: розробка нових методів і стратегій для протидії злочинності з урахуванням цифрових змін; вивчення впливу цифрових технологій на патерни злочинності та розробка відповідних заходів;

б) формування й використання баз даних кримінологічної інформації: створення та підтримка актуальних баз даних для збору, зберігання й обробки кримінологічної інформації; аналіз цих даних за допомогою цифрових технологій для прогнозування тенденцій злочинності та виявлення нових криміногенних чинників;

в) аналіз кримінологічної інформації на основі цифрових технологій: використання аналітичних інструментів для обробки значних обсягів даних з метою виявлення закономірностей і трендів; застосування методів машинного навчання та штучного інтелекту для вдосконалення прогнозування злочинності;

г) забезпечення прав громадян у цифровому суспільстві: розробка та впровадження стандартів і норм для захисту особистих даних та забезпечення конфіденційності в цифровому середовищі; вивчення впливу нових технологій на права й свободи громадян, а також розробка механізмів їхнього захисту;

д) залучення громадськості до протидії злочинності в умовах розвитку мережі «Інтернет»: розробка стратегій для інтеграції громадськості в процес

протидії злочинності через цифрові платформи; вивчення ефективних способів комунікації та співпраці з громадськістю для підвищення рівня безпеки в цифровому середовищі;

3. Науково-методологічний аналіз визначення механізму боротьби зі злочинністю показує, що це багаторівнева ієрархічна система. Система характеризується певним набором елементів. Ці елементи стають очевидними, якщо дивитися на боротьбу зі злочинністю через призму співіснуючих соціальних процесів і відповідних форм кримінологічного впливу з їхніми характерними методами, засобами та способами.

РОЗДІЛ 2
КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ У МЕХАНІЗМІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

2.1. Концептуальні підходи до поняття та сутності кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності

Суспільна шкідливість злочинності є надто значною, що обумовлено транснаціональністю, латентністю, швидким зростанням і трансформацією, анонімністю та масштабністю наслідків. Аналізуючи діяльність із протидії злочинності правоохоронних органів в інших країнах, можна помітити, що вона часто виявляється недостатньо ефективною.

Це підтверджується неконтрольованим розвитком злочинних методів у кіберпросторі: поширюються комп'ютерні віруси, вчиняються шахрайські дії з пластиковими картками й крадіжки коштів із банківських рахунків, викрадається комп'ютерна інформація та порушуються правила експлуатації автоматизованих систем. Це далеко не вичерпний перелік кримінальних правопорушень, які вимагають від правоохоронних органів термінової реорганізації та вдосконалення методів із протидії злочинності.

Одним із таких методів щодо застосування сучасних технологій у сфері протидії кримінальним правопорушенням і прийняття водночас найбільш оптимальних рішень стали кримінальний аналіз та кримінологічний [115, с. 175–176].

За цих обставин на сьогодні ще залишається чимало проблемних питань, які стосуються визначення та єдиного розуміння поняття, видів, співвідношення кримінального й кримінологічного аналізів, нормативно-правового регулювання їхнього використання в протидії злочинності, використання результатів (продуктів) таких аналізів тощо.

Проблеми співвідношення кримінологічного аналізу злочинності та кримінального аналізу є постійним об’єктом дослідження провідних учених-кримінологів як нашої країни, так і їхніх іноземних колег. Серед вітчизняних дослідників цій проблематиці приділяли увагу такі науковці, як О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, В. В. Голіна, С. Ф. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, О. М. Литвинов, В. М. Трубников, В. О. Ортинський і багато інших. Що ж стосується питання стану злочинності та виявлення тенденцій її розвитку, то його досліджували такі науковці, як О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, В. В. Голіна, Л. М. Давиденко, С. Ф. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, Т. В. Корнякова, О. М. Литвинов, В. В. Топчій, В. М. Трубников, П. В. Хряпінський, В. О. Ортинський тощо. Окремі аспекти застосування кримінологічного аналізу на практиці вивчали І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, І. Б. Медицький, Н. Н. Ярмиш.

Проте в кримінологічних дослідженнях більшою мірою висвітлено якісні та кількісні показники певного виду злочинності за певний період часу, досліджено методи кримінологічного аналізу, проте майже не вивчено сутності цього поняття та його структурні елементи. Саме тому в роботі нами здійснена спроба висвітлення цього поняття та його ознак.

Інформація – це матеріали з різних джерел, зокрема спостережень, звітів, чуток тощо. Сама інформація може бути правдивою або помилковою, достовірною або недостовірною, підтвердженою або непідтвердженою, актуальною або неактуальною.

Інформаційна цінність – це властивість, яка встановлюється наявністю можливого впливу на прийняття відповідного рішення. Критерії оцінювання інформації мають базуватися на адекватності завданням, які постають у кожному конкретному випадку та мають стратегічний характер.

Аналіз (від грец. – розкладування) в чітко логічному значенні означає розчленування предмета пізнання, абстрагування його окремих сторін. У науці застосовується як метод, який містить у собі вивчення предмета за допомогою уявного або реального розчленування його на складові елементи (частини об’єкта, його ознаки, властивості, відношення). Кожна із виділених частин аналізується окремо в межах єдиного цілого з наступним зіставленням на узагальнення.

Кримінологічний аналіз злочинності – дослідницька процедура, що полягає у виявленні, збиранні, описанні, поясненні, оцінці кримінологічної інформації щодо стану та інших показників злочинності, а також процесів і явищ, що її детермінують та є чинниками обструкції.

Здійснення аналізу й прогнозу злочинності є одним з основних напрямів реалізації функції поліції щодо організації інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронної, кримінально-превентивної діяльності.

Результати аналізу злочинності мають суттєве значення для формування практично всіх параметрів системи протидії злочинності. Кримінологічний аналіз злочинності водночас виступає змістом і формою реалізації інформаційно-аналітичного забезпечення антикримінальної діяльності. Останнє передбачає наявність інформації про стан, динаміку, структуру кримінальних правопорушень, вплив на злочинність соціально-економічного, політичного стану держави, діяльність суб’єктів протидії злочинності тощо.

Види кримінологічного аналізу:

1. За характером:

1) прикладний (оперативний, плановий, моніторинговий);

2) науково-дослідний.

2. За спрямованістю:

1) лінійний (однооб’єктний);

2) порівняльний;

3) комплексний.

3. За часовим виміром:

1) поточний;

2) ретроспективний;

3) перспективний (прогностичний).

До предмета кримінологічного аналізу злочинності входить:

1) злочинність, її стан, рівень, структура, динаміка, територіальна розповсюдженість (географія), екологія, топографія, ціна;

2) характеристика окремих видів кримінальних правопорушень, виділених за певними кримінально-правовими та кримінологічними ознаками: родовим об’єктом посягання, характером злочинних дій, складом кримінального правопорушення, обставинами його вчинення (місце, час, спосіб тощо), формою вини, особливостями суб’єкта вчинення кримінального правопорушення (стать, вік, професія, наявність попереднього злочинного досвіду тощо), комплексними кримінологічними підставами (способом, мотивом, рисами особистості тощо);

3) детермінанти злочинності, під якими розуміють її причини, умови та інші чинники економічного, соціально-психологічного, демографічного, політичного, організаційно-управлінського, правового, природничого характеру, з якими вона певним способом пов’язана. Саме детермінанти злочинності є основним об’єктом впливу антикримінальних заходів, що виробляються наукою кримінологією та націлені на протидію злочинності й протидію кримінальним правопорушенням;

4) особа злочинця. Об’єктивно існуючі в суспільстві соціальні протиріччя детермінують злочинність через призму індивідуального, особистісного. Саме недоліки психології та психіки людини роблять, за

словами вчених, зовнішні обставини детермінантами злочинності [210, с. 65]. Одночасно особистість формується під впливом цих обставин і на них же реагує, що й зумовлює соціально-біологічний початок кримінального правопорушення та злочинності. Отже, кримінологічний аналіз особистості, недоліків у її структурі обумовлює виявлення глибинних детермінант злочинності загалом, окремих груп кримінальних правопорушень, а також можливість вироблення адекватних заходів протидії соціально-психологічного спрямування. Водночас з аналітичною метою здійснюється розподіл осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за соціально-демографічними, кримінально-правовими та кримінологічними ознаками (стать, вік, соціальний стан, сімейний стан, рівень освіти, вади психічного розвитку, залежність від наркотичних засобів, алкоголю тощо);

5) латентна злочинність: рівень, динаміка, структура та інші показники;

6) віктимізація: стан і тенденції;

7) фонові для злочинності явища – такі девіантні форми поведінки, які тісно пов’язані зі злочинністю, її детермінантами. До них прийнято відносити проституцію, наркоманію (наркотизацію), алкоголізм (алкоголізацію), суїциди, нелегальну міграцію, расизм, ксенофобію, інші аморальні явища. Додавання означених явищ до предмета кримінологічного аналізу злочинності значною мірою обумовлено рядом таких обставин: по-перше, будучи формами поведінки, що відхиляється від норми, вони мають спільні джерела походження зі злочинністю й самі водночас здатні бути криміногенними чинниками; по-друге, в ряді випадків фонові явища відрізняються від кримінальних правопорушень лише за незначними формальними ознаками, враховуючи ці чинники, кримінологічний аналіз фонових для злочинності явищ є обов’язковою умовою забезпечення повноти та об’єктивності аналізу самої злочинності.

Об’єктивний аналіз вказаних вище явищ відбувається на підставі їхнього відображення в інформаційних моделях. Формування останніх здійснюється із застосуванням науково обґрунтованого набору методів.

Кримінальний аналіз – це процес мисленнєво-аналітичної діяльності працівників правоохоронних органів, який охоплює перевірку й оцінку інформації, її інтерпретацію та встановлення зв’язків між даними, отриманими під час розслідування. Мета цього процесу полягає в тому, щоб надати правоохоронним органам і суду корисні відомості для оперативного та стратегічного аналізу.

Кримінальний аналіз поділяється на тактичний і стратегічний. Тактичний кримінальний аналіз орієнтований на вирішення короткострокових завдань, які виникають під час розслідування конкретних кримінальних проваджень. Ним передбачено виконання термінових дій: затримувати підозрюваних, накладати арешт, вилучати предмети або документи.

Варто зазначити, що кримінальний аналіз має тактичне та стратегічне застосування. Тактичний кримінальний аналіз націлений на короткострокові завдання правоохоронних органів або кримінальне провадження, яке безпосередньо розслідується. Він передбачає негайні дії: затримання осіб, накладення арешту, вилучення предметів або документів тощо.

Стратегічний кримінальний аналіз застосовується для вирішення більш масштабних довгострокових проблем і цілей, зокрема для виявлення крупних фігур злочинного світу або синдикатів, прогнозування зростання видів злочинної діяльності та встановлення пріоритетів діяльності правоохоронних органів [246, с. 56].

Кримінальний аналіз – діяльність щодо збирання, аналізування й узагальнення оперативної інформації та оцінки ризиків для прийняття

управлінських рішень у сфері розкриття, розслідування та протидії кримінальним правопорушенням.

Доцільно додати, що кримінальний аналіз містить у собі дві складові:

1) аналіз (власне, аналітичні процедури);

2) оцінка ризиків (оперативно-прогностична складова).

У практиці Європолу, органів поліції країн-членів ЄС використовують дві методики кримінального аналізу:

1) ILP (*intelligence led policing*) – поліцейська діяльність, керована аналітикою;

2) SOCTA (*Serious and Organized Crime Threat Assessment*) – оцінка загроз тяжких злочинів та організованої злочинності; змішаний, кримінально-кримінологічний аналіз.

Кримінальний аналіз за методикою ILP – дії, спрямовані на ідентифікацію й точне визначення взаємозв'язків між відомостями про подію кримінального правопорушення (правопорушень), осіб, імовірно, причетних (співучасників) до його вчинення. Використовується в процесі розслідування кримінальних правопорушень, розробці тактичних і стратегічних засад зниження криміногенності території (частково реалізовано в проєкті спеціалізованої системи RICAS).

Види аналізу ILP:

1) оперативний: у межах розслідування кримінального провадження щодо структури організованих злочинних груп, її кількісних і якісних характеристик;

2) тактичний: аналіз криміногенної обстановки на території за певний проміжок часу у зв'язку з діяльністю організованих злочинних груп; виявлення корелятів;

3) стратегічний: встановлення тенденцій, закономірностей поширення кримінальних практик на більш широкій території, прогнозування.

Методика аналізу SOCTA охоплює дослідження 8 підвидів організованої злочинності:

– кіберзлочинність;

– наркозлочинність;

– незаконне переправлення осіб через кордон (нелегальна міграція);

– торгівля людьми;

– організована загальнокримінальна корислива злочинність;

– онлайн-торгівля «нелегальними товарами і послугами»;

– відмивання «брудних» грошей;

– підробка документів.

У цьому процесі оцінюються:

а) загрози для держави, ЄС;

б) можливості, які створюють злочинці для полегшення кримінальних промислів;

в) вразливі місця в механізмі злочинної діяльності.

Предметом аналізу SOCTA є:

– поточний стан і тенденції злочинності й окремих триваючих кримінальних правопорушень (категорія «полікримінальність»);

– чинники злочинності, їхня динаміка;

– чинники, які впливають на ефективність діяльності правоохоронних органів.

Отже, можемо стверджувати, що кримінологічна інформація як певна соціальна форма руху матерії в усіх її різновидах має використовуватися як цілісна інформаційна система, засіб забезпечення потреб кримінологічної практики, правоохоронної, судової та законотворчої діяльності. Одним із основних джерел кримінологічної інформації виступає державна статистика й особливо її кримінально-правовий розділ. Кримінальна статистика –

основне джерело дослідження, що дає змогу виявляти закономірності та тенденції злочинності, давати їм кількісну оцінку.

Тож доходимо висновку, що створення дієвої системи протидії злочинності в Україні неможливе без вирахування, аналізу й аналітичного дослідження всіх показників злочинності, причин та умов її виникнення. Особливо це є актуальним у період воєнного стану, коли суттєво збільшується кількість вчинених кримінальних правопорушень, особливо проти власності.

Погоджуємося з В. М. Бесчастним у тому, що важливість кримінологічного аналізу злочинності пов'язана принаймні з двома групами взаємозумовлених причин. Перша полягає в наявності досить негативних тенденцій злочинності в Україні в період з початку 90-х рр. минулого століття і до сьогодні, що супроводжується наростанням фактичного відставання можливостей правоохоронної системи від розвитку злочинності. Останнє відбувається як через об'єктивні закономірності розвитку суспільства, так і через недоліки та прорахунки систем забезпечення діяльності правоохоронних органів, що зумовлює надвисокий рівень латентності злочинності, безкарність винних у вчиненні кримінальних правопорушень і загалом неспроможність правоохоронних органів у сучасних умовах ефективно протидіяти злочинності. Друга, відповідно, полягає в потребі в розробленні нової концепції протидії злочинності, що враховує високий рівень криміналізації, можливості держави та суспільства здійснювати протидію кримінальним проявам, помилки й недоліки попередніх концептуальних підходів до організації протидії злочинності, її забезпечення та практики реалізації [70].

У кримінології приділяється недостатньо уваги поняттю кримінологічного аналізу, його ознак, складових елементів, механізму використання тощо. У зв'язку з цим доцільно дослідити думки науковців і

сформувати визначення «кримінологічний аналіз злочинності» задля організації його ефективного використання на практиці.

Однією з основних закономірностей сучасного світу є швидкий, складний і часто непередбачуваний розвиток численних соціально-економічних явищ і процесів. Сюди належать глобальне економічне зростання, збройна агресія рф проти України, урбанізація, значні зміни в рівні життя різних соціальних груп, міграція великих мас людей, а також швидкий розвиток комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. В умовах таких змін зростає рівень злочинності та виникають нові види правопорушень, особливо у сфері інформаційних технологій, економіки й корупції. Не залишаються осторонь і кримінальні правопорушення, вчинені російськими окупантами проти мирних жителів України, як-от терористичні атаки, вбивства, зґвалтування.

У таких умовах важливе значення має ефективний соціально-правовий контроль за криміногенною ситуацією. Для країн з низьким рівнем злочинності, незважаючи на різницю в історії, економіці, етнічному складі та релігійних переконаннях населення, спільною ознакою є потужний соціально-правовий контроль з боку кримінально-правової та інших соціальних систем. В Україні поліція є ключовим суб'єктом такого контролю, і її діяльність має значний вплив на правопорядок у державі [232, с. 191]. В умовах воєнного стану також важливу роль у захисті правопорядку відіграє територіальна оборона.

Ефективність правоохоронної діяльності залежить від систематичного кримінологічного аналізу злочинності, що забезпечує плановість, системність та узгодженість заходів різних служб і підрозділів.

Для кращого соціально-правового розуміння криміналістичного аналізу злочинності розглянемо методи, які використовуються в процесі цього аналізу. На початку варто зазначити, що під час визначення відповідного

комплексу методичних прийомів, які дають змогу вирішувати поставлені завдання в злочинності, одним із основних потрібно визнати системний аналіз, який обумовлюється складністю дослідження. Як мета аналізу кримінальних проблем, вона пов'язана з мультидисциплінарною практичною та теоретичною роботою [241].

Під час системного аналізу будь-якого об'єкта кримінологічного пізнання потрібно робити акцент на сукупності елементів, які розташовані в певному порядку й пов'язані спільними функціями, що приводить до когерентного ефекту. Крім того, варто приділяти увагу вивченню взаємозв'язків між компонентами цілісного об'єкта та вивченню зв'язків і змін з процесами й подіями, пов'язаними із зовнішніми та внутрішніми умовами середовища, а також пов'язаними з останніми. Тільки так можна врахувати кожен аспект об'єкта кримінального розслідування та правильно його оцінити.

Тому доцільно зазначити, що застосування системного підходу до вивчення загальної спрямованості діяльності органів влади, громадських установ і осіб у сфері протидії злочинності дає змогу розглядати її як систему, їхні взаємозв'язки та взаємозалежності є окремими частинами реальності. Останнє – досить важливий момент, тому що опозиція – це вид соціальної діяльності.

Крім згаданого методу наукового пізнання, для вирішення описаних завдань використовується також активний метод. Він бере участь в описі систем, під час якого увага приділяється реалізації визначених функцій у процесі функціонування системи. Кожен елемент сфери протидії злочинності виконує певні функції, що відповідають потребам системи. З іншого боку, продуктивність елементів системи визначається загальною структурою протидії. За допомогою діяльнісного підходу можна виявити динамічні особливості провідних сфер діяльності державних органів, громадських

установ і окремих громадян у цій сфері та глибше дізнатися про параметри їхньої ефективності. Це дає змогу зрозуміти та вивчити роль і розташування окремих елементів, які пов’язані з досліджуваною функціональною структурою [70, с. 210].

Функціональний підхід дає змогу аналізувати діяльність на всіх рівнях системи – вертикальному та горизонтальному. З його допомогою досліджується працездатність механізму, з’ясовується рівень залежності від інших елементів, порівнюються показники роботи випробовуваних з показниками роботи вищої та нижчої ланок.

Водночас варто звернути увагу й на те, що хоча діалектичні способи сприйняття свідчать, що сутність і значення речей розкриваються лише щодо інших речей і подій та у їх зв’язку, взаємозв’язок між ними повинен існувати. Основними функціями наукового пізнання, а також і активними проявами є не властивості самих предметів і подій, а лише їхня поява в системі відносин. Тому створення активного методу в кримінальному дослідженні гарантується лише через поєднання обраного явища з іншими методами наукового розуміння. Зазначений метод варто розглядати як ряд зв’язків загальних та окремих методів наукового дослідження суб’єктів кримінального правопорушення. За його допомогою вивчаються загальні закономірності, принципи злочинного впливу, загальні принципи створення та функціонування злочинних систем [70, с. 209].

Сьогодні в процесі розробки методології криміналістичного аналізу доцільним є комплексний підхід до розкриття сутності, встановлення елементів і внутрішньої структури соціально-правових явищ. За його допомогою можна вивчати тему дослідження з погляду повноти та системності. Реалізація цього підходу охоплює історичний огляд досліджуваної діяльності, її передбачуваність, сутність, значення, функції, принципи боротьби зі злочинністю, опис і взаємозв’язок її елементів як у

системі, так і поза нею. Крім того, цей метод передбачає те, що об’єкт вивчається на абстрактно-логічному рівні. У разі застосування комплексного підходу основний акцент варто робити на можливості системного опису соціально-правових явищ у всіх їхніх проявах, для чого має слугувати статистика, оскільки саме в узагальненні виявлено деякі правила [241].

Отже, системний аналіз є ключовим для розкриття сутності кримінологічних явищ і процесів, комплексний підхід потрібний для вивчення їхнього змісту, а функціональний підхід допомагає виявити елементи та сутнісні характеристики. Ці методи становлять основні інструменти для розв’язання завдань кримінологічного аналізу злочинності й разом формують методологічну основу для застосування різних методів у кримінологічному дослідженні.

З огляду на вищезазначене зауважимо, що під кримінологічним аналізом злочинності розуміємо діяльність уповноважених на те державних органів, громадських інституцій, окремих громадян щодо аналітичного дослідження кількісних та якісних показників злочинності за певний період часу на певній території, виявлення її детермінант, основних характеристик особи злочинця, виявлення динамічних характеристик провідних напрямів діяльності державних органів, що дає змогу згодом проводити ефективний комплекс економічних, соціальних, ідейно-виховних, організаційно-управлінських, правових заходів протидії злочинності.

Будь-яка соціальна діяльність може досягти своєї мети, якщо вона правильно теоретично визначена, скерована, організована й оптимально забезпечена ресурсами. Ці вимоги цілком стосуються діяльності з профілактики правопорушень, яка є видом соціальної діяльності [237].

Вирішення конкретних завдань щодо протидії злочинності визначається такими чинниками:

1) теоретичне визначення стратегії, охоплюючи цілі, завдання, стратегічні напрями та результати протидії злочинності, а також затвердження відповідних управлінських рішень (затвердження планів і програм протидії злочинності, визначення профілактичних завдань та нормативної інтеграції, суб'єктів діяльності);

2) відповідне уявлення про стан діяльності безпосереднього й опосередкованого суб'єкта діяльності, першим з яких наразі є протидія злочинності, а другим, відповідно, – стан злочинності;

3) прогнозування змін і тенденцій у предметі діяльності: пряме й опосередковане, що значною мірою здійснюється через кримінальне прогнозування;

4) порядок, методи, форми, засоби профілактичних заходів, загальні принципи цих тактик, теми адекватного застосування цих засобів, які пов'язані з їх актуальною потребою, підготовка, навчання, а також кінцеві потреби професійного розвитку;

5) інформаційне забезпечення виконання конкретних завдань, пов'язаних переважно з опосередкованою та безпосередньою темою профілактичної діяльності, наприклад злочинність, її причини й умови, інші детермінанти, динаміка їхньої зміни, напрям, зміст і засоби профілактичних заходів, оцінка їхньої ефективності, відповідних знань і вмінь (навичок) суб'єктів господарювання;

6) горизонтальна та вертикальна координація протидії злочинності;

7) впровадження контролю ефективності;

8) підготовка правових норм;

9) матеріально-ресурсне забезпечення загалом, переважно фінансове.

Тепер розглянемо філософські основи злочинності за допомогою криміналістичного аналізу злочинності. Упродовж історії філософії багато відомих філософів стикались із сумнівами, розслідуванням і навіть судом.

Деякі були заарештовані, ув’язнені або заслані, а для багатьох філософів було винесено смертні вироки у формі страти. Деяким із них вдавалося втекти із в’язниць або емігрувати. Щоб не понести покарання, філософам часто доводилося працювати таємно, використовуючи псевдоніми та неправдиві відомості про видавця й місце видання своїх творів. Однак деякі з них були встановлені, а їхню діяльність розслідувала поліція та спецслужби, які діяли при церквах. Перша згадка цих фактів у наукових публікаціях зібрана та пов’язана в метафізичній теорії злочину.

Почнемо з вивчення філософської сторони кримінального аналізу з його емпіричної основи, порівнюючи історію філософії та описані факти в історії кримінального правопорушення. Нижче наведено неповний, але досить цікавий перелік осіб, праці яких присвячені вивченню як філософії, так і кримінології.

Анаксагор (з Клазомена): притягнутий до судового покарання й звинувачений у відкиданні релігії та вченні, що сонце є розпеченим тілом, а місяць такий самий як і земля. Був відправлений у в’язницю, де його сильно переслідувала депресія через думки про математику. Після звільнення із в’язниці йому довелося втекти з Афін [113, с. 116].

Аристарх Самоський: Плутарх зазначає, що Клінтій вважав, що греки повинні звинуватити Аристарха Самоського в безчесті, оскільки він запропонував ідею руху Землі як центру Всесвіту [113, с. 320].

Especia: засуджено за жорстоке й нетерпиме ставлення, але виправдано [221, с. 116].

Ксенофан (з Колофона): змушений покинути батьківщину у віці двадцяти п’яти років і стати мандрівником, живучи на Сицилії, а потім в Ілії. Ксенофан постійно змінював середовище проживання, варіюючи скептицизмом, іронією, алегорією, сатирою та критикою загальноприйнятих

уявлень. Він нападав на грецьку релігію, міфи, етику, політеїзм, антропоморфізм і пантеїзм [45].

Крім того, Ксенофан критикував Олімпійські ігри, а також культуру фізичної сили та краси. Його спадщина торкнулася не лише старих традицій, а й нових традицій та інновацій [45]. Можливо, це критичне ставлення стало причиною його постійних подорожей. Згідно з Фореном у першій книзі «Записок» Ксенофан був проданий у рабство піфагорійцями Парменіском і Орістадом, але згодом був звільнений [45].

Зенон з Іллі: підозрюваний у змові піфагорійської еліти проти тирана, перебував під слідством і помер під тортурами, перш ніж його судили [45].

Протагор (софіст): вів судову справу зі студентом, який не платив за навчання, і, за деякими джерелами, був судимий за нечесність [113, с. 117].

Сократ (проти суфіїв): засуджений до найвищої міри за аморальність (зневіра в богів і розбещення молоді). Він заперечив спробу втечі, організовану його друзями, і був страчений.

Антифон (софіст, антисократ, піонер анархізму): зазначається своєю дружелюбністю до рабів, роботою та навчанням мистецтвам, а також відмовою одружитися на жінці, обраній його батьком. Це викликало гнів серед родичів. Він одружився з наложницею, звільнив її та був судимий в Афінах за критику рабовласницького ладу та сварки з родиною. Позбавлений спадщини й громадянських прав, він почав брати гроші за свою викладацьку діяльність, чим викликав презирство оточуючих. Його засудили до довічного ув’язнення за антигромадські виступи, які підривали інститути рабовласницького ладу. У в’язниці він вивчав математику та філософію, мав зустрічі з Евдоксом і Платоном [54].

Платон: за його спроби втілити свої політичні ідеї в Сіракузах був засуджений до рабства [276, с. 86].

Аристотель: був засуджений за безчестя (співпраця з македонськими загарбниками та богохульство), але втік, щоб уникнути покарання [113, с. 214].

Діоген: засуджений за підробку, позбавлений громадянства, відомий як бомж, марнотратник, жебрак і злодій.

Сенека: за вказівкою імператора Клавдія було заслано на Корсику, пізніше імператор Нерон звинуватив його в підготовці державного перевороту. Суд дозволив йому вбити себе [113, с. 324].

Цицерон: активний у політичній боротьбі за республіканську свободу, виступав проти тріумвірату Антонія. Страчений убивцями, надісланими Антонієм у 43 р. до н. е. [327, с. 6].

Августин Блаженний: у молодості він крав і мав інші злочинні звички, намагаючись задовольнити свої сексуальні потреби незаконними способами, про що він сам зізнався в своїй «Сповіді».

Гептія Олександрійська (Єптія): переслідувана єпископом-фанатиком Кирилом Александрійським за практикування математики й магії. У 415 р. група єгипетських християн напала на неї, розчленувала та спалила її тіло [113, с. 454].

Боецій: заарештований і ув’язнений, звинувачений у підготовці державного перевороту та вбивстві короля Теодеріка. Засуджений і розстріляний [113, с. 447].

Іоанна Ірландського: його твір «Про божественне провидіння» двічі засуджувався церковними соборами (855 і 859 рр.), але він уникнув покарання завдяки підтримці короля [113, с. 454].

Росцелін Комп’єнський: Реймська рада звинуватила в лжесвідченнях; через страх бути побитим камінням він зрікся своєї думки, а потім утік до Англії, де вступив у конфлікт зі святим Ансельмом, після цього поїхав до Риму [113, с. 322].

Абеляр П.: засуджений, кастрований, відправлений до монастиря за сексуальні стосунки з Елоїзою, а також засуджений до соборів Сусанни та Святих за єресь [113, с. 323].

Бекон Р.: підозрювався в брехні та чаклунстві, був під наглядом; заборона друкування його творів, засудження його творів, заслання та ув'язнення [113, с. 256–257].

Оккам В.: було викликано Папою в Авіньйон і звинувачено у лжесвідченні, за що його засудили й відлучили від церкви; втік з Авіньйону та шукав притулку в імператора Людвіга [113, с. 162].

Анна Макіавеллі: заарештована з політичних мотивів; виправдана, але відсторонена від політичної діяльності, отримала право жити самотньо до кінця життя [113, с. 103].

Бекон Ф.: засуджений за корупцію (особливо у великих розмірах), помилуваний королем, але усунутий від політичної діяльності та надано право жити самотньо до кінця життя.

Перелік філософів, які мали судимості чи арешти, підозри, слідства, розслідування, психологічні перевірки, репресії, обмеження свободи чи творчої діяльності, неповний, але репрезентативний. Це дає змогу висунути деякі гіпотези, хоча вони не можуть вважатися правильними на основі лише цього списку. Однак це звертає увагу на потребу в дослідженні таких гіпотез. Історія філософії та знання загалом показують, що розвиток знання (якісна зміна) часто є порушенням норм і традицій соціального та культурного середовища. Культура як система норм і звичаїв забезпечує стабільність і безперервність суспільства, а також дає змогу реагувати на девіантну поведінку. Проте з часом умови існування суспільства змінюються, що вимагає адаптації суспільства до невизначеного майбутнього. Для цього в суспільстві повинні існувати певні підсистеми, які можуть швидко адаптуватися й стати нормою в контексті змін. Через відхилення від сучасних

норм створюється соціокультурний контекст майбутнього. Суб'єкти цих девіацій можуть розглядатись як злочинці в сьогоденні, але як герої в майбутньому. Отже, творчість і злочинність можна логічно пов'язати, оскільки психологія творчості та психологія злочинності мають спільні риси.

Психологічна здатність ученого робити значущі наукові відкриття може вказувати на його здатність вчинити серйозне кримінальне правопорушення проти сучасних соціокультурних норм. Це досить складно з багатьох причин, охоплюючи психологічні. Мало хто зважиться на це, знаючи всі можливі наслідки. Багато батьків не завжди розуміють походження інтелекту своїх дітей. Чітко відрізнити ознаки кримінального правопорушення від ознак психічного захворювання досить складно, і ця проблема часто використовується владою в своїх цілях. Залежно від соціокультурного контексту легше було оголосити божевільного злочинцем (як у випадку з Чаадаєвим або маркізом де Садом) або божевільним злочинцем. Історично церковні суди спалювали психічно хворих як відьом.

Припускаючи, що злочинність у певному суспільстві повністю зникла, тобто ніхто не порушує жодних норм, зміни в навколишньому середовищі можуть призвести до зникнення цього суспільства. Стійкість та адаптивність громади означають наявність злочинності, включно із інакомисленням. Постійне створення «статусу» у філософії та науці є соціальним аналогом біологічної мінливості, тоді як культура є аналогом успадкування, що забезпечує стабільність і наступність. Однак культура та злочинність не є абсолютними протилежностями. Виникає культура злочинності – система норм діяльності, зокрема інтелектуальної, «за поняттями». Існує також порушення норм цієї злочинної культури. Якщо це прийнято, виникає запитання: хто з відомих філософів – злочинців думав і діяв «відповідно до ідей», а хто «незаконно»? Це запитання також цікаве з історико-філософського погляду й вимагає окремого вивчення з кримінального.

2.2. Структура кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності

Кримінологічний аналіз злочинності – дослідницька процедура, що полягає у виявленні, збиранні, описанні, поясненні, оцінці кримінологічної інформації щодо стану та інших показників злочинності, а також процесів і явищ, що її детермінують.

Здійснення аналізу та прогнозу злочинності є одним з основних напрямів реалізації функції поліції щодо організації інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронної, кримінально-превентивної діяльності.

Проблеми кримінологічного аналізу злочинності та виявлення тенденцій її розвитку є постійним об’єктом дослідження провідних учених-кримінологів як нашої країни, так і їхніх іноземних колег. Серед вітчизняних дослідників цій проблематиці приділяли увагу такі науковці, як О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, В. В. Голіна, Л. М. Давиденко, С. Ф. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, О. М. Литвинов, В. М. Трубников, П. В. Хряпінський, В. О. Ортинський та багато інших.

Соціальні потреби, що вимагають розвитку кримінології, випливають з проблеми злочинності, яка актуальна для будь-якої держави й суспільства. Для суспільства поняття «кримінальне правопорушення» може здатися незначним, але для держави, що регулює суспільні відносини за допомогою встановлених правових норм, будь-яка соціальна проблема, що вимагає втручання держави, повинна бути чітко визначена. Тільки наука, яка глибоко досліджує його, може визначити такі межі проблеми. Для науки надзвичайно важливим є питання про термінологію, яка використовується для розробки та

наукового обґрунтування вирішення проблеми. Так, поняття кримінального правопорушення є основоположним для кримінологічних досліджень.

Однак кримінологія також приділяє значну увагу поняттю кримінального правопорушення як окремого випадку злочинної поведінки, яке в сукупності формує соціальний феномен злочинності. Відмінність від кримінального права, яке дає юридичне визначення кримінального правопорушення, полягає в тому, що кримінологія розглядає це явище як прояв ознак, що характеризують не тільки конкретний випадок, а й загальні закономірності явища кримінального правопорушення.

Отже, кримінальне правопорушення є основним об’єктом кримінологічного аналізу в кримінології.

Зі статистичного погляду злочинність можна розглядати як сукупність кримінальних правопорушень. Однак повне розуміння цього явища вимагає не тільки кількісної, а й якісної оцінки з урахуванням соціальної природи кримінального правопорушення. Важливо глибоко проаналізувати взаємозв’язок між конкретним кримінальним правопорушенням (як соціальним фактом) і кримінальним правопорушенням (як соціальним явищем), що дає змогу досягти більш глибоких філософських узагальнень.

Філософське розуміння злочинності полягає в тому, що вона не існує поза реальним світом, де люди живуть і діють, і соціально обумовлена. Оскільки кримінальні правопорушення вчиняють окремі особи, кримінологія, досліджуючи конкретне кримінальне правопорушення та його психологічний аспект, поєднує це із соціологічним аспектом, переходячи від індивідуальних до масових дій і соціальних відносин. Кримінальні правопорушення розглядаються як частина єдиного цілого, що створює масовий феномен злочинності. Вивчення цього явища повинно охоплювати всі аспекти людської діяльності, що знайшли відображення в кримінальних правопорушеннях.

Легко уявити конкретне кримінальне правопорушення, особливо якщо ви є свідком. Але неможливо розглядати кримінальне правопорушення загалом, що ускладнює характеристику всіх кримінальних правопорушень як загального явища. Це створює певне протиріччя: оцінюючи окреме кримінальне правопорушення без урахування загального кримінального правопорушення, отримуємо тільки абстрактне уявлення. Кримінальне правопорушення – це механічна сума кримінальних правопорушень. Однак якщо оцінимо кримінальне правопорушення загалом, не беручи до уваги окремі кримінальні правопорушення, не побачимо основи, на якій виникають і змінюються соціальні відносини. Так, окремі підходи вивчають злочинність у взаємозв'язку, але з різних поглядів: злочинність на психологічному рівні та злочинність на соціологічному рівні. Обидва рівні незалежні, але тісно пов'язані в дослідженні.

Вивчаючи злочинну поведінку конкретної людини (кримінальне правопорушення) та сукупність окремих злочинних дій як явище, отримуємо різні, але взаємопов'язані знання. Важко чітко виділити природу цього знання, оскільки соціальне явище, хоча і являє собою інший рівень аналізу індивідуальної поведінки, засноване на численних індивідуальних діях і потребах, тобто на психологічному аспекті поведінки конкретної людини. Соціальне явище виникає в результаті індивідуальних дій і містить знання як про соціальне, так і про психологічне.

Отже, вивчаючи як злочинну поведінку людини, так і загальну сукупність окремих злочинних дій, отримуємо унікальні кримінологічні знання. Ці знання охоплюють аспекти кримінального правопорушення та правопорушення, в якийсь спосіб усуваючи протистояння між ними. Не можемо обмежитися вивченням лише одного з цих аспектів. Важливо отримати знання про злочинність загалом, але це не усуває потреби в

окремому вивченні злочинності й правопорушень. Таке окреме дослідження доповнює та збагачує кримінологічні знання.

Для кримінологічної науки важливо розуміти не тільки взаємозв'язок між явищем кримінального правопорушення та фактом кримінального правопорушення, а й між злочином і правопорушенням. Кримінальне правопорушення як злочинне діяння водночас має спільні риси, які порушують правові норми. Так, між поняттями «незаконна поведінка», «неналежна поведінка» та «правопорушення» можна поставити знак рівності. Усі ці терміни означають одне й те саме явище-поведінку, яка є соціально шкідливою та заборонена законами України. Така поведінка підриває права й інтереси громадян, колективів, держави та суспільства загалом, перешкоджаючи їхньому прогресивному розвитку. Особливо це належить до злочинної поведінки, яка найбільш чітко демонструє свою суспільну небезпеку й тому є предметом спеціального дослідження.

Структура кримінологічного аналізу містить кілька ключових компонентів, які разом утворюють комплексний підхід до вивчення злочинності, детермінантів і формування на основі цього заходів протидії. Основні складові частини цієї структури охоплюють:

1. Аналіз показників злочинності, а саме вивчення статистичних даних про кількість і види кримінальних правопорушень, що вчинені в певний період. Аналіз тенденцій, зміни в частоті кримінальних правопорушень, типах кримінально протиправної діяльності; розгляд різних видів кримінальних правопорушень (майнові, насильницькі, економічні тощо) та їхнє співвідношення. Вивчення їхнього розподілу за територією, віком і статтю правопорушників, соціально-економічним статусом.

2. Аналіз чинників, що впливають на злочинність, охоплює соціальні, економічні, політичні, культурні, правові та інші аспекти, а також їхній вплив на динаміку злочинності. Основними ризиковими чинниками кримінальної

поведінки є психологічні деформації, які виправдовують і пояснюють таку поведінку, підвищуючи ймовірність залучення особи до злочинної діяльності. Серед цих деформацій можна виділити різні розлади поведінки, недостатню освіту, вплив медіа, знижений самоконтроль, низький рівень інтелекту, антигромадські переконання, недоцільну соціалізацію, погане виховання в дитинстві та інші чинники.

3. Аналіз реакції суспільства та держави, а саме оцінка ефективності правозастосування, охоплюючи роботу правоохоронних органів, судової та пенітенціарної систем; аналіз громадської думки, медійного висвітлення злочинності та впливу соціальних рухів або організацій на питання боротьби зі злочинністю.

4. Аналіз заходів протидії злочинності, а саме оцінка ефективності існуючих стратегій і програм попередження злочинності, охоплюючи соціальні, освітні й правові заходи, та розробка рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення кримінологічної політики, правозастосування та превентивних заходів.

5. Методи дослідження як інструменти реалізації кримінологічного аналізу, включно із експериментальними та новітніми прийомами;

6. Аналіз результатів реалізації існуючої системи протидії злочинності, зокрема інтерпретація отриманих результатів досліджень і аналізу для формулювання висновків про тенденції та чинники злочинності й розробка практичних рекомендацій для покращення системи протидії злочинності на основі проведеного аналізу.

Ці компоненти разом забезпечують всебічний підхід до кримінологічного аналізу, що дає змогу ефективно вивчати, розуміти й реагувати на різні аспекти злочинності.

На сьогодні кримінологами та кримінальними психологами досягнуто консенсусу стосовно того, що злочинну поведінку можна вважати

результатом складного поєднання різних детермінант. Тому просто підрахунок цих чинників не дає згоди передбачити скоєння кримінального правопорушення. Потрібно аналізувати, як ці чинники взаємодіють і впливають один на одного. Наприклад, чинники «криміногенного зараження» особистості можуть свідчити про підвищений кримінальні ризики. Фінансові труднощі або голод можуть стати вагомими причинами у виборі кримінальних способів вирішення проблем. Психічні девіації також обмежують можливості для законного вирішення конфліктних ситуацій тощо.

Неможливо виокремити конкретний набір детермінант, за допомогою яких законослухняний громадянин перетворюється в злочинця, оскільки людина є істотою біосоціальною та її діяльність за деяких обставин залежить не тільки від раціональності її мислення, а й від емоційних чинників. Крім того, змінюються самі соціальні відносини, і деякі дії, які раніше не вважалися кримінально протиправними, можуть стати такими. За умови існування такого набору детермінант це значно б покращило якість роботи правоохоронних органів, громадських організацій і громадян у сфері профілактики кримінальних правопорушень. Проте, як показує практика, є надзвичайно складно врахувати всі чинники, які спричиняють кримінальні правопорушення в конкретних ситуаціях. Тому будемо розглядати тільки загальні детермінанти, які можуть впливати на вчинення кримінальних правопорушень значною кількістю осіб.

Одним із найважливіших чинників, що визначають злочинну поведінку, є суспільство та мікросоціальне середовище, найближче до людини. У процесі дорослішання людина стає частиною соціалізації, асимілюючи поведінку, культуру, традиції та соціально прийняті норми суспільства. Вивчаючи закони та соціальні норми, дитина поступово стає дорослим громадянином. Попутно важливо демонструвати соціально

схвалені стандарти поведінки, виховувати повагу до закону, а також застосовувати виховні заходи як прийнятні санкції за порушення норм поведінки.

Детермінанти злочинної поведінки людини охоплюють причини й обставини, які спонукали особу вчинити кримінальне правопорушення. На цьому рівні аналізуються обставини конкретної злочинної поведінки людини.

Дослідження цих чинників є важливим для визначення характеру кримінального правопорушення особи, індивідуалізації покарань, обліку та пом'якшення обставин, що обтяжують покарання, серед яких можуть бути представлені детермінанти злочинної поведінки. Аналіз причин і умов злочинної поведінки також допомагає виявити чинники, що сприяють злочинності в окремих організаціях або соціальних групах, і розробити конкретні заходи щодо її протидії. Крім того, для кримінології є доцільним вивчати індивідуальні детермінанти, особливо для розробки кримінальних приписів.

Встановлення прямих детермінант індивідуальної злочинної поведінки на практиці часто ускладнюється тим фактом, що людина обробляє багато інформації та взаємодіє з багатьма людьми. Серед безлічі соціальних відносин важко виділити конкретні умови, які безпосередньо впливають на вчинення кримінального правопорушення. Крім того, сприйняття людиною навколишньої дійсності часто змінюється під впливом її особистого досвіду, що може призвести до того, що кримінальний злочин залежить тільки від «злих намірів» людини й може мати наслідки для результату: неможливість протидіяти кримінальному правопорушенню, перевага примусових методів.

Однак ці труднощі не означають, що неможливо встановити винних у злочинній поведінці. Специфічні детермінанти злочинності є частиною загальної системи причин і умов злочинності. Оскільки кримінальне правопорушення виникає внаслідок окремих правопорушень, то

взаємозв’язки злочинності та соціально-економічних змін свідчать про те, що ці процеси також впливають на окремих правопорушників.

Конкретні види впливу на особистість залежать від контексту. Наприклад: економічні кризи можуть призводити до втрати роботи, що може призвести до того, що людина буде змушена вчинити кримінальне правопорушення через відсутність засобів до існування. Так, детермінанти індивідуальної злочинної поведінки охоплюють як загальні чинники правопорушення, так і чинники, специфічні для типу правопорушення, які впливають на вибір певними особами моделей злочинної поведінки. Загальне знання цих чинників допомагає визначити причини й умови злочинності загалом.

Отже, детермінанти індивідуальної злочинної поведінки пов’язані з дисонансом між індивідом і його оточенням, що призводить до прийняття неправильних рішень. Причини цієї невідповідності можуть полягати в розладі особистості, особливостях впливу навколишнього середовища на поведінку людини та їх загальному поєднанні. Риси характеру можуть варіюватися від незначних до глибоко антисоціальних, тоді як зовнішнє середовище часто створює складні ситуації, які потрібно вирішити.

Із соціально-психологічного погляду причина індивідуальної злочинної поведінки виступає як зовнішній чинник, що викликає механізм вчинення кримінального правопорушення. Важливо не плутати причину кримінального правопорушення зі злочинцем, якого обвинувачений часто називає причиною кримінального правопорушення. Аргумент слугує лише каталізатором для початку кримінального провадження. У процесі аналізування індивідуальних причин злочинної поведінки також потрібно враховувати схильність злочинців виправдовуватися й намагатися представити обставини як причину свого кримінального правопорушення.

Часто безпосередні причини кримінальних правопорушень пов’язані з антисоціальною поведінкою людини, яка викликана вадами її розвитку. Наприклад, намір вчинити кримінальне правопорушення може сформуватися в людини в нейтральному стані, без будь-яких емоцій, і відразу ж відчуватися. Крім того, злочинці часто перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп’яніння, що зменшує їх здатність свідомо контролювати свої емоції. Такі дії часто називають «звичайними кримінальними правопорушеннями», які є результатом стереотипної поведінки в минулому та зазвичай застосовуються незалежно від конкретних обставин. Вони виконуються автоматично, за звичкою, без попереднього усвідомлення й добровільного контролю. Стимулом може бути емоційна привабливість бажаного об’єкта. Цей тип злочинної поведінки характерний для антисоціальних підлітків та осіб, які зловживають алкоголем і мають кримінальний досвід, особливо рецидивістів.

Причини злочинної поведінки можуть бути неважливими для законослухняної людини, але для тих, хто звик порушувати закон або байдужий до нього, ці обставини можуть стати спусковим гачком. У деякому випадку ситуація, в якій перебуває людина, наприклад агресія або недбалість з боку лідера, може призвести до кримінального правопорушення. З обмеженням здатності людини усвідомлювати свої дії та управляти ними виникає ризик скоєння кримінального правопорушення. Психічні стани, часто непередбачувані, непостійні за інтенсивністю й пов’язані з фізичними небезпеками, можуть викликати емоційні прояви або збудження різних ступенів інтенсивності, аж до шоку. Тому під час дослідження причин індивідуальної злочинної поведінки потрібно враховувати не тільки характеристики злочинця, а й ситуацію, в якій сталося кримінальне правопорушення.

Різноманітні й унікальні причин і обставин, якими зумовлюється вчинення конкретних кримінальних правопорушень, свідчить про характерні зв'язки індивідуальної злочинної поведінки із детермінантом. Для початку доцільно зазначити, що підстави незаконного переслідування особи мають статистичний характер. Зовнішнє середовище, яке створює певну життєву ситуацію, може бути причиною чи умовами для вчинення кримінального правопорушення. Варіанти вчинення кримінального правопорушення, які спланувала особа, також взаємозалежні від багатьох, часто спонтанних чинників, які впливають на місце, час, спосіб вчинення кримінального правопорушення та його наслідки. Будь-яка з цих умов може змінити злочинний план або вплинути на досягнення очікуваних результатів. Як зазначив кримінолог, людина «може передбачити лише можливі причинно-наслідкові зв'язки, тому її погляд на майбутнє є не невизначеним причинним фактором, а низкою можливих характеристик майбутніх подій» [192, с. 209]. Не беручи до уваги типи детермінант індивідуальної злочинної поведінки, їх можна узагальнити типами впливовості.

1. Соціальні детермінанти індивідуальної злочинної поведінки є пов'язаними із неможливістю людиною віднайти законні та соціально прийнятні способи вирішення особистих і соціальних конфліктів. Соціальний вплив проявляється за допомогою створення особистості злочинця, прямих вказівок на вчинення кримінального правопорушення або створення кримінальної ситуації. Основною соціальною причиною деяких кримінальних правопорушень є міжособистісний конфлікт і проблеми, які пов'язані із соціальним статусом.

Суттєве значення в соціальній детермінації індивідуальної злочинної поведінки мають способи життя людей, які охоплюють їх діяльність у певних умовах, потреби й інтереси. Способи життя визначають життєві проблеми та стереотипи людини. Труднощі в соціалізації, пов'язані з нейрофізіологічними

й психологічними особливостями, можуть призвести до того, що людина стає ізольованою та намагається покращити соціальний статус за допомогою злочинної діяльності.

Слабкість соціального контролю, який підтримує громадський порядок через авторитет і соціальні норми, також може бути визначальним чинником злочинної поведінки. Наприклад, неефективний облік матеріальних цінностей або несправедливе звільнення від юридичної відповідальності може призвести до злочинної діяльності.

2. Економічні детермінанти поєднують у собі причини та умови, які є пов'язаними із задоволенням матеріальних потреб чи провадженням господарської діяльності. Часто економічними причинами злочинної поведінки є низький рівень соціального захисту та нездатність задовольнити основні потреби, що призводить до економічних криз і погіршення ситуації. Наприклад, криза в Україні 1990-х років призвела до збільшення кількості бідних і безробітних, що стало основою для зростання злочинності.

У підприємницькій діяльності економічна детермінанта може охоплювати потребу в підтримуванні бізнесу в складних умовах, погашенні боргу або уникненні перевірок. Також чинить негативний вплив на злочинні прояви підприємців, неналежне виконання законодавства та впливає на координацію з боку органів влади.

3. Морально-психологічні детермінанти містять прояви суспільної свідомості, які впливають на правопорушника. Соціальні й особисті проблеми можуть підвищити рівень тривожності людини, які іноді вважаються основними причинами злочинної поведінки. Особа може вчиняти кримінальні правопорушення з метою захисту своєї самосвідомості й самовідчуття, щоб запобігти руйнуванню своїх уявлень про себе та свою роль у світі.

4. Причинами кримінальних правопорушень, спрямованих на повалення влади чи зміну політичної системи, часто стають ідеологічні чинники, що виникають унаслідок політичних помилок, прорахунків і порушень прав і свобод окремих груп людей. Ідея необмеженої свободи на індивідуальному рівні може сприяти бездомності, нехтуванні соціальними обов'язками та вчиненню кримінальних правопорушень, які загрожують суспільній моралі та здоров'ю населення.

Отже, хоча чинники індивідуальної злочинної поведінки численні й різноманітні, вони входять у загальну систему намірів і, відповідно, є причинами й умовами, які призводять особу до вчинення кримінального правопорушення.

Звичайно, будь-яка дія, заборонена законом, є кримінальним правопорушенням або незаконним актом. Їх можна класифікувати за видами відповідальності відповідно до закону. Кримінальне правопорушення є найбільш серйозним і небезпечним видом правопорушень, тому в кримінологічних дослідженнях його зазвичай відрізняють від інших правопорушень. Як результат, термін «кримінальне правопорушення» має два значення: злочини та проступки.

Аналізуючи кримінальне правопорушення в кримінологічній площині, свідчимо про прояви злочинної поведінки, а під час оцінки інших правопорушень, зазначаємо про незбалансовані форми незаконної (антисоціальної) поведінки. Дослідження злочинця зосереджується на особистості злочинця, а не лише на самому кримінальному правопорушенні. Це пов'язано з тим, що потрібно вести кримінологічні дослідження особистості злочинців і профілактичних заходів для фізичних осіб. Покарання за кримінальне правопорушення визначається ступенем вини, яка є окремою проблемою в кримінальному праві.

Наступним елементом структури кримінологічного аналізу є особистість злочинця. Вивчення особистості злочинця важливо, оскільки вчинення кримінального правопорушення як свідома вольова діяльність багато в чому обумовлюється особливостями й характеристиками людини, яка вибирає цю поведінку. Особистість є основною ланкою в механізмі злочинної поведінки, і розуміння її характеристик і властивостей має вирішальне значення для організації ефективної профілактики злочинності.

Під особистістю злочинця розуміється особа, яка вчинила кримінальне правопорушення й поведінка якої відображає негативні соціально значущі властивості психіки, що сформувалися в результаті систематичної взаємодії з навколишнім середовищем. Визначення особи злочинця містить у собі набір негативних характеристик, які поряд з позитивними характеристиками дають повне уявлення про людину, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Злочинець має антисоціальні погляди, негативне ставлення до моральних цінностей і часто обирає злочинний шлях для задоволення своїх потреб. Це належить як до осіб, які вчинили умисні кримінальні правопорушення, так і до тих, хто порушив закон з необережності.

Для більш глибокого розуміння особистості злочинця важливо досліджувати його структуру. Кримінолог В. Д. Малков виділяє кілька елементів у структурі особистості злочинця: біофізіологічні, соціально-демографічні, морально-психологічні, кримінальні та кримінологічні.

Біофізіологічні характеристики охоплюють стан здоров’я, фізичну будову та властивості нервової системи.

Соціально-демографічна підструктура охоплює такі характеристики, як вік, стать, освіта, соціальний статус, національна та соціальна приналежність, сімейний стан і рівень добробуту. Вік визначає «якісну стадію розвитку особистості з особливостями, властивими сприйняттю навколишнього світу». З віком змінюються соціальні функції, звички, характер і способи реагування

на конфліктні ситуації. Негативні сімейні стосунки та погане фінансове становище можуть збільшити ризик скоєння тяжких злочинів за певних обставин. Виховання є важливою соціальною характеристикою злочинця, оскільки позитивно впливає на розвиток особистості, формування його світогляду й моральних установок. Хоча немає прямого зв'язку між рівнем освіти та конкретною поведінкою, рівень освіти впливає на правосвідомість і здатність вибирати поведінку. Наприклад, низький рівень освіти може ускладнити вибір правильної поведінки в складних життєвих ситуаціях.

Морально-психологічні характеристики охоплюють установки, переконання, життєві устремління, ціннісні орієнтації та ставлення до моральних норм.

Найважливішим показником морального вигляду злочинця є його ставлення до антигромадських дій.

Кримінально-правовий аспект є ключовим для розуміння особистості злочинця, оскільки відображає ступінь деформації особистості та її специфічні властивості. Кримінально-правові характеристики допомагають визначити значущі ознаки злочинців, до яких належать: характер вчиненого кримінального правопорушення, роль у його вчиненні, відомості про минулу злочинну діяльність, мотивація та спрямованість злочинних дій, тривалість та інтенсивність злочинної діяльності, ступінь готовності до кримінального правопорушення, ставлення до кримінального правопорушення, консультації та наявність судимості. Дані про судимість можуть свідчити про стійку антисоціальну поведінку, ставлення, навички та звички, особливо якщо вони проявляються в повторних кримінальних правопорушеннях [119, с. 10].

Загалом, характеризуючи особу злочинця, варто зауважити, що вона не відрізняється від особи наявністю або відсутністю будь-яких компонентів у своїй структурі. Відмінність є в змісті цих самих компонентів у злочинців і не злочинців. Погляди, інтереси, потреби та звички злочинців ґрунтуються на

антигромадській спрямованості, яка виступає загальною причиною вчинення конкретних кримінальних правопорушень.

Дослідження виявляють, що впродовж усього раннього дитинства й дошкільного періоду основним чинником формування особистості дитини продовжує залишатися доросла людина, підтримка та схвалення якої становлять відповідну умову «врівноваженості» дитини з оточуючим її середовищем і переживання нею емоційного благополуччя. «Прагнення до схвалення дорослих, особливо батьків, є в цьому віці настільки сильним, що саме воно спонукає дитину до такої поведінки, в якій вона не відчуває безпосередньої потреби». Отже, «санкції» дорослих за «погану» поведінку є найважливішими регуляторами вчинків дитини [159, с. 161].

Злочинна поведінка особи часто є реакцією на обставини, які вона сприймає як загрозу для себе. Порівняно зі звичайними людьми особи з криміногенними рисами мають більш виражений страх і тривогу. Це може спонукати їх до вчинення кримінальних правопорушень, намагаючись захиститися від уявних небезпек. Високий рівень тривоги часто обумовлений відчуженням, недоліком уваги й турботи, а також відсутністю зв’язку з іншими людьми. Здатність особи адаптуватися в суспільстві та її сприйняття культурних, етичних і правових норм визначає, чи буде вона дотримуватися соціально прийнятних чи кримінальних способів поведінки. Якщо психологічні зв’язки особистості із соціумом слабкі, вона може легше вибрати злочинний шлях. Соціальне середовище відіграє ключову роль у формуванні особистості злочинця.

У кримінології використовуються методи трьох рівнів: філософського, загальнонаукового та спеціально-галузевого. На філософському рівні розробляються філософські категорії та поняття (як-от історичне і логічне, конкретне й абстрактне) в контексті методології, а також системи світоглядних принципів пізнання. На загальнонауковому рівні

застосовуються методи, які використовують у різних науках загалом. На спеціально-галузевому рівні використовуються методи, характерні для однієї чи кількох суміжних наук, наприклад техніко-юридичний або порівняльно-правовий метод.

На філософському рівні кримінологічний аналіз злочинності здійснюється на засадах діалектичного детермінізму з поєднанням теорії соціального конструктивізму.

Варто зазначити, що філософський рівень методології через його найвищий рівень універсалізації становить фундамент кримінологічного дослідження. Філософські категорії, інтегруючи наукові знання, відіграють роль методологічних принципів пізнання, виконують методологічні функції в пізнанні спеціальних об'єктів. На сьогодні найбільш оптимальною методологічною платформою філософського рівня кримінологічних досліджень обґрунтовано вважається діалектичний детермінізм. Останній спирається на ряд філософських категорій, законів, принципів, серед яких закон всезагального універсального зв'язку, принцип історизму, закон єдності й боротьби протилежностей, категорія загального, особливого й одиничного тощо.

Сутність закону всезагального універсального зв'язку полягає в тому, що жодне явище природи та соціального середовища не може відбутися безнаслідково. Кожне явище здатне породжувати наслідки свого існування та зі свого боку є наслідком існування інших явищ. Однак впровадження цього закону в дослідження соціальних процесів і явищ має бути продуманим, враховувати специфіку останніх. Справа в тому, що в останньому десятилітті XX століття актуалізувався характерний для всієї історії людства пошук універсальних законів конструювання соціальних систем. Цей процес супроводжується уніфікацією соціологічного, біологічного, фізико-математичного та іншого знання. Проголошується створення філософії

світобудови як причинної системології, новим напрямом науки називається універсологія, що базується на міждисциплінарних дослідженнях причинної системології, космософії, гносеології релятивізму, кардинальної психології, психосистемології, універсального управління, соціосистемології тощо. Водночас спостерігається розвиток протилежного непричинного науково-філософського системологічного напряму (випадковості відводиться провідна роль) – синергетики. Однак на їхнє використання під час дослідження соціальних процесів та явищ, зокрема таких, що характеризують і супроводжують зв'язки правової системи й системи злочинності, є дещо недоцільним і передчасним. По-перше, через їх функціональну наукову незавершеність: вони визнаються науковими напрямами, а не наукою чи методологією зі сформованими й перевіреними методами дослідження. По-друге, ці напрями знання щодо соціального середовища на цьому етапі їхнього розвитку фактично зводяться до редукціонізму, що абсолютно неприпустимо в контексті нашого дослідження. Справа в тому, що, порівняно з природничою сферою, сфера соціальна володіє деякими специфічними ознаками. Одними з найважливіших у цьому контексті є насамперед принципова неможливість застосування закону збереження речовини й енергії для соціальних систем повним обсягом, а також ще трансцендентна природа людини. Зазначене відтак обумовлює неможливість універсалізації, повної уніфікації природничого та соціального знання [202].

Отже, закон всезагального універсального зв'язку й принцип причинності в кримінологічних дослідженнях проблем детермінації злочинності як соціальної детермінації не має абсолютизуватися.

Наступним фундаментальним законом філософського рівня методології кримінологічних досліджень є закон єдності та боротьби протилежностей (діалектичне протиріччя): кожному явищу, що являє собою певну цілісність, властиві внутрішні суперечності, тобто такі складові, процеси й тенденції, які

одночасно взаємообумовлюють і взаємовиключають один одного. Таке умовне роздвоєння сил, речовини, енергії в єдиному цілісному утворенні є «двигуном» його розвитку. Не є винятком і соціум, який можливо й доцільно уявляти як цілісний організм із складною розгалуженою структурою, в якій також виникають і взаємодіють такі елементи, які поряд із взаємообумовленням і взаємодоповненням чинять антагоністичну один одному дію, взаємовиключають одночасне своє існування.

Зазначений закон описує джерело й механізм саморуху і саморозвитку певного суспільного цілого, зокрема й системи права, і злочинності як соціального інституційного утворення. Адже немає жодного суспільства, яке б не було внутрішньо суперечливим. А, як відомо, соціальні суперечності, протиріччя визнаються однією з глобальних детермінант злочинності. Джерела та конкретні форми таких протиріч можуть набувати різного характеру й проявлятися в будь-яких сферах. У цьому контексті не є винятком і сфера правового регулювання процесу функціонування соціуму, суперечності в якій здатні набувати криміногенного характеру.

Потрібним також є використання принципу історизму, який дає змогу враховувати історичні умови життєдіяльності конкретного суспільства. Зробити науковий прогноз стосовно розвитку певного соціального явища, зокрема системи права, злочинності тощо, об’єктивно неможливо без аналізу конкретної ретроспективи досліджуваного об’єкта. У цьому аспекті потрібно знати передумови його виникнення, основні етапи розвитку, чинники, які мали суттєвий вплив на зміни досліджуваного явища, процесу. Виконання цього завдання забезпечується дотриманням принципу історизму.

Загалом методологія філософського рівня визначає можливість коректного застосування загальнотеоретичних і конкретно-галузевих методів дослідження.

Переходячи до загальнонаукового рівня методології, зазначимо, що він є безпосереднім результатом процесу розвитку теорії наукового пізнання світу. Із загальнонаукових методів пізнання в кримінологічних дослідженнях широко використовуються абстрагування, порівняння, моделювання, типологічний метод, метод системного аналізу. Визнаючи важливість інтеграції зазначених методів у єдиному дослідницькому процесі, все ж виокремимо виняткову роль методу моделювання. Як зазначає М. О. Ларченко, метод моделювання характеризується всезагальністю: моделювати можна будь-який об'єкт; принципова можливість моделювання об'єктів будь-якої природи рівнозначна принциповій можливості їх пізнання [202, с. 7]. У процесі дослідження соціально зумовленої детермінації злочинності моделювання виражається в поєднанні з методом абстрагування та порівняння через побудову ідеальних моделей економічної, політичної, соціокультурної, правової систем, формування зв'язків між ними, а також злочинністю як результату недоліків у взаємодії вищевказаних соціальних підсистем.

Серед інших загальнонаукових методів особлива роль у кримінологічному аналізі належить системному методу. Принцип системності, в межах якого реалізується системний метод, забезпечує загальну орієнтацію щодо пізнання певного явища з позицій закономірностей системного цілого та взаємодії частин і утворення особливого гносеологічного зрізу (виміру) реальності. Характерно, що теорія систем охоплює відповідні для будь-якого дослідження соціальних явищ базові положення структурного функціоналізму й гештальт-теорії та є відтак, по суті, синтетичною теорією.

Ключовими принципами вказаної теорії є: принципова відмінність властивостей цілісної системи від властивостей складових цієї системи; залежність кожного елемента, відношення в системі від його місця, функцій

всередині цілого; кожен елемент системи може зі свого боку за наявності для того підстав розглядатися як система, а будь-яка система – як один із елементів більш загальної системи; поведінка системи є результат не лише взаємодії всіх її елементів, але й впливу інших чинників. Вказана теорія претендує на роль універсальної в процесі пізнання явищ природи й суспільства. Однак значення теорії систем для дослідження соціальних процесів не варто перебільшувати. Як зазначалося вище, порівняно з природничою сфера соціальна володіє певними специфічними ознаками. Зокрема, важливо усвідомити неможливість застосування закону збереження речовини й енергії для соціальних систем повним обсягом через трансцендентну природу людини. Соціум – це специфічна, унікальна система. У суспільстві завдяки життєдіяльності людей, наділених розумом, свободою волі та здатністю до творчої діяльності, детермінаційні зв'язки мають не функціонально-невідворотний характер (як у світі природи), а характер «імовірнісної потреби», тобто не фатальної невідворотності, а поліваріантності, де випадковість має вагому роль. Значне обумовлення соціальних процесів чинниками суб'єктивного характеру спонукало до використання в кримінологічних дослідженнях методології соціального детермінізму, через призму якого й повинна розглядатися теорія систем. Соціальний детермінізм пояснює всю багатоманітність детермінаційних зв'язків між соціальними явищами, процесами, системами в своєму існуванні та розвитку. Так, соціальний детермінізм у поєднанні із теорією систем виступає в ролі спеціального напряму діалектичного детермінізму, розрахованого на дослідження суспільних процесів і явищ системного характеру.

Серед спеціально-галузевих методів у кримінологічного аналізу застосовують статистичні (статистичне спостереження), соціологічні (соціологічне спостереження, опитування, експертні оцінки, контент-аналіз,

соціальний експеримент), психологічні (тестування, соціометричний метод тощо) та математичні методи.

Визначення методологічної платформи філософського та загальнонаукового рівня, на якій і можливе ефективне дослідження процесів взаємодії соціальних систем різного ґатунку, спонукає до пошуку найбільш адекватної теорії спеціального, кримінологічного характеру. На думку деяких учених, такою спеціальною теорією є феноменологія злочинності. У теорії систем феноменологія розуміється дещо інакше, ніж у класичній філософії: це формалізований опис поведінки складних систем. Феноменологія дає пояснення механізму взаємодії елементів систем. За твердженням її розробників, феноменологія приймає об'єкти та відношення між ними як належне, як властивість природи. Її завдання – формалізація відношень, що спостерігаються між об'єктами, і подання їх як закономірності, залежності. Основним інструментом феноменології є математика алгоритмічних процесів, факторний аналіз. Завдяки їхньому використанню формалізована система описується як множини величин. Кожна величина є результатом дії інших величин (факторів) [334, с. 25]. Отже, феноменологічний підхід до описання поведінки виявляє статистичні, а не сутнісні детермінаційні закономірності взаємодіючих об'єктів, що не в кожному випадку проведення кримінологічних досліджень може задовольнити потреби у з'ясуванні діалектичної природи змін злочинності через взаємодію з певними соціальними, природничими чинниками детермінації.

Більш плідним і обґрунтованим у цьому аспекті є використання такого методологічного напряму в теорії систем як генеалогія (зокрема, генеалогія злочинності). Термін «генеалогія» в загальній теорії систем означає принцип моделювання, заснований на врахуванні закономірностей, сутнісних залежностей функціонування системи [334, с. 25]. Генеалогія злочинності дає змогу дослідження сутнісної, системної характеристики криміногенної

детермінації. Вона, на відміну від феноменології злочинності, не обмежується визначенням статистичної кореляції між чинниками взаємодіючих систем, але надає обґрунтування закономірностей детермінації злочинності. Генеалогія злочинності є складовою частиною генеалогії суспільства, що вивчає процеси зародження, становлення суспільних законів, закономірностей соціальних груп та інших структурних утворень суспільства. Сутність генеалогії злочинності полягає в такому: констатується наявність як внутрішніх (самодетермінація), так і зовнішніх чинників злочинності. Остання пов'язана з численними соціальними процесами та явищами. Залежно від якісних характеристик останніх можна з певною мірою вірогідності прогнозувати можливість виникнення змін у показниках злочинності й у такий спосіб виявляти криміногенно детермінаційні зв'язки. Водночас важливо зазначити, що можливість передбачення наслідків подібних зв'язків носить імовірнісний характер. А тому для його описання й дослідження не може бути застосований феноменологічний жорстко формалізований інструментарій; процеси детермінації злочинності не можуть бути зведені виключно в числову форму, адже сфера соціальних взаємодій має динамічний, у деяких випадках малопрогнозований характер, залежить від значної кількості зовнішніх і внутрішніх чинників.

Відмітимо, що кримінологічна інформація як певна соціальна форма руху матерії в усіх її різновидах має використовуватись як цілісна інформаційна система, як засіб забезпечення потреб кримінологічної практики, правоохоронної, судової та законотворчої діяльності. Одним з основних джерел кримінологічної інформації виступає державна статистика й особливо її кримінально-правовий розділ. Кримінальна статистика – ключове джерело дослідження, що дає нагоду виявляти закономірності й тенденції злочинності, давати їм кількісну оцінку.

Інформація про злочинність і діяльність щодо протидії їй відбивається в документах первинного обліку, а потім – у статистичній звітності. Система єдиного обліку кримінальних правопорушень і осіб, які їх вчинили, ґрунтується на реєстрації слідчим, прокурором відповідних відомостей про кримінальне правопорушення, зазначених у заяві чи повідомленні про його вчинення або виявлених ними самостійно з будь-якого джерела.

Для роботи зі статистичними масивами використовуються статистичні методи, які охоплюють спостереження, зведення, групування й аналіз. Статистичне спостереження, тобто облік і реєстрація інформації, може бути суцільним і вибірковим. Вибіркове дослідження поширюється на вивчення певної частини явища у зв’язку із багаточисельністю досліджуваного об’єкта (наприклад, частини всіх фактів незаконного заволодіння транспортними засобами). Щоб бути таким самим достовірним, як і суцільне спостереження, воно повинно відповідати науковим вимогам репрезентативності та випадковості. Репрезентативність означає, що вибірка має відображати, представляти закономірності цілого. Чим більше вибірка, тим точніше результати. Масив вибірки визначається на основі спеціальних таблиць або математичних розрахунків з тим, щоб похибка в результатах була не більше 5 %. Випадковість вибірки полягає в тому, що заздалегідь не визначається одиниця вивчення, а забезпечується рівноймовірне попадання у вибірку будь-якої одиниці сукупності.

У статистиці вироблені такі правила забезпечення репрезентативності вибірки:

1) відповідність вибірки завданням і предмету дослідження;

2) об’єкти вибираються з однорідної генеральної сукупності;

3) вибірка має бути достатньо багато чисельною. Прийнято вважати, що вибірка за обсягом 20 % від генеральної сукупності (або ж 400 одиниць за

надто значної генеральної сукупності) є достатньою для забезпечення репрезентативності;

4) виражає всю багатоаспектність досліджуваного явища.

Зведення – це обробка первинних даних, а групування – розподіл одиниць сукупності на однорідні групи, що якісно різняться між собою за певними ознаками. Групування може бути типологічним (розчленовування на однорідні групи за певними ознакам) і аналітичним (розподіл за залежністю між двома різнорідними явищами, наприклад за взаємозв'язком певного виду злочинності та станом сп'яніння) [142, с. 633].

Варто зауважити, що офіційні звіти про злочинність у країні не завжди точно відображають кримінальні реалії. У багатьох випадках жертви не повідомляють про кримінальні правопорушення державні органи, віддаючи перевагу самосуду над винним, зокрема за допомогою «тіньової юстиції». Тому в ситуації, коли в основі офіційних звітів лежать відомчі аналізи правоохоронних органів, на які переважно покладено відповідальність за негативні зміни в злочинності, значна частина кримінальних правопорушень не вноситься до ЄРДР. З огляду на це вважається за доцільне здійснення організації реєстрації та обліку системи кримінальних проявів на позавідомчій основі з послідовним відстеженням руху кримінологічної інформації про кримінальне правопорушення від першого повідомлення про нього аж до зняття із засудженого судимості й відшкодування ним шкоди, заподіяної кримінально караним діянням [70, с. 208].

Доцільним у межах кримінологічних досліджень видається застосування ряду соціологічних методів.

Серед них виділяють такі, як вивчення документів, опитування, соціологічне спостереження, експертні оцінки, соціальний експеримент.

У кожному суспільстві документи є засобом обміну інформацією. Коло кримінологічно значущих документів настільки широке, що будь-яке

емпіричне дослідження фактично починається з аналізу якихось документів. Вони поділяються на архівні, періодичні, статистичні та спеціальні документи дослідження.

Для цілей кримінологічного дослідження найчастіше використовують архівні кримінальні провадження, їхній аналіз може бути корисний у процесі вироблення критеріїв оцінки певного феномена і в деяких випадках – для контролю результатів досліджень, проведених іншими методами.

Газетні та журнальні публікації слугують важливим джерелом загальної інформації про соціальні явища та процеси в кримінологічних дослідженнях. Вони дають нагоду відновити й переосмислити події через певний час. Для аналізування таких публікацій часто використовується контент-аналіз.

Методи аналізу документів різноманітні й постійно вдосконалюються відповідно до практичних потреб, специфіки документів і цілей дослідження. Серед них виділяються два основні типи: традиційний (класичний) і формалізований (контент-аналіз). Хоча ці методи суттєво відрізняються, вони доповнюють один одного, оскільки обидва спрямовані на отримання достовірної інформації.

Традиційний (класичний) аналіз містить у собі різноманітні розумові операції для інтерпретації інформації, яка міститься в документі. Цей метод дає змогу перетворити первинну інформацію у форму, що відповідає цілям дослідження.

Основним недоліком є суб’єктивність інтерпретації, яка може варіюватися залежно від дослідника.

Контент-аналіз, навпаки, є технікою, що забезпечує об’єктивний висновок через виявлення специфічних характеристик тексту.

Він передбачає використання стандартизованих процедур і часто вимірює певні параметри. Цей метод є особливо корисним, коли потрібно

забезпечити високу точність або об’єктивність, працюючи зі значним обсягом несистематизованого матеріалу.

Контент-аналіз також допомагає, коли важливі поняття часто з’являються в документах або важлива мова джерела інформації.

Перевірка достовірності документів є критично важливою, оскільки необґрунтована довіра до документа може призвести до помилок. Тому вже на етапі розробки дослідницької програми варто чітко визначити, які документи будуть використовуватись і наскільки вони надійні.

Отже, під час використання означеного методу в кримінологічному дослідженні можна сформувати приблизний перелік документів, які мають вивчатися:

– матеріали кримінальних проваджень;

– окремі процесуальні документи;

– наглядові провадження;

– узагальнення судово-слідчої практики, що здійснюється судами;

– висновки судових експертиз;

– відомчі звіти;

– листи, заяви, скарги;

– дисциплінарні провадження;

– засоби масової інформації;

– періодичні наукові видання;

– тощо.

Підсумовуючи зазначене, потрібно підкреслити два важливі моменти. По-перше, детермінанти, які сприяють злочинній поведінці особи, досить різноманітні. Розпізнати їхнє різноманіття на практиці надто важко, можна лише виділити найважливіші з них, які можуть вплинути на успішність профілактичної політики держави. До них належать економічні, соціальні та індивідуальні (психологічні) чинники. По-друге, успіх держави й суспільства

в зміцненні законності правопорядку залежить як від обсягу інвестицій з боку держави, так і від особистих інтересів громадян, і насамперед працівників правоохоронних органів. Забезпечувати добробут своїх громадян, але економити на їхньому культурно-ідеологічному просвітництві й освіті означає створювати умови для зміцнення кримінального життя та кримінальної субкультури. Тому суспільство має чітко контролювати державні витрати, спрямовані на розвиток соціальної сфери.

2.3. Система кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності

З метою ефективної протидії злочинності в Україні використовується кримінологічне прогнозування, завдяки якому можна дослідити й визначити основні проблеми злочинності.

Методикою кримінологічних досліджень є система способів, прийомів і засобів, які використовуються під час збору й аналізу кримінологічно значимої інформації, зокрема про стан злочинності, її детермінацію, особу злочинця та заходи протидії їй.

Кінцевим результатом таких дій є формування та надання рекомендацій, пропозицій щодо протидії злочинності в країні, вироблення оновленої системи протидії злочинності, зокрема з пропозиціями змін до законодавства.

Варто зазначити, що в кримінології використовується безліч методів, які поділяються на дві групи: загальнонаукові та спеціально-наукові.

Одним із основних загальнонаукових методів пізнання дійсності є діалектичний, який широко використовується в кримінології та вивчає не конкретні форми й види розвитку, а загальні моменти, зв’язки,

закономірності будь-якої зміни, є не тільки загальною теорією розвитку, але й універсальним методом пізнання об’єктів, що розвиваються.

Спеціально-науковими методами кримінологічного дослідження є метод вибіркового дослідження інформації, статистичні методи, зокрема інтерв’ювання, анкетування, опитування певної категорії людей, метод експертних оцінок, психологічні методи (тестування, бесіди), що мають важливе значення саме для збору кримінологічно значимої інформації.

Проте використання методів кримінологічного дослідження здійснюється не хаотично; застосування певного методу зумовлене предметом, метою, очікуваними результатами дослідження.

Саме тому використання лише одного методу може призвести до неправильних результатів. Застосування сукупності методів створює всі потрібні умови для отримання вірогідної та повної інформації та відповідно сприяє отриманню обґрунтованих висновків, підвищенню ефективності й обґрунтованості рекомендацій і пропозицій.

Методологія будь-якої науки – це вчення про принципи побудови, форми та способи наукового пізнання. У науковому обігу вживається також термін «методика» (низка, сукупність певних методів). Метод (з грецьк. *methodos* – шлях за чим-небудь) – прийом, спосіб теоретичного дослідження або практичного здійснення; це впорядкована діяльність щодо досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання. Метод задає спосіб дії з наявними даними, з фактами, значимість яких визначається теорією. Остання й нав’язує певний метод, який завжди є конкретним, оскільки може бути застосований лише до теорій окремого виду, хоча кожен метод і являє собою вдалу добірку прийомів, лише певні з них можна застосовувати для роботи з даними певного виду. Саме тому до основних ознак наукового методу найчастіше відносять об’єктивність, відтворюваність, евристичність, потрібність і конкретність [68, с. 115].

Деякі науковці вважають, що під методикою кримінологічних досліджень доцільно розуміти не лише способи та прийоми збору й аналізу кримінологічно значимої інформації, а й методи формулювання напрямів покращення системи протидії злочинності в державі.

Варто зазначити, що в кримінологічній науці використовується безліч методів, за допомогою яких здійснюється збір, обробка й аналіз кримінологічно значимої інформації. Як вказується у фаховій літературі, відповідно до ступеня формалізації, методи кримінологічного аналізу поділяються на інтуїтивні (доцільно використовувати в ситуаціях, коли відсутня можливість врахування впливу численних чинників на об'єкт прогнозування внаслідок його значної складності або неможливості опису за допомогою математичного інструментарію) та формалізовані (дають змогу сформувати математичну залежність, яка може слугувати прогнозною моделлю, що дає нагоду обчислити майбутні значення стану об'єкта, який досліджується) [333, с. 390]. Кожна із вказаних груп методів дає змогу досліджувати об'єкти з певними характеристиками й отримати конкретно визначені результати внаслідок їхнього застосування [318, с. 105].

У кримінологічних дослідженнях використовуються: методи, які безпосередньо випливають із філософського діалектичного методу як загального методу пізнання, використання принципів і категорій діалектичної логіки, філософських законів розвитку та взаємозв'язку явиш, процесів. Важливу роль у кримінологічній науці та практичній діяльності щодо протидії злочинності відіграють філософські положення про єдність теорії та практики, взаємозв'язок і зумовленість, здатність матерії до відображення, вивчення явищ у розвитку, відповідність та інваріантність, єдність і боротьба протилежностей як рушійних сил розвитку, перехід кількісних змін у якісні, заперечення тощо. Ці загальні філософські положення конкретизуються за допомогою таких категорій, як форма і

зміст, потрібність і випадковість, можливість і дійсність, причина й наслідок, система, структура й елемент, конкретне та абстрактне, загальне й окреме тощо [225].

Проте, враховуючи поступове збільшення рівня злочинності в Україні, повномасштабну війну в Україні, пандемію COVID-19, кримінологи все більше уваги приділяють використанню окремих методів кримінологічного аналізу, які дають змогу правильно й достовірно зібрати всю потрібну інформацію з метою протидії злочинності.

Проведене нами аналітичне дослідження дало змогу зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку кримінологічної науки найбільш часто використовується регресійний мето як різновид математичних методів.

Загалом варто зазначити, що використання математичних методів у різних сферах діяльності людини, зокрема і в кримінології, завжди було досить актуальним, адже за їх допомогою можна забезпечити реалізацію ряду заходів протидії злочинності. У цьому разі варто наголосити, що вчені-кримінологи свого часу стверджували, що за допомогою комплексу математичних методів, зокрема регресійного, можна повністю подолати злочинність [49].

На початку XX століття американський філософ і вчений Джордж Сантаяна зауважив, що оскільки всі мистецтва тяжіють до музики, то всі науки тяжіють до математики. Нині важко знайти сферу людської діяльності, в якій не використовувалися б досягнення математики, і кримінологія не є винятком. Математичні методи стали важливим інструментом у кримінології для точного прогнозування тенденцій соціальних процесів, виявлення закономірностей і розробки заходів щодо протидії злочинності. Як зазначають фахівці з обчислювальної математики Е. Афонін та А. Мартинов у роботі «Архетипічні основи моделювання соціальних процесів»,

математичне прогнозування володіє значним потенціалом і зазначається розумними й цікавими ідеями [56, с. 41].

Кримінологічні об’єкти змінюються під впливом зовнішніх і внутрішніх процесів і можуть бути описані за допомогою диференціального й інтегрального обчислення, ряду Фур’є та динамічного аналізу. Учені з різних країн розробляють нові методи аналізу злочинної діяльності з використанням вищої алгебри, аналітичної геометрії та теорії ймовірностей. Сучасні методи, як-от математична функція «чортова сходинка» (алгоритм Чікатіло), алгоритм VALCRI, множинні кореляції та лямбда-функції Санта-Круса, можуть покращити розуміння злочинності, але сьогодні їхнє застосування в боротьбі зі злочинністю все ще недостатньо розвинене й обмежене.

Якщо свідчити про математичні методи в кримінології, варто звернутися до методик прогнозування. Свого часу А. Ф. Зелінський зазначав, що кримінологічне прогнозування – це процес отримання, обробки й аналізу інформації з метою визначення майбутнього стану злочинності або ймовірності вчинення конкретного кримінального правопорушення [189, с. 190]. Прогнозування є науковою основою для складання планів протидії злочинності та її попередження. Між надійністю прогнозу й обґрунтованістю плану існує прямий зв’язок: якщо найточніший прогноз, то більше підстав для забезпечення оптимальності плану. Загальновизнано, що точність результатів залежить від складності об’єкта та методів обчислювальної математики, що використовуються. Отже, з урахуванням цієї позиції та специфіки предмета дослідження для детального аналізу пропонуємо такий алгоритм дій:

1) вивчення інформації про об’єкт дослідження, чинників, що впливають на нього (тобто визначення параметру або функції, яка підлягає дослідженню);

2) вибір закону (формули), залежної змінної, незалежної змінної;

3) опрацювання статистичних даних для застосування у функціях та параметрах;

4) здійснення розрахунків.

Варто звернути увагу на те, що найбільший детермінуючий вплив у контексті існування та відтворення злочинності на сьогодні мають економічні чинники. Детально цей аспект детермінації проаналізований В. В. Пивоваровим, який наголошує на таких чинниках: боротьба із конкурентами, прагнення до отримання максимальних доходів за умов мінімізації видатків, соціальне розшарування за майновою ознакою. Друге за значенням місце посідають суспільно-колективні чинники: нав'язування психології «споживання заради споживання», гедонізму, індивідуалізму, зниження духовного рівня суспільства із переорієнтацією на споживчу модель існування тощо [253, с. 112].

З огляду на наявний статистичний матеріал для мети математичного аналізу злочинності в цій роботі візьмемо за емпіричну базу дослідження пов'язані статистичні дані щодо вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якої дії, передбаченої ст. 209 Кримінального кодексу України «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом» та 209-1 «Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Отже, визначивши об'єкт, переходимо до вибору математичного методу дослідження. М. О. Ларченко в роботі «Використання кримінологічного моделювання для виявлення тенденцій латентності» зазначає, що математичні методи прогнозування в кримінології поділяють на екстраполювання, експертну оцінку, моделювання [202]. Покладаючись

на такий стандартний набір, проаналізуємо значення кожного в дослідженнях злочинності.

Екстраполяція. Відомі кримінологи визначають екстраполяцію як метод, що полягає у вивченні історичних даних про прогнозований об'єкт і перенесенні закономірностей його розвитку з минулого та сучасності на майбутнє. Зазвичай для екстраполяції використовується вирівнювання динамічного ряду, яке здійснюється через математичні розрахунки, що дають змогу побудувати графічну пряму лінію, яка має мінімальну суму квадратів відстані від точок реальних значень за всі роки спостереження [205, с. 45]. Цей метод дає змогу прогнозувати майбутні показники з огляду на те, що тенденції, які спостерігаються в минулому та в сьогоденні, продовжуватимуться і в майбутньому. Аналіз динаміки злочинності та її окремих видів за кілька попередніх років допомагає виявити тенденції до змін цих показників, як-от зменшення або збільшення рівня злочинності. У контексті подібних перетворень науковець О. М. Литвинов довів, що обробка динамічних рядів цих показників злочинності може здійснюватися за формулою прямої лінії, яка виглядає так:

$y_t = aq + aht,$

де: y_t – перетворений рівень ряду динаміки;

aq – середній рівень ряду динаміки, що представляє суму фактичних рівнів, поділену на їх кількість;

ah – параметр змін ряду (розрахунковий показник тенденцій зміни ряду);

t – час.

Тобто рівень ряду (y_t) виражається як функція від часу [206, с. 593].

Моделювання. Модель – це об'єкт-замісник об'єкта-оригінала, який забезпечує вивчення деяких чи більшості якостей оригінала. Моделювання – це заміщення одного об'єкта іншим з метою отримання інформації про більш

важливі якості об’єкта-оригінала за допомогою об’єкта-моделі. З огляду сутності моделювання кримінологи висувають до моделі різних видів злочинності такі вимоги: адекватність, об’єктивність, простота, чутливість, стійкість та універсальність [252, с. 91]. Також потрібна робоча гіпотеза.

Далі ставимо завдання: які саме змінні статистичні (математичні) величини обрати для прогностичного аналізу корпоративної злочинності. Візьмемо гіпотезу про наявність зв’язку між злочинністю та кількістю населення. Так, один із кримінологів, провівши експеримент у різних регіонах країни за 10 років, наполягає на тому, що існує лише супутній зв’язок між чисельністю населення та злочинністю [253]. Зважаючи на позицію цього авторитетного дослідника та інших авторів, приймаємо гіпотезу щодо залежності рівня злочинності від кількості населення. Попередні дослідження досить аргументовані, тому змінною візьмемо кількість населення, а незмінною – злочинність. Щоб не повторювати помилок деяких науковців (так, 2012 р. у Чеській Республіці цей метод дав «збій», і збільшення населення супроводжувалося зменшенням зареєстрованої злочинності майже на третину), пропонуємо враховувати й оцінювати дію різних обставин, що впливають на цю сферу. У контексті нашого дослідження явища злочинності вважаємо, що модель явища злочинності є умоглядною конструкцією, яка складається з об’єктивних і суб’єктивних даних, які перебувають у нерозривному взаємозв’язку й можуть бути описані адекватною математичної моделлю в порядку розвитку гіпотези про системний характер корпоративної злочинності [252, с. 26]. Тому під іншими чинниками вважатимемо специфіку злочинності, а саме корупцію у вищих ешелонах влади та судах, недосконаліть судової системи, відсутність з боку правоохоронних органів активних дій, спрямованих на притягнення до відповідальності, рішучий правовий нігілізм.

Польськими вченими у 1962–1963 рр. для виявлення злочинності та її прогнозу використовувалася класична формула математичних квадратів, або формула регресу. До того ж ці засоби є зручними для побудови лінійної регресійної моделі методом найменших квадратів, адже кожен із них легко виміряти кількісно. Метод найменших квадратів завдяки широкій сфері застосування посідає виняткове місце серед методів математичної статистики. Його завданням є оцінка закономірностей, які спостерігаються на тлі випадкових коливань, та її використання для подальших розрахунків, зокрема для прогнозів. Це здійснюється способом параметричної оцінки функції регресії, що описує залежність однієї величини Y, значення якої спостерігають із випадковими похибками, від групи невипадкових величин *xh, x2, ..., x5* [57, с. 30].

М. В. Латоніна, А. О. Дрозд у праці «Побудова економетричної моделі криміногенної ситуації в Україні» за допомогою методів математичних квадратів здійснили спробу довести наявність зв'язку між бідністю та злочинністю. Вони дослідили дані 1 300 неповнолітніх правопорушників, врахували більш ніж 40 змінних (шлюб, освіту, належність до бандитських угрупувань та ін.) і виявили, що більш ніж 2/3 правопорушень можна пояснити впливом бідності, безробіття та поганого прикладу поведінки. Розрахунки виглядають так:

$$Y = a_0 + a_1 \times x_1 a_2 \times x_2 a_3 \times x_3.$$

У цій функції залежна змінна: *Y* – кількість правопорушень (тис.); незалежні, або пояснювальні, змінні: *xh* – кількість жителів віком від 16 до 29 років (млн осіб); *x2* – кількість безробітних (млн осіб); *x3* – кількість людей з доходами нижче прожиткового мінімуму (млн осіб), $a_1 = 0{,}3$ – параметри функції. Чим ближче коефіцієнт множинної кореляції до 1, тим більш тісний зв'язок отриманих даних із чинниками моделі. У нашому випадку R = 0,69345, що є досить гарним показником [203, с. 10].

Отже, враховуючи вищевикладене, для нашого дослідження візьмемо саме метод математичних квадратів і відобразимо так:

$y_1 = a_0 + a_1 \times x_1 \times e_1$,

де a_0, a_1 – коефіцієнти, завдяки яким можна вирахувати, на скільки зміниться кількість виявлених злочинців у разі збільшення кількості населення, а e_1 – вплив інших чинників. Це приклад лінійної функції, тобто лінійної залежності.

На початку цієї роботи зазначалося, що математичні методи застосовуватимуться саме на прикладі кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209 і 209-1 Кримінального кодексу України. Отже, використовуючи дані з Державного сайту статистики щодо кількості населення та Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму за 2012–2016 рр. [325; 145, с. 56], опрацюємо кількість зареєстрованих правопорушень і кількість населення в статистичній таблиці .

Отже, отримаємо $y_1 = 2{,}7 + 138{,}766 \times x_1 \times e_1$. Результат означає, що середня кількість виявлених злочинців має збільшитися на 13,8 осіб із розрахунку на 100 тис. громадян. Тобто зростання деліктоздатного населення призводить до збільшення кількості злочинців на доволі скромну цифру. Утім цей результат має досить важливе значення для кримінології, адже науковим способом підтверджено наявність кореляційного зв’язку між кількістю населення та кримінальними правопорушеннями.

Експертна оцінка як метод моделювання полягає в узагальненні думки наукових і практичних працівників, спеціально відібраних за ознаками стажу, кваліфікації, кола інтересів і знань про майбутній стан злочинності, а також про процеси та явища, які інтенсивно впливають на її тенденції. Найпопулярнішим різновидом експертного моделювання є так

званий «дельфійський метод», розроблений у США. Згідно з цим методом опитування експертів здійснюють так: запитання експертам ставлять так, щоб відповіді містили будь-яку кількісну характеристику; опитування здійснюється в кілька турів, під час яких питання та відповіді уточнюються; в разі відхилення прогнозів від думки більшості експерти обґрунтовують свою думку [203]. Вітчизняний дослідник С. М. Блажівський так коментує основні переваги методу Дельфі: по-перше, заочність та анонімність дають змогу уникнути конформізму чи орієнтації на авторитети, що могло б виникнути, якби експертів зібрали разом; по-друге, експерти мають можливість змінити свою думку без «ризику втрати обличчя» [78, с. 201].

У контексті кримінологічних досліджень універсальні математичні методи ще не напрацьовані. Кожен метод математичного прогнозування (екстраполювання, експертна оцінка, моделювання) вивчення злочинності несе в собі частину істини та вимагає комплексного застосування. Вважаємо, що екстрапольовані дані є базовим, вихідним рівнем кримінологічного аналізу. Експертні оцінки придатні для визначення рівня латентності та розкриття структури злочинності, можуть використовуватися з порівняльною метою. Математичне моделювання загалом виступає методом визначення найзагальніших показників і трендів різновидів злочинності в суспільстві. Незначний кореляційний зв’язок між рівнем населення країни та рівнями злочинності й, навпаки, помітна різниця між офіційними показниками наступних років і прогнозованими рівнями є «індикаторами» неефективності планування заходів протидії, а також неналежної реєстрації показників злочинності загалом. За таких умов імовірне збільшення рівня злочинності в разі зменшення населення (цей демографічний тренд є очевидним в Україні) є свідченням неадекватності заходів протидії корпоративній злочинності на державному рівні. Відтак

значення математичного прогнозування злочинності полягає у виявленні основних її тенденцій і заходів реагування [254, с. 163].

Особливий науковий інтерес у кримінології становить метод регресійного аналізу. Фахівці зазначають, що своєчасне попередження та прогнозування кримінально протиправної діяльності може здійснюватися на основі регресійного вивчення тенденцій і закономірностей злочинності. Хоча водночас наголошують на складності використання цього методу та звертають увагу на те, що прогнозування є найбільш складним видом діяльності в системі кримінологічних досліджень [69, с. 233].

Варто вказати, що злочинність як соціальне явище формується під впливом не одного, а багатьох чинників (показників). І для здійснення прогнозування кримінально протиправної діяльності найбільш ефективним видається застосування методу побудови моделі, яка б враховувала численні зв'язки такого типу. Побудова моделі такого зв'язку має назву багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу. І в кримінологічному аналізі застосування математичних методів, наприклад методу множинної регресії як методу моделювання злочинності, є досить затребуваним [220, с. 169].

Так, у роботі за допомогою факторного та кореляційного аналізу був проведений аналіз факторів, що впливають на рівень злочинності в Німеччині, США та Японії [330, с. 55]. М. Барановський у своїх роботах за допомогою множинної регресійної моделі вивчав вплив певних чинників на регіональні особливості злочинності [67, с. 33]. Вплив середньомісячної заробітної плати, кількість зайнятих і безробітних людей, а також загальної кількості населення в Україні на рівень злочинності в Україні розглянуто в дослідженнях М. В. Морозової [230, с. 53]. П. І. Островський, О. М. Гострик, Т. П. Добрунік, О. В. Радова зі свого боку досліджують моделювання економічних процесів [228, с. 103].

Отже, застосування регресійного аналізу зустрічається не в багатьох кримінологічних дослідженнях, проте на сьогодні цей напрям актуалізувався у зв'язку із зростанням рівня злочинності як в Україні, та і в світі. Складність застосування цього виду кримінологічного аналізу на практиці зумовлена постійною зміною об'єкта прогнозування під впливом різних суспільно-політичних, економічних та інших процесів. Проте в кримінології цей напрям наразі є одним із перспективним у разі формування заходів протидії злочинності.

Згідно із словником іншомовних слів визначення «аналіз» походить із грецької мови й означає «метод наукового дослідження предметів, явищ та ін. шляхом розкладу, розчленування їх у думці на складові частини» [287]. У широкому розумінні аналіз являє собою науковий метод розумового або реального розділення предмета, явища, процесу на окремі частини, ознаки, якості, відношення одна до одної, що надалі вивчаються й відокремлено, та у зв'язку з іншими частинами із розділеним цілим з метою отримання нового знання або систематизації вже існуючих знань.

Кожна наукова галузь поняття в аналіз вкладає індивідуальний особливий і точно визначений зміст (наприклад, аналіз у науці математики, логіки, права тощо). З огляду на загальнонаукове визначення статистичний аналіз розглядається взагалі та стосовно юридичних дисциплін окремо в більш широкому розумінні. Водночас потрібно дотримуватись тієї позиції, що наукова й практична сторона в юриспруденції не є однорідними. Так, злочинність є предметом вивчення кримінології, а також вона вивчає інші фактичні відносини, з нею пов'язані; зі свого боку цивільне або кримінальне право досліджують взаємини правового характеру, проте їхнім підґрунтям є неподібні категорії, дефініції, положення та практичні дії. Як зазначає Р. Сосков, наукове пізнання проблем у кримінологічних дослідженнях і кримінологічне вивчення є подібними категоріями, проте неоднаковими.

Методи, які застосовуються з метою здійснення наукового пізнання проблемних питань у кримінології, розділяють на чотири категорії: загальнофілософські, загальнонаукові, конкретно-наукові та спеціальні. Наступне покращення інструментів методологічного доктринального пізнання, зокрема й кримінологічного спрямування, покращуватиме розмір достовірного пізнання [290, с. 307]. Усе це відображається на характері статистичного аналізу.

Статистичний аналіз у вивченні явищ соціального та правового характеру містить у собі розділення події (стану) на складові частини, що визначаються певною галуззю права, кількісний вимір цих складових частин, встановлення взаємозв'язків між ними та відмінними подіями соціального життя, встановлення конкретних закономірностей характерних рис розвитку події або стану. Аналіз статистичного спрямування в кримінологічному пізнанні має на меті розділення дефініції злочинності, її детермінант, попереджувальних мір тощо на складові елементи з метою встановлення й кількісного виміру, взаємозв'язків і закономірностей злочинності та пов'язаних із нею масових соціальних явищ і процесів [48].

Варто зазначити, що цей метод досить часто використовується в кримінологічних дослідженнях за допомогою аналізу статистичної звітності, яка є у відкритому доступі правоохоронних органів (зокрема, значна частка інформації про рівень злочинності розміщена на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора). У зв'язку з цим у науці виокремлюють види моніторингового аналізу, який найчастіше використовується в нашій країні.

1. Щорічний моніторинговий кримінологічний аналіз даних статистичної звітності щодо злочинності в Україні. Такий аналіз має охоплювати всі групи кримінальних правопорушень за спрямованістю, передбаченою розділами Особливої частини Кримінального кодексу

України, але з різним ступенем деталізації даних залежно від рівня поширеності кримінальних правопорушень певних видів [196, с. 121].

Крім того, для більш повного уявлення про рівень злочинності поряд з вивченням статистичної звітності щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень в Україні варто також досліджувати динаміку вчинення таких кримінальних правопорушень за певний період часу. Так, серед кримінологів побутує думка, що потрібно розглядати динамічні зміни найбільш розповсюджених кримінально протиправних посягань: кримінальних правопорушень проти власності, кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності тощо. Варто зазначити, що така практика присутня у Великій Британії, Німеччині та Франції.

Такий моніторинговий аналіз потрібно здійснювати для того, щоб зрозуміти загальну криміногенну ситуацію в кожній країні, на основі чого можна сформувати загальнодержавні програми профілактики злочинності на певний період часу.

Потрібно вказати, що такий вид аналізу широко використовується під час дослідження латентної злочинності за певний період часу. Так, у процесі вивченні даних статистичної звітності особлива увага звертається не на дії певних осіб, а на результати їхніх кримінально протиправних дій. На важливості дослідження рівня латентності кримінальних правопорушень через вивчення їх наслідків акцентував увагу не один науковець [59].

2. Аналіз кримінологічних даних державної статистичної звітності про засудження та покарання осіб за кримінальні правопорушення може проводитися один раз на два роки, враховуючи затримку між змінами в кримінальній ситуації та їхнім відображенням у статистиці злочинності й судимості. Такий аналіз дає змогу оцінити рівень караності злочинності в країні [196, с. 97].

3. Вивчення матеріалів кримінальних проваджень різних категорій правопорушень має на меті отримання детальної кількісної та якісної кримінологічної характеристики злочинності в країні.

О. Г. Кулик підкреслює, що це дослідження дає змогу здійснити кримінологічну типологію кримінальних правопорушень як соціальних актів, глибше оцінити рівень суспільної небезпечності різних типів злочинів, а також виявити нові форми й способи скоєння правопорушень. Інформація, отримана в такий спосіб, допоможе визначити зв'язки між характеристиками спостережуваних одиниць (стать, вид правопорушення, наявність роботи тощо) та їхньої взаємозалежності. Це також сприяє якісному довготривалому прогнозуванню злочинності в країні, охоплюючи нові форми кримінальних правопорушень і категорії осіб, які можуть проявляти найбільшу кримінальну активність [196, с. 153].

Однак процес аналізу матеріалів кримінальних проваджень є складним і тривалим, оскільки для досягнення значимих результатів потрібно вивчити понад тисячу проваджень.

4. Аналіз даних з Єдиного реєстру досудових розслідувань і Єдиного державного реєстру судових рішень може забезпечити формування суцільних або вибіркових наборів спостережень з кримінологічно значущими характеристиками, які невідображені в державній статистичній звітності.

Такі дані можуть охоплювати розподіл кримінальних правопорушень за часом, днями тижня, розміром завданої шкоди, типами знарядь і засобів, що використовувалися, мотивами правопорушень тощо.

Це дає змогу встановити зв'язки й залежності між характеристиками одиниць спостереження, що входять до створених сукупностей. Отримана інформація може бути використана для більш глибокої оцінки ситуації зі злочинністю в країні та для розробки прогнозів [196, с. 93].

5. Щорічне вибіркове дослідження матеріалів ЗМІ про злочинність і діяльність правоохоронних органів є потрібним, оскільки в Україні до сьогодні такі масштабні кримінологічні дослідження не проводились. ЗМІ відіграють важливу роль у формуванні громадської думки, впливаючи на інформованість населення про злочинність, її прояви та їх поширеність, а також на оцінку роботи правоохоронних органів і рівень довіри до них. Результати щорічних опитувань студентів Києва підтверджують значний вплив матеріалів ЗМІ на сприйняття злочинності та правоохоронних органів [196, с. 93].

6. Зіставлення даних різних видів статистики (наприклад, кримінальної та цивільної) полягає в аналізі й порівнянні статистичних матеріалів правоохоронних, судових, контролюючих органів і різних правозахисних організацій у їхньому взаємозв'язку. Наприклад, це може бути зіставлення даних кримінальної статистики з даними спеціального анкетування населення, під час якого використовувалася спеціальна, коректно складена анкета; заявами; скаргами; повідомленнями про кримінальні правопорушення, направленими до правоохоронних органів, засобів масової інформації та інших організацій тощо [216, с. 37].

7. Огляд віктимізації населення є найбільш популярним у закордонних країнах і вважається найбільш об'єктивним та достовірним методом вимірювання злочинності. Сутність його полягає в тому, що окремій групі осіб (репрезентативній вибірці) пропонують відповісти на такі запитання: чи ставали вони або члени їхніх родин, друзі потерпілими від кримінальних правопорушень упродовж останніх п'яти (або трьох) років; чи зверталися вони з цього приводу до правоохоронних органів та якими є наслідки таких звернень. Завдяки використанню цього методу можна встановити показник латентності окремих кримінальних правопорушень, який можна порівняти, наприклад, з експертними оцінками [216, с. 139].

8. Кримінологічний експеримент – це метод, який полягає у висвітленні інформації про чинники та наслідки злочинності, заходи боротьби з нею, особу злочинця тощо способом створення контрольованих правоохоронними органами обставин. Зокрема, правоохоронні органи в нашій державі часто проводять експеримент щодо встановлення рівня вуличної злочинності залежно від рівня проведення профілактичних заходів.

Під час проведення експерименту об'єкт зазнає попередньо визначеного, контрольованого впливу, а виявлені за певних умов зміни фіксують. Від попереднього методу дослідження кримінологічний експеримент відрізняється тим, що він безпосередньо впливає на причини й умови окремих професійних кримінальних правопорушень, чим зменшує можливість їхнього приховування. Кримінологічному експериментові притаманна активна поведінка дослідника, що полягає в розробленні та реалізації системи заходів із виявлення рівня прихованості певного кримінального правопорушення. Недопустимим є експериментальне відтворення причин кримінальних правопорушень чи злочинності. Сфера застосування експерименту в кримінології обмежується сферою виявлення дії соціально позитивних чинників, ефективності профілактичної роботи тощо. Штучне відтворення негативних умов, провокація проявів негативних рис характеру, а тим більше їхнє формування, вважається недопустимим [216, с. 41].

У зв'язку із значною поширеністю на сьогодні такого суспільно-негативного явища, як організована злочинність, і з метою не втратити контроль у питанні боротьби з цим явищем постає потреба в дослідженні з використанням методу аналізу статистичних даних саме організованої злочинності.

Статистичний аналіз юридично значущих показників боротьби з організованою злочинністю дозволяє різним галузям юридичної науки бути взаємопов'язаною із реальним суспільним життям, виконуючи свої функції: описові, пояснювальні, прогностичні й організаційно-практичні.

У межах описової функції статистичний аналіз відіграє ключову роль у боротьбі з організованою злочинністю. Вона дає змогу отримати якісну й кількісну характеристику явища, детально описати його елементи, визначити їхній взаємозв'язок і виявити певні характеристики. Статистичний аналіз найчастіше використовується для опису організованої злочинності, а також для оцінки роботи правоохоронних органів, судів та установ, які беруть участь у винесенні вироків.

У реалізації згаданого функціонального напряму юридичних наук, зокрема в реалізації цієї функції юридичних наук, статистичний аналіз застосовується більш широко, ніж у випадку інших функцій. Це яскраво прослідковується, оскільки якісна або кількісна описовість є лише початковим етапом аналізу. Недостатнє використання статистичного аналізу в інших функціональних сферах може свідчити про незнання його методів. Крім того, статистичний опис організованої злочинності не завжди є систематичним і професійним.

Статистичний аналіз, який використовується для з'ясування проблем, пов'язаних з організованою злочинністю, має широкий арсенал методів і підходів для глибокого вивчення цього явища, виявлення його внутрішніх і зовнішніх відносин і визначення закономірностей та основних причин змін. Наприклад, об'єктивне пояснення зростання або зниження організованої злочинності, її структурних змін, ефективності кримінального правосуддя або рівня довіри громадськості до правоохоронних органів є складним і вимагає детального аналізу.

Часто в реальному житті такі пояснення бувають поверхневими й довільними. Зниження організованої злочинності може бути пов’язане з рядом чинників, як-от поліпшення соціальних умов, посилення боротьби зі злочинністю, недовіра до правосуддя, ненадійний облік кримінальних правопорушень або зміни в законодавстві.

Для підтвердження таких взаємозв’язків потрібні детальні факторний, причинний і кореляційний аналізи. Тільки в разі дотримання цих умов можна отримати точні висновки, які будуть сприяти виробленню ефективних практичних і теоретичних рішень. Натомість практика зазвичай передбачає, що зниження злочинності є результатом більш ефективних примусових дій на основі даних про зростання зайнятості, підвищення заробітної плати та нової практики без детального аналізу реальних причин. Такий поверхневий «аналіз» може призвести до помилкових висновків і рішень. Натомість професійний статистичний аналіз може допомогти уникнути помилок і приймати кращі рішення.

Статистичний аналіз ґрунтується на минулих і поточних даних, і навіть за найбільш точним вивченням та описом характеристик потрібно враховувати, що соціально-правові, кримінологічні та судово-медичні реалії швидко змінюються. Отже, висновки, зроблені виключно на основі цих даних, можуть застаріти. Щоб зменшити можливі помилки, корисно використовувати багатовимірні, ймовірнісні, але відносно надійні прогнози розвитку організованої злочинності в найближчому майбутньому. Проникливий статистичний аналіз може стати основою для прогнозування та практичної роботи в цій галузі.

Найпростіший спосіб зробити прогноз – екстраполювати статистичні закономірності на майбутні періоди. Якщо ці моделі та прогнози базуються на об’єктивних даних, вони можуть забезпечити міцну основу для припущень про розвиток організованої злочинності. Потрібно

екстраполювати не тільки тенденції самого явища, а й інші соціальні чинники, які на них впливають. Наприклад, на основі статистики можна передбачити не тільки тенденції організованої злочинності, а й поведінку осіб, що належать до злочинних груп.

Опис, пояснення та прогнозування явищ варто використовувати не ізольовано, а для прийняття обґрунтованих рішень під час розробки нормативних актів, організації юридичної діяльності й підвищення її ефективності. Це означає, що описові, пояснювальні та прогностичні функції юридичної науки повинні впливати на законодавчі, виконавчі й судові органи для поліпшення функціонування правової системи. Методологічні підходи, як-от статистичні моделі, експериментальні рішення та інші методи статистичного аналізу, повинні використовуватися в процесі розробки практичних заходів.

Отже, варто зазначити, що в практичній діяльності правоохоронних та інших органів держави й навіть у доктринальних правових напрацюваннях методи аналізу статистичного спрямування, на превеликий жаль, застосовуються недостатньою мірою. Часто відбувається обмеження зіставленням таблиць, що містять порівняльні показники з метою використання їх в оперативній роботі, чи зображень, а до всебічного дослідження справа не доходить або ж бракує потрібного досвіду у сфері статистичної роботи. Це погіршує аналізовані показники, в результаті чого аналізом не досягається тієї мети, яка заздалегідь у нього закладалася, зокрема в питанні боротьби з організованою злочинністю.

Статистичний аналіз організованої злочинності охоплює такі приватні методи: 1) статистичне об’єднання та компонування даних; 2) підсумкові показники (абсолютні, відносні, середні); 3) офіційні статистичні показники; 4) кореляційний аналіз та інші методи вивчення взаємозв’язків. Ці методи дають змогу вирішити основні завдання традиційного статистичного аналізу

організованої злочинності. Подальший кількісний аналіз здійснюється на основі різних математичних методів, що вимагають глибоких професійних знань і навичок.

Організована злочинність є складним соціальним явищем, яке поширюється в часі й просторі та характерне для всіх відомих суспільних систем. Вона тісно пов'язана з багатьма іншими соціальними явищами, що робить її ідеальним об'єктом для статистичного аналізу. Її статистична «привабливість» обумовлена тим, що більшість дефініцій та її характеристики мають надійне правове підґрунтя, що реалізовується публічно державними органами в правовому та процесуальному порядку. Уся ця діяльність знаходить детальне відображення в державній і відомчій обліковості, які існують уже багато десятиліть.

Також організована злочинність як масове соціальне явище краще розуміється й осмислюється за допомогою кількісного аналізу, а не якісного, тобто статистично. Сприйняття кримінального правопорушення за межами конкретних злочинних дій може зробити його абстрактним поняттям, яке важко уявити, хоча воно проявляється в реальних злочинних діях. Тому не дивно, що організована злочинність з давніх часів була предметом кількісних досліджень і займає важливе місце в правовій (моральній, судовій) статистиці.

Статистичний аналіз організованої злочинності полягає у визначенні її фактичного стану. Це складне й мінливе завдання. З одного боку, добре розвинені форми бухгалтерського обліку та звітності, а з іншого – в жодній країні, а особливо в moderna Ukraine, реальний рівень організованої злочинності не відображається в статистичних даних. Зареєстровані випадки організованої злочинності зазвичай становлять від чверті до половини фактично скоєних кримінальних правопорушень. Окремі групи кримінальних правопорушень (економічні, посадові, корупційні, екологічні та інші)

розглядаються ще менше, що призводить до значної структурної розбіжності між зареєстрованими та фактичними даними.

Неповний і спотворений аналіз врахованої організованої злочинності з метою виробити ефективні заходи боротьби з нею є справою малоперспективною. Тільки об'єктивне статистичне та кримінологічне вивчення стану організованої злочинності за різними регіонами держави здатне допомогти у виробленні адекватних заходів боротьби над суспільно небезпечною поведінкою. Не варто забувати, що виявити повну статистичну картину організованої злочинності за будь-яких досліджень практично неможливо. Завдання стоїть у наближенні висновків про організовану злочинність, яка досліджується, до її реального відображення, в коригуванні рівня та структури врахованої організованої злочинності, відповідно, наявним реаліям приблизно адекватному обліку «темної» цифри організованої злочинності під час розробки заходів боротьби з нею [167, с. 49].

У процесі здійснення аналізу організованої злочинності застосовують різноманітні джерела інформації. Найважливішими з них є статистика та відповіді на організовану злочинність. Однак постійні зміни Кримінального процесуального законодавства України, а також формальність у статистичній звітності можуть створити проблеми під час порівняння статистичних показників у різні роки або періоди. Це часто призводить до неправильних даних. Існуючі форми статистичної звітності не завжди забезпечують потрібну стабільність баз даних. Тому важливо враховувати як базові статистичні карти, так і зведені статистичні форми.

Однак, ґрунтуючись тільки на статистичній інформації, неможливо провести об'єктивний аналіз стану злочинності, зокрема організованої злочинності, яка має високий рівень латентності.

Для більш ретельного аналізу можуть бути використані документи правоохоронних органів, спецслужб і судів, в яких міститься інформація щодо конкретних організованих злочинних груп, їх членів і скоєних ними кримінальних правопорушень (кримінальні провадження, файли засуджених тощо), а також короткі документи, як-от аналітичні звіти та звіти про кримінальні правопорушення. Крім того, матеріали ЗМІ, місцевих органів і громадськості, науково-дослідних фондів тощо.

Результати опитувань співробітників правоохоронних органів, спецслужб, судів, а також осіб, засуджених за організовану злочинність, і різні категорії населення мають вагоме значення для створення чіткої картини ситуації з організованою злочинністю та її специфічних особливостей у різних регіонах України.

Статистичний аналіз використовує судову, кримінальну та відомчу статистику.

Незважаючи на різноманітність форм статистичної звітності, які можуть містити дані про організовану злочинність та її боротьбу, є пропозиції щодо вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності прокуратури в цій сфері.

Експерти вважають, що підставою для такої гарантії повинна стати єдина національна база даних з організованої злочинності. Ця база має містити інформацію про злочинні угруповання, організації, їхніх керівників, зокрема «злочинців у законі», їхнє оточення й авторитетів. Інформація повинна містити в собі не тільки особисту інформацію осіб і злочинних суб'єктів, а й інформацію про організації, підприємства, фінансові структури, комерційні та побутові об'єкти, які ці особи контролюють або впливають.

Враховуючи масштабність збільшення рівня міжнародної організованої злочинності, єдина база даних повинна містити також відомості про іноземні злочинні організації, їхніх лідерів і активних членів, пов'язаних з

українськими злочинними угрупованнями. Одним із можливих заходів є створення регіональної інформаційної системи з організованої злочинності, що охоплює Україну й ряд європейських і азіатських країн.

Важливо надати доступ до цієї бази даних науково-дослідним установам, кримінологам та іншим суб'єктам, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю. Це дасть змогу довгостроковим дослідженням розробити відповідні рекомендації та заходи щодо боротьби з організованою злочинністю на різних рівнях.

Реалізація цих заходів потребуватиме зміцнення логістичних, організаційних і управлінських можливостей правоохоронних органів. Потрібно мати відповідне технічне оснащення та кваліфікований персонал, зокрема економічно й фінансово підготовлений персонал, а також кримінологів.

Хоча система статистичної звітності, яка вже є наявна, містить багато інформативності, проте вона не забезпечує достатню статистичну стабільність для бази даних. У разі порівняння статистичних даних за різні періоди часто виникає проблема непорівнянності або правильності показників. Це може бути пов'язано зі змінами до КПК України, змінами офіційних форм статистичної звітності та первинних документів.

Важливо враховувати як аналіз первинних статистичних карт, так і агреговані статистичні форми.

Висока латентність організованої злочинності й неповне подання її проявів у статистичній звітності можуть бути викликані такими основними чинниками:

– труднощі в розкритті навмисних, ретельно сплановані кримінальних правопорушень, часто скоєних особами з кримінальними навичками;

– активна протидія з боку організованих злочинців та їхніх угруповань розслідуванню кримінальних правопорушень;

– неефективна правова база для боротьби з організованою злочинністю;

– помилки у формуванні облікових і звітних документів;

– низька якість кримінальної процесуальної діяльності через недостатній професіоналізм органів дізнання, слідчих, прокурорів і суддів, що критично важливо для боротьби з організованою злочинністю.

Щоб реально оцінити зміни в стані організованої злочинності, важливо виділити ті види кримінальних правопорушень, які найхарактерніші для організованої злочинної діяльності. Інакше кажучи, це правопорушення, що зазвичай супроводжуються значною організаційною роботою та залученням великої кількості осіб. До таких кримінальних правопорушень належать:

I. Кримінальні правопорушення проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи, як-от:

1) насильницьке донорство (ст. 144 КК України);

2) незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України);

3) торгівля людьми (ст. 149 КК України).

II. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, яка є найбільш обширною категорією, оскільки вона охоплює основну діяльність організованої злочинності.

III. Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки:

1) кримінальні правопорушення, що стосуються незаконного обігу, виготовлення, розкрадання або вимагання зброї, боєприпасів, вибухових речовин та пристроїв (ст. 262, 263, 263-1, 264 КК України);

2) кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів (ст. 305–327 КК України);

3) сутенерство або втягнення в заняття проституцією (ст. 303 КК України); розповсюдження порнографічних матеріалів (ст. 301 КК України).

IV. Кримінальні правопорушення проти порядку управління:

1) викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток або заволодіння ними способом шахрайства чи зловживання службовим становищем, а також їхнє пошкодження (ст. 357 КК України);

2) знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортних засобів (ст. 290 КК України);

3) виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою продажу або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, акцизних марок чи голографічних захисних елементів (ст. 199 КК України).

V. Специфічні підгрупи кримінальних правопорушень:

1) злочини терористичного характеру. Їх перелік надається в Законі України «Про боротьбу з тероризмом», проте з огляду на постійний розвиток терористичних організацій цей перелік не є вичерпним;

2) кримінальні правопорушення проти правосуддя. Аналіз кримінальних проваджень і статистичних даних за рядом правопорушень, зазначених у КК України, може надати інформацію про організовану злочинну діяльність;

3) кримінальні правопорушення проти довкілля. До них належать порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин (ст. 240 КК України); знищення або пошкодження об’єктів рослинного світу (ст. 245 КК України); незаконне полювання (ст. 248 КК України).

Основним завданням аналізу організованої злочинності є глибоке розуміння її природи, характеристик, якісних характеристик, стану, динаміки та процесу. Потрібно не лише проаналізувати кількість кримінальних

правопорушень, вчинених організованими злочинними угрупованнями, а й урахувати рушії розвитку та зміни злочинних структур, їх кількість і склад. Також важливо вивчити сфери діяльності кожної злочинної організації та їх взаємодію між собою, а також регіональні особливості організованої злочинної діяльності.

Однією із основних цілей статистичних досліджень є виявлення закономірностей і визначення їхніх причинно-наслідкових зв'язків.

На першому етапі аналізу зазвичай фіксується кількість кримінальних правопорушень, вчинених організованими злочинними групами за звітний період (рік), а також кількість осіб, які їх вчинили. Для цього створюються аналітичні таблиці, які містять не тільки абсолютні дані, а й можуть розрахувати динаміку статистичних показників. Розрізняють поточний аналіз – порівняння даних за один рік із даними попереднього року та систематичний аналіз – вивчення злочинності за роками впродовж певного періоду. Розраховано темп приросту зареєстрованих кримінальних правопорушень, який показує відсоткову зміну їхньої кількості порівняно з базовим періодом [188].

У процесі аналізу організовані злочинні правопорушення виокремлюють або за результатами дослідження конкретних злочинних діянь, які свідчать про умисний характер кримінальних правопорушень, або за виділенням групи кримінальних правопорушень, які є навмисними та не можуть здійснюватися без умислу.

На другому етапі аналізу вивчається інформація, отримана від Нацполіції та СБУ про організовані злочинні угруповання: їх чисельність, структуру й злочинні зв'язки. Аналізуються показники, що характеризують діяльність цих структур, зокрема: кількість зустрічей і контактів, поділ на конфліктні та мирні території, кількість керівників, які практикують спільне керівництво, а також кількість злодіїв у законі.

Цю інформацію, яка не входить до офіційної статистики, зберігають правоохоронні підрозділи, які борються з організованою злочинністю. Важливо, щоб аналіз охоплював кількість зафіксованих кримінальних правопорушень, виявлених правопорушників і засуджених осіб.

Комплексний аналіз дає змогу виявити тенденції організованої злочинності на регіональному рівні, як-от кількість організованих груп, їх чисельність, діяльність лідерів кримінального світу, злочинних організацій, між- та внутрішньонаціональні відносини.

На третьому етапі аналізується інформація щодо протидії організованій злочинності з метою розробки відповідних пропозицій щодо боротьби з нею з урахуванням особливостей держави та діяльності організованої злочинності в конкретному регіоні.

Варто звернути увагу на якість та ефективність координаційної діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю, а також на взаємодію правоохоронців із судами, іншими державними органами та громадськими організаціями. Також важливо забезпечити співпрацю з іноземними й міжнародними організаціями в боротьбі з міжнародною організованою злочинністю.

Доцільно також розглянути такий момент, як усне обговорення конкретного питання, що виникає під час застосування методу статистичного аналізу організованої злочинності, особливо коли воно здійснюється групою осіб, оскільки має ряд переваг. По-перше, це економить час, тому що людина, яка представляє свої думки та ідеї, може за короткий час донести більше інформації до інших учасників робочої групи. По-друге, прямий контакт між членами аналітичної групи дає нагоду запитати один одного про джерела даних, оцінити їх надійність і порівняти їх з іншими подібними даними. По-третє, усне обговорення дає змогу швидко змінювати інформацію, про яку

можна говорити, яку неможливо отримати за допомогою письмової доповіді [247, с. 71].

Отже, дотепер наука має багато методів визначення способів удосконалення законодавства з урахуванням результатів аналізу правових норм, їхніх реалізації та створюваних можливостей для розвитку суспільства й держави. Тому, щоб забезпечити високу якість боротьби з організованою злочинністю, потрібно вибрати один із них, який дає найефективніші результати та змогу проводити конкретні кримінальні процедури й давати найкращі рекомендації щодо дій. Сучасні наукові методи вже пропонують інноваційні, які застосовуються в кримінально-виконавчій практиці, до яких можна сміливо віднести метод «SWOT-аналіз», про який уже повідомляли в попередніх наукових дослідженнях [47, с. 167].

Кримінологічні дослідження показують, що боротьба з організованою злочинністю потребує комплексного та системного підходу, який охоплює соціально-економічні, кримінально-правові, кримінальні процесуальні, оперативно-розшукові, кримінально-виконавчі, інформаційно-аналітичні та науково-дослідні аспекти.

Аналіз географії організованої злочинності в нашій країні показує, що найвищий рівень злочинності на 10 тис. населення за 2019–2020 роки спостерігався в Харківській області (245 кримінальних правопорушень), м. Київ (250 кримінальних правопорушень), Херсонській області (193 кримінальні правопорушення), Кіровоградській (157 кримінальних правопорушень), Київській (155 кримінальних правопорушень), Хмельницькій (149 кримінальних правопорушень) та Миколаївській (137 кримінальних правопорушень) областях. Найменшу активність організованих злочинних груп за цей період виявлено в Тернопільській (59 кримінальних правопорушень), Івано-Франківській (65 кримінальних

правопорушень), Закарпатській (72 кримінальні правопорушення) та Чернівецькій (83 кримінальні правопорушення, 2021 р.).

Аналіз процесу притягнення до кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних угруповань показує, що найчастіше до відповідальності притягуються учасники та виконавці злочинних угруповань, а керівники часто стикаються з проблемами законодавчої бази, корупцією, уникають кримінальної відповідальності внаслідок достатньої компетентності. Важливо й те, що рядові члени злочинних угруповань часто несуть відповідальність за дії лідерів.

Дослідження показали, що в боротьбі з організованою злочинністю виявлення винних осіб і розслідування таких проваджень значно складніше через численні суб'єкти, взаємини між злочинцями, корумповані зв'язки та інші чинники, які відрізняють їх від розслідувань інших кримінальних проваджень.

Ці особливості організованої злочинності можуть серйозно вплинути на процес притягнення до кримінальної відповідальності як рядових членів злочинних організацій, так і їхніх лідерів.

Найбільш характерними недоліками, які ускладнюють притягнення до кримінальної відповідальності та подальше засудження лідерів і впливових осіб злочинного світу, є недостатність зібраних доказів і порушення кримінального процесуального законодавства.

Крім того, потрібно звернути увагу на те, що статистичні методи кримінологічного аналізу широко використовують для визначення рівня латентної злочинності. Ця злочинність з кожним роком у нашій державі набуває свого поширення й розвитку. Варто зазначити, що на сьогодні в Україні визначенню рівня цього виду злочинності приділяють значно менше уваги.

Оскільки злочинності загалом, так і окремим кримінальним правопорушенням притаманна ознака латентності (від лат. latentis – прихований; невидимий; той, що не має зовнішніх ознак). Вона виявляється в об'єктивному існуванні певного кола кримінальних правопорушень, які з певних причин не були офіційно реєстровані, тобто відображені в офіційній кримінальній статистиці. З огляду на це одним із ключових питань дослідження проблем протидії злочинності є визначення стану латентності окремих кримінальних правопорушень. Його вирішення пов'язане з потребою в пізнанні ступеня поширення кримінальних правопорушень, детальному прогнозуванні можливості його вчинення в майбутньому та виробленні адекватної стратегії й тактики протидії.

Визначення рівня латентності окремих кримінальних правопорушень є надзвичайно важливим для дальшого розвитку кримінологічної науки, дослідження якої ґрунтуються на найбільш повних статистичних показниках, покликаних об'єктивно характеризувати загальний стан злочинності. За таких умов запорукою успішності є встановлення методів (способів), завдяки яким такий рівень можна встановити [216, с. 37]. Крім того, у зв'язку з поширенням пандемії COVID-19, проведення Операції Об'єднаних сил на Сході України, повномасштабним вторгненням росії на територію України у 2024 році рівень злочинності постійно збільшується.

Учені зазначають, що визначення поняття латентної злочинності повинно охоплювати й іншу суттєву ознаку – неврахованість учиненого кримінального правопорушення в статистичній звітності [239, с. 57].

Варто відмітити, що таку позицію висловлювали багато дослідників. Так, С. Е. Мерзляков, О. Б. Сахаров наголошували, що «...основними ознаками латентної злочинності треба вважати дві обставини – прихованість кримінальних правопорушень від органів, які здійснюють боротьбу зі злочинністю, і їх неврахованість у кримінальній статистиці» [259, с. 107].

На думку І. М. Даньшина, «...латентна злочинність являє собою сукупність фактично вчинених, але невиявлених або таких, що з інших обставин не стали відомими правоохоронним і судовим органам, кримінальних правопорушень, відомості про які у зв'язку з цим не знаходять відбиття в офіційній кримінально-правовій статистиці». Схожі за змістом визначення дають також й інші науковці. В. М. Попович докладно обґрунтував потребу у внесені до змісту поняття «латентна злочинність» двох ознак – «невиявленість» і «неврахованість», вважаючи, що реєстрація фактично являє собою введення кримінальних правопорушень «у поле кримінальної юстиції». До речі,·саме це вчений вважає основним завданням інституту латентності [259, с. 107]. Така пропозиція актуальна на сьогодні, адже визначення ознаки «неврахованість» кримінальних правопорушень у статистичні дані Офісу Генерального прокурора автоматично припиняє стан їхньої латентності.

Внесення ознаки неврахованості кримінальних правопорушень у досліджуване визначення має практичне значення й для державного статистичного обліку, який є важливим методом вивчення суспільних процесів [192, с. 58; 284, с. 31; 280, с. 26]. Роль такої діяльності важко переоцінити. Масштабні статистичні спостереження надають важливу інформацію про стан злочинності, її рівень, структуру, динаміку, осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, ефективність правоохоронних заходів. На базі цих даних здійснюється теоретичне пізнання, аналіз і встановлення закономірностей, притаманних суспільно небезпечним посяганням, а також державне регулювання у сфері правоохоронної діяльності [239, с. 97].

Незважаючи на ці міркування, таке тлумачення все ж таки використовують у теорії та на практиці. Наприклад, схожою з ним є інтерпретація, викладена в «Програмі вивчення причин латентності

злочинів та розробки засобів забезпечення боротьби з латентною злочинністю», яка діяла раніше в Україні. Латентна злочинність у розрізі цієї програми розумілася як частина загального явища злочинності, що становить сукупність кримінальних правопорушень різних категорій, які хоча і вчинені, але з різних причин не стали предметом передбаченого законом реагування як відкриття кримінального провадження та притягнення до відповідальності винних у їх учиненні. Вважаємо за потрібне розробити таку Програму й затвердити її, адже в сучасних умовах становлення України як правової демократичної соціальної держави рівень латентної злочинності, на думку окремих експертів, перевищує офіційні дані в декілька разів.

Отже, встановлення відомостей про рівень латентної злочинності є досить важливим і складним водночас для виконання правоохоронними органами. З метою встановлення рівня латентної злочинності використовуються різні методи: статистичні, соціологічні, математичні, економічні тощо.

Одним із найбільш поширених методів визначення рівня латентної злочинності є статистичний метод.

На думку Ю. В. Рень [275], адекватна оцінка латентної злочинності можлива в разі побудови матричних (табличних) статистичних моделей із використанням узагальнюючих показників – коефіцієнтів злочинної активності різних груп населення. Останні одержують через обчислення співвідношення чисельності населення певної групи серед контингенту злочинців (наприклад, співвідношення чоловіків-городян віком 20–24 років і аналогічної частки серед усього дорослого населення). Так, структура контингенту злочинців накладається на структуру дорослого населення відповідного регіону. У таких моделях показники практично не залежать від рівня латентної злочинності, тому їхнє порівняння за абсолютними

показниками злочинності й елементів статистичної моделі, побудованої за коефіцієнтами зареєстрованої злочинної активності, дає змогу побачити розбіжності й охарактеризувати латентність [239, с. 17].

Для визначення кількості вчинення латентних кримінальних правопорушень використовують соціологічні методи.

У цьому сенсі цікавим є дослідження, проведене в рамках програми спільного вивчення прихованої злочинності Римським міжрегіональним науково-дослідним інститутом ООН з проблем злочинності та правосуддя 1991 року [105, с. 95; 322, с. 139]. У цьому аспекті застосовувалися такі соціологічні методи, як дослідження віктимізації, опитування правопорушників і працівників правоохоронних органів; вивчення документів тощо. Під час вивчення віктимізації використовувалась методика вибіркового опитування з метою одержання від значної чисельності довільно обраних осіб відомостей про кримінальну віктимізацію (про кримінальні правопорушення, вчинені проти респондентів і членів їхніх родин). Респондентів інтерв'ювали чи просили заповнити відповідну анкету з питаннями про правопорушення, соціально-демографічні дані, їхні контакти з правоохоронцями. Крім оглядів віктимізації та опитувань правопорушників (200 осіб) під час зазначеного дослідження, застосовувався й третій метод – опитування експертів, працівників правоохоронних органів (опитано 355 осіб). Також аналізувалися документи в органах прокуратури: журнали реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, сигналів про спрацьовування охоронної сигналізації, обліку підлітків в інспекції у справах неповнолітніх, повідомлень, що надійшли по телефону; документи прокурорів, матеріали службових розслідувань за фактами приховування кримінальних правопорушень від реєстрації. В інших установах досліджувалися книги реєстрації звернень громадян у бюро судово-

медичних експертиз для визначення тяжкості тілесних ушкоджень, документи виплати грошей у порядку компенсації в разі встановлення страхових випадків (крадіжки, каліцтва тощо), обліки лікарень, куди доставляють громадян з тілесними ушкодженнями [239, с. 29].

Нині особливістю соціологічних методів під час вивчення латентної злочинності є масштабність їхнього застосування. Загальновідоме опитування громадян National Crime Survey (NCS), що здійснюється в Сполучених Штатах Америки в загальнонаціональному масштабі. Цей вид дослідження було запроваджено Конгресом США 1973 року. Здійснюється воно працівниками спеціальної структури – Бюро з перепису населення США (U.S. Census Bureau). У процесі дослідження опитується значна кількість осіб (1990 р. – 97 тис.) віком понад 12 років. Предметом з'ясування NCS є демографічні дані опитуваних (вік, раса, стать, рівень доходів, освіта), встановлення відомих фактів кримінальних правопорушень (час, місце, застосування зброї), інформація про злочинців (стать, вік, раса), їх зв'язок із жертвами. Періодичність опитування – один раз на рік. Одержані відомості, узагальнені Бюро статистики Міністерства юстиції США, враховуються в процесі планування боротьби зі злочинністю на загальнодержавному рівні [4, с. 15].

Отже, можемо зробити висновок, що на сьогодні найбільше використовується статистичний кримінологічний аналіз, який через простоту використання й відкритість даних дає змогу виявити динаміку злочинності певного виду. На нашу думку, крім статистичних показників, доцільно досліджувати латентну злочинність, яка іноді в кілька разів перевищує рівень офіційно зареєстрованих кримінальних правопорушень у країні. Зробити це можливо за допомогою вивчення матеріалів із засобів масової інформації, опитування громадян тощо.

На основі вивчення наукових праць і даних офіційної статистики щодо рівня злочинності в Україні визначено потребу в розробленні нової Програми вивчення причин латентності кримінальних правопорушень і розробки засобів забезпечення боротьби з латентною злочинністю, що дасть змогу в умовах сьогодення більш ефективно визначати рівень латентної злочинності в Україні задля формування напрямів її протидії.

Визначено потребу в більш ширшому використанні такого методу кримінологічного аналізу, як огляд віктимізації населення, який є найбільш популярним у зарубіжних країнах і вважається найбільш об'єктивним та достовірним методом вимірювання латентної злочинності.

У кримінології, крім математичних і статистичних методів, також застосовується метод факторного аналізу.

Цей вид аналізу був уперше використаний у кримінологічних дослідженнях у XIX столітті (Ч. Ломброзо, Е. Феррі, І. Фойницький) і здебільшого розвивається в рамках соціологічної концепції злочинності. Факторний аналіз базується на теоріях, які акцентують увагу на певній ознаці або групі ознак, пояснюючи зміст, природу та характер змін у досліджуваному явищі або процесі [52, с. 115].

Основна мета цього аналізу полягає у вивченні численних факторів, які впливають на злочинність. Як зазначають О. В. Школьний та В. О. Хаврук, у сфері соціальних явищ неможливо врахувати всі чинники, що впливають на прогнозований процес, оскільки їхня кількість може бути досить значною [340, с. 94].

Факторний аналіз є важливим у кримінології, оскільки дає змогу виявити певні «фактори», що зумовлюють злочинність, сприяють вчиненню правопорушень і впливають на поведінку осіб, які здійснюють кримінальні діяння. Науковці вказують, що основною метою цього аналізу є виявлення

порівняно невеликої кількості прихованих чинників, які пояснюють зв’язки між спостережуваними змінними.

Оскільки кількість виділених факторів значно менша за кількість змінних, факторний аналіз можна розглядати як метод зменшення розмірності даних. У дослідженні злочинності факторний аналіз може використовуватися для вивчення зв’язків між злочинністю й такими чинниками, як: загострення міжнаціональних відносин, негативний вплив масової культури через ЗМІ, зміни в кримінальному законодавстві та правозастосовній практиці, посилення міграційних процесів, зміни в статево-віковій структурі населення, скорочення фінансування культурної сфери, підвищення ефективності правоохоронної діяльності, зростання безробіття, середньомісячна заробітна плата, зростання психологічних навантажень, ослаблення сімейних зв’язків, збільшення кількості розлучень, а також дефекти в організаційно-управлінській діяльності органів влади та бюрократизація державного апарату [340, с. 105].

Метод факторного аналізу має на меті розв’язання таких завдань: 1) ідентифікація прихованих змінних (факторів), які реально існують, але не можуть бути виміряні безпосередньо; 2) визначення кількості таких факторів, яка повинна бути меншою за кількість початкових змінних (ознак) досліджуваного об’єкта. Водночас ці фактори мають ефективно пояснювати досліджуваний об’єкт, а їхня структура та взаємозв’язки повинні бути простими для кращого розуміння; 3) виявлення й аналіз статистичного зв’язку між початковими змінними та факторами, що представлені в моделі факторного аналізу. Це дає змогу визначити змінні, які найбільше пов’язані з певним фактором, що допомагає приймати обґрунтовані рішення для підвищення ефективності процесу; 4) інтерпретація факторів, тобто можливість за допомогою цих факторів пояснити сутність досліджуваного процесу [340, с. 89].

Варто зазначити, що замість факторного аналізу можна використовувати інші методи багатовимірної статистики. Іноді, залежно від поставленого завдання, інші методи багатовимірного статистичного аналізу можуть бути більш ефективними. Серед таких методів: дисперсійний, коваріаційний, дискримінантний аналіз, множинний регресійний аналіз, а також використання часткових коефіцієнтів кореляції [159, с. 45].

Прихильники іншого підходу – «багатофакторного» – досліджують взаємозв'язки явищ із використанням факторного аналізу та детермінізму (аналізу елементів причинного зв'язку). У першому випадку, вимірюючи коефіцієнт кореляції, не заглиблюючись водночас у механізм причинної обумовленості, констатується, що злочинність і певні суспільні явища взаємопов'язані. Так, видатні кримінологи зазначають, що цей підхід склався як реакція на однофакторний метод, і допускає, що злочинність обумовлена не однією причиною, а рядом факторів. Під час багатофакторного підходу особливу увагу приділяють інтенсивній обробці даних у конкретних випадках. Одним із перших, хто підтримав цей метод, був Енріко Феррі, а пізніше цей підхід розвинули Уільям Хілі та Сіріл Берт. У радянській кримінології, як зазначають науковці, злочин розглядався як результат складної взаємодії багатьох обставин, серед яких важливу роль займає сама особистість [190, с. 98].

Отже, можемо підсумувати, що факторний аналіз був поширеним наприкінці XX ст., після чого кримінологи почали надавати більше значення прогнозуванню злочинності за допомогою статистичної звітності, використовувати математичні методи.

Крім того, сумніву піддавалася питання про об'єктивні причини таких штучних конструктів, як злочинність, у всякому разі специфічні причини, що пояснюють тільки злочинність або тільки наркотизм, або тільки проституцію. Чи, наприклад, прагнули обмежитись тим, що девіантність

має «причини», спільні для всіх соціальних явищ (процесів). М. Н. Гернет ще 1926 року пропонував «розгледіти за тисячею соціальних причин злочинності єдину соціальну причину – увесь соціально-економічний лад». Справді, така «причина» пояснює все в суспільстві, а тому не може вважатися причиною саме злочинності. Або можна говорити, що «причиною» злочинності є закон про кримінальну відповідальність, відмінити його дію у країні – і злочинність зникне» [227, с. 91].

Цей вид аналізу є складним у використанні, вимагає аналізу значної кількості кримінологічно значимої інформації, визначенню кореляційних зв'язків між певними об'єктивними чи суб'єктивними чинниками, що впливають на рівень злочинності. Проте на сьогодні факторний аналіз використовується досить часто, адже у зв'язку з останніми суспільно-політичними подіями в нашій державі, які суттєво впливають на рівень злочинності (повномасштабна війна, пандемія COVID-19, економічна криза тощо), важливо встановлювати кореляційні зв'язки між цими чинниками та впливом їх на злочинність.

Варто зазначити, що якою б ефективною державна політика не була, повністю викорінити злочинність неможливо. Проте це не усуває можливості мінімізувати кількість вчинених кримінальних правопорушень, адже їхнє вчинення тісно пов'язане з тими явищами, які відбуваються в державі. У зв'язку з цим розглянемо основні чинники, які впливають на злочинність, та проаналізуємо їхні основні показники.

В Україні з 2014 року спостерігається стійка тенденція до зростання кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. На складність і неоднозначність стану законності та правопорядку вказує постійне щорічне збільшення кількості некримінальних порушень законів, що виявляються різними державними контрольними та наглядовими органами. Наприклад, кількість порушень, зафіксованих правоохоронними органами у сфері

нагляду за дотриманням законів і прав людини, збільшилася з 287 000 (2014 р.) до 456 000 (2017 р.), а до 2020 року ця кількість зросла втричі [121].

Крім того, щорічно збільшується кількість заяв, повідомлень та іншої інформації про події, які надходять до органів Національної поліції України. 2017 року їх було 316,4 тисяч, а 2020 року ця кількість зросла до 514,2 тисяч [144].

Поділяємо думку науковців, які підкреслюють, що через негативні чинники сучасної криміногенної ситуації в країні доцільно створити єдину державну систему для профілактики злочинності й правопорушень, а також розробки та впровадження масштабних заходів для зниження рівня корупції та криміналізації суспільних відносин [53, с. 13]. Така діяльність повинна бути спрямована на виявлення, аналіз і усунення причин та умов, що спричиняють злочинність у сучасній Україні.

Згідно з деякими оцінками, близько 80 % кримінологічних детермінантів мають економічну природу [53, с. 13]. Конкурентна боротьба, надлишок робочої сили й орієнтація виключно на отримання прибутку часто призводять до незаконного усунення конкурентів, безробіття, майнової та соціальної нерівності й інших негативних соціально-економічних процесів. Ринкові відносини від самого початку тісно пов’язані зі злочинністю, що обумовлює не лише виникнення корисливих кримінальних правопорушень і деліктів, але й сприяє вчиненню корисливо-насильницьких і насильницьких кримінальних правопорушень [328, с. 125].

Варто додати, що рівень бідності є одним із найбільш впливових чинників на криміногенність злочинності. Коли відсутні кошти навіть на речі першої потреби, досить часто саме це спонукає людину шукати незаконні, а нерідко й злочинні способи для того, щоб отримати хоч якийсь прибуток за рахунок крадіжок, грабежів тощо. Державою докладається досить багато зусиль у боротьбі з бідністю. Експертами Світового банку

зазначається, що в першій половині 2012 р. частка бідних жителів в Україні досягла найнижчого рівня за останні 20 років, скоротившись до 12,5 % [283]. Проте, починаючи з 2019 року в умовах пандемії COVID-19 рівень бідності в Україні знову значно збільшився. Так, пандемія зробила очевидними прогалини в системі соціального захисту, освіти та сфері захисту трудових прав в Україні та в усьому світі, звівши нанівець деякі здобутки, досягнуті раніше в боротьбі з бідністю.

За останніми доступними даними, в Україні в багатовимірній бідності живе 0,2 % населення (107 000 осіб 2019 року). Масштабність нестатків в Україні, співмірна із середніми показниками нестатків серед людей, які живуть у багатовимірній бідності, становить 34,4 %. Значення ІББ в Україні, яке визначається з урахуванням частки населення, що живе в багатовимірній бідності, та масштабність нестатків становить 0,001. Для порівняння, в Казахстані та Грузії показники ІББ становлять 0,002 та 0,001, відповідно [177].

Доцільно зазначити, що економічна криза в Україні теж набуває свого розмаху. Порівняно невеликий відсоток інвестицій в українську економіку, зменшення уваги до середнього бізнесу з боку держави та міжнародних організацій, швидка зміна політичного курсу України, пандемія COVID-19, повномасштабне вторгнення росії суттєво вплинули на рівень інвестиційної привабливості нашої держави. Так, в Україну останніми роками припадає 2,4 % від усіх інвестицій у світі.

Негативним чинником і важливим детермінантом злочинності, на нашу думку, є стрімке збільшення цін на товари й послуги, зниження рівня їхньої якості в умовах пандемії COVID-19. Українці, враховуючи зниження рівня своїх доходів, повинні збільшити свої витрати на звичайні продукти харчування. Крім того, з’явилося багато підприємців, які необґрунтовано підвищували вартість товарів і послуг [132, с. 25].

2019 року рівень інфляції становив 7,8 %, перевищивши показник 2011 року (6,1 %). Це зростання на тлі зниження доходів українців спричинило знецінення грошових коштів і створило умови для вчинення кримінальних правопорушень, зокрема у сфері власності. Негативний вплив бідності посилюється значною майновою нерівністю серед громадян. Це руйнує соціальне порозуміння в суспільстві, провокує протестні настрої та сприяє численним порушенням закону, зокрема кримінальним правопорушенням.

Згідно з дослідженням Global Wealth Report 2012 року рівень нерівності доходів в Україні не є найвищим у світі, він нижчий, ніж у США, Латинській Америці та Африці. Проте найбільший рівень нерівності в розподілі багатства. Українські мільярдери становлять 30 % усіх приватних статків громадян, тоді як у всьому світі це лише 1–2 %, а в деяких країнах – до 7 %. У середньому кожен мільярдер в Україні збирає з домогосподарств 15 млрд доларів, що в 13 разів перевищує середньосвітовий показник співвідношення статків мільярдера до статків звичайного громадянина [250].

Тому можна стверджувати, що збереження тенденцій сьогодення в розподілі доходів призведе до зростання кримінальної поведінки та соціальної напруги в суспільстві, а також корисливих і корисливих насильницьких кримінальних правопорушень. Багато таких кримінальних правопорушень приховуються. Проте навіть офіційні показники корисливої злочинності свідчать про те, що нерівномірний розподіл доходів негативно позначається на кількості протиправних дій.

Крім того, в Україні існує значний дисбаланс регіонального економічного розвитку, що впливає на ринок праці та соціальну сферу, посилюючи майнову нерівність. Це підтверджується статистичними відмінностями рівня злочинності в будь-яких регіонах, які зумовлені різними економічними, соціальними та демографічними умовами, а також впливом кримінальних чинників. Наприклад, на Сході України з кожним роком у

різних регіонах зростає кількість кримінальних правопорушень, що пов’язано з активними бойовими діями та зниженням рівня життя місцевого населення.

Різниця між найбільш та найменш розвиненими регіонами України за рівнем ВВП на душу населення становить приблизно 22–24 рази. У регіонах України також спостерігається низька ефективність зайнятості, високе безробіття та соціальне безробіття. Це негативно впливає на рівень заробітної плати, економічну стабільність громадян і задоволеність умовами життя, що сприяє розвитку злочинної поведінки. Знайти високооплачувану роботу, отримати якісну освіту та медичне обслуговування нині можна лише в кількох великих містах чи регіонах. Як наслідок, на таких територіях спостерігається зростання чисельності населення, а на інших – найбільш активні, освічені та цілеспрямовані верстви населення, готові працювати та приносити користь [233].

З 1996 по 2015 рік населення західного регіону України скоротилося на 17 % через значний відтік жителів [233]. Ця тенденція міграції з окремих територій до великих міст, де можна отримати вищі доходи, підтримується низькими доходами та недостатньою активністю місцевої влади щодо покращення умов життя.

Проблема нелегальної імміграції, а також погана адаптація й інтеграція іммігрантів в українське суспільство негативно впливає на криміногенну ситуацію. Імміграційна привабливість України поширюється переважно на громадян країн СНД, тоді як нові покоління іммігрантів із цих країн мають нижчий рівень освіти, погане володіння українською мовою та нижчу професійну кваліфікацію, ніж їхні попередники. Ситуація ускладнюється тим, що щорічно в Україні без офіційного дозволу працюють від 3 до 5 тисяч іноземців, які займаються низькооплачуваною некваліфікованою роботою, яка йде лише на користь тіньовій економіці та створює багато проблем, зокрема порушення українського законодавства [305].

Ігноруючи ці проблеми, може відбутись утворення на території України етнічних цитаделей своїх неофіційних повноважень, які порушуватимуть правову та культурну сферу єдності країни. Це зі свого боку спричинить етнічну напругу та релігійну нетерпимість, а також збільшиться кількість кримінальних правопорушень, що вчиняються нелегальними іммігрантами та проти них. Зазвичай розкриття та розслідування таких кримінальних правопорушень створює певні труднощі, що призводить до зростання соціальної напруги та затягування розкриття кримінальних правопорушень, які вчиняються іноземцями й особами без громадянства. Саме через це українці бояться стати жертвами подібних злочинних проявів.

Також розповсюдження та вживання алкогольних напоїв і наркотичних засобів створюють сприятливе середовище для збільшення чисельності побутових кримінальних правопорушень. Незважаючи на те, що Україна займає одне з провідних місць у світі за споживанням алкоголю, наркоманія для цієї країни є відносно новим явищем, яке вже набуло неконтрольованого та масштабного характеру. Сьогодні ця проблема завдає серйозних наслідків для здоров’я та майбутнього нації. 2019 року кількість зафіксованих кримінальних правопорушень, скоєних у стані наркотичного сп’яніння, зросла більш ніж на третину [121].

Спостерігається стрімке зростання споживання молоддю курильних сумішей, в яких містяться синтетичні речовини, що є аналогічними, як у наркотичних і психотропних засобах. Виробниками лікувальних препаратів активно змінюється склад традиційних наркотиків і психотропів. За допомогою такої заміни створюються нові психоактивні хімічні сполуки, на які ще не встановлено заборони законодавством. Ці нові психоактивні речовини особливо небезпечні тим, що їхній наркотичний потенціал є вищим, ніж у традиційних наркотиків, і вони можуть викликати незворотні негативні наслідки для організму та психіки. За інформацією служби

контролю за обігом наркотиків, щотижня на території України виявляють одну й ту саму речовину [328, с. 126]. Лише за шість місяців вільного ходу нового психостимулюючого препарату до нього звикли не менше 35 тис. молодих людей [328, с. 126].

У ситуації, яка склалась, є надто потрібними рішучі дії, адже значна частина заходів несе загрозу знищити всю націю. Саме тому державні органи висувають актуальне завдання щодо організації боротьби з алкогольною залежністю та наркоманією, зменшення кількості наркокартелів та осіб, які займаються такою протиправною діяльністю. Однак реалізувати ці заходи є досить складно через суттєве кадрове неукомплектування у великих штатах державних органів боротьби зі злочинністю. Унаслідок скорочення чисельності місцевих підрозділів Національної поліції України стало неможливим утримувати відповідну кількість поліцейських у сільських населених пунктах та об'єднаних територіальних громадах, де проживає значна частина населення.

Скорочення кількості дільничних інспекторів поліції призвело до того, що в багатьох районах один дільничний офіцер змушений нести службу в кількох населених пунктах, часто розташованих на значній відстані один від одного. Водночас лише більше половини поліцейських отримують автотранспорт. Це відбувається на фоні того, що приблизно шоста частина всіх зареєстрованих кримінальних правопорушень вчиняється в сільській місцевості [121].

Несправедливе та швидке зменшення чисельності кадрів у правоохоронних органах також ускладнює доступність допомоги ними населенню. У сільській місцевості, містах і невеликих містах подання звітності стало складним процесом, а швидкість реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення сповільнилась. Унаслідок цього, ймовірно, погіршиться якість роботи у сфері виявлення та розкриття кримінальних

правопорушень, збільшиться кількість таємних кримінальних правопорушень та адміністративних правопорушень.

Законодавчі прогалини погіршують сприйняття дієвості правової сили в українському суспільстві. Відповідними наслідками цього є правовий нігілізм, байдужість і недостатній рівень правових знань у населення. Такі деформації правової свідомості одночасно слугують підставою та спричиняють агресивну насильницьку поведінку, порушення законів і злочинну діяльність; вони сприяють віктимності та формують терпимість до порушення законодавства, а також «підготовлюють» різноманітні асоціальні явища та корупцію. Вирішити ці проблеми можливо завдяки єдиній державній політиці, яка спрямовуватиметься на покращення рівня правової грамотності та розвиток правової освіти [149, с. 98].

Отже, наразі в Україні виникли порівняно нові причини й умови вчинення кримінальних правопорушень, які потрібно усунути. Діяльність уповноважених органів державної влади повинна бути спрямована на формування та забезпечення реалізації державної політики в економічній сфері, об’єднання зусиль різних державних органів і міжнародних організацій у цьому напрямі, забезпечення гідного рівня життя кожного українця, регулюванням суспільних відносин в умовах воєнного стану.

Варто зазначити, що перелік детермінантів злочинності не обмежується переліком, який у цьому дослідженні охарактеризовано. Вирішення питання щодо мінімізації кількості кримінальних правопорушень в Україні повинне базуватися на формуванні й реалізації єдиної та ефективної системи заходів щодо усунення різноманітних детермінантів.

Висновки до розділу 2

1. Зроблено висновок, що створення дієвої системи протидії злочинності в Україні неможливе без вирахування, аналізу й аналітичного дослідження всіх показників злочинності, причин та умов її виникнення. Особливо це є актуальним у період воєнного стану, коли суттєво збільшується кількість вчинених кримінальних правопорушень, особливо проти власності.

2. Підкреслено, що через психіку людини відбувається сприйняття всіх процесів та явищ як власного організму, так і навколишньої реальності, тобто відбувається суб'єктивізація. Людина та її особисті характеристики є ключовим елементом механізму вчинення кримінальних правопорушень. Особливості її психології є найважливішою ланкою в аналізі детермінант злочинності. Знання сутності психологічних деформацій, тобто криміногенної схильності особи, а також методів і можливостей, які впливають на неї з метою зменшення ймовірності скоєння кримінальних правопорушень є основою в підвищенні ефективності попереджувальної роботи суспільства й держави зокрема.

3. Встановлено, що одним із основних загальнонаукових методів пізнання дійсності є діалектичний, який широко використовується в кримінології та вивчає не конкретні форми й види розвитку, а загальні моменти, зв'язки, закономірності будь-якої зміни, є не тільки загальною теорією розвитку, але й універсальним методом пізнання об'єктів, які розвиваються. Спеціально-науковими методами кримінологічного дослідження є метод вибіркового дослідження інформації, статистичні методи, зокрема інтерв'ювання, анкетування, опитування певної категорії людей, метод експертних оцінок, психологічні методи (тестування, бесіди), що мають важливе значення саме для збору кримінологічно значимої

інформації. Проте використання методів кримінологічного дослідження здійснюється не хаотично; застосування певного методу зумовлене предметом, метою, очікуваними результатами дослідження.

РОЗДІЛ 3
ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ В МЕХАНІЗМІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

3.1. Правові заходи реалізації кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності

Значна кількість теоретико-правових і практичних проблем у сфері кримінологічного аналізу підкреслює актуальність обраної теми дослідження. Особливо важливо це в контексті загальнодержавного курсу України на інтеграцію до ЄС та НАТО, що актуалізує процеси впровадження закордонного досвіду в правоохоронну діяльність та адаптації європейських стандартів і норм для реалізації державної політики в цій сфері. На сучасному етапі реформування правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України, інформаційно-аналітична діяльність і відповідна нормативно-правова база щодо кримінологічного аналізу частково вже відповідають вимогам Європейського Союзу. Проте існує термінова потреба в комплексному й системному дослідженні розвитку інституцій кримінологічного аналізу з урахуванням європейських стандартів в умовах нових соціальних, економічних і політичних реалій.

Перш ніж перейти до проблем правових заходів реалізації кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності на сучасному етапі, варто зупинитися на проблемах запровадження кримінологічного аналізу в діяльність правоохоронних органів в аспекті теоретико-історичного підґрунтя.

Основним завданням, яке сьогодні стоїть перед кримінальною поліцією, є перехід від реактивної моделі роботи до проактивної. У контексті інформаційного суспільства це означає безперервні аналітичні пошуки й

аналітичну діяльність, що передбачає реконструкцію та оптимізацію інформаційних потоків. Основою цього процесу може бути криміналістичний аналіз, тому потрібно адаптувати цю методологію до сучасних вимог.

Визначаючи теоретичні проблеми й історичні передумови утворення сучасної системи криміналістичного аналізу в органах кримінальної поліції насамперед доцільно знати її змістове наповнення та складові елементи.

Європейські й американські дослідники стверджують, що кримінологія зародилася в Англії. Вони вважають, що до 1846 року детективи лондонської поліції проводили такі аналізи, які охоплювали:

– класифікацію злочинців і кримінальних правопорушень;

– розробку методології роботи аналітиків з розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із вбивствами.

Потреба в таких аналізах продиктована зростанням злочинності та важливістю визначення ефективних заходів протидії. Цей період можна вважати елементарним. З 1887 р. досвід англійських поліцейських почали застосовувати на американському Заході [96, с. 351].

А. Фолмер, начальник поліції м. Берклі (США), відомий як «батько» сучасної системи організації діяльності поліції та використання кримінального аналізу. На початку 1906 року він запровадив картографічний метод визначення місць концентрації злочинних угруповань на основі аналізу результатів діяльності поліції за попередній рік. У сучасних термінах це можна назвати оперативним аналізом ситуації. Завдяки цьому були впроваджені системи нейтралізації кримінальних правопорушень у їхніх камерах способом оптимізації ресурсів поліції [55].

Водночас у Європі та Україні почали запроваджувати основи кримінального аналізу. У звіті розшукового відділу Київської міської поліції за 1902–1904 рр. вперше проаналізовано механізм кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчиняють, а також визначено вказівки щодо

їхнього розкриття [238, с. 223–320]. Варто також зазначити, що в XIX–XX століттях значна увага приділялась інформаційному забезпеченню діяльності поліції в Україні.

Наступним етапом у розвитку кримінального аналізу в діяльності органів поліції став перший конгрес Міжнародної асоціації начальників поліції, який відбувся 1922 року. На цьому Конгресі було представлено єдину програму боротьби з організованою злочинністю, щоб відповісти на існуючі загрози, як-от мафія та професіоналізація злочинних груп.

В Україні інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності на той період було на важливому рівні. Уся інформація про кримінальні та політичні правопорушення зосереджувалася в діловодстві, де була запроваджена єдина система обліку кримінальних правопорушень. Проте відсутність єдиного підходу до методології збору даних і ресурсів призвела до дублювання даних та їхнього неефективного використання.

У другій половині 1920-х років розпочався процес створення оперативних обліків як основи кримінального аналізу. Тоді ж у спеціальній літературі з’явилися документи, які започаткували практику оперативної (негласної) фіксації злочинців та осіб, діяльність яких свідчить про їхню причетність до кримінальних правопорушень, а також інших речей, що становлять «практичний інтерес» [13].

Наприкінці 1930-х років основними формами кримінального аналізу були картки й оперативні записи. Однак відсутність системного підходу до організації обліку призвела до того, що багато різних типів і видів не були об’єднані в єдину систему, що фактично сповільнило прогрес кримінального аналізу.

Розвиток аналізу злочинності як невід’ємної частини роботи поліції набув значного імпульсу в 60–70-х роках XX ст. У цей період у головних поліцейських департаментах США були сформовані розвідувальні

підрозділи, до складу яких входили аналітичні групи. Це сталося на тлі зростання злочинності й ухвалення Закону про боротьбу зі злочинністю. У результаті було створено Управління фінансової допомоги правоохоронним органам США в боротьбі з організованою злочинністю, яке допомогло видати підручники та довідники для аналітиків і розробити методи аналізу злочинності. Наприкінці 1970-х років була створена Інтегрована кримінально-процесуальна програма ISAR, яка стала основою для підвищення рівня професіоналізації та аналізу кримінальних правопорушень [13].

Водночас у системі МВС України було впроваджено систему «Розшук» [77], яка визначає стратегію формування бази даних осіб, подій та об'єктів, що становлять оперативний інтерес, і стала основою для цього. Враховуючи динаміку оперативної обстановки, виникла потреба вдосконалити існуючий облік, визначити нові види обліку, рівні та послуги. Основним напрямом стало вдосконалення організації, обробки, аналізу й узагальнення даних, що стало можливим завдяки впровадженню механізмів, а згодом і автоматизації цих процесів [95, с. 92].

У 1980-х роках ідея використання автоматизованих пошукових систем для збору, обробки, зберігання та надання оперативно важливої інформації перейшла від теорії завдяки розробці нових поколінь електронно-обчислювальних машин і відповідного програмного забезпечення. Однак спеціалізовані програми на той період ще не були створені.

З появою інформаційного суспільства та зміною політики щодо роботи поліції, спрямованої на створення систем протидії злочинності, була утворена Міжнародна асоціація розслідувачів злочинів (IACA). Ця організація встановлює керівні принципи та керівні принципи для роботи аналітиків злочинності в усьому світі [28].

Ці зміни привели до розвитку кримінального аналізу як окремого напряму професійної діяльності, який активно впроваджується в поліцейських структурах багатьох країн, що розвиваються. У результаті Генеральний секретаріат Інтерполу має спеціальний підрозділ кримінального аналізу, який є важливою частиною кримінального аналізу, а Європол у своїй діяльності зосереджується на технологіях і результатах кримінального аналізу.

У 90-х роках XX століття в Україні, реагуючи на складну оперативну обстановку, почали розробляти автоматичні інформаційно-пошукові системи на основі інтегрованих баз даних. З появою інтернету ця діяльність стала системною.

Представники Державної прикордонної служби України першими зрозуміли потребу у виділенні криміналістики як окремої настанови в криміналістиці. Цей метод вони реалізовували відповідно до наказу ДБР від 15 січня 2008 року № 28, Методичних рекомендацій щодо організації та проведення оперативно-розшуковими й слідчими підрозділами ДБР.

Проте зусилля кримінального аналізу (стратегічного аналізу) в Міністерстві внутрішніх справ України та системі Національної поліції України для оцінки оперативної ситуації на рівні країни та визначення керівних принципів боротьби з різними кримінальними правопорушеннями мають довгу історію. Вона охоплює моніторинг оперативної обстановки, який виходить за межі безперервного контролю, та передбачає аналіз і прогнозування обстановки, а також планування заходів щодо її стабільності [337, с. 175–186].

Враховуючи погляди науковців щодо прогнозування оперативної обстановки як основного елемента спостереження та початкового етапу криміналістичного аналізу, а також завдань оперативно-розшукової

діяльності, можна врахувати таке. Види оперативно-розшукового прогнозування:

а) стратегічне прогнозування, яке охоплює:

– аналіз тенденцій і чинників розвитку оперативної обстановки, криміногенної обстановки, сил і засобів правоохоронних органів, а також ефективності боротьби зі злочинністю;

– оцінка громадської думки щодо стану робочої обстановки, криміногенної ситуації та ефективності діяльності правоохоронців (у рамках стратегічного аналізу);

б) тактичне прогнозування, що охоплює:

– прогнозування можливих ситуацій під час проведення конкретних оперативно-розшукових заходів для вибору моделей застосування оперативних сил і засобів, а також тактики боротьби зі злочинністю (організаційно-управлінське прогнозування);

– прогнозування можливої поведінки об’єктів оперативно-профілактичного впливу для визначення тактичних прийомів під час здійснення заходів;

– прогнозування ймовірної поведінки персоналу під прикриттям у певних ситуаціях для розробки моделей їхнього навчання та тактичної підтримки.

Аналіз думок криміналістів, чия праця присвячена дослідженню проблем у криміналістичному та кримінальному прогнозуванні, а також фахівців оперативно-розшукової діяльності дає змогу виокремити оперативно-розшукове прогнозування у склад криміналістичного аналізу.

На нашу думку, ця схема повинна складатися з таких кроків:

– визначення мети та функцій прогнозу;

– аналіз результатів оперативно-розшукового моніторингу, виявлення негативних і позитивних чинників, які впливають на оперативну обстановку;

– систематизація й перевірка даних з використанням альтернативних джерел (ЗМІ, державні та громадські установи, опитування громадян, соціологічний моніторинг) і аналіз зібраних даних;

– оцінка оперативної обстановки в окремому осередку та в державі загалом (залежно від рівня оперативного підрозділу) з погляду протидії злочинності;

– визначення чинників, що впливають на оперативну обстановку, їхній позитивний і негативний вплив;

– розробка математичної моделі оперативної обстановки;

– отримання попередніх даних для прогнозування;

– розробка альтернатив розвитку оперативно-розшукової ситуації залежить від обраної моделі організації оперативно-розшукової діяльності;

– складання загальних прогнозів.

Також прогноз може ґрунтуватися на поведінці осіб із кримінального середовища. Можна передбачити:

а) планувати та проводити окремі інцидентні чи оперативно-розшукові операції;

б) короткострокові – на квартал, півроку або рік;

в) середньострокові – п’ять-десять років;

г) довгострокові – на п’ятнадцять і більше років.

Оперативно-розшукове прогнозування доцільно розглядати як важливу складову процесу оперативно-розшукового моніторингу під час здійснення криміналістичного аналізу, що становитиме одну із його складових елементів. Відповідно до сучасних потреб і принципів судоустрою Є. Ф. Буринський вказує, що такий криміналістичний аналіз має базуватися на сучасному програмному забезпеченні та відповідних технологіях.

Отже, можна зробити такі висновки:

– аналіз злочинності – це діяльність працівників правоохоронних органів, що поєднує в собі використання інтелектуального програмного забезпечення та системні підходи в зборі даних, аналітичне дослідження характеристик і тенденцій під час встановлення взаємозв'язку фактів, подій, суб'єктів та об'єктів. Це, відповідно, сприятиме покращенню процесу керівництва правоохоронними органами як на державному, так і на місцевих рівнях і допомагатиме вирішити конкретні завдання в боротьбі зі злочинністю (боротьба, попередження, розкриття, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, виконання покарань, реабілітація засуджених);

– активний аналіз злочинності обмежується відсутністю відповідної спеціалізованої програми й організаційної структури.

Отже, тепер перейдемо до сучасних питань правового регулювання застосування кримінологічного аналізу в діяльності правоохоронних органів.

Кримінологічний аналіз є системним підходом до обробки інформації та даних, зібраних під час розслідування кримінальних правопорушень. Його мета полягає у виявленні й аналізі законодавчих, організаційних і тактичних аспектів кримінальних правопорушень, а також у розробці рекомендацій для покращення діяльності правоохоронних органів у сфері протидії та розкриття кримінальних правопорушень [66].

Роль кримінологічного аналізу полягає в такому:

1. Виявлення кримінальних правопорушень і злочинців: аналітики можуть ідентифікувати тенденції в злочинності, що допомагає правоохоронцям виявляти потенційних злочинців.

2. Протидія кримінальним правопорушенням: аналіз вказує на слабкі місця в системі правопорядку та допомагає вдосконалювати стратегії протидії кримінальним правопорушенням.

3. Ефективність розслідування: кримінологічний аналіз забезпечує доказову базу для розслідування кримінальних правопорушень і розробки ефективних планів дій.

Встановлення воєнного стану створює особливі умови, які потребують підвищеної уваги й заходів з боку держави та її правоохоронних органів для забезпечення безпеки громадян і захисту їхніх прав. У таких обставинах може зрости рівень злочинності, оскільки звичайні люди під впливом стресу можуть порушувати законодавство. Тому потрібно мати ефективну систему боротьби зі злочинністю, що ґрунтується на аналізі криміногенної ситуації.

Особливо важливо використовувати кримінологічний аналіз для виявлення організованої злочинності, яка може стати надзвичайно небезпечною під час воєнного стану. За допомогою аналізу можна виявити зв’язки між злочинцями, їхні методи дій і місця перебування. Сьогодні потрібні нові підходи до боротьби зі злочинністю та нові навички для більш ефективної обробки інформації оперативними працівниками. Ця інформація має базуватися на системному аналізі різноманітних даних, що стосуються завдань оперативно-розшукової діяльності.

Як зазначає І. А. Федчак, ключову роль у цьому процесі відіграє кримінологічний аналіз інформації, яку збирають працівники кримінальної поліції [311, с. 141].

Як правильно вказує А. О. Кисельов, базуючись на оцінках органів і підрозділів Національної поліції України, які в своїй щоденній діяльності або застосовують кримінологічний аналіз, або використовують його результати, можна беззаперечно стверджувати, що він є ефективним інструментом у боротьбі зі злочинністю [158, с. 64].

Кримінологічний аналіз являє собою комплекс заходів, спрямованих на ідентифікацію та точне встановлення взаємозв’язків між інформацією, що стосується кримінальних правопорушень, особами, які з ними пов’язані, та

даними, отриманими з різних джерел. Його метою є надання правоохоронним органам, прокуратурі та судам потрібної інформації для ефективного розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень.

У контексті воєнного стану кримінологічний аналіз відіграє надзвичайно важливу роль у боротьбі зі злочинністю та забезпеченні правопорядку. Він допомагає правоохоронним органам виявляти тенденції в злочинності, розкривати кримінальні правопорушення та протидіяти їхньому вчиненню. Тому належна підготовка правоохоронців у сфері кримінологічного аналізу та доступ до потрібних ресурсів і технологій стають критично важливими для успішного проведення операцій під час воєнного періоду.

Основні завдання кримінологічного аналізу в умовах воєнного стану охоплюють виявлення й аналіз кримінальних правопорушень, розробку та впровадження заходів щодо протидії злочинності, а також координацію дій між правоохоронними органами й іншими структурами, відповідальними за забезпечення безпеки. Підготовка аналітичних матеріалів і рекомендацій для владних органів також є важливою складовою цього процесу. Усі ці завдання є критично важливими для забезпечення безпеки й правопорядку в умовах воєнного стану та для зменшення ризиків злочинності.

З правового погляду кримінологічний аналіз виконує дві ключові функції. По-перше, він виступає як специфічна галузь оперативно-розшукової діяльності, спрямована на виявлення й аналіз кримінальних подій та дій осіб, пов’язаних з кримінальними правопорушеннями. По-друге, він стосується обміну й обробки інформації загалом.

Законодавча база для кримінологічного аналізу містить такі елементи:

– нормативно-правові акти, які регулюють діяльність Національної поліції України як правоохоронного органу. Це охоплює Конституцію України, закони України та відомчі нормативно-правові акти;

– нормативно-правові акти, що охоплюють сферу обігу інформації, використання комп'ютерних програм і баз даних тощо.

Отже, правове забезпечення кримінологічного аналізу охоплює законодавчу базу, яка регулює як оперативно-розшукову діяльність, так і обіг інформації загалом.

Згідно зі Стратегією розвитку органів Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року, затвердженою Кабінетом Міністрів України розпорядженням від 15 листопада 2017 року № 1023-р, вирішення завдань у сфері боротьби зі злочинністю буде досягатися через використання різних джерел інформації в діяльності органів МВС України. Важливим компонентом є комплексне впровадження сучасних систем кримінологічного аналізу, включно із методологією Європолу з оцінки загроз тяжким злочинам та організованій злочинності (SOCTA) [268].

Швидкий розвиток сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій вимагає не лише нових підходів до використання аналітичних інструментів у сфері оперативно-розшукової діяльності, але й удосконалення правового регулювання процесу проведення кримінологічного аналізу та використання його результатів у діяльності Національної поліції України.

Отже, потрібно більш ретельно вивчати організаційно-правові засади проведення кримінологічного аналізу в рамках оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України, щоб адаптувати їх до вимог міжнародного та національного законодавства.

Застосування сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій у сфері оперативно-розшукової діяльності дає змогу отримувати достовірну інформацію про конкретні об'єкти в найкоротший термін, що є потрібним для виявлення та розкриття злочинних намірів.

У сучасному розумінні правове забезпечення інформатизації означає діяльність відповідних суб'єктів суспільних відносин щодо формування

комплексу правових норм, які визначають правила поведінки, права й обов'язки учасників у сфері інформатизації [238].

До найважливіших нормативно-правових актів України, що становлять правові основи здійснення кримінологічного аналізу в Національній поліції України, належать: Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, закони України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про державну таємницю», «Про захист персональних даних», «Про інформацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про науково-технічну інформацію», «Про Національну програму інформатизації», «Про концепцію Національної програми інформатизації» тощо.

Справді, кримінологічний аналіз виконує дві ролі: як форма інформаційно-аналітичної діяльності та як конкретний аспект оперативно-розшукової роботи.

Згідно зі статтею 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» інформація, отримана внаслідок оперативно-розшукової діяльності, може бути використана як доказ у кримінальному провадженні [265].

Отже, важливо керуватися положеннями Кримінального процесуального кодексу України, особливо статтями 84, 99, 104 і 105, які регулюють систему збору та фіксації доказів. Дані, зібрані під час кримінологічного аналізу в рамках оперативно-розшукової роботи, мають бути правильно документовані та оформлені, щоб мати юридичну вагу в судовому процесі.

Згідно зі статтею 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» Національна поліція України має право «створювати і використовувати автоматизовані інформаційні системи», а інші пункти цієї статті стосуються застосування кримінологічного аналізу [265].

Це підтверджує, що кримінологічний аналіз є невід'ємною частиною оперативно-розшукової діяльності. Для належного правового регулювання проведення кримінологічного аналізу в рамках оперативно-розшукової роботи важливу роль відіграють також різні нормативно-правові акти України. Серед них особливо важливі закони України, як-от «Про інформацію», «Про захист персональних даних», «Про державну таємницю», «Про доступ до публічної інформації» і «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [238, с. 93].

Ці нормативно-правові акти регулюють правові аспекти, пов'язані з процесами створення, збору, обробки, накопичення, зберігання, пошуку, розповсюдження та надання документованої інформації, а також із розробкою та використанням інформаційних технологій і засобів їхнього забезпечення. Вони також визначають правила захисту інформації та права суб'єктів інформаційних відносин, що беруть участь у процесах інформатизації та інформаційних процесах.

Аналіз нормативно-правових актів свідчить, що кримінологічний аналіз є складною галуззю діяльності, яка охоплює сфери інформатизації, аналітичної роботи й оперативно-розшукової діяльності. Згідно з чинним законодавством України ця діяльність підлягає спеціальному правовому регулюванню, яке встановлює особливі вимоги до організації та проведення кримінологічного аналізу в рамках оперативно-розшукової роботи Національної поліції України.

Важливо зазначити, що цей вид аналізу потребує постійного вдосконалення та адаптації до вимог міжнародного й національного права. З огляду на зміни в суспільстві та технологічний прогрес правове регулювання кримінологічного аналізу має залишатися актуальним, відповідати міжнародним стандартам і забезпечувати ефективну боротьбу зі злочинністю [73, с. 133].

Сучасні виклики, зокрема військова агресія російської федерації, підкреслюють потребу в перегляді стандартних підходів до функцій і обов'язків правоохоронних органів України. Реалії війни показали, що правоохоронна система України не була готова до масштабів воєнних злочинів, які принесла російська федерація на територію України [112, с. 47].

Як наголошує Е. В. Копилов, у сучасному глобалізованому суспільстві негативні наслідки глобалізації можуть суттєво впливати на держави, які залишилися поза межами розвинених країн світу [172, с. 35]. Тому важливо переймати досвід більш розвинених країн.

Отже, використання сучасних інформаційних технологій і кримінологічного аналізу є не лише потрібним для ефективної боротьби зі злочинністю, але й критично важливим інструментом для Національної поліції України в умовах сучасної реальності. Кримінологічний аналіз, який ґрунтується на сучасних інформаційних технологіях, підвищує ефективність роботи правоохоронних органів і дає змогу їм оперативно реагувати на різні загрози.

Особливу значущість кримінологічний аналіз має в контексті боротьби з організованою злочинністю, оскільки саме за його допомогою можна виявити зв'язки всередині кримінальних структур і об'єднати різні кримінальні протиправні дії членів злочинних угруповань.

Враховуючи викладене, наша позиція полягає в потребі в удосконаленні національного законодавства способом внесення поняття «кримінологічний аналіз» до законодавства про оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування. Це дасть змогу створити єдину систему аналітичного забезпечення для національних правоохоронних органів, що зі свого боку сприятиме їхній ефективній реакції на сучасні загрози в межах закону та забезпечить захист прав і свобод громадян. Такий крок також

полегшить інтеграцію національних правоохоронних органів у загальноєвропейську правоохоронну структуру.

З метою вирішення окреслених вище проблем потрібно вжити таких заходів:

1. Створити в Головному управлінні Нацполіції окремий відділ розслідування злочинності, який матиме доступ до усіх відповідних банків даних, а також забезпечити створення відповідних підрозділів в усіх органах досудового розслідування.

2. Розробити й ухвалити концепцію бачення створення моделі поліцейської діяльності на основі аналізу ILP на рівні МВС України та Національної поліції України, яка стане основою для використання кримінального аналізу в усіх структурних підрозділах Національної поліції України.

3. Розробити та реалізувати відомчі й міждержавні методичні рекомендації, спрямовані на створення організаційно-технічної моделі діяльності поліції на основі аналізу ILP, а також впровадження аналітичного забезпечення діяльності органів досудового розслідування.

4. Створити національне експертне програмне забезпечення аналітичного підрозділу для забезпечення проведення аналітичних досліджень на основі отриманих даних.

5. Розробити та впровадити програмне забезпечення для тактичного розбору в рамках створення спеціальних кримінальних проваджень і слідчих версій. Ці програми потрібно внести до стандартів, що використовуватимуться в підготовці слідчих органів досудових розслідувань.

6. Створити на базі закладу вищої освіти факультет для підготовки фахівців аналітичних підрозділів і запровадження курсів за темою «Використання інформаційних технологій для розкриття та розслідування

кримінальних правопорушень» для підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування.

3.2. Організаційні заходи реалізації кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності

Для вивчення теоретичних питань та історичних закономірностей формування сучасної системи кримінологічного аналізу потрібно визначити її зміст і складові, а також дослідити історію виникнення та розвитку цього інституту правоохоронних органів. Історично концепція кримінологічного аналізу передбачала порівняння вчиненого кримінального правопорушення з іншими подібними випадками на основі особистого досвіду патрульних поліцейських, детективів та адміністративних працівників поліції.

Європейські й американські вчені вважають, що кримінологічний аналіз бере свій початок у Великій Британії. Як вказують зарубіжні дослідники, ще 1846 року детективами лондонської поліції проводились аналізи, за допомогою яких:

– класифікувались протиправні дії та особи, що їх вчиняли;

– розроблялись аналітичні методики, спрямовані на розслідування вбивства.

Доцільність такого аналізу була зумовлена зростанням кримінальних правопорушень і потребою в розробці ефективних заходів, які сприяли б їхній протидії. У літературі можна часто зустріти назву цього періоду «острівний».

1887 року досвід англійських поліцейських почали впроваджувати в США. А. Фольмер, начальник поліції міста Берклі, якого вважають «батьком» сучасної організації поліції та використання кримінологічного аналізу, 1906 року запровадив картографічний метод для визначення місць

концентрації злочинних угруповань на основі результатів діяльності поліції за попередній рік [51, с. 159].

Сьогодні це можна віднести до аналізу оперативної обстановки. Це привело до створення систем нейтралізації злочинності в її осередках через оптимізацію використання поліцейських сил.

Важливим етапом у розвитку кримінологічного аналізу як одного з особливих напрямів у діяльності поліції був період 60–70-х років XX століття, коли в штаті поліцейського підрозділу великого відділу поліції США було введено розвідувальний підрозділ з аналітичною групою.

Причиною цього стало стрімке збільшення показників злочинності та було ухвалено закон, що стосувався боротьби зі злочинністю. У цей період було створено Агентство фінансової допомоги правоохоронним органам США, завданням якого було подолання організованої злочинності, що стало причиною видання різноманітних посібників і довідників для кримінальних аналітиків та були розроблені спеціальні методики, які використовували кримінологічний аналіз.

Унаслідок цього наприкінці 1970-х років було сформовано Комплексну програму кримінального попередження ICAP, яка згодом стала базовою в покращенні рівня кримінологічного аналізу та збільшенні його професійності [108, с. 270].

Середина 1990-х років ознаменувалась впровадженням перших картографічних методів відображення кримінальних правопорушень, що дало унікальну аналітичну можливість отримати тривимірне зображення події.

90-ті роки XX століття стали революційними завдяки тому, що зародилось інформаційне суспільство, яке замінило підходи поліцейської діяльності на шляху створення спеціальної системи для протидії усій злочинності. Це слугувало причиною утворення Міжнародної асоціації

кримінальної аналітики (IACA), яка визначала стратегію та напрями в роботі кримінальних аналітиків на рівні всього світу. Як результат, кримінологічний аналіз було виділено в окрему сферу професійної діяльності, що стала характерною для поліції багатьох розвинених країн. У структурі Генерального секретаріату Інтерполу тепер є підрозділ кримінального аналізу, а діяльність Європолу будується на технологічній і результативній складовій кримінологічного аналізу [43].

В Європейському Союзі домінує новий підхід до протидії організованій злочинності, який базується на розвідувальній інформації (Intelligence Led Policing) – аналізі даних, отриманих за допомогою специфічної поліцейської діяльності у сфері збору інформації. Термін «intelligence» зазвичай перекладають як «розвідка» або «розвідувальний», проте його справжній зміст значно глибший, оскільки йдеться про здобуття первинних розвідувальних, оперативних даних у результаті аналітичної обробки й формулювання аналітичних висновків. У світі існують різні моделі та стратегії поліцейської розвідки, як-от National Intelligence Model у Великій Британії, National Criminal Intelligence Sharing Plan у США, канадська модель SLEIPNIR тощо [308, с. 135].

Завдяки цьому правоохоронні органи мають можливість змінювати підходи в розвідувальній аналітиці. Працями провідних зарубіжних експертів (Е. Дрексель Годфрі, Д. Р. Харріс), а також напрацюваннями, які зроблено Міжнародною асоціацією аналітиків у правоохоронній структурі (IALEIA) та Асоціацією розвідувальних підрозділів правоохоронної структури (LEIU), було внесено суттєві зміни в розуміння концепції, представленій у «Базових принципах розвідувальної роботи» [13].

До вказаних принципів належить історичний огляд розвитку служби кримінальної розвідки та її інтеграція в правоохоронну структуру, авторське бачення значення кримінальної розвідки, а також тлумачення доцільності

формулювання місії тактичного та стратегічного розвідування й опис проведення розвідувального процесу.

Ефективне залучення підрозділу кримінологічного аналізу є критично важливим у роботі правоохоронних органів, оскільки завдяки йому є змога більш глибокого зрозуміння кримінального середовища та визначення методів у протидії злочинним організаціям. Цим підрозділом надаються знання й рекомендації для державних інституцій для ефективного використання ресурсів і допомоги в розробленні стратегічного планування в підготовці до потенційно нових викликів.

Підрозділи кримінологічного аналізу використовують аналітичний процес, який охоплює планування та керівництво, збір, оцінку, порівняння, аналізування, поширення та повторну оцінку даних про підозрюваних, злочинців та/або організації. Це дає змогу формувати знання, що забезпечують правоохоронні органи можливістю проактивно реагувати на дії правопорушників, виявляючи та розуміючи наміри злочинних груп у межах юрисдикції [303, с. 58].

Після ідентифікації злочинних груп і вивчення їхніх алгоритмів і принципів діяльності правоохоронні органи можуть оцінювати поточні тенденції в кримінальному середовищі, прогнозувати їхній розвиток і за певних умов протидіяти майбутнім кримінальним правопорушенням. Завдяки аналітичному процесу формуються знання, які стають основою для прийняття рішень і визначення цілей (суб’єктів, злочинних груп або організацій) для ініціювання кримінальних розслідувань.

Продукти кримінологічного аналізу (розвідувальна аналітика) можуть підтримувати процес розслідування, операції з нагляду та судового розгляду кримінальних проваджень. Їхня цінність полягає в забезпеченні раціонального управління та розподілу ресурсів правоохоронних структур, а

також у виконанні обов'язків щодо прогнозування загроз для суспільства з метою протидії кримінальним правопорушенням.

В Україні першими, хто визнали потребу у виділенні кримінологічного аналізу в окремий напрям, були представники Державної прикордонної служби України. Завдяки наказу ДПСУ від 15 січня 2008 року № 28 вони отримали Інструкцію про організацію та ведення кримінального аналізу оперативно-розшуковими підрозділами Державної прикордонної служби України [167, с. 51].

Теоретико-прикладний зміст кримінологічного аналізу можна визначити на основі таких визначень з наукових джерел і нормативних актів:

– сукупність систематичних аналітичних процесів, які мають не меті отримувати своєчасну та достовірну інформацію про зміни в характеристиці й тенденції злочинності, що дає суттєве покращення діяльності оперативних та адміністративних підрозділів, і засобах, за допомогою яких попереджуються й припиняються злочинні діяння та підтримуються процеси розслідування (С. Готліб, США) [28];

– дослідження характеристик і тенденцій злочинності задля розкриття кримінальних правопорушень або їхнє попередження (Експертна група Ради Європи з питань кримінального права та кримінології) [245, с. 59];

– визначення та розуміння взаємозв'язків кримінологічної інформації (відомостей, що стосуються кримінальних правопорушень) та іншої потенційно значущої інформації з метою використати її у поліцейській і судових практиках (Інтерпол) [219, с. 59];

– професійна систематична специфічна інформаційно-аналітична діяльність, що сприяє розкриттю та розслідуванню кримінальних правопорушень або прийняттю управлінських рішень [108, с. 268–273];

– аналіз суттєвої інформації, що є основною в прийнятті управлінських рішень. Залежно від того, хто є її одержувачем, така інформація використовується в плануванні, оцінці, управлінні або контролі [292, с. 4].

Отже, можна виокремити основні характеристики й елементи кримінологічного аналізу:

– сукупність систематичних аналітичних процесів;

– вивчення специфічних характеристик і тенденцій;

– визначення й розуміння зв'язків між кримінологічною інформацією (про кримінальні правопорушення) та іншими даними;

– систематична специфічна інформаційно-аналітична діяльність;

– опрацювання інформації, важливої для управління або прийняття рішень;

– мета – попередження, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, а також прийняття управлінських рішень.

Згідно з деякими науковими дослідженнями сьогодні виокремлюють аналітичний пошук і аналітичне дослідження як два види кримінологічного аналізу [309, с. 109].

Основним завданням аналітичного пошуку є організація інформаційних потоків таким способом, щоб полегшити винайдення змісту зібраної інформації. Аналітичні дослідження зосереджені на тому, щоб встановити зв'язки між особою, подією та об'єктом.

Аналітичне дослідження є формою інформаційно-аналітичної діяльності, що охоплює детальне вивчення проблеми, опис її структури, кількісних і якісних характеристик, а також чинників, що її спричиняють.

Аналітична діяльність охоплює застосування аналізу, функціонування відповідного органу або підрозділу, що виконує аналіз, а також систему заходів, засновану на аналізі або спрямовану на його реалізацію.

Аналітична робота охоплює підбір, узагальнення й аналіз зібраної інформації, а також підготовку висновків, прогнозів і пропозицій для створення аналітичних оглядів і прийняття рішень.

Складовими кримінологічного аналізу також вважається діяльність, яка спрямована на отримання інформації, обробку та реструктуризацію її, а також формування прогнозів розвитку ситуацій.

Термін «кримінологічний аналіз» об'єднує два поняття: «кримінологічний» і «аналіз» [287].

Результат аналізу – це отримана інформація після розділення об'єкта та вивчення його елементів. Це всебічний огляд фактів або явищ, а також визначення властивостей об'єкта. Аналіз дає змогу більш точно здійснювати процес судження в аналітичних завданнях.

Кримінологічний аналіз полягає в діяльності правоохоронців, які використовують інтелектуальне програмне забезпечення та системні підходи в зборі й обробці інформації. Він полягає в аналітичному дослідженні характеристик і тенденцій з метою визначити зв'язки фактів, подій, явищ, суб'єктів та об'єктів. Це також допомагає оптимізувати управління правоохоронними органами на державному й територіальному рівнях та у вирішенні конкретних завдань з протидії злочинності.

Кримінологічний аналіз є специфічним видом інформаційно-аналітичної діяльності, що сфокусована на встановленні й прогнозуванні зв'язку даних про злочинну діяльність та іншої потенційно важливої інформації [247, с. 90]. Поєднує оцінювання, інтерпретування й прогнозування розвитку подій для того, щоб використовувати в процесі досудового розслідування, в оперативно-розшуковій роботі та розробці тактичних і стратегічних заходів у боротьбі із злочинністю.

Кримінологічний аналіз може бути загального або спеціалізованого характеру залежно від його спрямованості. Загальний кримінологічний аналіз

охоплює широкий спектр злочинних діянь і зазвичай використовується в межах невеликих відомств або юрисдикцій.

Спеціалізований кримінологічний аналіз зосереджується на конкретному типі злочинної діяльності або об'єкті, наприклад: наркотичні засоби, промислове шпигунство або організована злочинність.

У правоохоронних органах кримінологічний аналіз поділяється на два основні напрями:

1. Аналіз злочинності, її причин та умов, що сприяють злочинній діяльності, а також осіб, які вчиняють правопорушення, і методів контролю та боротьби зі злочинністю, включно із заходами попередження.

2. Аналіз окремих кримінальних правопорушень, механізмів їхнього відображення в інформаційних джерелах, а також діяльності з розслідування та попередження злочинності з метою розробки найбільш ефективних методів і засобів для їхнього розкриття [219, с. 5].

Аналіз злочинності дає змогу зрозуміти загальні проблеми злочинності й оцінити, які заходи суспільство може вжити для боротьби з нею, які методи та засоби потрібні, враховуючи стан, характер і структуру злочинності. Це також допомагає визначити роль правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю та оцінити ефективність законодавства й заходів економічного, соціального та виховного характеру.

Завдання кримінології вимагають інтелектуальних, організаційних і матеріально-технічних зусиль і подолання певних труднощів. Основні завдання аналізу злочинності можна поділити на чотири групи [150].

І група – пізнавальні завдання. Під час дослідження злочинності й особи злочинця кримінологічний аналіз не повною мірою використовує всі свої можливості, залишаються як мінімум три аспекти, які доцільно в подальшому більш глибоко вивчити.

По-перше, потрібно дослідити закономірність існування та динаміку злочинності. Важливим є виявлення причин збільшення злочинності, зокрема, що є причиною збільшення тяжких і небезпечних кримінальних правопорушень, чи існують межі в цього зростанні і яка загалом світова тенденція цьому напряму.

По-друге, варто дослідити особливості особи злочинця й механізм вчинення різноманітних видів кримінальних правопорушень, що полягає у вивченні взаємозв'язку особистості та середовища, біологічного й соціального чинників, індивідуальних і суспільних аспектів. Важливо зрозуміти причини, через які певні особи вчиняють конкретні кримінальні правопорушення та як звичайна людина стає злочинцем.

По-третє, треба визначити, які зміни стратегії боротьби зі злочинністю потрібні у відповідь на соціальні зміни суспільства, що охоплює ефективну організацію боротьби зі злочинністю та її попередження, а також захист інтересів громадян і суспільства.

ІІ група – прогностичні завдання. Потрібна не тільки фіксація поточного стану справ, але й прогнозування майбутнього розвитку подій. Для цього потрібний імовірний прогноз як основних тенденцій розвитку явищ (наприклад, збільшення або стабілізація рівня злочинності). Без виконання такого прогностичного завдання боротьбу зі злочинністю можна вважати деструктивною.

Для ефективного прогнозування аналітики повинні застосовувати на практиці наявні наукові дослідження. Прогнозування можна ще трактувати як спосіб передбачення майбутніх злочинних дій або змін у характері злочинних проявів за допомогою аналізування інформації із минулих тенденцій.

Перші дві групи завдань формують рекомендації державним і громадським організаціям. Аналізуючи злочинність, не тільки вивчаємо

злочинців і злочинність, а й маємо можливість розробити заходи, що попереджатимуть їх. Основним завданням є вдосконалення заходів з урахуванням змінюваних умов життя та впровадження нових розробок у практику правоохоронних органів та інших державних і муніципальних структур.

III група – інформування населення. Ефективність боротьби зі злочинністю ускладнює відсутність громадської підтримки. Інформація про злочинність подається неповно, поверхнево або спотворено через засекреченість, острах злочинного світу чи викривлення ЗМІ інформації. Досить важливо подавати суспільству актуальну інформацію щодо злочинності, навчати активно боротись із кримінальними проявами та як саме уникати того, щоб ставати жертвою злочинців [114, с. 80].

Аналіз кримінальних правопорушень містить у собі вивчення як механізму злочинної діяльності й виникнення інформації про кримінальне правопорушення загалом і його окремих елементів, так і закономірностей збору, дослідження, оцінки й використання інформації про кримінальне правопорушення, що відображає пошуково-пізнавальну діяльність правоохоронних органів.

До основних закономірностей аналізу кримінальних правопорушень належать [96, с. 354]:

– наявність причинно-наслідкових зв’язків між різними елементами злочинної діяльності;

– відображення злочинної діяльності в зовнішніх аспектах;

– вплив сформованої обстановки й обраного злочинцем способу вчинення кримінального правопорушення на його механізм і особливості процесу.

Метою кримінологічного аналізу є:

– розробка гіпотез (припущень);

– реконструкція ходу скоєння кримінальних правопорушень;

– визначення, чи були кримінальні правопорушення скоєні однією особою;

– виявлення злочинця, його зв'язків та інформації, важливої для доказування;

– розуміння функціонування злочинної мережі;

– дослідження масштабу й характеристик злочинної діяльності [95, с. 83].

Мета кримінологічного аналізу охоплює:

– розробку нових підходів до досудового розслідування кримінальних проваджень;

– детальне планування слідчих і розшукових дій;

– аналітичне супроводження оперативно-розшукових заходів і досудового розслідування;

– оцінку ефективності досудового розслідування, оперативно-розшукової роботи та превентивних заходів протидії злочинності;

– обробку значного обсягу інформації з відстеженням і кореляцією фактів за допомогою спеціалізованих аналітичних методів;

– аналіз складних і розгалужених зв'язків об'єктів оперативно-розшукових справ або кримінальних проваджень;

– виявлення ризиків і тенденцій майбутнього розвитку злочинності для їхньої протидії;

– розв'язання масштабних довгострокових проблем, виявлення ключових фігур злочинного світу або синдикатів, прогнозування нових видів злочинної діяльності та встановлення пріоритетів для правоохоронних органів;

– аналіз інформації для виявлення тенденцій, закономірностей і прогнозування розвитку на тривалі періоди [236].

Для розуміння процесу кримінологічного аналізу важливо розглядати його основні складові як окремі етапи або функції, але водночас потрібно пам’ятати про їхній взаємозв’язок і розглядати їх як єдину систему.

Процес кримінологічного аналізу є серією дій або процедур, спрямованих на отримання найточніших і обґрунтованих висновків з наявної інформації. Інформація спочатку збирається, оцінюється й організується. Аналітичний етап починається з отримання даних та їхньої структуризації в такій формі, яка полегшує розуміння їхнього значення. На цьому етапі опис даних дає змогу виявити інформацію, якої не вистачає, й направити подальші зусилля на її збір. Це також створює основу для застосування індуктивного висновку, що дає змогу сформулювати одну або кілька гіпотез про ключові аспекти злочинної діяльності.

Гіпотези перевіряються за допомогою повторення процесів збору, оцінки, упорядкування, опису даних та індуктивного обґрунтування. Кожне повторення цього циклу все більше концентрується на конкретних видах інформації, які потрібні для підтвердження або спростування гіпотези, що сприяє формуванню висновку з високим рівнем надійності. Основна мета цього процесу полягає в досягненні висновку, підсумку, прогнозу або розрахунків, на основі яких можна діяти з упевненістю.

У рамках аналізу важливо розрізняти три ключові його елементи: мету, предмет і методи аналізу [258, с. 30].

Мета аналізу повинна бути чітко визначена замовником. Тому важливим етапом перед виконанням аналізу є попередня консультація з аналітиком. Це дає змогу уточнити цілі аналізу та встановити основи співпраці в цьому процесі.

Предметом аналізу може бути будь-яке поняття, істина чи проблема, розглянута на різних рівнях загальності й абстракції.

Для ефективного проведення аналізу потрібно вибрати відповідні інструменти (методи), що відповідають конкретному завданню. Конкретний аналіз базується на системі аналізу суджень, яка охоплює такі принципи:

– перехід від детального до загального;

– перехід від складного до простого;

– перехід від наслідків до причин;

– перехід від тез до їхніх обґрунтувань [292, с. 12].

Завдання аналітика можна поділити на сім основних етапів:

1. Збір даних.

2. Попередня обробка даних (форматування інформації, що дає змогу провести аналіз).

3. Візуалізація зібраних даних. Це процес інтерактивного вивчення графічного представлення абстрактних даних для покращення розуміння. Абстрактні дані можуть містити як числову, так і нечислову інформацію, як-от текст і географічні дані.

4. Аналіз даних – це виявлення тенденцій, пошук пов’язаних і незначних явищ, розпізнавання змін у структурах процесів і формулювання висновків на основі цих спостережень.

5. Розробка результатів аналізу, як-от аналітичні довідки, звіти, профілі, досьє на особу, місце (адресу), організацію або заклад, подію (інцидент), об’єкт (предмет) або юридичну особу.

6. Презентація візуально представлених даних.

7. Перевірка й коригування висновків і проведеного аналізу на основі нових отриманих даних [312, с. 64].

Отримувач аналітичного продукту оцінює об’єктивність наданої інформації, її відповідність вимогам замовника, результати її використання та обов’язково надає рекомендації.

Кримінологічний аналіз особливо ефективний у випадках, що охоплюють багато епізодів і великі території, численні події або суб'єктів (наприклад, великі злочинні угруповання) та характеризуються складною структурою злочинних зав'язків, де традиційні методи відстеження й асоціації фактів не є достатньо ефективними. Використання кримінологічного аналізу дає змогу встановити або передбачити взаємозв'язки між зібраними фактами, що зі свого боку сприяє формуванню, перевірці та відхиленню слідчих версій.

Завдяки кримінологічному аналізу в процесі розслідування кримінальних правопорушень можливе досягнення [314]:

– покращення обігу інформації;

– створення міжрегіональних і міжнародних «команд»;

– кращого розуміння якості та придатності інформації;

– уніфікації інтерпретації інформації для всіх її користувачів;

– зменшення ризику під час прийняття рішень;

– більш точного прогнозування розвитку ситуації;

– зменшення витрат на реалізацію заходів.

Ефективне застосування кримінологічного аналізу є доцільним для всіх органів, які займаються боротьбою з незаконною діяльністю.

Основною відмінністю кримінологічного аналізу від інформаційно-аналітичної діяльності є можливість отримання нової, раніше невідомої інформації про події, об'єкти та причинно-наслідкові зв'язки. Це охоплює додаткові кваліфікуючі ознаки, як-от стійкість, згуртованість, наявність внутрішньої ієрархії в групі, розподіл ролей тощо. Крім того, кримінологічний аналіз дає змогу оперативного прогнозування ймовірних подій [345, с. 23].

Швидкий розвиток електронно-обчислювальної техніки, програмного забезпечення й інформаційних технологій створює нові можливості для

роботи з великими інформаційними масивами. Сучасне програмне забезпечення розширює можливості кримінологічного аналізу, а уміння ефективно його використовувати є потрібною умовою для успішного проведення аналізу. Важливу роль у цьому процесі відіграють також особисті якості аналітика, як-от креативність, кмітливість і логічне мислення.

Впровадження системи кримінологічного аналізу в діяльність Національної поліції України сприяло підвищенню ефективності аналітичного супроводу оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування в боротьбі зі злочинністю, особливо організованою. Це також створило умови для розвитку національного й міжнародного співробітництва в аналізі ризиків і кримінологічному аналізі [338, с. 239].

Оскільки система кримінологічного аналізу використовує однакові аналітичні процедури, принципи й умовні символи для візуального представлення, вона є універсальною мовою для інтерпретації кримінальних подій аналітиками в усьому світі. Цей факт відкриває нові можливості для ефективної взаємодії та співпраці між національними й міжнародними правоохоронними органами. Тому знання в галузі кримінологічного аналізу – його видів, форм, сфер застосування та можливостей – повинні активно пропагуватися, особливо серед осіб, які безпосередньо або опосередковано залучені до боротьби зі злочинністю. Як кримінальні аналітики та їхні керівники на всіх рівнях управління, так і особи, що здійснюють розшукові, оперативні дії, дізнання й слідство, повинні володіти знаннями, компетентністю та кваліфікаціями у сфері кримінологічного аналізу.

В умовах сучасності ефективне використання кримінологічного аналізу є обов’язком усіх органів, що борються з незаконною діяльністю. Однак існує безліч проблем, які стосуються визначення та єдиного розуміння поняття й видів кримінологічного аналізу, нормативно-правового регулювання його застосування в оперативно-розшуковій діяльності та

практичної діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України, а також використання результатів кримінологічного аналізу.

Кримінологічний аналіз, що використовує спеціалізовані аналітичні інструменти, застосовується в провадженнях, які мають такі характеристики [181, с. 73]:

1) є багато епізодів або розвиваються з часом;

2) охоплюють великі території;

3) характеризуються складною та розгорнутою структурою злочинних зв'язків;

4) містять значну кількість інформації, що ускладнює відстеження фактів без кримінологічного аналізу.

Основною метою кримінологічного аналізу є покращення механізмів попередження, виявлення, документування й розслідування кримінальних правопорушень, а також удосконалення системи моніторингу криміногенної ситуації та обміну інформацією на державному, регіональному й міжнародному рівнях щодо тенденцій і ризиків у цій сфері.

Подальший розвиток кримінологічного аналізу та його адаптація до специфіки національного законодавства й системи боротьби зі злочинністю забезпечить ефективний розподіл правоохоронних ресурсів і суттєво вплине на зниження рівня злочинності в Україні [97, с. 83].

Суб'єктом кримінологічного аналізу може бути спеціаліст, який має відповідні знання та досвід для аналізу управлінських ситуацій, підготовки аналітичних звітів, висновків і рекомендацій. Це також може бути особа, призначена на посаду в підрозділі кримінологічного аналізу, яка має відповідний допуск і доступ до інформаційних ресурсів, що зберігаються в базах даних МВС України та інших органах державної влади, охоплюючи установи, підприємства й організації всіх форм власності, а також виконує збір, оцінку та обробку даних з інформаційних ресурсів.

Об’єктами кримінологічного аналізу є кримінальні правопорушення, злочинці, злочинні угруповання, злочинність тощо.

Предмет кримінологічного аналізу охоплює коротко- та довготермінові цілі в оперативно-розшуковій діяльності та досудовому розслідуванні, як-от визначення перспектив і пріоритетів роботи за оперативно-розшуковими справами та кримінальними провадженнями, формулювання стратегії боротьби зі злочинністю, а також прогнозування тенденцій розвитку криміногенної ситуації на основі аналітичних досліджень.

Значення кримінологічного аналізу в боротьбі зі злочинністю для правоохоронних органів будь-якої держави можна підкреслити так:

1. Кримінологічний аналіз дає змогу, навіть за наявності неповної інформації, отриманої як з відкритих джерел, так і негласним способом, виявити потенціал і наміри організованих злочинних угруповань (далі – ОЗУ), а також відтворити їхні дії.

2. На сучасному етапі кримінологічний аналіз набуває особливої актуальності для аналітиків, оскільки злочинці все частіше використовують новітні методи для забезпечення конфіденційності своєї діяльності.

3. Кримінологічний аналіз допомагає керівництву правоохоронних органів ухвалювати обґрунтовані рішення в боротьбі з організованою злочинністю.

4. Кримінологічний аналіз надає підтримку слідчим та оперативним працівникам в їхній роботі за допомогою узагальнення інформації про ОЗУ та надання рекомендацій для проведення конкретних слідчих (розшукових) дій або оперативних заходів з урахуванням особистих характеристик злочинців, особливостей і структури ОЗУ.

5. Транснаціональний характер ОЗУ, особливо мережевого типу, являє собою серйозну проблему для правоохоронних органів. Значний обсяг інформації про діяльність ОЗУ, що охоплює як вітчизняні, так і міжнародні

соціально-економічні, культурні та психологічні аспекти, ускладнює розуміння процесів, що відбуваються в середовищі цих угруповань [33].

Це впливає на точність визначення причин, намірів і методів організованої злочинної діяльності. Кримінологічна аналітика в разі належного формулювання завдань та ефективного використання її потенціалу є ключовим інструментом для правоохоронних органів. Збір, аналіз і поширення аналітично оброблених даних забезпечують правоохоронним органам знання, потрібні для нейтралізації або протидії злочинним проявам. Кримінологічна аналітика охоплює дослідження злочинців і кримінальних правопорушень на різних рівнях: оперативному (наприклад, розслідування грабежів), тактичному (наприклад, вбивства в певному місті) та стратегічному (наприклад, обіг наркотиків у країні).

Процес підготовки аналітичних продуктів передбачає дослідження інформації та даних з різних джерел за певним алгоритмом, характерним для всіх рівнів аналітичних досліджень. Цей алгоритм, відомий як аналітичний процес, містить такі етапи: формулювання аналітичного завдання, збір відомостей, їхня оцінка, накопичення й упорядкування, інтеграція та візуалізація для аналізу, підготовка висновку, оцінка висновку, а також поширення аналітичного продукту замовнику.

Під час проведення аналітичного процесу для отримання аналітичного продукту можуть використовуватися різні методи, як-от: аналіз взаємозв’язків, дослідження злочинних мереж, аналіз телефонних з’єднань, подій, дій, обігу (руху), фінансових транзакцій, порівняльний аналіз проваджень, аналіз злочинних моделей (серій), картографування криміногенної інформації (ГІС), статистичний аналіз кримінальних правопорушень, SWOT-аналіз, аналіз ризиків, PEST-аналіз, SOCTA, OSINT, аналіз тенденцій тощо. Результати аналітичного дослідження зазвичай подають у формі письмових аналітичних звітів, досьє на фізичних або

юридичних осіб, об’єкти (предмети), організовані групи або злочинні організації, події, профілів, а також інших аналітичних документів (довідок, інформаційних зведень, аналітичних оглядів) [33].

Доцільно окремо розглянути використання статистичного аналізу даних у боротьбі з організованою злочинністю.

Статистичний аналіз юридично значущих показників у боротьбі з організованою злочинністю дає змогу різним галузям юридичної науки зберігати зв’язок із реальним соціальним життям під час виконання їхніх функціональних напрямів, як-от описова, пояснювальна, прогностична та організаційно-практична.

В описовій функції боротьби з організованою злочинністю статистичний аналіз має ключове значення. Він дає змогу отримати якісну та кількісну характеристику явища, описати його складові елементи, констатувати їх взаємозв’язок, а також визначити відмінні риси та специфічні особливості. Статистичний аналіз найбільш ефективно використовують для опису організованої злочинності й результатів діяльності правоохоронних органів, судів та установ, що виконують покарання [13].

Під час виконання цієї функціональної ролі правової науки статистичний аналіз даних про боротьбу з організованою злочинністю застосовується значно ширше, ніж у інших функціях науки. Це може бути розглянуто як недолік. Якісна чи кількісна описовість є першим і найбільш простим етапом аналізу. Недостатнє використання статистичного аналізу для інших функцій науки часто свідчить про недостатнє знання його методів. Крім того, сам статистичний опис організованої злочинності не завжди є системним і професійним.

Статистичний аналіз, застосовуваний у пояснювальній функції боротьби з організованою злочинністю, має широкий спектр інструментів і методів, які дають змогу детально вивчити явище, розкрити його внутрішні

та зовнішні взаємозв’язки, виявити закономірності та зрозуміти мотиви змін. Пояснення причин, як-от зростання чи зниження рівня організованої злочинності, структурні зрушення в ній, ефективність кримінального правосуддя чи рівень довіри населення до правоохоронних органів, є складним завданням, що вимагає ретельного аналізу. У реальній практиці такі пояснення часто бувають поверхневими й необґрунтованими. Наприклад, зниження рівня організованої злочинності може бути викликане безліччю чинників: покращенням життя населення, вдосконаленням контролю за протиправною поведінкою, зневірою в кримінальне правосуддя, недобросовісним обліком кримінальних правопорушень, змінами в кримінальному законодавстві тощо [309, с. 109].

Для підтвердження певних зв’язків потрібно провести детальні факторний, причинний і кореляційний аналізи статистичних даних. Тільки за умови таких аналізів висновки можуть бути корисними для розробки практичних чи теоретичних рішень у боротьбі з організованою злочинністю. Натомість у практиці часто припускають, що зниження рівня організованої злочинності є наслідком ефективної роботи правоохоронних органів без ретельного аналізу реальних причин. Наприклад, наводять дані про збільшення штату працівників, підвищення зарплатні й отримання нової техніки як чинники, які нібито привели до позитивних змін. Насправді ці зміни можуть мати інші причини, які не були досліджені [292, с. 23]. Таке поверхневе пояснення рідко надає позитивних результатів і часто лише створює ілюзію ефективності. Професійний статистичний аналіз може допомогти усунути помилкові висновки й рішення.

Статистичний аналіз базується на даних минулого й сучасного часу. Хоча навіть найточніше дослідження та його опис можуть дати чітке уявлення про реальність, завжди варто враховувати, що соціально-правові, кримінологічні та інші правові реалії досить динамічні та швидко

змінюються. Тому висновки, засновані лише на аналізі минулого й сучасного, можуть виявитися застарілими [219, с. 7]. Щоб зменшити ризик помилок, корисно використовувати багатоваріантні ймовірнісні прогнози розвитку організованої злочинності в найближчому майбутньому. Статистичний аналіз забезпечує основу для прогнозування та практичної діяльності в цій сфері.

Один з найпростіших методів прогнозування майбутнього – екстраполяція статистичних закономірностей і прогнозів на наступні періоди. Якщо ці закономірності та прогнози ґрунтуються на об’єктивних даних, вони можуть створити надійну базу для припущень про розвиток організованої злочинності. Водночас потрібно екстраполювати не лише тенденції самого явища, але й пов’язані соціальні явища, які його обумовлюють. Наприклад, на основі статистичного вивчення аналогічних тенденцій можна прогнозувати не лише рівень організованої злочинності, а й поведінку окремих осіб у цих групах (індивідуальне прогнозування) [95, с. 83].

Опис, пояснення та прогнозування явищ мають практичну мету: забезпечити правильне прийняття рішень під час розробки нормативних актів і організації юридичної діяльності. Це означає, що описова, пояснювальна й прогностична функції правової науки повинні мати вплив на органи законодавчої, виконавчої та судової влади, щоб покращити функціонування правової системи. Для цього під час розробки практичних заходів використовують методологічні прийоми, як-от статистичне моделювання, експериментальні рішення та інші методи статистичного аналізу.

Важливо зазначити, що методи статистичного аналізу в практичній діяльності правоохоронних органів та інших державних структур, а також у правових дослідженнях застосовують недостатньо. Зазвичай обмежуються лише порівнянням таблиць і зображень, а всебічного дослідження часто не проводять через відсутність відповідного досвіду в статистичній роботі

[57, с. 270]. Це негативно впливає на якість аналізу та не дає змогу досягти поставлених цілей, особливо в боротьбі з організованою злочинністю.

Статистичний аналіз, який слідує за збором, упорядкуванням і групуванням даних, є завершальною стадією кількісного дослідження організованої злочинності. Хоча його можна вважати частиною якісного аналізу, він розпочинається зі статистичного спостереження, поглиблюється під час зведення й угруповання даних, а завершується застосуванням різних методів статистичного аналізу.

Статистичний аналіз організованої злочинності охоплює такі приватні методи: 1) об'єднання та компонування даних; 2) підсумкові показники (абсолютні, відносні, середні); 3) офіційні статистичні показники; 4) кореляційний аналіз та інші способи вивчення взаємозв'язків [150]. Ці методи дають змогу вирішити більшість завдань традиційного статистичного аналізу. Далі кількісний аналіз можна поглибити за допомогою математичних методів, що вимагають професійних навичок. Організована злочинність є складним і структурованим соціальним явищем, що робить її ідеальним об'єктом для статистичного аналізу.

Статистичний аналіз організованої злочинності має певні переваги, зокрема, через те, що більшість визначень, ознак і характеристик мають надійну правову основу. Ця основа реалізується через публічні державні органи в законодавчому й документально оформленому процесуальному порядку. Уся ця діяльність відображається в детальному державному та відомчому обліку, який існує вже сотні років.

Проте організовану злочинність як масове соціальне явище краще розглядати з кількісного, статистичного погляду. Розгляд злочинності поза контекстом конкретних злочинних дій може перетворити її на абстрактне поняття, яке важко зрозуміти, хоча вона проявляється в реальних суспільних злочинних актах. Тому організована злочинність є предметом кількісного

дослідження ще з давніх часів і займає важливе місце в правовій статистиці [150].

Статистичний аналіз організованої злочинності спрямований на визначення її реального стану, що є складним і багатозначним завданням. З одного боку, існують детально розроблені обліково-звітні форми, а з іншого – жодна країна, включно із сучасною Україною, не має повного відображення реальної кримінологічної ситуації. Зареєстрований рівень організованої злочинності зазвичай є лише частиною від фактично скоєних кримінальних правопорушень, а деякі види кримінальних правопорушень (економічні, посадові, корупційні, екологічні тощо) фіксуються лише в незначних обсягах. Це призводить до суттєвої невідповідності в обліку злочинності.

Неповний або спотворений аналіз організованої злочинності малоефективний для розробки адекватних заходів боротьби з нею. Для створення ефективних стратегій потрібно провести об’єктивне статистичне та кримінологічне дослідження організованої злочинності в різних регіонах. Важливо пам’ятати, що повний статистичний опис організованої злочинності є практично неможливим. Завдання полягає в наближенні результатів дослідження до реального стану справ, коригуючи рівень і структуру зареєстрованих кримінальних правопорушень, зокрема способом оцінки так званої «темної цифри» злочинності [167, с. 49].

Аналізуючи організовану злочинність, застосовують різноманітні джерела даних. Загалом статистику злочинності та реагування на неї. Однак через зміни в кримінальному законодавстві та статистичних форматах часто виникають труднощі з порівнянням даних за різні роки. Існуючі статистичні форми не завжди гарантують узгодженість даних, тому важливо враховувати як первинні статистичні картки, так і зведені форми.

Крім статистики, для повного аналізу використовують документи правоохоронних органів, спецслужб і судів про конкретні організовані злочинні групи та їхніх учасників, а також аналітичні звіти й огляди. Не менш важливими є матеріали ЗМІ та документи громадських організацій і наукових установ.

Ознайомлення з результатами анкетування й опитування правоохоронних органів, спецслужб, судів, а також засуджених за організовану злочинність допомагає краще зрозуміти особливості організованої злочинності в різних регіонах України.

Під час аналізу статистичних даних використовують матеріали судової, кримінальної та відомчої статистики. Поряд із різними видами статистичної звітності науковці неодноразово пропонували створити більш ефективну інформаційно-аналітичну систему прокуратури в боротьбі з організованою злочинністю.

Експерти вважають, що основою таких нормативних актів має стати національний інформаційно-аналітичний банк даних про злочинні групи, організації, лідерів злочинного середовища, особливо «легальних бандитів», їхніх представників і посадових осіб. Цей банк також повинен мати інформацію про організації, які контролюються або створені цими особами [185].

Враховуючи рівень міжнародної організованої злочинності, до єдиного банку даних потрібно також внести інформацію про іноземні злочинні організації та їхні зв’язки з українськими кримінальними лідерами. Одним із можливих рішень є створення регіональної інформаційної системи про організовану злочинність, яка б збирала інформацію з багатьох країн, особливо України та країн Європи й Азії. Важливо зазначити, що доступ до Національного банку даних про організовану злочинність мають надати науково-дослідні установи, кримінологи та інші експерти у сфері боротьби з

організованою злочинністю. Це дасть змогу провести глибокі дослідження й виробити рекомендації щодо ефективної боротьби з організованою злочинністю на різних рівнях її прояву [185].

Пропоновані заходи потребують зміцнення матеріально-технічної та організаційної бази правоохоронних органів.

Важливо, щоб інформаційно-аналітична робота проводилася на основі відповідного технічного оснащення та залучення кваліфікованих кадрів, зокрема економістів, фінансистів, кримінологів.

Незважаючи на те, що існуючі системи статистичної звітності надають багато інформації, вони часто не гарантують стабільності статистичної бази даних. Порівнюючи дані за різні періоди, можуть виникнути проблеми з їхньою невідповідністю або неточністю, що може бути пов’язано зі змінами в кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві або змінами форм офіційної статистичної звітності. Тому важливо звернути увагу як на аналіз основних статистичних діаграм, так і на зведені статистичні форми.

Кілька категорій злочинних діянь зі специфічними ознаками:

1. Злочини терористичного характеру. Їхній перелік наведено в Законі України «Про боротьбу з тероризмом», але він не є повним через постійні зміни в діяльності терористичних організацій.

2. Кримінальні правопорушення проти правосуддя. Аналіз кримінальних проваджень і статистичні дані окремих статей Кримінального кодексу України можуть опосередковано свідчити про організовану злочинну діяльність.

3. Кримінальні правопорушення проти довкілля: порушення правил охорони або використання ґрунтів, незаконний видобуток корисних копалин (ст. 240 Кримінального кодексу України); знищення або пошкодження рослинного світу (ст. 245 Кримінального кодексу України); незаконне полювання (ст. 248 Кримінального кодексу України) [183].

Основною метою аналізу є глибоке розуміння проблем організованої злочинності, її характерних рис і особливостей, а також її стану, динаміки та процесів. Недостатньо просто проаналізувати кількість кримінальних правопорушень, скоєних організованими злочинними групами; важливо враховувати динаміку розвитку та зміни самих кримінальних структур, їх чисельності та структури. Також потрібно вивчити сфери діяльності кожної кримінальної структури та як відбувається взаємодія між різними організованими злочинними угрупованнями. Особливу увагу варто звернути на регіональні особливості організованої злочинної діяльності.

Однією з основних цілей статистичних досліджень є виявлення закономірностей і встановлення їхніх причинно-наслідкових зв'язків.

На першому етапі аналізу організованої злочинності зазвичай за звітний період (рік) фіксується кількість кримінальних правопорушень, вчинених організованими злочинними групами, а також кількість осіб, про яких відомо, що вони вчинили ці кримінальні правопорушення. Водночас складаються аналітичні таблиці, які містять не тільки абсолютні дані, а й розрахунок динаміки цих статистичних показників. Аналіз може бути поточним, коли дані про злочинність за один рік порівнюються з даними за попередні роки, або систематичним, коли злочинність аналізується послідовно впродовж певного періоду часу. Розраховується темп зростання кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, а також термін використовується у разі зменшення злочинності. Коефіцієнт приросту виражається у відсотках і показує, наскільки збільшилася або зменшилася кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень або інші цифри порівняно з базовим рівнем [188, с. 65].

У процесі аналізу організовані кримінальні правопорушення виділяються або за допомогою вивчення конкретних злочинних діянь і встановлення факту їхнього умисного вчинення, або через визначення групи

кримінальних правопорушень, які можуть бути вчинені без попередньої підготовки. Це не може відбуватися випадково.

На другому етапі аналізується інформація МВС України та СБУ про відомі їм організовані злочинні групи, їх чисельність, структуру та злочинні зв'язки. Досліджено систему показників, яка представляє уявлення про діяльність організованої злочинності як про систему, що складається з різноманітних організованих структур, їхніх відносин і діяльності. Вона охоплює кількість різноманітних зустрічей і контактів, розділених на взаємні та співробітницькі, кількість лідерів, які керують відносинами із злочинними угрупованнями, кількість «легальних злодіїв» тощо.

Дані оперативної розвідки, розвідки, контррозвідки й аналітичної діяльності є критично важливими, особливо під час аналізу на регіональному рівні. Ці показники не є частиною офіційної статистики, вони ведуться у відповідних підрозділах правоохоронних органів, які борються з організованою злочинністю.

Остаточний аналіз організованої злочинності повинен мати кількість кримінальних правопорушень, зафіксованих упродовж звітного періоду, кількість осіб, виявлених як виконавців цих кримінальних правопорушень, і кількість вироків.

Розширений аналіз, що виходить за рамки статистичних даних, дає змогу визначити тенденції в розвитку організованої злочинності в певному регіоні. Це охоплює інформацію про кількість організованих груп, їх чисельність, присутність на території області лідерів кримінального світу (наприклад, «злодіїв у законі», авторитетів), характеристики та зв'язки злочинних організацій і груп, їхні міжрегіональні та транснаціональні зв'язки, діяльність в економічній сфері, вплив на політичні структури тощо.

Під час третього етапу аналізу досліджуються дані щодо реакцій на організовану злочинність. Це дає змогу розробити обґрунтовані пропозиції,

які сприятимуть більш ефективній боротьбі з організованою злочинністю в країні або окремих регіонах, враховуючи специфічні особливості її прояву та функціонування.

Особливу увагу варто приділити якості й ефективності координації діяльності правоохоронних органів у процесі боротьби зі злочинністю, їхньої взаємодії із судовими та іншими державними органами, громадськістю, а також співпраці із закордонними та міжнародними організаціями в боротьбі з транснаціональними проявами організованої злочинності.

Доцільно також зазначити, як уже згадувалося вище, такий момент, як усне обговорення конкретного питання, що піднімається в процесі застосування методу статистичного аналізу організованої злочинності, зокрема під час здійснення його групою осіб, оскільки це має ряд переваг. По-перше, це є економія часу, тому що особа, яка презентує свої думки та ідеї, має змогу повідомити іншим членам робочої групи багато інформації за короткий проміжок часу. По-друге, прямий контакт між учасниками групи, що здійснює аналіз, забезпечує можливість ставити один одному питання щодо джерел даних, оцінки їхньої достовірності, співвідношення з іншою подібною інформацією. По-третє, усне обговорення дає змогу максимально оперативно змінити інформацію, що обговорюється, чого не можливо досягти за допомогою письмового звіту [247, с. 90].

Отже, на сьогодні наукою вироблено безліч методик аналізу норм закону, практики їхнього застосування й визначення способів удосконалення законодавства з урахуванням результатів прогнозування перспектив розвитку суспільства й держави. Тому для забезпечення високого рівня якості боротьби з організованою злочинністю потрібно обирати таку з них, яка дасть найбільш ефективні результати та зможе сформулювати найбільш оптимальні пропозиції щодо конкретного кримінального провадження й практики їхнього застосування. Сучасні наукові підходи вже пропонують

такі новітні методики, які починають впроваджуватись у практику кримінального правозастосування, до яких можна відносити метод «SWOT-аналізу», про який уже зазначали в попередніх наукових дослідженнях [47, с. 167].

Кримінологічний аналіз підтримує правозастосування за допомогою формування платформ для організації діяльності поліції на основі аналітичних даних. Продукти кримінологічного аналізу слугують основою для побудови організації й тактики поліції, спрямованої на проактивні методи роботи, де діяльність поліції керується аналізом закономірностей і тенденцій у кримінальному середовищі, а не лише реагує на кримінальні події.

Проактивність передбачає вжиття заходів для вирішення проблеми або ситуації з метою усунення чи пом’якшення її наслідків.

Організація діяльності поліції, орієнтованої на аналітику, передбачає методологію планування й управління поліцейською роботою, де аналітичні продукти є основою для встановлення пріоритетів, стратегічних і оперативних цілей у сфері попередження й припинення злочинності та інших загроз безпеці. Це дає змогу раціонально розподіляти ресурси, враховуючи напрями та сфери діяльності серійних злочинців, організованих злочинних угруповань і кримінального середовища.

Отже, кримінальна аналітика загалом спрямована на виявлення та визначення пріоритетів для втручання в злочинну діяльність з метою «мінімізації ризику» для суспільства.

Розглянемо основні принципи кримінально-аналітичної діяльності:

1. Законність – аналітична діяльність повинна проводитися виключно в службових цілях відповідно до законів і нормативно-правових актів.

2. Функціональна спеціалізація – аналітичні підрозділи працюють у межах своїх повноважень, які зосереджені виключно на аналізі інформації, що передбачає чітке розмежування їхньої діяльності від інших функцій.

3. Розумна достатність – аналітична діяльність повинна відповідати обсягам, термінам і ресурсам, що потрібні для досягнення поставлених цілей, без перевищення.

4. Взаємодія – ефективна співпраця аналітичних підрозділів з правоохоронними органами й організаціями на національному та міжнародному рівнях.

5. Професійна компетентність – аналітик повинен бути готовим до професійної діяльності, маючи відповідні вміння, знання та навички.

6. Об’єктивність – науковий принцип, що вимагає усвідомлення можливих суб’єктивних аспектів інформації, з якою працює аналітик, для отримання обґрунтованих результатів. Це передбачає використання сучасних наукових досягнень та ефективних інформаційно-аналітичних технологій, а також мінімізацію впливу особистих і групових інтересів на процес і результати дослідження.

7. Сумісність форм і методів – нові форми інформаційного супроводу не скасовують попередні методи, а уточнюють їх роль у межах загальної системи.

8. Цілеспрямованість – орієнтація аналітичної діяльності на досягнення конкретних цілей для вирішення визначених завдань у практичній діяльності.

9. Незалежність – кожен працівник аналітичного підрозділу має право вільно висловлювати свою думку за результатами дослідження та донести її до вищого керівництва.

10. Системність – комплексний підхід до аналізу проблем, враховуючи їх місце, роль і взаємозв’язки в загальному контексті діяльності відомств.

11. Безперервність – забезпечення постійного інформаційно-аналітичного моніторингу обставин і своєчасне відображення основних змін.

Результатом кримінологічного аналізу є аналітичний продукт. Аналітичні продукти являють собою звіти або документи, що охоплюють оцінки та прогнози ризиків і загроз, організовану інформацію, ознаки, критерії, дані, пропозиції, рекомендації, висновки та інші результати аналітичного процесу. Ці продукти можуть бути розповсюджені для використання правоохоронними органами з метою підтримки їхньої діяльності в боротьбі зі злочинністю.

Аналітичні продукти можна класифікувати за змістом на такі категорії:

1. Аналітичний звіт – документ, який надає обґрунтовані відповіді на питання, поставлені замовником аналізу, що стали предметом дослідження. Він містить результати оцінки ризиків і загроз безпеці та свободі громадян, а також пропозиції щодо їх мінімізації та усунення.

2. Досьє – інформаційний документ про фізичну чи юридичну особу, об’єкт (предмет), місце, організовану групу або злочинну організацію, що відповідає запиту замовника. Воно містить систематизовану інформацію, яка може бути використана уповноваженими особами для подальшого аналітичного дослідження й стати його частиною.

3. Профіль – аналітичний продукт, який охоплює типові або виявлені під час аналізу ознаки та критерії. Цей документ допомагає охарактеризувати й визначити потенційну жертву, злочинців або події на основі комплексу ознак.

4. Аналітичне орієнтування – це аналітичний продукт, який містить відомості про правопорушення, виявлене в процесі аналітичного дослідження інформаційних ресурсів, наданих замовником або отриманих ініціативно.

5. Аналітичні документи (довідки, інформаційні зведення, аналітичні огляди) – це продукти аналітичної діяльності, які готуються відповідно до поставлених завдань і обсягів інформації. Вони охоплюють усі напрями роботи підрозділу та формуються на основі конкретних запитів або потреб.

Супровідні аналітичні продукти – це документи, які створюють після проходження всіх або частини етапів аналітичного процесу. Вони не мають чітких вимог щодо форми й змісту та є результатом творчого підходу аналітика.

А саме:

– робочі книги Excel, які охоплюють різноманітні аналітичні методи, як-от зведені таблиці, Excel-функції та обчислення;

– інформаційні замітки, що узагальнюють аналітичні результати та містять рекомендації.

Допоміжні продукти – це документи, які створюються без проходження через будь-які етапи аналітичного процесу; є скопійованою інформацією або даними. Вони зазвичай підлягають регулюванню щодо форми та змісту. Це, зокрема:

– первинні інформаційні звіти;

– витяги з оперативних і слідчих матеріалів.

Оперативний аналіз загалом зосереджений на складанні аналітичних і супровідних аналітичних продуктів. Супровідні продукти часто надаються як додатки до основних аналітичних або супровідних аналітичних продуктів.

Кримінологічний аналіз проводиться в таких випадках:

1. На основі письмового розпорядження:

– від керівництва центрального органу, зокрема від Голови Національної поліції України, начальника кримінальної поліції, начальника головного слідчого управління або осіб, які їх заміщують;

– від апарату територіального органу Національної поліції України, зокрема від Голови Національної поліції України, начальника кримінальної поліції, начальника головного слідчого управління або осіб, які їх заміщують, начальника головного управління Національної поліції в областях, місті Київ, в АР Крим та Севастополі, їхніх заступників – начальників кримінальної поліції, начальників слідчих управлінь або осіб, які їх заміщують, а також від керівника підрозділу кримінального аналізу центрального органу управління поліції або особи, яка його заміщує.

2. За запитом:

– особи, уповноваженої на замовлення кримінологічного аналізу;

– структурного підрозділу кримінологічного аналізу апарату територіального органу Національної поліції України.

3. Ініціативно – в разі виявлення кримінальним аналітиком у результаті інформаційно-аналітичної діяльності інформації про нові кримінальні правопорушення, що готуються або вчинені, осіб і груп осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення або готують його, злочинних груп і організацій, а також фактів протиправного характеру, тенденцій злочинності за погодженням з керівником структурного підрозділу кримінологічного аналізу.

Матеріали, отримані в результаті кримінологічного аналізу, можуть бути використані для:

1. Здобуття інформації в межах оперативної розробки за оперативно-розшуковими справами (ОРС), яка матиме орієнтуюче значення.

2. Виявлення фактів, що можуть слугувати доказами в кримінальному провадженні.

3. Отримання інформації в рамках досудового розслідування кримінального провадження, яка матиме орієнтуюче значення.

4. Внесення змін і доповнень до планів розстановки сил і засобів Національної поліції України, інших правоохоронних органів і громадських формувань для забезпечення публічної безпеки та громадського порядку.

5. Визначення об’єктів і місць, які мають підлягати відеоспостереженню та іншому технічному контролю, з метою протидії, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень.

6. Взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність (ОРД) та досудове розслідування.

7. Інформування керівництва Національної поліції України та надання пропозицій щодо розробки стратегії боротьби зі злочинністю за окремими напрямами або загалом.

Аналізи не можуть бути внесені як докази до матеріалів кримінального провадження.

Термін проведення кримінологічного аналізу за замовленням визначається керівником підрозділу кримінального аналізу з урахуванням обсягу поданих матеріалів, складності аналітичного дослідження та навантаження на працівників підрозділу. Рекомендується, щоб загальний термін виконання не перевищував 30 днів.

Термін проведення аналітичного дослідження не може бути більшим за терміни досудового розслідування або оперативно-розшукової справи. Термін обчислюється з моменту реєстрації запиту на кримінологічний аналіз.

3.3. Проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності

У сучасних умовах активного розвитку інформаційного суспільства в Україні зростає важливість ефективного управління різними ресурсами. Поширення інформаційних технологій та їхня інтеграція в єдину

інформаційну систему підкреслює значущість інформаційного забезпечення в сучасному світі. Хоча інформація й інформаційне забезпечення тісно пов’язані, їх варто розглядати окремо. Основною метою інформаційної політики має бути створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб управлінських процесів методом формування та використання інформаційних ресурсів і сучасних технологій.

Інформаційні потреби під час розкриття кримінальних правопорушень охоплюють не лише саму інформацію з усіма її специфіками й межами, а й інформаційно-аналітичне забезпечення, яке охоплює засоби й умови виявлення, подання, переробки, зберігання та систематизації даних.

Термін «інформаційно-аналітичне забезпечення» часто зустрічається в різних джерелах, що стосуються управлінських питань. Проте єдиного визначення цього поняття на сьогодні не існує і його трактування в наукових джерелах може бути суперечливим. Для розуміння цієї категорії важливо визначити її основні складові.

У сучасній науці поняття «інформація» є фундаментальним поряд з матерією та енергією і широко застосовується. Однак його трактування різними авторами може відрізнятися. Деякі визначають інформацію як відображення предметного світу у вигляді сигналів і знаків, тоді як інші розглядають її як повідомлення відомостей чи даних [148, с. 66].

Попри те, що поняття «інформація» використовується в різних галузях і має безліч наукових розробок, досі не вироблено єдиного визначення, яке б задовольняло всіх. Не вдаючись у детальний аналіз усіх існуючих трактувань, зосередимося на найбільш важливих аспектах для формування теорії інформаційного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

Згідно із Законом України «Про інформацію» інформація визначається як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних

носіях або відображені в електронному вигляді [263]. Однак у правовому контексті важливо розрізняти не всю інформацію, а лише ту, яка стосується інформаційних ресурсів і систем. Це охоплює окремі документи або масиви документів (чи відомості, які можна вважати такими), що розміщені в інформаційних системах, як-от бібліотеки, архіви, бази даних тощо.

Сутність та аксіологічні (ціннісні, корисні) аспекти інформації досліджуються в семантичних і прагматичних теоріях. Крім кількісних і змістовних характеристик, інформація, зокрема соціальна, має інші властивості, як-от правдивість, вірогідність, повнота, глибина, точність, переконливість, доказовість, новизна, ефективність, оптимальність, оперативність, надійність і виразність. Ці властивості є предметом вивчення в рамках соціальної теорії інформації.

Для повного розуміння значення терміна «інформаційне забезпечення» важливо спочатку проаналізувати семантичну сторону слова «забезпечення», яке останнім часом часто використовують як у законодавстві, так і в юридичній літературі.

Загалом термін «забезпечення» можна розглядати в двох основних значеннях. У теоретичному сенсі це – сукупність засобів та інструментів, що використовуються для вирішення певних завдань, а також умов, які сприяють цьому процесу. У практично-функціональному сенсі «забезпечення» означає сукупність напрямів для створення цих засобів та умов, а також визначення порядку, правил їхньої апробації, впровадження та використання в конкретних сферах діяльності.

Аналіз спеціальної літератури свідчить, що в широкому розумінні термін «забезпечення» в контексті розслідування кримінальних правопорушень охоплює систему наукових і практичних напрямів оптимізації, а також розробку й ухвалення відповідних рішень і реалізацію

заходів у діяльності органів досудового розслідування у конкретних кримінальних провадженнях [120; 153; 211].

Термін «інформаційне забезпечення» активно використовується в багатьох науках, особливо під час аналізу управлінських аспектів у різних сферах суспільного життя. Відповідно до визначення В. А. Ліпкана інформаційне забезпечення варто розуміти як комплекс організаційних, правових, технічних і технологічних заходів, засобів і методів, що забезпечують інформаційні зв'язки між елементами системи (суб'єктами та об'єктами) в процесі управління й функціонування за допомогою оптимальної організації інформаційних масивів, баз даних і знань [298, с. 55].

Важливо зазначити трактування поняття «інформаційне забезпечення», яке пропонує І. Катеринчук [154, с. 378]. Автор визначає інформаційне забезпечення як процес, що охоплює збір, отримання, обробку, розповсюдження даних певними категоріями користувачів, а також їх оцінку та використання для досягнення конкретних завдань і функцій. У цьому визначенні акцентується увага на тому, що основними користувачами інформаційних даних є правоохоронні органи. Проте важливо вказати, що в цьому визначенні зберігається загальна орієнтація на те, що процес інформаційного забезпечення має на меті досягнення цільових орієнтирів для обраної категорії користувачів, зокрема для правоохоронних органів України. Автор дотримується підходу, що підкреслює як процесні, так і цільові аспекти інформаційного забезпечення, розглядаючи його в контексті управлінського підходу. Це означає, що трактування інформаційного забезпечення враховує пріоритетні особливості та статус користувача інформації, зокрема в управлінських системах на різних рівнях, як-от державний і наддержавний.

Варто підкреслити, що хоча державні органи, наприклад правоохоронні органи, є основними суб'єктами інформаційного забезпечення, процесні та

цільові ознаки цього поняття можуть бути також застосовані в соціально орієнтованому підході. Цей підхід передбачає, що однією зі сторін інформаційного забезпечення є фізичні особи (суб'єкти правовідносин), яким надається інформація про їхні права, законні інтереси та свободи в різних сферах і ситуаціях.

Ю. Коваленко розглядає інформаційне забезпечення з трьох основних позицій: 1) як комплекс інформаційних даних і потоків, що циркулюють у межах певних процесів, систему отримання інформації з внутрішніх і зовнішніх джерел, методику використання інформації для досягнення конкретних цілей і створення нових даних; 2) як процес отримання та надання інформаційних даних певного обсягу й характеру, важливих для виконання конкретної діяльності, включно із наданням інформаційних послуг; 3) як елемент системи управління в певній сфері життєдіяльності [163, с. 206].

У рамках цього визначення автор звертається до трьох основних аспектів сутності поняття. По-перше, акцент робиться на комплексному характері та цільових ознаках, підкреслюючи, що категорія є набором елементів (інформації, інформаційних потоків) і процесів (операції з інформаційними даними, як-от отримання та надання інформації), які забезпечують досягнення визначених цілей. По-друге, враховуються ці ознаки в контексті надання інформаційних послуг, зокрема у сфері інформування про права та свободи людини. По-третє, підкреслюється, що інформаційне забезпечення є частиною системи управління в конкретній сфері діяльності.

Аналіз спеціальних літературних джерел показує, що в Україні існує проблема ефективного інформаційного й аналітичного забезпечення діяльності органів державного управління, особливо правоохоронних органів.

М. Дорошко і Н. Шпакова вважають, що «інформаційно-аналітичне забезпечення» – це цілеспрямований процес збору, обробки й аналізу інформації про складні соціальні, політичні та економічні системи, які є об’єктами управління, під контролем управлінського органу [118].

Н. Дяченко визначає інформаційно-аналітичне забезпечення як «сукупність дій і заходів для збору, накопичення, обробки та аналізу даних за допомогою інформаційних технологій. Особливу увагу при цьому слід приділити систематичному визначенню питань, що виникають у процесі основної діяльності споживача інформації, їх аналізу та прогнозуванню розвитку тенденцій» [120].

Р. Коваль визначає інформаційно-аналітичне забезпечення як «сукупність інформаційних процесів, необхідних для доцільного, раціонального та ефективного управління». Це визначення підкреслює організаційний аспект поняття, що охоплює основні напрями правового регулювання інформаційно-аналітичного забезпечення. Таке розуміння терміна пов’язане з діяльністю, яка охоплює збір, реєстрацію, передачу, зберігання й обробку інформації [165].

Інформаційно-аналітичне забезпечення організації управління є ключовою функцією для створення умов ефективності управлінської діяльності на всіх рівнях – від окремих посадових осіб до вищих органів державної влади. Від цього забезпечення залежить ефективність управління будь-якою системою.

Більш ефективним є розгляд управління як особливого виду суспільної діяльності з акцентом на його характерні риси й ознаки з огляду на межі юридичної оцінки. Представники соціологічних наук визначають управління як систематичний і цілеспрямований вплив людей на суспільну систему або її частини, спираючись на знання об’єктивних закономірностей і тенденцій,

щоб досягти визначених цілей і забезпечити оптимальне функціонування та розвиток системи.

У науковій літературі боротьба зі злочинністю розглядається як пріоритетне завдання держави, яке є частиною діяльності органів державної влади, зокрема Національної поліції України. Основним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері захисту прав і свобод громадян, а також інтересів суспільства й держави від протиправних дій, є Міністерство внутрішніх справ України. Це відомство діє відповідно до Конституції України, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та інших нормативно-правових актів.

Варто зазначити, що поліція є невід'ємною частиною системи державного управління. У процесі виконання своїх функцій поліція взаємодіє як з іншими державними органами, так і з громадськими об'єднаннями й окремими громадянами. Ці взаємини можуть охоплювати відносини влади й підпорядкування, співробітництва, координації та узгодження [298, с. 33]. Загальною думкою серед науковців є те, що протидія злочинності є особливим видом соціального управління, що вказує на потребу у відповідність цієї діяльності загальним вимогам соціального управління.

Національна поліція України, особливо її підрозділи кримінальної поліції, є ключовим елементом у боротьбі зі злочинністю, забезпечуючи внутрішню безпеку держави та захист прав і свобод людини, які є основними аспектами правоохоронної діяльності. Поліція як найближчий до практичної реалізації політики попередження злочинності орган відіграє важливу роль у забезпеченні публічного порядку й безпеки суспільства. Міністерство внутрішніх справ України разом з підпорядкованими йому органами є основною ланкою в забезпеченні законності та протидії злочинності у всіх її проявах. Як найбільший компонент правоохоронної системи, поліція виявляє

та розслідує понад 80 % кримінальних правопорушень, що фіксуються в кримінальній статистиці.

Інформаційно-аналітичне забезпечення кримінологічного аналізу має два основних аспекти. По-перше, правовий аспект, що стосується визначення правової основи для проведення різних заходів, умов і підстав для їхнього здійснення, а також гарантій дотримання законності, прав та обов'язків учасників. По-друге, технічний аспект, який полягає в забезпеченні доступу до інформаційних систем і підсистем усіх рівнів, отриманні та передачі інформації, а також у захисті цієї інформації.

Варто також зазначити, що інформаційно-аналітичне забезпечення можна розглядати як загальний метод організації та вдосконалення певної діяльності. Це також процес, пов'язаний із збором, обробкою, використанням і збереженням інформації, що відображає реальні явища, події, факти тощо. У контексті діяльності Національної поліції України з розслідування кримінальних правопорушень особливу важливість має швидке отримання актуальної інформації, точне визначення її меж і документування для прийняття відповідних рішень чи заходів.

Значення інформаційного забезпечення в цьому випадку полягає в тому, що всі заходи з протидії злочинності повинні базуватися на об'єктивних і систематизованих даних про реальні події. Це стосується інформаційної системи, де зберігається й обробляється різна інформація, яка може бути використана як правоохоронними, так і судовими органами для встановлення обставин конкретного кримінального правопорушення.

Основою інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу є інформаційно-аналітична діяльність.

Інформаційно-аналітична діяльність – це творчий процес у системі інформаційно-аналітичного забезпечення різних рівнів, що містить комплекс заходів для збору й обробки відповідної інформації щодо ряду питань. На

основі цієї роботи розробляються інформаційні (інформаційно-аналітичні) документи для керівництва.

Ця діяльність передбачає узагальнення отриманої інформації, одержаної в результаті розвідувально-оперативної діяльності, її оцінку, аналітичну обробку первинних даних і подання кінцевої інформаційної продукції відповідним споживачам. Інформаційно-аналітична діяльність складається із системи спеціалізованих інформаційно-аналітичних робіт.

Інформаційно-аналітична робота – це набір заходів, які виконують підрозділи служби безпеки підприємства для збору й обробки відповідної інформації з різних питань. На основі цієї роботи розробляються інформаційні (інформаційно-аналітичні) документи для керівництва підприємства.

Основні елементи інформаційно-аналітичної роботи охоплюють:

1. Збір і пошук інформації, що є ключовим і найважливішим етапом.

2. Попереднє вивчення, інформаційно-аналітичну обробку, формулювання висновків та облік отриманих даних.

3. Підготовку інформаційних (інформаційно-аналітичних) документів.

Усі ці теоретичні концепції безпосередньо впливають на практичну діяльність.

Якість аналізу та достовірність аналітичних висновків значною мірою залежать від якості джерел інформації. Помилки, розбіжності й інші недоліки у звітності можуть негативно вплинути на аналітичні розрахунки та спотворити результати аналізу. Тому першочерговою умовою для аналізу є ретельна перевірка всіх матеріалів, що використовуються. Підготовка даних до аналізу охоплює перевірку їхньої точності та якості джерел інформації.

Перевірка джерел інформації проводиться з метою встановлення:

1. Правильності оформлення звітів, коректності підрахунків і обчислень.

2. Повноти, якості та термінів подання звітності, а також відображення результатів у обліку та вжитих заходах щодо виявлених недоліків.

3. Взаємного узгодження показників і порівнянності звітних даних.

Вірогідність інформації насамперед визначається джерелом, з якого отримано документ, як-от форми, таблиці чи графіки.

Варто враховувати, що надійність самого документа не завжди дорівнює надійності поданих у ньому даних.

Документи, які досліджуються аналітиком і мають цільову спрямованість, вважаються надійними, якщо виконуються такі умови:

– джерело інформації є незалежним;

– дані перевіряються за допомогою повторного звернення до того самого джерела;

– використовується актуальна інформація.

Оцінки, думки та погляди мають менший рівень вірогідності та надійності порівняно з інформацією про конкретні економічні ситуації, підтвердженої кількісними показниками. Конкретна економічна ситуація допомагає зрозуміти контекст поглядів і оцінок, що відображають економічний стан.

Актуальність цього питання обумовлена тим, що в умовах комп’ютеризованого суспільства ефективна протидія злочинності вимагає не просто наявності інформації, але й уміння якісно її збирати, систематизувати, зіставляти й інтерпретувати. Це потрібно для оцінювання ситуацій, прогнозування подій, створення аналітичних висновків і рекомендацій. Сучасний розвиток інформаційних технологій в усіх сферах життя потребує їхнього активного впровадження в діяльність правоохоронних органів. У правоохоронних органах накопичено значний досвід у застосуванні цих технологій для розслідування кримінальних правопорушень і виконання завдань щодо протидії злочинності.

Протидія злочинності показує, що без ефективного використання інформації з різних джерел, а також її належного аналізу й інтеграції боротьба з кримінальними правопорушеннями не може бути ефективною. Будь-яка стратегія протидії злочинності тісно пов’язана з процесом збору, збирання, зберігання, пошуку, передачі та підготовки різноманітної інформації. У цьому процесі виникають організаційні, правові та методичні проблеми, які ускладнюють отримання якісної інформації, потрібної для прийняття рішень у кримінальному провадженні.

Питання ефективного інформаційного забезпечення протидії злочинності детально висвітлювали в своїх роботах В. В. Бірюков [75], В. А. Журавель [126], М. О. Сердюк [286], Р. В. Мельник [222], О. В. Маслюк [218], І. А. Голдинський [222], Є. Д. Лук’янчиков [211], Б. Г. Розовський [111], А. О. Рибалкін [82], С. В. Чорной [326], В. Г. Хахановський [319], В. А. Гамера [224] та інші наковці. Ці дослідження створили сучасні наукові підходи в цій галузі. Сьогодні не можна зробити жодної значної роботи щодо покращення даних та аналітичного забезпечення кримінального аналізу, не враховуючи їхні наукові внески та аналітичну думку.

Варто зазначити, що вітчизняна спеціальна юридична література не містить достатньої інформації щодо проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу, зокрема це стосується проблем у протидії окремим видам кримінальних правопорушень. Такий аналіз ґрунтується на наявних знаннях про характеристики об’єкта, який досліджується, а також на знайденій, зібраній і перевіреній інформації, що характеризує виявлений об’єкт.

Аналіз – це процес дослідження отриманих даних як самостійного елемента з урахуванням окремих сторін, властивостей і складових частин за допомогою їхнього детального розгляду та вивчення. У процесі розбиття цілого на частини та його складання можна не тільки виділити окремі

частини з цілого, а й піддати їх самостійному дослідженню. Він дає змогу виявити загальні зв'язки між частинами, у разі чого є можливість зрозуміти особливості зовнішнього вигляду та розвитку цілого об'єкта.

Щоб повністю зрозуміти природу речі, недостатньо розділити її на складові. Потрібна також композиція, яка дає нагоду відтворити ціле як сукупність взаємопов'язаних елементів. Отже, аналіз і синтез здійснюються не ізольовано, а комплексно.

Завдання аналізу полягає також у тому, щоб отримати нові знання про виявлені об'єкти за допомогою перетворення первинних даних, отриманих під час дослідження, у похідні. У цьому контексті аналіз виступає як метод отримання нової інформації способом перетворення вихідної інформації, а сам аналітичний процес можна розуміти як комплекс заходів, що здійснюються в різних сферах кримінально протиправної діяльності.

Для проведення аналітичної роботи аналітик повинен чітко розуміти цілі аналізу, мати всю відповідну інформацію для їхнього досягнення, а також систематизувати дані, які потрібно дослідити, з урахуванням різних чинників. До складу процесу аналізу входять елементи, які полягають у визначенні цілей аналізу, переліку потрібної інформації, встановленні джерела та методу їхнього отримання, систематизації отриманої інформації; перевірці достовірності інформації та пошук додаткової інформації, за допомогою якої підтвердяться або спростуються певні факти; проведенні аналітичних дій та оцінці їхніх результатів; використанні результатів аналізу для формулювання висновків і рекомендацій та відображення їх у звітності. Усі ці кроки створюють аналітичний дослідницький процес, заснований на інформаційному процесі трансформації первинних документальних даних, які зібрані в різних інформаційних системах. Важливими є:

1. Інформаційно-пошукова система кримінально протиправного призначення (фіксування кримінальних правопорушень).

2. Інформаційно-пошукова система загального соціального обліку громадян (наприклад, паспортна, податкова, виборча системи).

3. Корпоративні інформаційно-пошукові системи (системи банків, страхових компаній, будівельних і транспортних компаній) [76, с. 220].

Збір даних і комплексний аналіз є основою даних та аналітичних заходів для боротьби з різними видами злочинності.

Цей наказ є складною та розгалуженою системою, яка охоплює такі сфери діяльності:

– аналіз статистичних даних, зібраних правоохоронними органами про стан, структуру та динаміку конкретної категорії злочинності;

– дослідження умов і способів вчинення конкретних кримінальних правопорушень, а також розробка ефективних методів і засобів протидії їм;

– інтеграція інформації, зібраної в кримінальних, оперативних, статистичних та інших базах даних правоохоронних органів у процесі аналізу й узагальнення;

– використання інформації з баз даних інших державних органів і приватних установ (наприклад, Державної казначейської служби України, Державної реєстраційної служби України, бази даних систем відеоспостереження, телекомунікаційних послуг та інтернет-провайдерів);

– використання сучасних комунікаційних технологій для логічної та технічної інтеграції різноманітних масивів даних у процесі вирішення обліково-реєстраційних завдань.

Результати аналізу можуть бути використані як під час оперативно-розшукових заходів, так і в негласних оперативно-розшукових заходах. Вони також важливі для організаційної та управлінської підтримки правоохоронних підрозділів і можуть бути корисними для правозахисних організацій та інших установ.

Отже, аналітична підготовка до ухвалення рішень у кримінальному аналізі охоплює такі ключові аспекти:

– збір різної інформації з багатьох інформаційних систем, які представлені в різних форматах, і обмін ними за форматом і структурою;

– організація зберігання даних і надання користувачам інформації, потрібної для прийняття рішень;

– проведення аналізу, зокрема оперативного й інтелектуального, та підготовки планових або регулярних оцінок стану об’єкта у вигляді паперових документів або електронних форм;

– підготовка результатів оперативного й інтелектуального аналізу для прийняття обґрунтованого рішення.

Одним із ресурсів ефективності й аналітичної підготовки інформації для протидії злочинності може стати створення спеціальної бази даних інформації, яка орієнтована на вирішення різноманітних завдань у боротьбі з протиправною діяльністю. Наприклад, для боротьби з тероризмом такі обов’язки можуть охоплювати:

– визначення кількості терористів, причетних до кримінального правопорушення;

– аналіз озброєння злочинних груп;

– оцінку бойових порядків контртерористів під час ведення вогневих зіткнень, зокрема постової тактики, патрулювання, постів бойової охорони, лучових, кулеметних і снайперських вогневих точок, вогневих розрахунків і формування груп прикриття;

– аналіз динаміки руху вогневих точок, сил атаки, прикриття та відходу;

– ідентифікацію озброєних груп, які спільно брали участь у кількох терористичних актах;

– визначення ролі окремих осіб, які носять певну зброю (наприклад, командира, водія, зв'язківця тощо) [242, с. 89; 218, с. 315].

Відкриття:

а) особливої уваги під час організації оперативних служб і проведення негласних оперативно-розшукових заходів потребують: місця виготовлення, зберігання чи використання зброї; великі агрегати (банки, обмінні пункти); постійні шляхи колекторів; підприємства, що виготовляють і ремонтують зброю; розташування військових частин і частин; постійні транзитні смуги з озброєною охороною;

б) проблеми в системі державного контролю над озброєнням;

в) особи, які мають намір заволодіти зброєю або вживають заходів для вчинення крадіжки;

г) організації, органи влади та громадяни, які можуть сприяти протидії викрадень людей або встановленню осіб, які їх вчинили;

д) значно цінна оперативна інформація, для отримання якої потрібне створення спеціальних баз даних.

Джерела даних для цього типу бази даних можуть охоплювати:

1. Зовнішні джерела:

– у матеріалах засобів масової інформації, інформації державних і адміністративних органів, судів, прокуратури, військових частин, організацій оборонної промисловості та транспорту наводиться інформація про розповсюдження зброї;

– інформація від неурядових організацій, як-от мисливські групи та приватні охоронні компанії, які використовують зброю, боєприпаси, вибухові речовини та пристрої для промислових, наукових, рятувальних і охоронних цілей.

2. Внутрішні ресурси

– оперативно-облікові справи, пов’язані з розкраданнями зброї, боєприпасів, вибухових речовин і техніки;

– оперативно-облікові справи про кримінальні правопорушення, вчинені із застосуванням зброї;

– пошук файлів про злочинців, оголошених у розшук;

– збірник балістичних обліків спеціалістів служб МВС України, зокрема: фугаси та снаряди, вилучені в місцях збройних конфліктів і терористичних актів; зброя, втрачена учасниками незаконних збройних формувань під час війни або з інших причин;

– інформація від затриманих учасників НЗФ і терористичних організацій.

Цей тип функціональних можливостей бази даних може бути реалізований в Єдиній інформаційно-пошуковій системі ОВС на основі інтегрованого банку даних, який має такі особливості:

– інтеграція різних облікових систем через єдине центральне ядро даних;

– використання загальної технології обробки інформації, що забезпечує функціонування всіх пов’язаних облікових систем як єдиного цілого;

– комплекс заходів щодо забезпечення безпеки та надійності системи;

– збір і надійне зберігання великих обсягів даних;

– оптимізація продуктивності в системі клієнт-сервер для конфігурацій, які часто використовуються;

– розширена доступність даних, охоплюючи віддалений доступ до компонентів бази даних і підтримку різних типів даних, як-от графічні, аудіо- та відеофайли відповідно до галузевих стандартів [339, с. 231].

До основних функцій системи належать:

1) операції з основними обліковими документами, як-от введення, пошук, виправлення та видалення;

2) довідковий режим для отримання детальної інформації про конкретний об’єкт у базі даних;

3) сигналізаційна система, яка надає пропозиції під час виявлення кримінально протиправних ознак;

4) розширений пошук будь-якої комбінації оригінальних описів об’єктів інтегрованого банку даних.

Інтегрований банк даних відрізняється наявністю прямих зв’язків між різними об’єктами обліку й одиницями даних. Сфера даних зберігає як реальну, так і автентичну інформацію, охоплюючи фотографії осіб, особливі прикмети, опис форми, дані про зареєстровані транспортні засоби, зброю, а також адміністративні практики [75, с. 619].

Інформація про стан і тип зв’язків між об’єктами обліку зберігається в спеціальних реляційних базах даних, як-от:

– відносини між фізичними особами (дружні, службові, кримінальні, родинні, анонімні);

– зв’язок між фізичною особою та адресою (місце реєстрації, місце проживання, відвідування, попереднє місце проживання);

– відносини між фізичною особою та організацією (засновником, керівником, працівником тощо) [111, с. 55].

В. Г. Хахановським досліджено, що існує суттєва відмінність інтегрованого банку інформації, яка полягає у тому, що багато записів даних інтегруються в центральному ядрі даних; використовується єдина технологія обробки даних; наявний комплексний інструментарій для забезпечення безпеки та надійності; можливість збирати й надійно зберігати великі обсяги даних; наявність віддаленого доступу користувача та підтримки різноманітних типів інформації, охоплюючи графічні, аудіо- та відеоматеріали за галузевими стандартами [319, с. 309].

Важливим аспектом є можливість встановлення стосунків однієї особи та кількох інших осіб, чия інформація також доступна в системі. Це є суттєво важливо, коли встановлюються кримінальні, сімейні, ділові та інші зв'язки учасників злочинних угруповань і потерпілого. Система має функцію автоматичного об'єднання даних із різних обліків, як-от облік осіб, які розшукуються, облік осіб, затриманих за адміністративні правопорушення, а також облік осіб, які мають зареєстровану вогнепальну зброю та притягуються до кримінальної відповідальності.

Окрему проблему становить ефективна перевірка електронних бюлетенів спецслужби МВС України в бібліотеці, яка залежить від багатьох особливостей системи. Ці характеристики умовно поділяються на три групи: технічна можливість пристроїв, що сканують і записують (роздільна здатність, контрастність зображення та ін.); можливість за допомогою програмного забезпечення порівнювати індивідуальні характеристики вогнепальної зброї в процесі прицілювання під час стрільбі; відмінності в прояві індивідуальних особливостей зброї в цілі залежать від гільзи під час сканування [83; 222; 326].

Практика розробки електронної гільзотеки свідчить про потребу в створенні єдиних правил реєстрації та структури електронних баз даних для всіх користувачів. На сьогодні основну увагу зосереджено на вдосконаленні технічних характеристик системи автоматичної балістичної ідентифікації (АБІС). Як приклад, варто зазначити, що сучасні системи (POISC, EvoFinder, Alias, IBIS тощо) оснащені технологіями, за допомогою яких отримують тривимірне зображення через оптичний сканер, програмний алгоритм і механічний або оптичний профілометри. У модулі перевірки куль ABIS BulletTrax3D ця технологія використовується для отримання метрики профілю, що дає змогу точно описати особливості конструкції наклейки, бойка, відбивача й упора патрона [83, с. 193].

Потенційним подальшим удосконаленням автоматизованих балістичних систем ідентифікації (ABIS) є розробка єдиної класифікації слідів, залишених кулями, гільзами та частинами зброї на їхніх поверхнях. Це дасть змогу створити автоматичну систему пошуку зброї за єдиною класифікацією. Для того щоб забезпечити можливість створення єдиної бази даних, до якої можуть вносити дані різні дослідники, потрібно уніфікувати методику вимірювання мікропараметрів за цією категорією. Розробляється спеціальне програмне забезпечення, зокрема модуль зображення та програма для внесення інформації про сліди куль і гільз до бази даних. Це програмне забезпечення під назвою Gun Explorer повинно бути сумісним з існуючими базами даних, як-от Федеральна прокуратура Німеччини (BCA), ФБІ та інші.

Щоб у перспективі відновити вогневий бій, важливо, щоб база даних містила інформацію про місце, де виявлено сліди, залишені від вогнепальної зброї, та інший слідовий комплекс із чіткою прив’язкою до епізодів терористичних актів.

Технологія 3D-моделювання може бути корисною в процесі відтворення місця вчинення кримінального правопорушення під час судового розгляду справи. Наприклад, за допомогою тривимірного моделювання й анімацій, які користуються активним попитом у кіноіндустрії, можна допомогти у відновленні самої сцени кримінального правопорушення. Інструментарій, який розробило Управління мультимедійних судово-медичних експертизи в Глазго, дає змогу високоточно реконструювати місце вчинення злочину та змоделювати тіло жертви й навіть демонструвати ушкодження, які були від вогнепальної та холодної зброї. Такі 3D-технології дадуть нагоду суддям і присяжним наочно побачити місце злочину, що допоможе уникнути довгого текстового опису й детального свідчення.

Інформаційно-аналітичне вдосконалення кримінологічного аналізу критично важливе в процесі протидії злочинності, а саме в боротьбі з

конкретними видами кримінальних правопорушень. Підвищенню ефективності кримінологічної діяльності сприятиме створення нових спеціалізованих автоматизованих інформаційних систем, а також удосконалення вже існуючих. Тільки так можна забезпечити ефективний аналіз злочинних обставин та адекватну протидію різним видам кримінальних правопорушень.

Проблема вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу є багатогранною. У законодавстві й науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення засобів інформаційно-аналітичного забезпечення та їхньої класифікації. Питання взаємодії суб'єктів, що виконують різні функції, також залишається нерегульованим. Практика потребує розробки та законодавчого закріплення засобів інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу, що відповідають характеру сучасної злочинності.

Серед суб'єктів попереджувальної діяльності особливу роль відіграють органи внутрішніх справ, зокрема поліція, яка здійснює як загальну, так і індивідуальну профілактику злочинності. Поліція як основна частина органів внутрішніх справ об'єднує адміністративні, оперативно-розшукові, охоронні, слідчі та превентивні заходи боротьби зі злочинністю. Основні завдання і права поліції визначені Законом України «Про національну поліцію» 2015 року. Для боротьби зі злочинністю та її попередження в складі поліції створено відповідні управління, служби й підрозділи, як-от: боротьба з наркозлочинністю, карний розшук, державна служба боротьби з економічною злочинністю, превентивна поліція, патрульна поліція, державна служба охорони, органи досудового розслідування, приймальники-розподільники для неповнолітніх та інші. До органів внутрішніх справ також належать органи державного пожежного нагляду, служби з надзвичайних

ситуацій і національна гвардія. Для ефективного виконання своїх завдань поліція потребує належного інформаційного забезпечення.

Попередження кримінальних правопорушень органами поліції полягає в діяльності служб і підрозділів, спрямованій на протидію та припинення правопорушень, виявлення причин і умов їхнього скоєння, а також застосування заходів до осіб з протиправною поведінкою.

Комплексний характер діяльності органів поліції у сфері попередження кримінальних правопорушень проявляється в таких аспектах:

1. Органи внутрішніх справ охоплюють широкий спектр об'єктів профілактики на відміну від інших суб'єктів.

2. Вони займають ключову позицію в системі профілактики, забезпечуючи цілісну взаємодію з усіма суб'єктами, надаючи інформацію про оперативну обстановку, виявляючи причини й умови злочинності, осіб, що потребують індивідуальної профілактики, та надаючи методичну й практичну допомогу.

3. Органи внутрішніх справ не тільки самостійно виявляють і ліквідують причини кримінальних правопорушень, але й висувають вимоги до інших суб'єктів щодо виконання їхніх функцій у зміцненні правопорядку.

4. Органи поліції проводять профілактичну діяльність на всіх рівнях і у всіх формах, використовуючи широкий спектр методів і засобів як відкритих, так і оперативних.

5. Структура поліції охоплює численні служби й підрозділи, основне завдання яких – реалізація профілактичних функцій.

Попередження кримінальних правопорушень у діяльності органів поліції охоплює роботу служб, підрозділів і співробітників у межах їхньої компетенції. Це спрямовано на протидію та припинення кримінальних правопорушень, виявлення причин і умов, що сприяють їхньому вчиненню, а

також на вжиття заходів щодо осіб з протиправною поведінкою для уникнення злочинних дій.

Отже, аналіз наукової літератури з питань підготовки інформації для державної політики у сфері протидії злочинності показує, що ця тема стає все більш актуальною для дослідників. Однак, на нашу думку, Р. І. Благута та А. В. Мовчан більш точно й детально описали сучасні інформаційні процеси в світі.

Ці вчені вважають, що перехід від третьої «цифрової» революції до четвертої – промислової – супроводжується вибухом технологічних інновацій. Індустрія 4.0 стирає межі між фізичною, цифровою та біологічною сферами. Автори вказують на хвилю відкриттів, що випливають із розвитку зв'язку, як-от роботи, дрони, «розумні» міста, штучний інтелект (хоча більш доцільно свідчити про «машинне навчання») й дослідження мозку. На думку вчених, першими кроками для нової промислової революції є хмарні технології, розвиток методів збору й аналізу великих даних, краудсорсинг, біотехнології, безпілотні автомобілі та медицина на основі 3D-друку. У фінансовій сфері це криптовалюта Bitcoin і технологія Blockchain. Інтернет-речі, як зазначають автори, – це концепція простору, де поєднуються елементи аналогового та цифрового світів. Кінцевою метою цього процесу є створення «розумного» «цифрового» суспільства та «розумної» «цифрової» держави, що охоплює досягнення мінімальної соціальної справедливості, забезпечення науково-технологічного доступу для всіх громадян; досягнення та, головне, розвиток доступу до правосуддя й захисту як від традиційних, так і від нових злочинів [77, с. 7].

С. Банка зазначає, що розвиток механізмів і засобів інформаційного забезпечення правоохоронних органів історично пов'язаний зі структурою та еволюцією їхньої інституційно-функціональної системи. Активне впровадження нових технологій і досягнень у виробничі й управлінські

процеси сприяло не лише безперервному розвитку держави, а й призвело до зростання злочинності та вдосконалення кримінально протиправних методів. На думку автора, підвищення якості інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів стає все більш актуальним, оскільки це відкриває нові можливості для профілактики правопорушень і сприяє прийняттю ефективніших рішень щодо розкриття злочинів. Водночас Бенч наголошує, що розвиток інформаційних систем в Україні сьогодні залишається на низькому рівні, оскільки існуючі системи ще не мають змоги повною мірою реалізовувати свої функції в діяльності правоохоронних органів [58, с. 150].

Р. А. Калюжний свідчить, що нині в Україні триває процес удосконалення системи правоохоронних органів. Одним із найважливіших аспектів цього процесу є зміцнення організаційно-правових інститутів інформаційного забезпечення правоохоронців у боротьбі зі злочинністю й усуненні загроз національній безпеці. На думку вченого, це питання тісно пов’язане з практичними завданнями боротьби зі злочинністю, протидії правопорушенням і налагодження тісних стосунків між громадянами та правоохоронними органами. Зокрема, встановлення правових інститутів у законі щодо надання інформації правоохоронним органам має сприяти не лише ефективному виконанню обов’язків кожного органу, але й комплексній протидії кримінальним правопорушенням, а також боротьбі зі злочинністю на рівні країни [151, с. 190].

До третього тисячоліття інформація стала «найціннішим ресурсом людства». Державні органи намагаються зібрати якомога більше інформації про суспільство та його членів, що підтверджується практикою збору й обробки персональних даних. Це підкреслює вислів Натана Ротшильда: «Хто володіє інформацією, той володіє світом». Управління цими даними покладає значну відповідальність на їхнього власника або адміністратора [320].

На думку деяких авторів, інформація є абстрактним поняттям, яке набуває різного значення залежно від контексту. Воно походить від латинського слова «інформація», яке має багато значень: пояснення, констатація фактів, тлумачення, виклад поняття, визнання, просвітлення. Водночас інформація визначається як нова інформація, яку користувачі сприймають, розуміють і оцінюють як корисну. Інакше кажучи, це нові знання, які споживач отримує в результаті розуміння й обробки деякої інформації [297, с. 6].

В. М. Варенко підтримує думку П. Сурміна про те, що в сучасних умовах інформаційно-аналітична діяльність є досить важливою для суспільства, виступаючи одним із найважливіших чинників стабільності та функціонування держави. Науковці наголошують, що інформаційно-аналітичні функції в сучасному державному управлінні виконують багато важливих функцій: управлінську (забезпечує всі етапи управлінської діяльності, включно із підготовкою, прийняттям рішень і контролем за їхнім виконанням), діагностику (ситуація та її аналіз дають об’єктивну картину), попереджувальний (вказує на проблеми та ризики, дає змогу протидіяти), когнітивно-ментальний (допомагає зрозуміти події та зміни в ментальності менеджерів) [296, с. 271; 297, с. 18].

Як зазначає Г. Г. Швачич, під час обробки інформації дані перетворюються з однієї форми в іншу різними методами. Обробка даних охоплює багато основних операцій [297, с. 6–7]:

– збір даних: збір даних для забезпечення достатньої повноти для прийняття рішень;

– формалізація даних: приведення даних з різних джерел в єдину форму;

– фільтрація інформації: видалення непотрібної інформації, яка не потрібна для прийняття рішення;

– сортування даних: систематизація даних, відповідно до конкретних характеристик, для підвищення їхньої доступності;

– архівація даних: організація зберігання даних для зниження витрат і підвищення надійності обробки даних;

– захист даних: заходи щодо протидії втраті, відновленню та модифікації даних;

– перетворення даних: перенесення даних з однієї форми чи структури в іншу, часто пов’язане зі зміною типу носія.

Р. І. Благута та А. В. Мовчан поділяють думку науковців, які вважають, що надання інформації складається з трьох взаємопов’язаних частин:

1. Інформаційні системи, що забезпечують збір, систематичну обробку, зберігання й надання відповідної криміналістичної, оперативної, процесуальної та іншої інформації.

2. Аналітична робота, яка охоплює застосування комплексу організаційних заходів і методичних прийомів обробки й узагальнення наявних даних.

3. Функція управління, яка відповідає за ухвалення рішень щодо стратегії й тактики боротьби зі злочинністю [77, с. 189].

Водночас важливо проаналізувати різні думки науковців щодо інформаційно-аналітичного забезпечення в контексті діяльності влади.

Ю. О. Саричев визначає інформаційно-аналітичне забезпечення у сфері державної політики як комплекс заходів, що охоплюють виробництво достовірної інформації (аналітичних документів) і використання статичних джерел інформації (документованих даних та інформації), моделювання ситуацій, їхній аналіз і синтез для підтримки прийняття рішень [279, с. 124]. А. О. Пугач вважає, що інформаційно-аналітичне забезпечення керівників є частиною державного управління, яке сприяє підвищенню рівня узагальненості фактів, достовірності рекомендацій, якості інформаційних

продуктів, а також допомагає виявляти довгострокові тенденції в розвитку суспільства й держави [274].

А. В. Коваленко вважає, що інформаційно-аналітична діяльність охоплює пошук, введення, обробку, аналіз і зберігання інформації (створення бази даних). Основною метою цієї діяльності є обробка інформації про кримінальні правопорушення, її зберігання з метою виявлення тенденцій злочинності та інформаційного забезпечення розслідування вже вчинених кримінальних правопорушень [161, с. 253].

За словами В. М. Бесчастного, інформаційна безпека в боротьбі зі злочинністю – це комплекс засобів, методів і заходів, спрямованих на отримання своєчасної, цінної та важливої інформації. Він забезпечує точність і достовірність рішень щодо усунення, зменшення або нейтралізації чинників, що сприяють злочинності [72, с. 25].

В. В. Лушер визначає інформаційне забезпечення діяльності прокуратури України як комплекс нормативно-правових, організаційно-управлінських, науково-технічних та інших заходів, що охоплює обробку, використання, дослідження, зберігання та захист інформації в цих органах [215, с. 340].

В адміністративно-правовій сфері інформаційно-аналітичне забезпечення має різне трактування. Р. В. Егонен описує це як врегульовану адміністративно-правовими нормами діяльність, спрямовану на створення умов для ефективного функціонування системи загальних судів. Він також вносить створення адміністративно-правових гарантій для забезпечення належного функціонування цієї системи [147, с. 39].

Як бачимо, різні методи визначення й аналітичного забезпечення даних мають свої відмінності, але всі вони об’єднані спільною ознакою – обробкою та використанням даних.

Г. М. Шорохова, досліджуючи проблеми інформаційного забезпечення правоохоронних органів, виділяє ряд ключових питань, які потребують невідкладного вирішення. По-перше, це вдосконалення законодавчої бази, зокрема створення Інформаційного кодексу України. По-друге, вдосконалення організаційно-кадрового забезпечення, яке потребує суттєвих змін, зокрема постійного підвищення кваліфікації працівників інформаційного відділу у сфері комп'ютерних технологій, загальної інформаційної культури та захисту інформації. По-третє, потрібно забезпечити оснащення всіх відділів сучасною комп'ютерною технікою, ліцензійним програмним забезпеченням і налагодити мережу комп'ютерних підрозділів, а також вирішити проблему нестачі коштів, що є причиною різниці в забезпеченні регіональних підрозділів. По-четверте, варто покращити обмін інформацією між різними рівнями інтегрованих банків даних, забезпечити постійний зв'язок між ними, уніфікувати технічні процедури обробки документів і даних. По-п'яте, важливо покращити роботу інформаційних систем на національному та міжнародному рівнях, особливо у сфері міжнародного співробітництва для боротьби з міжнародними злочинами, як-от кіберзлочини та торгівля людьми. Нарешті, потрібно створити ефективну систему інформаційної безпеки, яка визначає основні положення, цілі та принципи забезпечення надійного захисту інформаційного простору правоохоронних органів України [342, с. 185–186].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, інформаційно-аналітичне забезпечення злочинності можна визначити як реалізацію державної політики у сфері протидії злочинності, спрямовану на задоволення інформаційних потреб конкретного правоохоронного органу. Це також діяльність уповноважених осіб щодо збирання, обробки та використання інформації про підозрюваних, обвинувачених, засуджених, допитуваних та осіб, судимість яких знята.

Для вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу потрібно: поліпшення матеріально-технічного та наукового забезпечення; участь досвідчених професіоналів у сфері інформаційних технологій; забезпечення належного рівня безпеки інформаційних баз даних; реалізація нормативно-правової бази за допомогою внесення змін і доповнень.

3.4. Контроль за реалізацією кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності

Насамперед варто зазначити, що на сьогодні метою кримінологічного аналізу злочинності є формування передумов для реалізації кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні в умовах воєнного стану.

Як було зазначено раніше, кримінологічний аналіз злочинності охоплює діяльність державних органів, громадських інституцій та окремих осіб, що займаються аналітичним дослідженням кількісних і якісних показників злочинності за певний період і на конкретній території. Це охоплює виявлення детермінант злочинності, характеристик злочинця та динамічних змін у діяльності державних органів, що дає змогу розробляти ефективні заходи для протидії злочинності через економічні, соціальні, ідейно-виховні, організаційно-управлінські та правові стратегії.

Для досягнення поставлених цілей у сфері протидії злочинності важливо, щоб діяльність була чітко визначена, організована та забезпечена ресурсами [237]. Це охоплює такі чинники:

1. Доктринальне визначення стратегії протидії злочинності, включно із метою, завданням, стратегічними напрямами та результатами, а також ухвалення відповідних управлінських рішень, як-от затвердження планів і програм, а також визначення обов’язків суб’єктів запобіжної діяльності.

2. Адекватне розуміння стану функціонування предмета діяльності, зокрема стану злочинності, та його впливу на протидію.

3. Прогнозування змін і тенденцій у сфері діяльності, що передбачає кримінологічне прогнозування.

4. Визначення порядку, методики, форм і засобів запобіжної діяльності, що охоплює тактичні засади й підготовку суб'єктів діяльності відповідно до їхніх потреб.

5. Інформаційне забезпечення для реалізації завдань, яке охоплює дані про злочинність, її причини й умови, детермінанти, динаміку змін та ефективність запобіжних заходів.

6. Координація зусиль у протидії злочинності на різних рівнях.

7. Контроль за виконанням запланованих заходів.

8. Забезпечення правового регулювання діяльності.

9. Матеріальне та ресурсне забезпечення, зокрема фінансове.

З огляду на вищевикладене можна дійти висновку, що під час здійснення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності суттєве місце посідає саме контроль за протидією злочинності, зокрема громадський, на якому зупинимося більш детально.

Учені зазначають, що важливою характеристикою суб'єкта протидії злочинності є наявність спеціалізованих функцій у рамках правоохоронної діяльності. Суб'єктами протидії злочинності є державні органи, громадські організації та окремі громадяни, які активно займаються розробкою та впровадженням заходів для обмеження й усунення криміногенних явищ і процесів, які ведуть до злочинних правопорушень, а також їхнього попередження на різних етапах протиправної поведінки [260, с. 213]. Ці суб'єкти мають визначені права й обов'язки та несуть відповідальність за свою діяльність.

Протидія злочинності передбачає активну участь державних органів, громадських організацій та ініціативних громадян у боротьбі з причинами й умовами кримінальних правопорушень. Вивчення системи суб'єктів протидії злочинності не може бути повним без врахування ролі громадськості в цій діяльності. Участь громадськості в запобіжних заходах уже стала загальновизнаною потребою. Ефективність протидії злочинності можна оцінити за уповільненням зростання кількості кримінальних правопорушень, стабілізацією або зниженням рівня злочинності, а також за зростанням соціально-профілактичної активності населення.

Оскільки питання залучення громадськості до запобіжної діяльності є актуальним, важливо чітко визначити природу та сутність цього феномена, а також встановити, хто саме підпадає під це поняття. На сьогодні немає правового визначення терміна «громадськість», що викликає питання: чи йдеться про всіх громадян країни, чи лише про тих, хто справді турбується про криміногенну ситуацію та високий рівень криміналізації суспільства.

У зв'язку з цим методологічним завданням є визначення частини суспільства, яка підпадає під поняття «громадськість». Важливими для цього є категорії «суспільство» та «громадянське суспільство», які варто розглянути для кращого розуміння.

А. Колодій визначає громадянське суспільство як сферу спілкування й солідарності, спонтанної самоорганізації та самоврядування вільних індивідів через добровільно створені асоціації, які захищені законом від прямого втручання з боку держави [168].

Автор зазначає, що до інститутів громадянського суспільства також можна відносити громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні й релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації, а також

інші непідприємницькі товариства й установи, що легалізовані згідно із законодавством [168].

У контексті запобіжної діяльності термін «громадськість» часто розглядається як застарілий. Раніше під тлумачення цього терміна попадала також громадська організація, трудовий колектив та їхні представники, а також окремі активні громадяни, які беруть участь у суспільному житті та запобіжних заходах. Наразі науковцями пропонується використання терміна «населення», що є більш точним для опису цього поняття.

Вважаємо, що термін «населення» не зовсім доречний, оскільки він пов'язує людей лише територіально. Важливішим є спільна мета, ідеї та інтереси, які об'єднують людей у запобіжній діяльності. Термін «громадськість» має ширше значення й охоплює комплексну соціальну спільноту, включно із народом як носієм суверенітету та джерелом влади в Україні (статті 5 і 124 Конституції України), а також громадсько-політичні рухи, професійні спілки, добровільні об'єднання та інші форми самоорганізації населення, що беруть участь у суспільному житті [84, с. 228].

З погляду структури до суб'єктів протидії злочинності, що підпадають під поняття «громадськість» належать окремі громадяни та громадські об'єднання, які активно залучаються та реалізовують державні запобіжні заходи й користуються дозволеними формами, методами та засобами. У кримінологічній літературі питання участі громадян у запобіжній діяльності є предметом дискусій, і науковцями ще не досягнуто єдиної теоретичної позиції.

Сучасна світова практика у сфері протидії злочинності показує, що найбільш передові й ефективні методи зосереджені переважно в розвинених країнах Заходу. Це можна пояснити кількома чинниками: по-перше, фінансовими можливостями урядів і правоохоронних органів цих країн забезпечувати законність і підтримувати правопорядок; по-друге, наявність

наукових розробок, утвердження кримінальних традицій і теоретичних засад боротьби зі злочинністю; по-третє, реалізація стратегії впливу громадськості на злочинність способом розробки та реалізації різноманітних профілактичних програм і проєктів.

Крім США та Великої Британії, до цієї групи також входить ряд держав-членів Європейського Союзу. В Європі в останні роки за деякими винятками спостерігається загальне зниження рівня злочинності.

Тому розглянемо найкращі практики протидії злочинності за участю громадськості в найбільш розвинених країнах Європейського Союзу, де вже вироблено ефективний підхід взаємодії поліції та органів державної влади з місцевим населенням. Ці підходи зазвичай реалізуються на національному та місцевому рівнях у формі спеціально розроблених профілактичних програм.

Проаналізуємо програми в багатьох європейських країнах, що розвиваються, з високим рівнем злочинності. Такий підхід дає змогу отримати корисні уроки для України, завдяки можливості впровадження успішного досвіду вітчизняними правоохоронцями.

Федеративна Республіка Німеччина має кілька особливостей у своїй системі протидії злочинності:

– розрізняють три рівні профілактики злочинності: первинний (поліпшення різних сторін суспільного життя), вторинний (зменшення можливостей вчинення злочинів) [104, с. 207]) і третього ступеня (профілактика рецидивів);

– межі між примусовими та запобіжними заходами часто розмиті;

– німецькі кримінологи вважають, що, хоча традиційні покарання й потрібні, їхнє застосування має бути максимально обмеженим;

– боротьба зі злочинністю – це спільні зусилля всього співтовариства, охоплюючи федеральний уряд, штати, муніципалітети та громадські організації.

З початку 90-х років XX століття в Німеччині на державному та муніципальному рівнях створено ради із протидії злочинності. Усього в країні налічується близько двох тисяч органів різного призначення й масштабу, які займаються боротьбою зі злочинністю. Оригінал діє на рівні штату, розглядаючи злочинність як локальне явище, тоді як федеральний уряд бере участь у загальнонаціональній політиці боротьби зі злочинністю [42].

На сучасному етапі значну роль у боротьбі зі злочинністю в Німеччині відіграє «Німецький форум по боротьбі зі злочинністю» (DFK). Інститут зосереджується на зниженні ймовірності злочинності в суспільстві за допомогою підвищення почуття безпеки людей і зменшення шкоди від злочинів. DFK разом із федеральними, державними, урядовими та неурядовими організаціями розробляє державну стратегію боротьби зі злочинністю, зосереджуючись на міжсекторальній профілактичній діяльності. Інститут координує кілька превентивних ініціатив, впроваджуючи стратегії та програми боротьби зі злочинністю на національному рівні [231, с. 91].

Ще однією важливою частиною є інформаційна система PrävIS, яка займає особливе місце серед проєктів із протидії злочинності. Вона виступає як система управління, що охоплює механізми обробки значних обсягів даних на національному рівні [231, с. 94; 270].

Крім того, у Німеччині з 2004 року реалізується дієвий проєкт під назвою «Круглий стіл з домашнього насильства в графстві Ремс-Мурр». Ремс-Мур – це округ у землі Баден-Вюртемберг, який об’єднує 46 державних і неурядових установ і установ, що обслуговують 31 муніципалітет з майже півмільйонним населенням.

У зв’язку зі зростанням випадків домашнього насильства місцева влада вирішила об’єднати зусилля всіх сторін, зокрема представників громади, для

боротьби з цією соціальною проблемою. Було організовано круглий стіл для визначення ролі поліції, соціальних служб, судів, консультаційних центрів, суспільства та церкви в боротьбі з домашнім насильством у Віблінгені та його околицях.

Проєкт вдалося реалізувати завдяки тому, що було розроблено та розповсюджувались спеціальні брошури серед найбільш уразливих груп населення (жінки, діти). Громадськість долучилась до цієї програми двома способами. Перший – залучені волонтери, представники громадських організацій та об'єднань розповсюджували інформаційні матеріали серед потенційно ймовірних жертв. Другий – активізувалось реагування громади на випадки домашнього насильства та відбувалась підтримка місцевих жителів.

Реалізація цього підходу дала змогу перетворити пілотний проєкт у постійну локальну профілактичну програму та допомогти:

– зменшити приховані випадки домашнього насильства у Вайблінгені;

– активізувати зусилля поліції, громадськості та волонтерської спільноти у вирішенні цієї соціальної проблеми;

– підвищити обізнаність місцевих жителів, особливо жінок і підлітків, про наявні регіональні програми в підтримці постраждалих від домашнього насильства;

– зменшити кількість примусових шлюбів у Вайблінгені;

– зменшити острах злочинності та підвищити довіру до державних інституцій.

Фінансувався проєкт загалом коштом із державних видатків, які підтримують організації-учасники програми, але також залучаються кошти з альтернативних джерел, як-от спонсорство. Загальний бюджет програми – близько 15 тисяч євро. Варто зазначити, що подібні проєкти реалізовувались і в Україні. За результатами дослідження злочинності науковці Науково-дослідного інституту проблем злочинності імені академіка Національної

академії правових наук України В. В. Сташиса видали спеціальні брошури, спрямовані на зниження віктимізації громадян і підвищення рівня їхньої обізнаності. Захист себе та членів сім'ї від різних злочинів (крадіжки, грабежі, шахрайства, зґвалтування тощо) [344; 102]. Однак основною відмінністю подібних програм у Німеччині є їх постійний характер, а також регулярна оцінка ефективності й економічної доцільності, тоді як в Україні такі проєкти мають тимчасовий і локальний характер.

Серед різноманітних програм і заходів протидії злочинності, пов'язаної із громадськістю в Німеччині, виділяється проєкт під назвою JET, розпочатий 2006 року в місті Хайльбронн (земля Баден-Вюртемберг). Сутність цієї програми відображає її назва, адже вона передбачає швидке реагування різних суб'єктів у профілактичній діяльності проти насильницьких злочинів серед підлітків цього міста.

Керівництво поліції Хайльбронна вирішило змінити концепцію місцевих правоохоронних органів, яка обмежувалася реагуванням на кримінальні правопорушення, вже вчинені неповнолітніми, способом розширення присутності поліцейських і волонтерів у громадських місцях, особливо у вихідні та святкові дні. З 800 поліцейських міст 90 волонтерів виконують свої обов'язки в цивільному та в найкоротші терміни повідомляють місцеву поліцію про протиправні дії.

«Реакцію» цього проєкту забезпечили швидкість кримінального переслідування жорстоких злочинців і широка інформаційна кампанія місцевих ЗМІ, а не лише інформування громадськості про постійну присутність поліції та волонтерів на вулицях міста. Крім того, ефективність програми підтверджено профілактичним діалогом з лідерами неформальних груп молоді, які часто беруть участь у масових заворушеннях. Завдяки цим превентивним заходам частка насильницьких кримінальних правопорушень у

Хайльбронні значно зменшилася, що доводить потребу в регулярному впровадженні цього проєкту.

У ФРН реалізуються сотні програм протидії різним видам кримінальних правопорушень за участю громадських організацій правоохоронної спрямованості й окремих громадян, зацікавлених у належному рівні правопорядку, як на рівні окремих земель і міст, так і на національному рівні.

Франція. Перш ніж досліджувати суспільний вплив різних програм протидії злочинності, потрібно описати загальну систему протидії злочинності в цій країні. Як і в багатьох інших європейських країнах, протидії злочинності у Франції здійснюються на національному та місцевому рівнях. Важливу роль у визначенні основних напрямів профілактичної діяльності на національному рівні відіграє міжурядовий комітет, створений 2006 року. Він складається з різних міністрів французького уряду, але провідну роль відіграють міністри внутрішніх справ, юстиції та освіти. У цьому комітеті Генеральний директорат секретаріату відповідає за підготовку відповідних документів для засідань комітету. До складу секретаріату входять представники різних відомств: інспектор, суддя, старший офіцер поліції та ґендерних питань, представник Міністерства освіти та три представники Міністерства внутрішніх справ. Основним завданням секретаріату є налагодження зв’язків і покращення взаємодії з місцевими органами влади в питаннях протидії злочинності [170].

У Франції місцева влада вважається основним суб’єктом профілактичної діяльності. Це пов’язано з тим, що на мерів міст безпосередньо покладено завдання організації та протидії злочинності, а також координації цієї діяльності, яка загалом фінансується з місцевого бюджету. Префектури тісно співпрацюють з відповідними міністерствами та Національним фондом боротьби зі злочинністю для розробки спільних

пріоритетів у боротьбі зі злочинністю, формалізованих у конкретних нормативно-правових актах.

Отже, основними пріоритетами сучасної французької концепції протидії злочинності є:

– розширення мереж ситуативної профілактики правопорушень, наприклад встановлення камер відеоспостереження в громадських місцях;

– внесення заходів із протидії злочинності в програми відродження міст;

– посилення заходів із протидії злочинності, як-от обмеження насильства в сім'ї, протидія прогулів учнів, зменшення кількості молоді, яка кидає школу, та протидії рецидивній злочинності;

– покращення відносин поліції з місцевим населенням, особливо в містах [42].

У сучасній правоохоронній діяльності Франції можна зустріти так звану громадську поліцію, яка є неозброєним правоохоронним органом. Це яскравий приклад децентралізованої поліції, основною функцією якої є не примус, а заохочення, стримування та тісна співпраця з людьми. Офіцери поліції мають самостійність у прийнятті рішень щодо протидії злочинності в межах своєї сфери відповідальності [270, с. 193].

Звичайно, ці положення не повністю описують концепцію протидії злочинності у Франції. Важливо підкреслити, що значне місце в структурі займає створення в суспільстві специфічного клімату, який сприяє тісній взаємодії громадян з поліцією для забезпечення належного рівня законності.

Успішною французькою громадською злочинною ініціативою є Infos à Gogo («Інформація в достатку»), яка була започаткована 1984 року для боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх. Основна мета програми – сприяти соціальній адаптації підлітків і молоді через активну участь у громадських і спортивних заходах за підтримки волонтерів.

У 15-му окрузі Марселя відкрили місцевий спортивний центр, де діти із соціально незахищених сімей і підлітки з асоціальною поведінкою мають можливість займатися спортом у вільний час. Однак цей центр не єдине місце, де реалізується проєкт. Волонтери також працюють в інших містах, організовуючи заходи на площах під час свят міста, запобігаючи руйнаціям на вулицях під час повеней тощо.

Крім залучення молоді до спорту, програма волонтерів допомагає їй соціалізуватися, наприклад отримати водійські права, зменшити кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з водінням без прав, пройти професійні курси для отримання дипломів менеджера та ін.

Волонтери також безкоштовно сприяють розвитку в підлітків важливих якостей, як-от чесність, відповідальність, комунікабельність і пунктуальність, що допомагає їм подолати дезадаптацію, зневіру в собі та психологічну розгубленість.

Ефективність програми Infos à Gogo підтверджується тісною співпрацею з членами сімей учасників. Батькам і родичам «складних» підлітків надається інформація про можливості поліпшення родинних стосунків та про успіхи їхніх дітей.

Варто зазначити, що 2012 року програма була номінована на французьку премію протидії злочинності, що присуджується Форумом з питань безпеки Франції (FFSU).

Італія. Ця країна має один з найвищих рівнів злочинності серед держав-членів ЄС. Така обставина зумовлює потребу в розробці італійським урядом і зацікавленими відомствами нових підходів до зниження криміногенності в країні. Сучасна італійська стратегія протидії злочинності орієнтована на усунення реальних і потенційних чинників, які призводять до порушення закону. Належний правопорядок в Італії забезпечується

діяльністю національної поліції, карабінерів і розширенням штату муніципальної поліції [169].

Основою італійської стратегії є концепція політики добросусідства (Neighbourhood Policing), впроваджена 2002 року, але ще не повністю реалізована. Ця концепція передбачає перехід від репресивного підходу до більш гуманних і соціально орієнтованих методів роботи правоохоронних органів. Італійський уряд вважає, що ефективність запобіжної діяльності більше залежить від тісної співпраці з приватним сектором і місцевими громадами, ніж від жорсткого реагування на кримінальні правопорушення.

З 2002 року ця модель протидії злочинності була впроваджена спочатку в 28 провінційних містах, а згодом поширилася на 728 адміністративних одиниць, охоплюючи 79 міських центрів.

Для реалізації концепції були здійснені такі заходи:

– взаємодія між державними органами та місцевим населенням через спеціальних операторів (понад 3,5 тис. осіб), які також є працівниками правоохоронних органів;

– поширення інформації про злочинність і віктимологічну профілактику серед громадян завдяки зусиллям поліцейських;

– постійна присутність поліцейських у криміногенних зонах і місцях масового скупчення людей для оперативного реагування на правопорушення та створення в громадян відчуття контролю з боку держави.

Нещодавно в Італії реалізовано кілька успішних проєктів протидії злочинності:

а) «Головна інформаційна служба» (Home Reporting Service) – система для повідомлення про кримінальні правопорушення, зокрема для осіб з фізичними вадами;

б) «Безпечні парки» (Secure Parks) – патрулювання парків у великих містах для забезпечення правопорядку;

в) офіси щодо зв’язків із населенням у поліцейських відділках для покращення співпраці з громадами та підвищення довіри до поліції через інформацію про розслідування резонансних кримінальних правопорушень;

г) «Поліцейський – ще один ваш друг» (The Policeman is another Friend of Yours) – створення доброзичливих стосунків між поліцією та футбольними фанатами для зменшення хуліганських і расистських проявів на матчах;

д) агітаційна програма серед учнів і студентів для підвищення правової культури й толерантності, організована Міністерством освіти Італії та Комітетом ЮНІСЕФ в Італії.

Так, аналіз сучасних підходів провідних європейських країн до протидії злочинності показує, що ключовим елементом цієї діяльності є не державне покарання за вчинене правопорушення, а активна участь приватного сектору та громадськості. Така концепція, по-перше, ґрунтується на загальноєвропейських нормах протидії злочинності; по-друге, є економічно доцільною, оскільки дає змогу знижувати витрати держави на запобіжну діяльність за рахунок безкоштовної допомоги з боку громадськості; по-третє, відповідає сучасним вимогам гуманізації кримінальних покарань і розширення ролі суб’єктів запобіжної діяльності.

Отже, можемо констатувати, що коло об’єктів запобіжного впливу громадськості в різних сферах життєдіяльності людей на потенційні загрози в сучасних умовах є досить широким. Об’єкти цього впливу охоплюють сфери людської моралі, громадського порядку та правопорядку. Це можуть бути аморальні вчинки, адміністративні правопорушення та злочини. Їхня матеріальна основа полягає в тому, що вони об’єктивно порушують, підривають і дезорганізують суспільні відносини, які є сутністю громадського порядку, завдають їм шкоди або створюють загрозу їхньому існуванню.

Виокремивши запобіжну функцію громадськості, можна визначити криміногенні об’єкти, на які вона може позитивно впливати, а не бути своєрідною «масовкою» при органах внутрішніх справ. Це можуть бути:

По-перше:

– певні групи осіб, які вчинили, вчиняють або готуються до вчинення кримінальних правопорушень;

– особи, які перебувають у кризових передкримінальних, посткримінальних, віктимологічних ситуаціях і потребують соціальної, матеріальної, психологічної, правової та іншої допомоги;

– особи, які перебувають у місцях позбавлення волі або звільнилися з них;

– особи з девіантною поведінкою, зокрема бездоглядні неповнолітні, схильні до правопорушень і злочинів;

– інші категорії осіб, які виявляють ознаки протиправної поведінки.

По-друге, місця концентрації кримінальних та інших антисуспільних елементів (злодійські кубла, вокзали, ринки, парки, місця розпусти та здирництва тощо).

По-третє, особи, які намагаються порушити режимні умови державного кордону, режим у пунктах пропуску через державний кордон, у зонах стихійного лиха і надзвичайних ситуацій.

Практично можуть бути й інші об’єкти запобіжного впливу громадян і громадських організацій.

Висновки до розділу 3

1. Кримінологічний аналіз є діяльністю співробітників правоохоронних органів, яка охоплює використання інтелектуального програмного забезпечення та системного підходу для збору інформації, аналітичного

вивчення характеристик і тенденцій з метою виявлення взаємозв'язків між фактами, подіями, явищами, суб'єктами та об'єктами. Це також сприяє оптимізації управління правоохоронними органами на державному й територіальному рівнях і допомагає у вирішенні конкретних завдань щодо боротьби зі злочинністю (протидія, попередження, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, виконання покарань, ресоціалізація засуджених); активне використання кримінологічного аналізу стримується через відсутність відповідних експертних програм та організаційних структур.

2. Наголошено, що оскільки система кримінологічного аналізу використовує однакові аналітичні процедури, принципи й умовні символи для візуального представлення, вона є універсальною мовою для інтерпретації кримінально протиправних подій аналітиками в усьому світі. Цей факт відкриває нові можливості для ефективної взаємодії та співпраці між національними й міжнародними правоохоронними органами. Тому знання в галузі кримінологічного аналізу – його видів, форм, сфер застосування та можливостей – повинні активно пропагуватися, особливо серед осіб, які безпосередньо або опосередковано залучені до протидії злочинності. Як кримінальні аналітики та їхні керівники на всіх рівнях управління, так і особи, які здійснюють слідчі (розшукові), оперативно-розшукові дії та інші процесуальні дії, повинні володіти знаннями, компетентністю та кваліфікаціями у сфері кримінологічного аналізу.

3. Враховуючи практичні аспекти протидії злочинності, доведено, що в разі неефективного використання інформації із різноманітних систем, а також відсутності її належного аналізу та синтезу, є неможливим здійснювати ефективну протидію кримінальним правопорушенням. Усі напрями кримінологічного спрямування в протидії злочинності тісно пов'язуються із процесами збору, накопичення, збереження, пошуку,

передавання та видачі інформації. У цьому процесі існує ряд організаційно-правових і методичних проблем, які ускладнюють можливість отримати якісну інформацію, потрібну для того, щоб прийняти процесуальне рішення в кримінальних провадженнях.

4. Виокремивши запобіжну функцію громадськості, визначено криміногенні об’єкти, на які вона може позитивно впливати, а не бути своєрідною «масовкою» в рамках діяльності правоохоронних органів. Це можуть бути, по-перше: певні групи осіб, які вчинили, вчиняють або готуються до вчинення кримінальних правопорушень; особи, які перебувають у кризових передкримінальних, посткримінальних, віктимологічних ситуаціях і потребують соціальної, матеріальної, психологічної, правової та іншої допомоги; особи, які перебувають у місцях позбавлення волі або звільнилися з них; особи з девіантною поведінкою, інші категорії осіб, які виявляють ознаки протиправної поведінки. По-друге, місця концентрації кримінальних та інших антисуспільних елементів (вокзали, ринки, парки, місця розпусти тощо). По-третє, особи, які намагаються порушити режимні умови державного кордону, режим у пунктах пропуску через державний кордон, у зонах стихійного лиха та надзвичайних ситуацій.

РОЗДІЛ 4
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ В МЕХАНІЗМІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

4.1. Законодавство зарубіжних країн як джерело забезпечення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності

Сучасні дослідження щодо протидії злочинності в зарубіжних країнах показують, що вони все більше орієнтуються на розвиток партнерських відносин у галузі безпеки на рівні спільнот. Ця тенденція стала особливо помітною за останні два десятиліття, коли урядові стратегії все частіше містять у собі подібні підходи.

Однією з ключових моделей, яка застосовується у цих країнах, є скандинавська модель попередження злочинності. Ця модель, розроблена наприкінці 1980-х – початку 1990-х років, поєднує в собі ситуаційне попередження кримінальних правопорушень з політикою соціального забезпечення.

З метою дослідження кримінологічного аналізу в зарубіжних країнах потрібно розглянути норми їхнього законодавства як джерела забезпечення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності. Варто почати із норм законодавства щодо протидії злочинності в цих країнах.

Загалом відмітимо, що у цих країнах під час аналізу змін у рівнях злочинності насамперед враховують приріст населення та використовують як абсолютні, так і відносні показники. Це допомагає більш об’єктивно оцінити реальну динаміку злочинності та зрозуміти, чи дійсно відбулися позитивні зміни, чи зміни виявилися незначними через вплив демографічних чинників.

Ця практика є унікальною для Сполучених Штатів Америки, де за останні 20 років було впроваджено нові стратегії протидії злочинності, що

привело до змін у кримінальній політиці та практиці правоохоронних органів. Деякі елементи цих стратегій залишилися з минулого, інші зазнали значних змін, а треті продемонстрували нові тенденції останнього десятиліття. Загалом рівень і динаміка злочинності залишаються стабільними, хоча деякі показники змінюються з часом.

Важливо зазначити, що «непередбачуваність» таких змін пов'язана з постійним зростанням чисельності населення, що впливає на рівень злочинності. Це ускладнює об'єктивну оцінку й інтерпретацію змін як абсолютних, так і відносних показників.

Ситуацію доцільно оцінювати динамічно, враховуючи зміни в структурі злочинності, особливо в якісних змінах, як-от масовість кримінальних правопорушень, кількість жертв, місце та мотивація кримінальних правопорушень, перегляд, застосування зброї тощо. Варто також враховувати рівень розкриття кримінальних правопорушень та інші чинники.

Статистика кримінально протиправних діянь у США ведеться та публікується Федеральним бюро розслідувань (ФБР) і містить окремі дані щодо насильницьких злочинів і злочинів проти власності.

2017 року в США було вчинено 8,841 мільйона тяжких злочинів, з яких 7,694 мільйона були майновими злочинами, а 1,247 мільйона – насильницькими. На 100 тис. населення це 2 362 і 383 злочини, відповідно.

Основні тенденції злочинності з 2000 по 2020 рік охоплюють:

1) зменшення абсолютної кількості інцидентів насильства: за 20 років їхня кількість зменшилася на 19,0 %;

2) зменшення рівня насильницької злочинності: рівень насильницької злочинності (на 100 000 населення) зменшився на 33,0 %.

Так, за 20 років абсолютна кількість насильницьких кримінальних правопорушень зменшилася на 19,0 %, а їхній рівень – на 33,0 %.

За цей період населення США зросло на 21,0 %. Це пояснює, чому відбулося зниження абсолютних і відносних показників насильницької злочинності. Зменшення абсолютних показників на фоні зростання населення підтверджує тенденцію до зниження насильницької злочинності [130, с. 49].

Незважаючи на те, що США запровадили нові стратегії протидії злочинності більше 20 років тому, деякі аспекти цих стратегій залишаються актуальними, тоді як інші зазнали значних змін, а в останнє десятиліття з'явилися нові тенденції. Загалом стан і динаміка злочинності залишаються стабільними, хоча за загальною тенденцією спостерігаються різкі зміни. Несподівані зміни пояснюються постійним зростанням чисельності населення, що впливає на рівень злочинності та деякі види злочинності.

Така ситуація ставить перед нами проблему об'єктивної оцінки й інтерпретації змін злочинності як абсолютних, так і відносних показників. Наприклад, якщо кількість вбивств на рік зростає впродовж десятиліть, рівень вбивств на 100 000 населення може впасти з 5,6 до 5,4, якщо населення цього року збільшилося на кілька мільйонів.

Для точної оцінки зміни злочинності потрібно враховувати як абсолютні, так і відносні показники. Зростання населення має значний вплив на рівень злочинності, тому важливо аналізувати дані динамічно та в поєднанні з іншими соціальними змінами. Цей метод дає змогу уникнути помилкових висновків і забезпечити точне розуміння реальної криміногенної ситуації в країні.

У статистиці злочинності США насильницькі кримінальні правопорушення поділяються на чотири основні категорії:

1) вбивство: на нього припадає 1,4 % усіх насильницьких кримінальних правопорушень. Зареєстровано 17 284 випадки, з них 72,6 % – зі зброєю;

2) зґвалтування: на нього припадає 0,8 % усіх насильницьких кримінальних правопорушень. Зареєстровано 136 800 випадків;

3) крадіжки: на них припадає 25,8 % усіх насильницьких кримінальних правопорушень. Зареєстровано 319,3 тис. випадків, з них 40,6 % – підпали;

4) напади в разі обтяжуючих обставин: становлять 65,0 % усіх насильницьких кримінальних правопорушень. Було повідомлено про 810 800 інцидентів, з яких 26,3 % стосувалися вогнепальної зброї.

Вбивства, хоча й становлять найменшу частку серед насильницьких злочинів, часто пов’язані з використанням вогнепальної зброї, що відрізняє їх від насильства в інших країнах.

Зґвалтування також становлять невелику частку, але є серйозним суспільним викликом, що потребує особливої уваги з боку правоохоронних органів.

Грабежі становлять близько чверті всіх насильницьких кримінальних правопорушень, і більшу частину із них вчиняють, застосовуючи вогнепальну зброю, чим підвищується їхня небезпека. Напади є найпоширенішими видами насильницьких кримінальних правопорушень, і вогнепальна зброя застосовується в понад чверті із них.

Кримінологічний аналіз свідчить, що в насильницьких кримінальних правопорушень у США є певна специфіка, а саме: більшість із них вчиняють за допомогою вогнепальної зброї. Це свідчить про доцільність посилювати контроль за обігом зброї та впроваджувати ефективні програми, які запобігатимуть насильству. Враховування цих особливостей дасть змогу більше зрозуміти динаміку злочинності й допоможе в розробці ефективних стратегій для її зменшення.

Поширеність вбивств є важливим показником стану злочинності в будь-якій країні й часто залишається стабільною впродовж тривалого часу. У США показники вбивств стабільні, хоча в інших країнах можуть спостерігатися різні тенденції. Наприклад, в Японії спостерігається незначне щорічне зниження кількості вбивств, тоді як у США рівень залишається

порівняно стабільним з високим відсотком кримінальних правопорушень, вчинених за допомогою вогнепальної зброї. Це підкреслює важливість врахування соціальних, економічних, культурних і законодавчих чинників під час аналізу рівня вбивств і загальної кримінальної ситуації в різних країнах.

В Україні темпи зниження кількості вбивств, як зазначають численні дослідження вітчизняних кримінологів, виглядають менш переконливо. Хоча в США динаміка відносних показників вбивств зменшується, цей тренд нівелюється значним приростом чисельності населення (за останні три роки на 7 млн осіб). Незважаючи на спорадичні коливання, рівень вбивств за 20 років знизився на 15,9 %. Останні роки показують повернення до рівня десятирічної давності та виглядають менш оптимістично порівняно із загальною тенденцією зниження насильницької злочинності.

Структура кримінальних правопорушень, що завдають шкоди власності, містить декілька категорій:

1. Крадіжки (Larceny-Theft): становлять 71,7 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти власності, зареєстровано 5,519 млн випадків.

2. Проникнення в житлове приміщення з метою крадіжки (Burglary): становлять 18,2 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти власності, зареєстровано 1,401 млн випадків.

3. Викрадення автотранспорту (Motor Vehicle Theft): становлять 10,0 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти власності, зареєстровано 773 тис. випадків.

4. Підпали (Arson): зареєстровано 41,171 тис. випадків.

2019 року в США було зафіксовано 7,694 млн кримінальних правопорушень проти власності, що відповідало рівню 2,362 кримінально протиправних посягань на 100 тисяч населення.

За останні 10 років рівень таких кримінальних правопорушень знизився на 21,3 %. Загальний збиток від цих протиправних діянь 2019 року становить 15,3 млрд доларів.

Попри коливання показників, за 20 років рівень вбивств зменшився на 15,9 %. Однак останні роки показують повернення до рівнів, які були десятиріччя тому, що вказує на потребу в подальшому аналізі та вдосконаленні стратегії протидії злочинності.

Загалом кримінологічний аналіз показує зниження як насильницьких кримінальних правопорушень, так і кримінальних правопорушень проти власності в США. Однак, зважаючи на суттєвий приріст населення, відносні показники вбивств виглядають менш виразними. Ефективність впроваджених заходів очевидна, проте потрібно постійно моніторити й адаптувати стратегії до нових викликів для підтримки позитивної динаміки та забезпечення безпеки населення.

Багатопланова статистика є важливим інструментом для розуміння й аналізу злочинності, оскільки дає змогу детально оцінити різні аспекти кримінальної діяльності та виявити тенденції в злочинності.

Завдяки дослідженню частоти вчинення різних видів кримінальних правопорушень можна зрозуміти, які типи небезпечних посягань є найбільш розповсюдженими та потребують найбільшої уваги. Наприклад, якщо насильницькі кримінальні правопорушення трапляються кожні 24,6 секунди, це показує високий рівень інтенсивності таких кримінальних правопорушень у суспільстві.

Розподіл частоти вчинення різних типів кримінальних правопорушень, як-от вбивства, зґвалтування, грабежі та напади, допомагає визначити, які саме кримінальні правопорушення є найбільш поширеними і які з них є найсерйознішими.

Дані про те, як часто вчиняються різні кримінальні правопорушення (наприклад, вбивства кожні 30,5 хвилин), дають змогу аналізувати, як змінюється злочинність упродовж часу та чи існують певні патерни або тенденції. Визначення часових піків для певних типів кримінальних правопорушень може допомогти в організації превентивних заходів і ресурсів правоохоронних органів.

Статистика може також містити інформацію про місце й обставини вчинення кримінальних правопорушень, що дає змогу зрозуміти, в яких умовах і де вони вчинялися найчастіше. Вивчення зв'язків між рівнем злочинності та соціально-економічними умовами може допомогти у визначенні причин злочинності.

Отже, багатопланова статистика забезпечує всебічне розуміння злочинності, що є важливим для ефективного реагування й розробки політик протидії злочинності.

Врахування таких статистичних даних про злочинність у США надає важливе уявлення про характер і масштаби проблеми. Сумарні показники й частота кримінальних правопорушень демонструють, наскільки серйозною є ситуація з насильницькими та майновими кримінальними правопорушеннями, що підкреслює вагомість ефективних заходів протидії.

Варто зазначити, що кримінальні правопорушення проти власності вчиняються досить часто. Це свідчить про значні виклики для системи правопорядку й потребу в постійному моніторингу та реагуванні на ці проблеми.

Значна частина американських домовласників, які постраждали від кримінальних правопорушень, а також високий рівень страху перед насильницькими посяганнями вказує на глибокі соціальні та психологічні наслідки злочинності. Ці дані можуть використовуватися для розробки програм попередження й підтримки жертв.

Частота кримінальних правопорушень вказує на потребу в удосконаленні системи безпеки та правоохоронних органів, а також у розробці ефективних методів протидії злочинності й реабілітації.

Зростання віктимізації від кіберзлочинів підкреслює важливість внесення нових технологічних аспектів у стратегії протидії злочинності. Такі статистичні дані є вагомими для аналізу злочинності, планування ресурсів і розробки політик у сфері правопорядку.

Статистика розкриття кримінальних правопорушень є критично важливою для оцінки ефективності правоохоронних органів і кримінального правосуддя. Дані в США демонструють різний рівень успішності в розкритті кримінальних правопорушень.

1. Вбивства (61,6 %). Рівень розкриття вбивств у США є значно вищим порівняно з іншими видами злочинів, але все ще нижчий, ніж у західноєвропейських країнах і Японії. Це свідчить про те, що розслідування вбивств отримує більше уваги й ресурсів, але можуть бути виклики у зборі доказів і виявленні винних у складних випадках.

2. Зґвалтування (34,6 %). Низький рівень розкриття зґвалтувань є тривожним сигналом, що може бути пов’язаний з труднощами у зборі доказів, стигматизацією жертв або іншими чинниками, що ускладнюють процес розслідування.

3. Напади (53,3 %). Рівень розкриття нападів демонструє середню ефективність правоохоронних органів у боротьбі з насильницькими злочинами.

4. Грабежі (29,7 %). Низький рівень розкриття грабежів може свідчити про виклики у виявленні ідентичності злочинців або про недостатню ефективність розслідувань.

5. Крадіжки (19,2 %). Досить низький рівень розкриття крадіжок свідчить про складність у відстеженні краденого майна й ідентифікації підозрюваних.

6. Викрадення автотранспорту (13,7 %). Низький рівень розкриття викрадень автотранспорту може бути пов’язаний зі швидким перепродажем викрадених автомобілів або міжнародними аспектами злочинів.

7. Проникнення в житлове приміщення (13,5 %). Низький рівень розкриття може свідчити про труднощі у визначенні винних або про недостатню кількість ресурсів для проведення розслідувань.

8. Арешти. 10,5 млн арештів за 8,8 млн кримінальних правопорушень. Цей показник вказує на те, що частина арештів може бути результатом кількох затримань осіб за одні й ті самі кримінальні правопорушення або за підозри в численних протиправних діяннях. Це також може свідчити про часті затримання осіб, які ще не були засуджені.

Ці дані показують, що розслідування кримінальних правопорушень є складним процесом, і рівень успіху варіює залежно від типу злочину. Низький рівень розкриття певних кримінальних правопорушень може бути пов’язаний з недостатньою кількістю ресурсів, складністю розслідування або іншими чинниками.

Отже, дані про сучасний стан пенітенціарної системи США та судову практику свідчать про значні зміни в кримінальній політиці й виконанні покарань. За останні 25 років загальна чисельність ув’язнених, яких утримують у в’язницях, зросла втричі й нині становить 1,507 млн осіб (або 459 ув’язнених на 100 тисяч населення); з них у федеральних в’язницях утримують 189 тис., а у в’язницях штатів – 1,317 млн засуджених. Крім того, під наглядом служб пробації перебувають близько 4 млн і 0,8 млн осіб, достроково звільнених за системою PERROUEL. Як показують дані кримінально-виконавчої статистики, у в’язницях штатів середній термін

відбування покарання, обов'язків для початку процесу дострокового звільнення становить не менше 46 % призначеного покарання; однак для засуджених за зґвалтування – не менше 62 %, а для засуджених за вбивство – 15 років [103, с. 187; 156, с. 55].

Збільшення чисельності ув'язнених утричі за останні 25 років вказує на більш суворий підхід до кримінального правосуддя та збільшення застосування примусових заходів. Це може бути результатом політики жорстокого покарання й збільшення використання кримінальних санкцій.

Наведені дані кримінальної статистики не тільки відображають масштаб і типи злочинності в США, але й створюють можливості для більш глибокого аналізу та порівняльних досліджень [157, с. 111].

Так, дані про різні види кримінальних правопорушень, як-от насильницькі кримінальні правопорушення й кримінальні правопорушення проти власності, дають змогу аналізувати, які види кримінальних правопорушень є найбільш поширеними та якою є їхня динаміка. Низький рівень розкриття багатьох кримінальних правопорушень, зокрема крадіжок і викрадень автотранспорту, може свідчити про проблеми в системі правопорядку та потребу в удосконаленні методів розслідування.

Порівняння показників злочинності, розкриття кримінальних правопорушень, рівня ув'язнення з іншими країнами (особливо з країнами Західної Європи та Японією) може допомогти зрозуміти ефективність різних підходів до протидії злочинності. Розгляд соціальних і економічних чинників, що впливають на злочинність, як-от рівень бідності, безробіття та нерівність, може дати краще розуміння причин злочинності й ефективності кримінальної політики. Аналіз ефективності реформ у кримінальному правосудді та пенітенціарній системі, як-от зміни в політиці покарань або впровадження нових стратегій превенції, може допомогти виявити найкращі практики й потенційні проблеми.

Загалом ці дані створюють базу для глибоких аналітичних досліджень, що можуть допомогти в удосконаленні кримінальної політики та системи правосуддя як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Потрібно звернути увагу на те, що стратегія громадсько-орієнтованого втручання в профілактику правопорушень і забезпечення безпеки на місцевому рівні є важливим елементом кримінальної політики в країнах Європейського Союзу [41].

Країни ЄС активно впроваджують програми, які містять співпрацю між правоохоронними органами, місцевими громадами та громадськими організаціями. Це може охоплювати організацію освітніх кампаній, створення громадських патрулів, програми ресоціалізації для молоді та інші превентивні заходи. Важливою частиною стратегії є партнерство між різними рівнями влади, як-от муніципалітети, регіональні й національні органи, а також приватний сектор і неурядові організації.

Рекомендації Ради Європи № R/96/8 від 1999 року «Політика боротьби зі злочинністю в Європі, що змінюється» є важливим документом, що визначає основні принципи та підходи до формування національних політик і стратегій з протидії злочинності в країнах Європейського Союзу [32], а також Рекомендацій Конгресів ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя й відповідних декларацій, ухвалених за їх результатами, зокрема останніх з них: «Сальвадорська декларація про комплексні стратегії для відповіді на глобальні виклики: системи попередження злочинності й кримінального правосуддя та їх розвиток у світі, що змінюється» (Резолюція 65/230 Генеральної Асамблеї від 21 грудня 2010 року) та «Дохинська декларація про включення питань попередження злочинності та кримінального правосуддя в більш широкий порядок дня Організації Об’єднаних Націй з метою вирішення соціальних і економічних проблем і сприяння забезпеченню верховенства права на національному та

міжнародному рівнях, а також участі громадськості» (Резолюція 70/174 Генеральної Асамблеї від 17 грудня 2015 року) [282].

Європейська мережа з попередження злочинності (EUCPN) відіграє ключову роль у розвитку й реалізації стратегій протидії злочинності в країнах Європейського Союзу.

EUCPN сприяє формуванню ефективних стратегій і програм профілактики злочинності, які адаптовані до специфічних потреб та умов кожної країни-члена. Мережа допомагає країнам покращити їхню спроможність у боротьбі зі злочинністю через розробку та впровадження нових підходів і практик. EUCPN організовує дослідження й оцінювання найкращих практик у сфері профілактики злочинності, що дає змогу країнам-членам учитися один у одного. Мережа забезпечує обмін інформацією та досвідом між державами, що дає змогу застосовувати перевірені методики в різних контекстах. Саме тому з погляду дослідження кримінологічного аналізу в європейських країнах доцільно проаналізувати використання цієї мережі на практиці.

Для початку варто здійснити загальний огляд криміногенної ситуації в країнах Європейського Союзу, що допоможе сформувати базове розуміння контексту, у якому реалізується кримінологічний аналіз злочинності.

Дані про рівень вбивств у країнах Європейського Союзу демонструють значні відмінності в показниках злочинності залежно від країни. Країни з високим рівнем вбивств: Литва – 5,25 на 100 000 населення; Латвія – 3,36 (2015 р.); Естонія – 3,19 (2015 р.). Країни з низьким рівнем вбивств: Норвегія – 0,51; Швейцарія – 0,54; Чехія – 0,61; Іспанія – 0,63; Португалія – 0,64; Австрія – 0,66; Італія – 0,67; Польща – 0,67; Словенія – 1,05; Швеція – 1,08; Болгарія – 1,14; Німеччина – 1,18; Велика Британія – 1,20; Румунія – 1,25; Франція – 1,35; Фінляндія – 1,42 [277].

Дані про рівень вбивств в Україні 2018 року свідчать про значні відмінності порівняно з країнами Європейського Союзу: зареєстровано умисних вбивств 5 557. Рівень вбивств на 100 000 населення – 13,2 [278].

Рівень заподіяння насильства (тілесні ушкодження) на 100 000 населення в країнах ЄС має значні відмінності. Лідерами за рівнем тілесних ушкоджень є Англія та Уельс – 880,38; Бельгія – 606,91; Франція – 375,38 (2016 р.); Німеччина – 166,91; Італія – 110,81. Країни з низьким рівнем: Швеція – 47,27; Чехія – 44,9; Норвегія – 39,81; Болгарія – 39,68; Іспанія – 39,02; Латвія – 33,69; Данія – 33,21; Фінляндія – 28,63; Польща – 19,3; Естонія – 5,80; Португалія – 5,65; Румунія – 1,38.

Серед європейських країн лідерами за рівнем грабежів є Франція – 1; Англія та Уельс – 0,77; Іспанія – 0,67; Німеччина – 0,39; Італія – 0,31. Країни з низьким рівнем: Португалія – 0,12; Швеція – 0,09; Польща – 0,08; Румунія – 0,03; Фінляндія, Чехія, Болгарія – 0,02; Латвія, Норвегія – 0,01 [39].

Високі показники у Франції, Англії та Уельсі пов’язані з високими рівнями економічної нерівності, міграції та соціальною динамікою. Ці країни мають значні урбаністичні проблеми й високі рівні соціальної мобільності, що може впливати на частоту грабежів. Країни з низьким рівнем грабежів можуть мати ефективні стратегії кримінальної превенції та низькі рівні соціально-економічної нестабільності, що може знижувати ймовірність вчинення таких кримінальних правопорушень.

Показник в Україні (0,213) є середнім між лідерами та країнами з досить низьким рівнем грабежів. Це вказує на наявність певних проблем у сфері безпеки, але значно нижчий рівень порівняно з найбільш проблемними країнами ЄС.

Лідерами за рівнем крадіжок є Швеція – 4 093,24; Фінляндія – 2 229,6; Норвегія – 2 208,3; Англія та Уельс – 2 182,49; Франція – 2 167,89; Італія – 1 756,81; Німеччина – 1 650,9; Австрія – 1 616,08. Країни з нижчим рівнем:

Латвія – 972,92; Естонія – 863,21; Португалія – 829,46; Румунія – 545,56; Іспанія – 443,45; Польща – 379,53 [39].

Швеція, Фінляндія й Норвегія демонструють надто високі рівні крадіжок. Це може бути пов’язано з високим рівнем життя, розвиненою економікою та значним обсягом споживчих товарів. Висока доступність цінних предметів може стимулювати крадіжки.

Англія та Уельс, Франція, Італія, Німеччина й Австрія мають високі показники крадіжок, що може бути обумовлено урбанізацією, щільністю населення й економічними чинниками. Латвія, Естонія, Португалія, Румунія, Іспанія та Польща мають значно нижчі показники крадіжок. Це може бути наслідком різних соціально-економічних умов або меншого рівня урбанізації.

Чехія демонструє позитивні результати в зниженні рівня злочинності завдяки комплексному підходу до кримінальної політики. Ця країна за останні роки показує тенденцію до зниження рівня злочинності, що підтверджується даними про зменшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень на 7,3 % 2017 року порівняно з попереднім роком. Це свідчить про ефективність національної стратегії у сфері безпеки та правопорядку [26, с. 56].

Чехія використовує багаторівневу стратегію для протидії злочинності, охоплюючи соціальні та ситуаційні підходи, що реалізуються на трьох рівнях: первинному, вторинному та третинному. Ці підходи доповнюють один одного й інтегруються в різні аспекти політики та практики.

До 2008 року одним із важливих проєктів у Чехії була «Система раннього втручання» (EIS). Цей проєкт був спрямований на:

1. Ідентифікацію ризикових осіб: виявлення дітей і молоді, які перебувають у ситуаціях підвищеного ризику.

2. Раннє втручання: надання підтримки та допомоги на ранніх етапах для протидії розвитку кримінально протиправної поведінки.

3. Інтеграція ресурсів: співпраця між різними державними й неурядовими організаціями для забезпечення всебічної підтримки.

Отже, Чехія демонструє ефективний підхід до протидії злочинності, інтегруючи соціальні та ситуаційні методи на трьох рівнях профілактики. Система раннього втручання й активне залучення місцевих організацій, поліції та громадських ініціатив сприяють зменшенню рівня злочинності й забезпечують більш ефективну підтримку для вразливих груп населення.

Практичні дані, представлені на сайті EUCPN, вказують на те, що Чехія не має єдиної загальнодержавної програми з протидії злочинності. Натомість країна реалізує широкий спектр місцевих і регіональних ініціатив, а також програм, спрямованих на різні аспекти превенції злочинності. Це дає змогу їй адаптувати підходи до специфічних потреб і проблем у різних частинах країни. Хоча Чехія не має єдиної загальнодержавної програми з протидії злочинності, її підходи до превенції є комплексними й різноманітними. Вони охоплюють місцеві ініціативи, соціальні та ситуаційні заходи, а також активну участь різних інститутів і організацій. Це дає змогу Чехії ефективно адаптувати свої стратегії до конкретних умов і потреб на місцевому рівні.

Програмування протидії злочинності в Чехії на міжвідомчому, відомчому й локальному рівнях характеризується комплексним підходом, спрямованим на різні аспекти кримінальної превенції та безпеки.

Міжвідомчий рівень. Ситуативне попередження злочинності

Проєкт «Безпечна країна» («Safe Country»): сфокусований на забезпеченні загальної безпеки на національному рівні. Мета проєкту полягає в зменшенні рівня злочинності через покращення безпеки на території всієї країни.

Проєкт «Безпечна місцевість» («Safe Locality»): спрямований на забезпечення безпеки на локальному рівні, включно із конкретними

районами чи громадами. Він містить у собі заходи для покращення громадської безпеки та зниження рівня злочинності в регіонах [37, с. 66].

На локальному рівні в Чехії профілактика злочинності отримує підтримку через Програму протидії злочинності на місцевому рівні (*Crime Prevention Programme at the Local Level*), яку реалізує Міністерство внутрішніх справ МВС). 2017 року ця програма підтримала 228 грантових проєктів, що надають фінансування для різноманітних ініціатив.

Програма протидії злочинності на місцевому рівні в Чехії демонструє комплексний підхід до профілактики злочинності, зокрема через фінансування інвестиційних проєктів, спрямованих на покращення безпеки в громадських місцях і підтримку жертв кримінальних правопорушень. Застосування ситуаційної профілактики разом з інформаційними й освітніми проєктами забезпечує ефективну протидію злочинності на місцевому рівні.

За результатами дослідження М. Пілата, програми з протидії злочинності, реалізовані на локальному рівні, виявляються найбільш ефективними. Так, програми, реалізовані на місцевому рівні, забезпечують краще врахування специфіки місцевих умов і потреб громади. Локальний підхід дає змогу швидше реагувати на злочинність і краще адаптувати заходи до конкретних обставин.

Концепція єдиної інформаційної системи для соціально-правового захисту дітей (IS SPOD) в Чехії є важливим інструментом для поліпшення ситуації із соціальною та правовою підтримкою дітей. Система забезпечить збір і зберігання статистичних даних про дітей, які потребують соціального й правового захисту. Це допоможе виявити тренди, потреби й ефективність існуючих заходів. Система міститиме інформацію про діяльність органів, які відповідають за захист дітей, що сприятиме кращій координації та контролю за їхньою роботою [37, с. 74].

У подальшому доцільно надати загальну характеристику сучасній Стратегії протидії злочинності в Чеській Республіці [11].

Стратегія протидії злочинності роки ґрунтується на основних положеннях стратегій розвитку Чеської Республіки, розвитку національної безпеки, соціального й економічного добробуту країни, а також відповідає кримінальній та соціальній політиці держави [11].

Відмінність цієї Стратегії протидії злочинності в Чехії полягає в тому, що вона не охоплює всі сфери, які також впливають на попередження злочинності, але вже регулюються іншими спеціалізованими державними стратегіями та концепціями. Цей підхід дає змогу уникнути дублювання зусиль і забезпечує більш ефективне управління ресурсами в межах різних напрямів.

Реалізація більшості стратегічних документів, що були згадані нами вище, кореспондується із загальною політикою протидії злочинності в Чехії та координується через Національний комітет з попередження злочинності. Однак поточна Стратегія не фокусується на боротьбі з особливо тяжкими злочинами, як-от тероризм, організована злочинність, економічна злочинність, незаконний обіг наркотиків, незаконна міграція та корупція.

Отже, запозичення досвіду Чеської Республіки для формування власної Стратегії протидії злочинності в Україні може бути корисним і реалізуватися за такими напрямами:

1. Створення національної стратегії з акцентом на загальнокримінальну злочинність:

– акцент на загальнокримінальній злочинності: українська стратегія може зосередитися на зменшенні загальнокримінальної злочинності, залишаючи питання особливо тяжких злочинів для окремих спеціалізованих стратегій. Це дасть змогу сконцентрувати зусилля на найбільш поширених формах злочинності;

– використання ситуаційного та соціального підходів: інтегрування ситуаційного попередження злочинності (наприклад, покращення освітлення вулиць, встановлення камер спостереження) та соціальної профілактики (включно із залученням громадськості й програм для молоді) для зниження рівня злочинності.

2. Грантова програма для локальних ініціатив:

– запровадження грантових програм: в Україні можна ввести програму, яка фінансує локальні проєкти, спрямовані на профілактику злочинності. Це може охоплювати інвестиції в інфраструктуру, освітні проєкти, громадські ініціативи;

– підтримка місцевих органів влади: координація з місцевими органами влади для реалізації програм. Місцеві органи можуть надавати реальні дані й потреби, які будуть основою для проєктів.

3. Міжвідомча координація та співпраця:

– координація міжвідомчих зусиль: створення механізмів для координації між різними державними й місцевими органами, які працюють у сфері безпеки та правопорядку. Це може містити в собі регулярні наради, обмін інформацією та спільні проєкти;

– співпраця з неурядовими організаціями: залучення недержавних установ до реалізації профілактичних програм, особливо у сферах соціальної інтеграції, підтримки жертв кримінальних правопорушень, роботи з ризикованими групами.

4. Розробка та реалізація ефективних профілактичних заходів:

– розробка профілактичних проєктів: впровадження проєктів, які зосереджені на конкретних проблемах, як-от насильство, вандалізм, правопорушення в підлітковому середовищі;

– оцінка та моніторинг: створення системи моніторингу для оцінки ефективності впроваджених проєктів і корегування стратегій на основі отриманих результатів.

5. Залучення громадськості та підвищення обізнаності:

– інформаційні кампанії: запровадження кампаній для підвищення обізнаності населення про превентивні заходи, що реалізуються, та способи звернення за допомогою;

– громадські форуми: проведення публічних заходів, на яких громадяни можуть обговорювати питання безпеки, висловлювати свої думки та пропозиції.

З 2018 року Міністерством внутрішніх справ (МВС) і Міністерством юстиції Чеської Республіки визначено кілька ключових пріоритетів у протидії злочинності, зокрема:

1. Кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми:

– групова злочинність, зокрема приділяється увага кримінальним правопорушенням, що вчиняються неповнолітніми у складі груп;

– насильницькі кримінальні правопорушення: охоплює боротьбу з насильством, яке вчиняється неповнолітніми.

2. Насильство в сім'ї та кримінальні правопорушення проти особи:

– насильство в сім'ї: фокус на протидію та боротьбу з насильством у сім'ї;

– сексуальні кримінальні правопорушення: активна боротьба з насильством щодо дітей і сексуальними протиправними діяннями.

3. Кіберзлочинність:

– протидія кіберзлочинам.

4. Економічна злочинність:

– відмивання грошей, протидія схемам відмивання грошей;

– банкрутство й податкові кримінальні правопорушення, зокрема боротьба з неправомірними діями у сфері банкрутства й податків.

5. Корупція та організована злочинність:

– корупція, а саме зосередженість на викритті й боротьбі з корупційними діями;

– організована злочинність: протидія діяльності організованих злочинних груп;

– торгівля людьми: боротьба з торгівлею людьми та іншими формами експлуатації.

6. Виявлення й конфіскація доходів, здобутих кримінально протиправним способом:

– конфіскація, а саме зусилля для виявлення та конфіскації майна й доходів, отриманих незаконним способом.

Реалізація таких заходів можлива за допомогою:

1) забезпечення міжвідомчої координації: залучення різних державних і недержавних організацій для ефективного впровадження стратегій і планів дій;

2) фінансування та ресурси: виділення бюджетних коштів і ресурсів на реалізацію пріоритетних програм і проєктів;

3) оцінки ефективності: проведення регулярного моніторингу й оцінки результативності заходів [19].

Загалом досвід Чеської Республіки може бути корисним для формування стратегічного підходу в Україні, забезпечуючи орієнтацію на загальнокримінальні проблеми й активну участь локальних громад у профілактичних заходах.

В Естонії визначення попередження злочинності, її роль, заходи визначено в окремому Законі (*Law Enforcement Act*), який набрав чинності 01.07.2014 і регулює основи публічного порядку [21].

Варто зазначити, що в Естонії відсутня окрема державна програма протидії злочинності. Натомість протидія злочинності в країні організована через існуючі стратегії та плани, а також через галузеві профілактичні програми, які реалізуються в рамках цих стратегій. Лише Національна рада з попередження злочинності (*National Crime Prevention Council*) є важливим консультативним органом, який працює при уряді з 1993 року. Ця рада має ключову роль у координації заходів з попередження злочинності на державному рівні [9].

Основні напрями профілактичної діяльності в Естонії:

1. Соціальна й освітня профілактики:

– реалізуються заходи, спрямовані на зниження впливу чинників, що породжують правопорушення;

– проводяться програми в рамках соціальної, освітньої, сімейної, молодіжної, культурної, алкогольної та наркотичної політики;

– важливі складові охоплюють роботи з молоддю, просвітницькі ініціативи та культурні заходи.

2. Попередження криміногенних обставин:

– орієнтовані на вплив на осіб, схильних до злочинної діяльності, та моніторинг криміногенних місць;

– здійснюється моніторинг зон з високим рівнем кримінальної активності;

– програми спрямовані на зменшення криміногенності середовища.

3. Усунення наслідків:

– протидія повторним правопорушенням і захист правопорядку;

– підтримка відшкодування шкоди, завданої правопорушеннями, та забезпечення громадського порядку.

4. Фінансування та реалізація програм:

– галузеві профілактичні програми: у межах існуючих стратегій формуються спеціалізовані програми для профілактики злочинності;

– фінансування через програми та гранти: країна виділяє кошти для попередження злочинності через різні канали, охоплюючи:

а) систему поліції: реалізація профілактичних проєктів;

б) систему комітетів у справах неповнолітніх: спеціалізовані програми для молоді;

в) податок на азартні ігри: витрати на профілактику злочинності через надходження від податку на азартні ігри.

В Естонії успішно реалізуються кілька соціальних програм профілактики злочинності, які мають науково обґрунтовану основу та спрямовані на позитивні зміни в поведінці дітей і підлітків, а також на протидію булінгу в школах [9, с. 4]. Так, сьогодні в Естонії реалізується понад 30 соціальних програм профілактичного спрямування, що охоплюють різні аспекти протидії злочинності й підтримки осіб у складних соціальних ситуаціях [28].

У Литві створено Центр з профілактики злочинності, який відіграє важливу роль у реалізації урядових програм протидії злочинності [27].

Програма розвитку громадської безпеки на 2015–2025 роки, ухвалена Сеймом Литовської Республіки 7 травня 2015 року (Указ № XII-1682), стала важливим кроком у реформуванні національної стратегії в сфері безпеки. Вона замінила попередню Національну програму з попередження злочинності та контролю за нею (Указ № IX-1383), ухвалену 20 березня 2003 року [12; 24]. Одним із завдань програми є аналіз результатів її реалізації та протидії злочинності в країні.

Дещо інша практика (на відміну від Естонії та Литви) з державного програмування у сфері протидії злочинності спостерігається в Латвії. У цій країні, незважаючи на відсутність єдиної комплексної державної програми

протидії злочинності, існує кілька важливих стратегічних і програмних документів, які формують політику в цій сфері [23; 30].

Хоча єдина комплексна державна програма протидії злочинності відсутня, існують окремі програми й ініціативи, спрямовані на різні аспекти профілактики злочинності. Основні з них охоплюють:

1. Програма «Діти на передовій» (Bērni priekšā)

Основні напрями:

– надання психологічної та соціальної підтримки дітям;

– проведення навчальних програм і тренінгів для дітей та їхніх батьків.

2. Програма профілактики насильства в сім'ї

Основні напрями:

– освітні програми для підвищення обізнаності про насильство в сім'ї;

– психологічна допомога та підтримка для жертв насильства;

– співпраця з правоохоронними органами для покращення реагування на випадки насильства.

3. Програма боротьби з кіберзлочинністю

Основні напрями:

– освітні кампанії для підвищення обізнаності про безпеку в інтернеті;

– розвиток технологій для виявлення та протидії кіберзлочинам;

– співпраця з міжнародними партнерами в боротьбі з кіберзлочинністю.

4. Програма «Безпечний сусід»

Основні напрями:

– створення локальних ініціатив для моніторингу та попередження злочинності;

– організація зустрічей і тренінгів для мешканців для покращення співпраці з правоохоронними органами.

5. Програма боротьби з наркотиками

Мета: профілактика наркотичної залежності та пов’язаних з нею злочинів.

Основні напрями:

– освітні кампанії про небезпеку наркотиків;

– програми лікування та реабілітації для осіб, які мають проблеми з наркотиками;

– підтримка соціальних проєктів, що сприяють боротьбі з наркотиками.

6. Програма підтримки реабілітації та ресоціалізації осіб, які вчинили злочини

Основні напрями:

– надання соціальних і психологічних послуг;

– допомога в інтеграції в суспільство та пошуку роботи;

– співпраця з громадськими організаціями для підтримки реабілітованих осіб.

Ці програми мають за мету комплексне вирішення проблеми злочинності через профілактику, підтримку жертв і реабілітацію правопорушників. Реалізація таких ініціатив допомагає знижувати рівень злочинності та покращувати безпеку на всіх рівнях суспільства.

У Польщі спостерігається тенденція до зниження рівня злочинності в останні роки. Це зниження можна пояснити різними чинниками, які охоплюють ефективні стратегії профілактики злочинності та покращення правопорядку [15].

Результати опитування, що свідчать про високий рівень почуття безпеки серед поляків, є важливим показником ефективності політики безпеки та профілактики злочинності в країні [29]. Протидія злочинності здійснюється на рівні воєводств, повітів, міст і гмінів (селищні громади).

Заплановане висвітлення Програми в ЗМІ та інтернеті, а також реалізація проєкту «Банк позитивної практики» є важливими компонентами для забезпечення успішної реалізації програми з протидії злочинності.

Аналіз статистичних даних щодо злочинності у Франції показує різні тенденції в різних типах кримінальних правопорушень, зокрема:

зменшення кримінальних правопорушень, пов'язаних з майном. Кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з посяганнями на майно, зменшилась з 1 235 000 до 1 187 000 випадків, що є зменшенням на майже 4 %. Грабежі із застосуванням насильства зменшились на 8,8 %, збройні пограбування – на 17,7 %;

зростання насильницьких кримінальних правопорушень. Загальна кількість насильницьких злочинів щодо особи збільшилась на 5,7 %. Кількість випадків заподіяння умисних тілесних ушкоджень зросла зі 129 000 (2017 року) до 139 000 (2018 року). Значна частина цього зростання пов'язана з побутовим насильством, де жінки є основними жертвами (75 % випадків);

зростання сексуального насильства. Кількість насильницьких статевих кримінальних правопорушень зросла з 22 533 до 27 728, що є збільшенням на 23,1 % [307].

Зростає участь емігрантів у вчиненні загальнокорисливої злочинності, що пов'язано зі збільшенням їхньої кількості, починаючи з 2015 року.

О. М. Варигін зазначає, що у Франції державна влада стикається з певними труднощами в районах, де кількість емігрантів значно перевищує половину населення. Це явище помітне в департаментах, як-от Сен-Дені (57 %), Валь-д'Уаз (38 %), Валь-де-Марн (40 %), а також у Парижі, де 41 % населення становлять іноземці [302, с. 89].

У зв'язку з поступовим зростанням кількості біженців у Франції зростає й рівень терористичної загрози та радикалізації суспільства.

Такий стан злочинності впливає і на формування державної політики у сфері протидії злочинності. Основними елементами реалізації такої політики є:

1. Комплексний підхід. Важливо, щоб політика була комплексною та міждисциплінарною, що охоплює всі згадані аспекти й забезпечує координацію між різними державними органами.

2. Міжнародна співпраця. Співпраця з міжнародними організаціями, як-от Інтерпол, Європол, а також участь у міжнародних ініціативах та угодах.

3. Розвиток інфраструктури. Інвестиції в нові технології та інфраструктуру для боротьби зі злочинністю, включно із системами моніторингу й аналітики.

4. Підвищення кваліфікації. Тренінги й підвищення кваліфікації для правоохоронних органів, суддів та інших фахівців, що працюють у сфері безпеки.

5. Просвіта й інформаційні кампанії. Проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності громадськості про ризики та способи протидії злочинності, а також про права й можливості допомоги жертвам.

Ен Вівекенс (Anne Wyvekens) зазначає, що в контексті попередження злочинності у Франції використовувався комплексний підхід, орієнтований на неблагополучні міські райони [5, с. 117].

Впровадження ситуаційної профілактики, особливо в контексті «безпечного урбанізму», стало важливою частиною зусиль з покращення якості громадського простору. Основна ідея тут полягає у створенні середовища, яке знижує можливості для злочинної діяльності та підвищує відчуття безпеки серед мешканців [5, с. 119].

В останні десять років виявилася тенденція до демонополізації ролі держави в питанні протидії злочинності, що в результаті зумовлює зміну

підходів до управління безпекою. Цей процес охоплює декілька ключових аспектів:

1. Демонополізація держави

Раніше роль держави в протидії злочинності була центральною, а правоохоронні органи брали на себе майже всю відповідальність за забезпечення громадської безпеки. Тепер акцент зміщено, й до протидії злочинності залучаються інші стейкхолдери:

– місцеві органи влади: місцеві адміністрації відіграють важливу роль у розробці та реалізації політик безпеки, оскільки мають безпосереднє розуміння потреб і проблем у своїх громадах;

– приватний сектор: бізнеси та приватні компанії також беруть участь у забезпеченні безпеки через інвестиції в системи відеоспостереження, охорону територій і корпоративні соціальні ініціативи;

– громадянське суспільство: недержавні громадські організації допомагають у реалізації програм профілактики, моніторингу злочинності та наданні допомоги жертвам.

2. Залучення громадянського суспільства

Основна ідея полягає в тому, що громадяни повинні активно брати участь у забезпеченні безпеки в своїх громадах:

– громадські ініціативи: програми самоорганізації, як-от сусідські патрулі або комітети з безпеки, сприяють створенню безпечного середовища на місцевому рівні;

– програми участі: ініціативи, що навчають громадян виявляти потенційні загрози, повідомляти про підозрілі активності та підтримувати правоохоронні органи;

– освітні кампанії: програми підвищення обізнаності про права й обов’язки громадян, а також про способи попередження злочинності [170, с. 171].

Чинна Стратегія визначає архітектуру втручання в межах трьох програм впливу, які повинні бути адаптовані на відомчому, міжмуніципальному та муніципальному рівнях. Зокрема, це такі програми:

1. Програма дій для молоді, що піддається правопорушенням, є пріоритетним напрямом Національної стратегії. Одним із основних завдань, що висуваються перед рядом територій, програма називає недопущення потрапляння молодих людей у стан вчинення злочину, а також передбачає попередження рецидиву.

2. Програма дій щодо поліпшення протидії насильству над жінками, побутовому насильству й підтримки жертв спрямована на сприяння більш чіткому визначенню й посиленню місцевих профілактичних механізмів, націлених на жертв серед жінок, а також розвиток служби соціальних працівників у поліції та жандармерії. Цей вид насильства є однією з першопричин превентивного втручання з боку поліції та жандармерії.

У цьому напрямі враховуються також пріоритети й заходи, які передбачені 5-м Планом мобілізації та боротьби з усіма видами насильства щодо жінок на 2017–2019 роки. У середньому щороку у Франції до 223 000 жінок стають жертвами побутового насилля (14 % тільки заявляють у правоохоронні органи) та до 84 000 – жертвами зґвалтувань (лише 37 % заявляють у правоохоронні органи) [22].

3. Програма дій щодо поліпшення громадського спокою охоплює боротьбу з почуттям незахищеності, заснована на глобальному підході, який краще формулює різні типи існуючих втручань. Плани місцевого втручання формуються через інтеграцію підходів ситуаційної протидії, зокрема: розвиток відеоспостереження й посилення присутності людини в громадському просторі (участь громадських посередників або нічних кореспондентів) [20, с. 37].

Підсумовуючи вищезазначене, можна виділити такі ключові аспекти позитивного досвіду Франції використання кримінологічного аналізу в протидії злочинності:

– соціальна профілактика, яка зосереджена на усуненні соціальних причин злочинності через освітні, соціальні й економічні програми;

– ситуаційне попередження кримінальних правопорушень, яке охоплює заходи для поліпшення безпеки громадських просторів і застосування принципів «безпечного урбанізму»;

– розробка Національної стратегії з попередження правопорушень, яка містить три основні програми профілактики злочинності, кожна з яких має чітко визначені цілі, заходи, виконавців і критерії оцінки;

– акцент на певні види злочинності й рівень реалізації, зокрема програми, націлені на боротьбу з молодіжною злочинністю та насильницькими кримінальними правопорушеннями, особливо щодо жінок, і залучення громадськості та місцевих органів влади до забезпечення безпеки на території.

Ці висновки ілюструють комплексний підхід Франції до протидії злочинності, що поєднує соціальні, ситуаційні й організаційні заходи з акцентом на участь громадськості та місцевих органів влади.

За статичними даними Федерального управління кримінальної поліції (BKA), 2018 року поліція Німеччини зареєструвала 5 555 520 кримінальних злочинів. Крім порушень законодавства щодо іноземців, цей показник становить 5 392 456, що на 3,4 % менше злочинів, ніж 2017 року (5 582 136). Загалом за останні два роки в країні спостерігається тенденція до зниження рівня зареєстрованої злочинності. Також 2018 року рівень злочинності на 100 000 населення в Німеччині становив 6 982 злочини (–3,9 %) проти 6 764 2017 року [102; 2].

У Німеччині реалізуються численні програми й ініціативи з профілактики злочинності. Це пояснюється не лише високим рівнем організації системи правопорядку, але й ефективними підходами до профілактики злочинів, які охоплюють різні аспекти соціального життя. Основні елементи системи профілактики злочинності в Німеччині містять у собі:

1. Масштабні програми й ініціативи:

– функціонують сотні програм, спрямованих на профілактику різних видів злочинів від насильства та крадіжок до тероризму й організованої злочинності;

– є численні профілактичні проєкти, які реалізуються як на рівні федеральних, так і місцевих органів влади.

2. Реалізацію через стратегічні документи:

– має розроблені стратегічні документи, які визначають напрями та завдання у сфері профілактики злочинності, включно із специфічними програмами та планами дій.

– активно використовуються різні інструменти, як-от національні плани, федеральні стратегії, а також плани профілактики на місцевому рівні.

3. Ресурси й ініціативи:

– офіційні сайти, як-от ONODC (Офіс ООН з наркотиків і злочинності), EUCPN (Європейська мережа профілактики злочинності), BMI (Міністерство внутрішніх справ Німеччини), та інші джерела надають інформацію про численні ініціативи й проєкти;

– джерела містять деталі про конкретні проєкти, їх реалізацію, результати та вплив на зниження злочинності.

Такі комплексні підходи дають змогу ефективно боротися з різними формами злочинності та підтримувати низький рівень кримінальної активності в країні.

Отже, кримінологічний аналіз злочинності в зарубіжних країнах є важливим для розуміння різних моделей протидії злочинності. Ось кілька основних аспектів, які можна враховувати під час такого аналізу:

1. Системи кримінальної юстиції:

– структура та функціонування: аналіз систем кримінальної юстиції, охоплюючи правоохоронні органи, судову систему та пенітенціарні установи;

– процедури й практики: розгляд процесуальних аспектів, як-от розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до відповідальності, судовий розгляд і виконання покарань.

2. Політики та стратегії:

– національні стратегії: вивчення національних стратегій протидії злочинності. Це може охоплювати соціальні програми, стратегії безпеки, програми реабілітації та ресоціалізації;

– програмні документи: аналіз документів, як-от стратегічні плани, національні програми, регіональні ініціативи.

3. Профілактика злочинності:

– соціальна профілактика: оцінка програм, спрямованих на вирішення соціальних причин злочинності, як-от бідність, безробіття, освіта;

– ситуативна профілактика: аналіз заходів для зменшення можливостей для вчинення кримінальних правопорушень, як-от поліпшення освітлення вулиць, контроль за доступом до будівель.

4. Статистика й аналітика:

– злочинність та її тенденції: вивчення статистичних даних про рівень злочинності, типи кримінальних правопорушень, географічні та демографічні особливості;

– вплив політик: оцінка впливу різних політик і заходів на рівень злочинності та безпеку.

5. Соціальні й економічні чинники:

– соціальні умови: аналіз впливу соціальних умов на злочинність, охоплюючи міграцію, демографічні зміни, культурні чинники;

– економічні умови: вивчення впливу економічних умов, як-от економічна нерівність на рівень злочинності.

6. Міжнародний досвід:

– порівняльний аналіз: вивчення досвіду інших країн для визначення ефективних практик і методів протидії злочинності;

– міжнародні ініціативи: оцінка міжнародних проєктів і співпраці, спрямованих на боротьбу з транснаціональною злочинністю, як-от тероризм, торгівля людьми, організоване злочинне середовище.

Кримінологічний аналіз злочинності в різних країнах дає змогу визначити ефективність різних підходів і адаптувати найкращі практики для покращення ситуації в інших країнах.

4.2. Особливості реалізації кримінологічного аналізу під час взаємодії суб'єктів протидії злочинності

Відповідно до Конституції України безпека громадян і територіальної цілісності країни, захист життя та недоторканість основних прав і свобод є основною метою будь-якої держави. Для досягнення цієї мети в країні розробляються стратегії за різними напрямами життєдіяльності суспільства. Спрямованість безпекових стратегій полягає у визначенні напрямів державної політики щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, інтересів суспільства й держави від кримінально протиправних посягань. Як зазначається у Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», злочинність загрожує правам і свободам, законним інтересам людей, суспільства та держави, а непослідовність і незавершеність

реформ і корупція перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану, унеможливлюють її стале й динамічне зростання, підвищують уразливість до загроз, підживлюють кримінальне середовище [267].

Суспільні потреби в безпеці від кримінально протиправних посягань реалізуються відповідними суб'єктами, діяльність яких передбачає виконання заходів і стратегій, спрямованих на протидію негативним кримінально протиправним проявам, загрозам, ризикам, а також зменшення можливостей для негативних наслідків. Суб'єктами реалізації безпекових стратегій виступають усі органи державної влади, громадські організації та окремі громадяни, які, відповідно до своїх повноважень, спрямовують діяльність на розробку й реалізацію заходів, пов'язаних із протидією, обмеженням, усуненням криміногенних явищ і процесів, що породжують кримінальні правопорушення, а також на припинення їхнього недопущення на різних стадіях кримінально протиправної поведінки, у зв'язку з чим вони мають права, обов'язки й несуть відповідальність [257, с. 375].

Важливе значення для забезпечення протидії злочинності в Україні має розробка її стратегії на основі сучасних чинників. Це може бути здійснено завдяки аналітичній діяльності уповноважених суб'єктів, тому в цьому підрозділі розглянемо їх перелік і повноваження.

В узагальненому виді система суб'єктів протидії злочинності охоплює органи й організації, які:

1) визначають провідні напрями, завдання, форми та методи протидії злочинності в країні: ці суб'єкти розробляють загальні стратегії, плани дій і нормативні акти, що визначають напрями боротьби зі злочинністю;

2) здійснюють інформаційно-аналітичне забезпечення протидії злочинності: це охоплює збір, аналіз і обробку інформації про злочинність, що дає змогу більш ефективно планувати та впроваджувати заходи протидії;

3) виявляють криміногенні чинники й сигналізують про них: вони виявляють чинники, які сприяють злочинності, та попереджають відповідні органи про потенційні загрози;

4) безпосередньо реалізовують заходи з реагування на окремі кримінальні правопорушення: це охоплює діяльність правоохоронних органів, які розслідують кримінальні правопорушення, затримують злочинців і здійснюють правосуддя;

5) здійснюють заходи з усунення, послаблення або нейтралізації криміногенних чинників: вони працюють над усуненням умов, що сприяють злочинності, корекцією особистісних деформацій і створенням сприятливих умов для попередження кримінальних правопорушень [193, с. 165].

Залежно від цілей і завдань, а також функціональних обов'язків суб'єктів протидії злочинності їх можна поділити на дві групи:

1. Суб'єкти, які діють на загальносоціальному рівні. Це органи й організації, які виконують широкий спектр соціальних функцій, спрямованих на протидію злочинності в суспільстві загалом. До них можна віднести заклади освіти, соціальні служби, громадські організації, засоби масової інформації тощо. Вони сприяють формуванню правової культури, підвищенню рівня освіченості населення, ідентифікації та усуненню соціальних причин злочинності.

2. Спеціальні суб'єкти, до яких належать державні органи, спеціально створені для протидії злочинності. Це передусім правоохоронні органи, як-от поліція, прокуратура, суди, служби безпеки, які діють у межах кримінального провадження. Вони займаються розслідуванням кримінальних правопорушень, затриманням злочинців, підтриманням публічного порядку та захистом прав громадян. Органи, які діють за межами кримінального провадження, можуть бути різні державні служби та агентства, які здійснюють контроль і нагляд у певних сферах, наприклад митні органи,

податкові служби, органи, що контролюють фінансові потоки та протидію корупції. Вони виконують профілактичні й контролюючі функції, спрямовані на зменшення можливостей для вчинення кримінальних правопорушень [193, с. 165].

Відповідно до Конституції України всі органи влади сприяють діяльності щодо протидії злочинності, оскільки охорона внутрішньої державної безпеки та зміцнення правопорядку є однією з основних функцій держави. Це означає, що заходи протидії злочинності реалізуються як законодавчою, так і виконавчою гілками влади.

Законодавча влада: Верховна Рада України як головний законодавчий орган ухвалює закони, що визначають основи кримінального права, порядок правосуддя, а також норми, які регулюють діяльність правоохоронних органів. Законодавча влада також контролює реалізацію державної політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Виконавча влада: Кабінет Міністрів України та інші виконавчі органи безпосередньо реалізують заходи з протидії злочинності, розробляючи та впроваджуючи політику безпеки, забезпечуючи функціонування правоохоронних органів, координацію дій між різними структурами, а також здійснюючи контроль за дотриманням правопорядку на місцях.

Отже, протидія злочинності є комплексним завданням, що охоплює всі рівні державної влади. Законодавчі ініціативи й виконавчі дії повинні бути взаємопов’язані, щоб забезпечити ефективну протидію кримінальним загрозам і забезпечити безпеку громадян і суспільства загалом.

Розглянемо повноваження окремих суб’єктів протидії злочинності з урахуванням особливостей їхнього функціонального призначення.

До державних суб’єктів законодавчої влади передусім належить Верховна Рада України, її комітети та народні депутати. Відповідно до

Конституції України єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України (ст. 75 Конституції України).

Основні повноваження Верховної Ради України у сфері протидії злочинності:

1. Визначення засад внутрішньої та зовнішньої політики:

Верховна Рада України формує основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики, що охоплює питання національної безпеки та правопорядку, а також визначає пріоритети в боротьбі зі злочинністю.

2. Затвердження загальнодержавних програм:

Парламент затверджує загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального та національно-культурного розвитку, які мають важливе значення для зміцнення правопорядку та протидії злочинності.

3. Створення законодавчої основи:

Верховна Рада України створює законодавчу основу для здійснення як загальносоціальної, так і спеціально-кримінологічної протидії злочинності. Це охоплює ухвалення законів, що регулюють діяльність правоохоронних органів, визначають кримінальні правопорушення та санкції за їхнє вчинення.

4. Розроблення основних напрямів протидії злочинності:

На підставі свого законодавчого мандату Верховна Рада України розробляє основні напрями державної політики у сфері протидії злочинності. Це охоплює ухвалення стратегічних документів, які визначають пріоритети та методи протидії злочинності.

5. Вплив на кримінологічну політику:

Через ухвалення відповідних законів і нормативних актів Верховна Рада України істотно впливає на формування й реалізацію кримінологічної політики держави.

Загалом своєю діяльністю Верховна Рада України сприяє зниженню кількісно-якісних показників злочинності, забезпечуючи законодавчу підтримку для ефективної роботи виконавчої влади та правоохоронних органів. [101, с. 63].

Президент України є головою держави та гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина. У рамках своїх повноважень Президент України забезпечує протидію злочинності й контроль за темпами її зростання, встановлюючи чіткі пріоритети, посилюючи зусилля держави та громадськості, а також удосконалюючи законодавство й практику його застосування.

Основні повноваження Президента України в протидії злочинності:

1. Контроль за сектором безпеки й оборони:

Відповідно до статей 106 і 107 Конституції України Президент України здійснює контроль за сектором безпеки й оборони як безпосередньо, так і через Раду національної безпеки і оборони (далі – РНБО), яку він очолює. РНБО розробляє стратегії та координує дії з питань національної безпеки, що охоплює протидію злочинності.

2. Удосконалення законодавства:

Президент сприяє розробці й удосконаленню законодавства, що забезпечує ефективну протидію злочинності. Це охоплює як створення нових нормативно-правових актів, так і внесення змін до існуючих, щоб вони відповідали сучасним викликам.

3. Цілі сталого розвитку до 2030 року:

Указом Президента України № 722/2019 були затверджені Цілі сталого розвитку до 2030 року, які визначають орієнтири для соціально-економічного й екологічного розвитку країни. Особлива увага приділяється Цілі 16, яка спрямована на побудову миролюбного й відкритого суспільства,

забезпечення доступу до правосуддя для всіх, а також створення ефективних і підзвітних інституцій.

4. Завдання в рамках Цілі 16:

– зменшення рівня насильства;

– виявлення постраждалих від торгівлі людьми й експлуатації;

– забезпечення рівного доступу до правосуддя;

– боротьба з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму;

– скорочення незаконного обігу зброї;

– боротьба з корупцією, зокрема зниження масштабів корупції в державних органах;

– підвищення ефективності державних органів, а саме зміцнення державних і місцевих інституцій для забезпечення громадської безпеки та миру [323].

Отже, Президент України відіграє ключову роль у формуванні національної політики, спрямованої на зниження рівня злочинності та забезпечення безпеки громадян, зокрема через законодавчі ініціативи, контроль за правоохоронними органами та сприяння в досягненні Цілей сталого розвитку.

Рада національної безпеки і оборони України відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки та оборони країни. Вона діє відповідно до статті 107 Конституції України та Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України». РНБО забезпечує координацію та контроль за діяльністю органів виконавчої влади в сфері національної безпеки, оборони, а також у разі виникнення кризових ситуацій.

Основні функції РНБО:

1. Внесення пропозицій Президентові України:

РНБО розробляє й подає пропозиції Президентові України щодо реалізації внутрішньої та зовнішньої політики у сфері національної безпеки і

оборони. Це стосується як стратегічних рішень, так і тактичних заходів, потрібних для забезпечення безпеки держави.

2. Координація та контроль за діяльністю органів виконавчої влади в мирний час:

РНБО здійснює координацію між різними органами виконавчої влади, що займаються питаннями національної безпеки й оборони, забезпечуючи узгодженість дій і ефективність реалізації політики. Рада також здійснює контроль за виконанням державних програм і заходів у цих сферах.

3. Координація та контроль в умовах воєнного або надзвичайного стану:

У разі введення воєнного чи надзвичайного стану або під час виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці, РНБО координує дії органів виконавчої влади та здійснює контроль за їхньою діяльністю для забезпечення швидкого й ефективного реагування на загрози.

4. Розробка та реалізація стратегічних рішень:

РНБО бере участь у розробці стратегічних документів, які визначають основні напрями політики національної безпеки й оборони, охоплюючи питання боротьби зі злочинністю, протидії тероризму, кібербезпеки та інших аспектів захисту держави [266].

Кабінет Міністрів України (Уряд України) є вищим органом у системі органів виконавчої влади, який здійснює виконавчу владу безпосередньо, а також через міністерства, центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим і місцеві державні адміністрації. Уряд координує, спрямовує та контролює діяльність цих органів, забезпечуючи виконання державної політики, зокрема у сферах правової політики, забезпечення законності та захисту прав і свобод громадян.

Основні повноваження Кабінету Міністрів України:

1. Забезпечення проведення державної правової політики:

Уряд розробляє та реалізує заходи, спрямовані на забезпечення законності та правопорядку в державі. Це охоплює формування та впровадження правової політики, яка містить різні аспекти захисту прав і свобод громадян.

2. Контроль за додержанням законодавства:

Кабінет Міністрів України здійснює контроль за дотриманням законодавства органами виконавчої влади та їх посадовими особами. Це також охоплює нагляд за виконанням делегованих повноважень органами місцевого самоврядування.

3. Захист прав і свобод громадян:

Уряд відповідає за захист прав і свобод, гідності, життя та здоров'я громадян від протиправних посягань. Це охоплює охорону власності, громадського порядку, забезпечення пожежної безпеки, боротьбу зі злочинністю та протидію корупції.

4. Забезпечення виконання судових рішень:

Кабінет Міністрів України забезпечує виконання судових рішень органами виконавчої влади та їхніми керівниками, контролюючи реалізацію правосуддя на практиці.

5. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення правоохоронних органів:

Уряд відповідає за фінансове та матеріально-технічне забезпечення діяльності правоохоронних органів, а також за соціальний захист працівників цих органів і членів їхніх сімей.

6. Координація та контроль за діяльністю щодо протидії корупції:

Кабінет Міністрів України здійснює координацію та контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері протидії корупції, розробляючи стратегії та заходи для боротьби з цим явищем [264].

У структурі органів виконавчої влади України є кілька ключових установ, для яких протидія злочинності є однією з основних функцій. Ці органи здійснюють свої повноваження відповідно до законодавства України, а також на основі короткострокових або довгострокових загальнодержавних стратегій. Основні з них охоплюють:

1. Органи прокуратури:

Прокуратура України здійснює нагляд за дотриманням законності, підтриманням обвинувачення в суді, а також здійснює нагляд за додержанням прав і свобод людини. Прокурори мають повноваження контролювати дії правоохоронних органів і здійснювати контроль за дотриманням законів у процесі кримінального провадження.

2. Органи внутрішніх справ:

Міністерство внутрішніх справ України та підпорядковані йому органи, включно із Національною поліцією України, відповідають за підтримання громадського порядку, протидію злочинності, охорону прав і свобод громадян. Поліція здійснює оперативно-розшукову діяльність, розслідування кримінальних правопорушень, попередження й припинення правопорушень.

3. Органи юстиції:

Міністерство юстиції України відповідає за правове забезпечення державної політики, здійснення судової реформи, впровадження правових актів, а також контроль за виконанням судових рішень.

4. Національне антикорупційне бюро України (НАБУ):

НАБУ займається розслідуванням і попередженням корупційних злочинів, зокрема щодо високопосадовців. НАБУ має повноваження проводити оперативно-розшукові заходи, здійснювати досудове розслідування та притягати до відповідальності осіб, причетних до корупційної діяльності.

5. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК):

НАЗК відповідає за формування та реалізацію державної антикорупційної політики, контроль за дотриманням антикорупційного законодавства, моніторинг способу життя чиновників, перевірку декларацій про доходи та конфлікт інтересів [229, с. 78].

Р. С. Веприцький акцентує увагу на важливості врахування специфічних умов у регіональному контексті під час розробки заходів протидії злочинності. Він вважає, що злочинність є соціально-негативним явищем, яке зумовлюється комплексом чинників. Це охоплює економічні, соціальні, культурні й політичні аспекти, що впливають на рівень злочинності в певному регіоні [93, с. 18].

Протидія злочинності на рівні регіонів має бути інтегрована в загальнодержавні програми, але з урахуванням специфічних потреб і умов кожного регіону. Цей підхід забезпечує, щоб загальні стратегії були ефективно адаптовані до конкретних ситуацій і викликів на місцевому рівні [329, с. 16].

На регіональному рівні система суб'єктів протидії злочинності складається з численних учасників, кожен з яких відіграє свою роль у формуванні та реалізації заходів для боротьби з кримінальною активністю [329, с. 18].

Органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у системі протидії злочинності завдяки їхньому унікальному положенню та функціям. Розглянемо більш детально їхні обов'язки та функції:

1. Організаційно-управлінські функції:

– розробка й реалізація місцевих політик: місцеві органи влади розробляють і впроваджують політики, стратегії та програми, спрямовані на зменшення рівня злочинності в межах їхньої юрисдикції;

– координація діяльності: вони організовують і координують роботу всіх задіяних суб'єктів, охоплюючи правоохоронні органи, соціальні служби,

громадські організації та інші структури, що мають відношення до боротьби зі злочинністю.

2. Ресурсне забезпечення:

– фінансування та матеріально-технічне забезпечення: органи місцевого самоврядування забезпечують фінансування програм і проєктів з протидії злочинності, надають ресурси для реалізації заходів безпеки;

– управління інфраструктурою: вони займаються підтримкою та вдосконаленням інфраструктури, що може охоплювати освітлення вулиць, відеоспостереження, поліпшення громадських просторів тощо.

3. Контроль за виконанням:

– моніторинг та оцінка: місцеві органи контролюють виконання рішень і постанов, які ухвалюються вищими органами влади, а також перевіряють реалізацію своїх власних завдань;

– зворотній зв’язок: вони забезпечують зворотний зв’язок з громадянами та з іншими органами влади, що дає змогу коригувати стратегії та методи залежно від змін у ситуації на місцях.

4. Профілактика й освітні програми:

– освітні кампанії: органи місцевого самоврядування часто організовують просвітницькі кампанії та тренінги для населення, спрямовані на підвищення обізнаності про злочинність і методи протидії;

– соціальні програми: вони можуть реалізовувати соціальні програми, що спрямовані на підтримку соціально вразливих груп, протидії криміналізації молоді, інтеграцію соціальних програм з охорони здоров’я та освіти.

5. Залучення громадськості:

– співпраця з громадськістю: органи місцевого самоврядування активно залучають громадян до процесів протидії злочинності через участь у

громадських ініціативах, добровольчих програмах та інших формах співпраці;

– формування громадської безпеки: вони працюють над формуванням культури безпеки й довіри серед населення, що сприяє створенню більш безпечного та згуртованого середовища [101, с. 65].

С. А. Мозоль розглядає роль органів місцевої влади й органів місцевого самоврядування в забезпеченні кримінологічної безпеки як важливу, але невизначальну. Зокрема, він підкреслює, що органи місцевого самоврядування та місцева влада не є основними суб'єктами кримінологічного аналізу, але їхня роль полягає в забезпеченні умов для ефективної діяльності спеціалізованих органів (наприклад, правоохоронних органів) у протидії злочинності. Це охоплює забезпечення ресурсів, організаційної підтримки та координації [229, с. 74–80].

О. С. Шеремет акцентує на тому, що органи місцевого самоврядування одночасно із правоохоронними органами мають важливу роль у забезпеченні громадської безпеки. Вони є рівнозначними суб'єктами в системі протидії кримінальним правопорушенням, що означає, що їхні функції та повноваження є критично важливими для ефективної протидії злочинності на місцевому рівні [336, с. 12].

Органи місцевого самоврядування в Україні виконують важливу роль у плануванні та програмуванні протидії злочинності на регіональному рівні. В умовах відсутності загальнодержавної програми протидії злочинності з 2016 року регіональні програми стали основним інструментом для організації та реалізації заходів з попередження правопорушень.

Так, органи місцевого самоврядування ухвалюють такі види програм протидії злочинності:

– комплексні програми протидії злочинності та іншим правопорушенням (це регіональні програми забезпечення громадського порядку та публічної безпеки);

– програми щодо протидії певним видам кримінальних правопорушень / злочинності (це антитерористичні, антикорупційні програми, програми протидії домашньому насильству та ін.);

– програми, спрямовані на усунення причин та умов злочинності в окремих регіонах.

Щодо останніх, актуальним вбачається не лише влив на причини й умови злочинності за допомогою ухвалення та реалізації соціальних і економічних програм розвитку регіонів, а й врахування цілей протидії злочинності під час затвердження генеральних планів розвитку міст і регіонів і планування міської архітектури [329, с. 18].

Науковці та практики неодноразово зазначали, що державні цільові програми протидії злочинності часто страждають від нечітко визначених завдань і недостатньої адаптації до реальних потреб регіонів. У зв’язку з цим регіональні системи протидії злочинності виявляються більш ефективними завдяки своїй здатності враховувати специфіку конкретних територій.

Відповідно до завдань обласних програм забезпечення публічної безпеки й порядку Національна поліція України виконує ключову роль у протидії злочинності на різних рівнях. Більш детально зазначимо про завдання та повноваження основних структурних підрозділів Національної поліції України.

1. Кримінальна поліція

– завдання: розслідування кримінальних правопорушень, виявлення та затримання осіб, які їх вчинили, збір доказів;

– повноваження: проведення оперативно-розшукових заходів, виконання слідчих дій, здійснення контролю за виконанням кримінальних санкцій.

2. Патрульна поліція

– завдання: забезпечення громадського порядку, здійснення патрулювання вулиць і публічних місць, реагування на правопорушення в режимі реального часу;

– повноваження: затримання правопорушників, складання протоколів про адміністративні правопорушення, забезпечення безпеки дорожнього руху.

3. Органи досудового розслідування

– завдання: проведення досудового розслідування кримінальних справ, підготовка справ до судового розгляду;

– повноваження: здійснення кримінальних проваджень, проведення процесуальних дій, організація та проведення слідчих (розшукових) дій.

4. Поліція охорони

– завдання: забезпечення охорони державних і комунальних об’єктів, охорона осіб, які підлягають захисту;

– повноваження: організація охорони важливих об’єктів, реагування на сигнали тривоги, забезпечення безпеки під час перевезення цінностей.

5. Спеціальна поліція

– завдання: виконання спеціальних завдань, що виходять за межі звичайних функцій поліції, охоплюючи заходи з боротьби з тероризмом і організованою злочинністю;

– повноваження: проведення спецоперацій, застосування спеціальних засобів і технічних засобів, проведення розслідувань за складними й резонансними справами.

6. Поліція особливого призначення

– завдання: виконання завдань, пов’язаних із забезпеченням громадського порядку в екстремальних ситуаціях, як-от масові заворушення, акції протесту;

– повноваження: реагування на надзвичайні ситуації, забезпечення порядку під час масових заходів, використання спеціальних засобів і техніки.

Основні функції Національної поліції України:

1. Превентивна діяльність: вжиття заходів для протидії кримінальним правопорушенням, проведення профілактичної роботи серед населення, підвищення правової свідомості громадян.

2. Виявлення причин і умов злочинності: аналіз криміногенної ситуації, виявлення соціальних, економічних та інших чинників, які сприяють злочинності.

3. Усунення негативних чинників: реалізація заходів для нейтралізації причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, включно із співпрацею з іншими організаціями та структурами.

4. Забезпечення публічного порядку: проведення заходів для підтримання спокою та безпеки в публічних місцях, реагування на правопорушення в режимі реального часу.

Отже, загальний огляд суб’єктів, що займаються протидією злочинності, демонструє різноманітність їхніх функцій та обов’язків у забезпеченні прав і свобод людини, а також захисту інтересів суспільства й держави від злочинних посягань. Ці суб’єкти виконують завдання, що визначаються нормативно-правовими актами, і використовують відповідні форми й методи для досягнення своїх цілей [343, с. 619].

У кримінологічному аналізі суб’єкти є різними групами або інститутами, що беруть участь у процесі розслідування злочинності, її

профілактики та вивчення. Основні суб'єкти кримінологічного аналізу охоплюють:

1. Державні органи

– правоохоронні органи: поліція, прокуратура, спеціалізовані агентства (наприклад, служби боротьби з наркотиками, тероризмом). Вони здійснюють розслідування злочинів, контролюють дотримання законодавства та забезпечують правопорядок;

– судова система: судді, адвокати, прокурори. Судова система розглядає справи, визначає винуватість або невинуватість осіб і призначає покарання;

– пенітенціарні установи: в'язниці, слідчі ізолятори, органи, які займаються ресоціалізацією засуджених.

2. Місцеві органи влади

– місцеві адміністрації: органи місцевого самоврядування, які займаються питаннями безпеки на території своїх юрисдикцій, здійснюють профілактичні заходи й реалізують локальні програми боротьби зі злочинністю.

3. Громадянське суспільство

– організації, які займаються питаннями прав людини, соціального захисту, допомоги жертвам злочинів, боротьби з дискримінацією та насильством;

– нромадські ініціативи: місцеві групи й ініціативи, які реалізують проєкти з профілактики злочинності, організовують освітні програми та заходи для підвищення безпеки.

4. Академічні та наукові установи

– університети та дослідницькі інститути: вчені й дослідники, які займаються вивченням злочинності, соціальних причин і наслідків злочинів, оцінюванням ефективності політик і програм.

5. Медіа

– ЗМІ: журналісти та медіаорганізації, які висвітлюють питання злочинності, публікують розслідування, аналізують тенденції та впливають на громадську думку.

6. Приватний сектор

– компанії та підприємства: бізнес-структури, які займаються питаннями корпоративної безпеки, розробляють технології для моніторингу й боротьби зі злочинністю, впроваджують системи відеоспостереження та інші засоби безпеки;

– жертви кримінальних правопорушень;

– особи, які постраждали від кримінальних правопорушень, їхні сім'ї та близькі. Їх досвід і свідчення є важливими для розуміння наслідків злочинності та розробки заходів підтримки.

8. Правозахисники й адвокати

– адвокати та правозахисні організації: забезпечують захист прав осіб, залучених у кримінальний процес, охоплюючи захист прав обвинувачених, осіб під слідством і засуджених.

Ці суб'єкти взаємодіють один з одним у рамках кримінологічного аналізу для розробки ефективних стратегій боротьби зі злочинністю, покращення політик безпеки та забезпечення правосуддя.

4.3. Способи імплементації позитивних зарубіжних практик кримінологічного аналізу у вітчизняну практику протидії злочинності

В умовах глобалізації та розширення організованої злочинності ефективна боротьба з нею потребує комплексного підходу, що охоплює як національні, так і міжнародні зусилля.

Ретельний аналіз масштабів і наслідків злочинності дає змогу краще зрозуміти її структуру, діяльність і вплив. Це охоплює вивчення злочинних груп, їхню діяльність, фінансові потоки, а також соціально-економічні наслідки. На основі проведеного аналізу розробляються стратегії, які можуть містити правоохоронні, соціальні, економічні та превентивні заходи. Це можуть бути спеціалізовані програми для боротьби з певними видами організованої злочинності, як-от наркотрафік, торгівля людьми або економічні кримінальні правопорушення.

Відсутність схваленої на державному рівні концепції протидії злочинності в Україні є серйозною перешкодою для ефективної протидії кримінальним правопорушенням. Ця ситуація зумовлена кількома чинниками, які впливають на формування та реалізацію стратегії в цій сфері. Інтеграція цих рекомендацій дасть змогу забезпечити більш комплексний і системний підхід до боротьби зі злочинністю в Україні. Наявність чіткої концепції, адаптація європейських стандартів і відновлення ефективних профілактичних заходів можуть суттєво підвищити ефективність протидії злочинності та сприяти покращенню криміногенної ситуації в країні.

В Україні, як і в інших країнах, що пережили перехідний період після розпаду радянської системи, реформа протидії злочинності є однією з ключових проблем. Зруйнована радянська система профілактики, хоч і мала свої вади, була ефективною у своєму контексті завдяки налагодженій взаємодії між правоохоронними органами й населенням. Це показує, наскільки важливо не лише підтримувати, але й удосконалювати системи, які забезпечують взаємодію між державними інституціями та громадянами.

Незважаючи на значну кількість міжнародних організацій і установ, що займаються питаннями протидії злочинності, існуючі системи в багатьох країнах не завжди забезпечують достатню ефективність [162, с. 133].

Зважаючи на це, аналіз ризиків і загроз за системою SOCTA (*Serious and Organised Crime Threat Assessment*) є важливим етапом у впровадженні ефективних стратегій боротьби зі злочинністю. Це допомагає у визначенні ключових загроз, пов'язаних із серйозною злочинною діяльністю, і в розробці відповідних заходів для їхньої нейтралізації. У рамках співпраці з Консультативною місією ЄС Україні варто врахувати кілька ключових аспектів для успішної імплементації SOCTA.

Методологія SOCTA є ключовою для цього процесу, оскільки вона дає змогу комплексно оцінити ситуацію в сфері організованої злочинності та виявити слабкі місця в роботі правоохоронних органів. SOCTA впроваджена для підвищення ефективності протидії злочинності і в Україні:

1. Оцінка загроз як інструмент

– Аналіз загроз: SOCTA допомагає виявити найбільш актуальні та серйозні загрози, що дає змогу зосередити зусилля на найбільш критичних напрямах.

– Розподіл ресурсів: визначення пріоритетів для розподілу ресурсів і технічної допомоги на основі оцінки загроз.

– Планування допомоги: на основі оцінки загроз планується надання технічної допомоги, що відповідає виявленим потребам.

– Модернізація обладнання: інвестиції в сучасні технології та інструменти для боротьби з виявленими загрозами.

2. Посилення можливостей правоохоронних органів

– Розширення ресурсів: забезпечення правоохоронних органів відповідними ресурсами, як-от сучасне обладнання й технології для кримінального аналізу.

– Навчання та підготовка: організація тренінгів для співробітників правоохоронних органів з використання нових методів і технологій.

– Аналіз ризиків: використання SOCTA для проведення глибокого аналізу ризиків, що дає змогу виявити потенційні загрози та розробити стратегії їхньої нейтралізації.

– Розробка стратегій: створення стратегій на основі отриманих аналітичних даних для протидії злочинності.

3. Стандарти ЄС для боротьби з організованою злочинністю

– Методологія SOCTA: використання стандартизованого підходу для оцінки загроз і ризиків, що відповідає європейським стандартам.

– Оцінка ситуації: проведення регулярних оцінок ситуації для виявлення нових загроз і тенденцій.

– Аналіз прогалин: виявлення недоліків у діяльності правоохоронних органів на основі результатів SOCTA.

– Покращення оперативної інформації: збір і обробка оперативної інформації для покращення ефективності боротьби зі злочинністю.

4. Впровадження SOCTA в Україні

– Адаптація методології: адаптація методології SOCTA до специфіки української криміногенної ситуації та національних умов.

– Співпраця з міжнародними партнерами: використання досвіду та підтримки міжнародних партнерів для впровадження SOCTA.

- Моніторинг процесів: регулярний моніторинг впровадження SOCTA для оцінки її ефективності та коригування стратегій.
- – Звітність і коригування: систематичне звітування про результати та внесення відповідних змін у стратегії на основі отриманих даних [3].

Впровадження методології SOCTA та посилення можливостей правоохоронних органів через використання оцінки загроз і ризиків може значно підвищити ефективність боротьби саме з організованою злочинністю в Україні, зокрема за допомогою покращення стратегічного планування, розподілу ресурсів та адаптації до нових викликів.

В. Школьніков зазначає, що у країнах ЄС для проведення кримінального аналізу правоохоронні органи активно використовують індикатори злочинності, визначені методологією SOCTA. Основним пріоритетом у цьому процесі є ефективний збір інформації, що забезпечує належну роботу відповідальних підрозділів правоохоронних органів [341, с. 26].

Методологія SOCTA розроблена Європолом для систематичного та всебічного аналізу загроз тяжких і організованих злочинів. Вона є структурованим набором прийомів і методів, спрямованих на оцінку загроз, що походять від організованих злочинних угруповань і тяжких злочинів.

Застосування методології SOCTA в Україні є важливим кроком у процесі євроінтеграції та модернізації системи боротьби з організованою злочинністю. Ця методологія діє змогу формувати аналітичні звіти, які фокусуються не тільки на боротьбі з окремими злочинами, але й на комплексній нейтралізації умов і чинників, що сприяють розширенню та зміцненню злочинної діяльності [311, с. 220–221].

Р. Боссонг вказує, що реалізація секторальних стратегій боротьби з організованою злочинністю супроводжує щорічне звітування в Європол, як-от Te-Sat і SOCTA. У цих звітах міститься детальна інформація про загрози тероризму й організовану злочинність в Європі, підкреслюється серйозність ситуації [6; 14].

Як показує статистика, в Європі функціонує понад 3 600 організованих злочинних угруповань, що свідчить про високий рівень концентрації злочинної діяльності й особливу складність у боротьбі з нею. Різноманітні форми організованої злочинності завдають негативного економічного впливу, оціненого в мільярди євро, охоплюючи збитки від торгівлі наркотиками, контрабанди, шахрайства, а також витрати на боротьбу з організованою злочинністю.

За дослідженням М. Матясика, в межах методології SOCTA терористичні організації можуть бути залучені до діяльності організованих злочинних груп через два основні способи:

1. Використання інфраструктури організованих злочинних груп.

Закупівля інструментів: терористичні організації можуть використовувати інфраструктуру організованих злочинних угруповань для придбання вогнепальної зброї, шахрайських документів, а також для переміщення товарів і людей, потрібних для здійснення терористичних актів.

Терористичні дії: ці інструменти й ресурси можуть бути безпосередньо використані для проведення терористичних акцій, що потребують спеціалізованих засобів і підтримки.

2. Фінансування терористичних операцій.

Генерація коштів: терористичні організації можуть брати участь у фінансуванні своїх операцій через діяльність, пов’язану з організованою злочинністю, як-от торгівля наркотиками, контрабанда, шахрайство та інші кримінальні дії. Це дає їм змогу накопичувати потрібні кошти для фінансування терористичних дій і забезпечення їхніх операцій [25].

Останні аналітичні дослідження європейських правоохоронних організацій, як-от Інтерпол і Європол, висвітлюють сучасний стан діяльності організованих злочинних груп і організацій. Ці дослідження дають змогу визначити основні напрями їхньої діяльності та розробити відповідні превентивні заходи. Зокрема, розвідувальні картина й оцінка, проведені за методологією SOCTA, демонструють динамічність і адаптивність організованих злочинних угруповань. Ці дані мають значення для України, оскільки вона стикається з подібними викликами, як і країни ЄС [277, с. 81].

Вказані факти є серйозною загрозою та вимагають термінових узгоджених дій для їхнього усунення, що має бути враховано вітчизняними правоохоронними органами.

26 січня 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив постанову «Деякі питання запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки SOCTA Україна». Ця постанова передбачає важливі кроки для інтеграції методології SOCTA в національну систему боротьби з організованою злочинністю [116].

Основними положеннями цього нормативного документа є:

1. Створення Міжвідомчої робочої групи. Міжвідомча робоча група буде відповідати за координацію запровадження методології SOCTA в діяльність центральних органів виконавчої влади. Група забезпечить інтеграцію SOCTA в національні системи кримінального аналізу й управління безпекою, а також координуватиме діяльність різних відомств у цьому напрямі.

2. Інтеграція SOCTA в національну систему. Постанова передбачає використання методології SOCTA для оцінки й аналізу загроз, що дасть змогу розробити більш ефективні стратегії боротьби з організованою злочинністю. У рамках імплементації планується проведення навчальних заходів для працівників правоохоронних органів та інших зацікавлених осіб для забезпечення ефективного впровадження методології.

3. Розробка та впровадження інструментів. Постанова передбачає створення та впровадження інструментів для аналізу й оцінки кримінально протиправних загроз на основі методології SOCTA. Буде впроваджено механізм моніторингу результатів застосування SOCTA, що дасть змогу оцінювати ефективність системи та вносити відповідні корективи.

Науковці вважають, що початковий етап впровадження нових методологій боротьби з організованою злочинністю в Україні може супроводжуватися певними труднощами [16, с. 85].

Вивчення та впровадження позитивного досвіду реформування правоохоронних органів у західних країнах є критично важливим для

України в контексті її європейської інтеграції. Західні країни демонструють ефективні моделі реформування правоохоронних органів, які можуть бути адаптовані до українських реалій. Це охоплює реорганізацію структур, впровадження нових стандартів і процедур, та підвищення прозорості. Реформи, що передбачають зміни в законодавстві, можуть покращити правозастосування й забезпечити належний захист прав громадян [100, с. 75].

Попередження злочинності та боротьба з тероризмом є критично важливими для забезпечення безпеки суспільства. Як зазначено в документі Ради Європейського Союзу (5842/2/10) 2010 року, ці два аспекти є основними загрозами, до яких приєднуються тісно пов'язані види злочинів: кіберзлочинність і транскордонна злочинність [7]. Міжнародне співробітництво в боротьбі з організованою злочинністю та тероризмом є надзвичайно важливим для забезпечення глобальної безпеки. Це співробітництво повинно враховувати складний стан справ у цих сферах і відкривати нові можливості для ефективної взаємодії між країнами [31].

Реалізація міжнародних проєктів співпраці в боротьбі з організованою злочинністю має значний потенціал для підвищення ефективності кримінального правосуддя на глобальному рівні [35].

Складність здійснення кримінального аналізу за методологією SOCTA дійсно визначається рядом обставин:

1. Обробка вагомого масиву даних. Аналіз кримінальної інформації потребує обробки значної кількості даних, що вимагає використання спеціалізованого ліцензованого програмного забезпечення. Потрібно впроваджувати та підтримувати сучасні аналітичні платформи, як-от IBM i2 ANB, IBM iBase, IBM iBridge, ArcGIS тощо. Ці інструменти дають змогу інтегрувати й аналізувати дані для виявлення загроз і розробки стратегій протидії.

2. Потреба у фахівцях у сфері ІТ та аналітики. Для ефективного використання програмного забезпечення й проведення аналітичних досліджень потрібні висококваліфіковані спеціалісти в сфері програмування й аналітики. Варто залучати ІТ-фахівців та аналітиків, які мають спеціалізовані знання у використанні аналітичних інструментів. Законодавче врегулювання правового статусу аналітика допоможе створити чіткі правила та стандарти для їхньої діяльності.

3. Аналіз відкритих джерел інформації (Open Source Intelligence). Глобалізація та розвиток мережі «Інтернет» вимагають використання новітніх методик для збору й аналізу інформації з відкритих джерел. Важливо впроваджувати та використовувати інструменти для аналізу відкритих джерел, як-от Maltego CE. Це дає змогу виявляти важливі дані та зв’язки, що можуть бути критичними для кримінального аналізу [341, с. 26–27].

Учені зазначають, що успіх у запобіганні й боротьбі з організованою злочинністю та тероризмом значною мірою залежить від комплексного підходу, який охоплює:

1) ретельне спостереження. Постійний моніторинг і відстеження діяльності терористичних організацій і злочинних груп дає змогу виявляти їхні плани й наміри до того, як вони можуть реалізувати свої дії. Це охоплює як фізичне спостереження, так і цифрове;

2) налагоджену співпрацю. Ефективна боротьба з тероризмом та організованою злочинністю вимагатиме тісної співпраці між різними національними й міжнародними агентствами, включно із правоохоронними органами, розвідувальними службами та судовою системою. Співпраця між країнами й міжвідомча взаємодія є ключовими для обміну інформацією та координації дій;

3) збір та аналіз розвідувальних даних. Систематичний збір і аналіз розвідувальної інформації як з відкритих джерел, так і з конфіденційних каналів є важливими для формування ефективних стратегій протидії. Сучасні технології, як-от аналітичні платформи й методи вебскрейпінгу, можуть суттєво полегшити цей процес;

4) активна взаємодія органів влади. Інтеграція зусиль різних органів влади, охоплюючи правоохоронні органи, суди, прокуратуру та інші державні установи, важлива для забезпечення комплексного підходу до боротьби з тероризмом та організованою злочинністю;

5) ефективне законодавство. Під ефективним законодавством розуміється розробка та впровадження сучасного й ефективного законодавства, яке охоплює всі аспекти боротьби з тероризмом та організованою злочинністю, є важливим компонентом. Це законодавство повинно бути адаптоване до нових викликів і тенденцій, що виникають у цій сфері;

6) правоохоронна діяльність. Активна та скоординована діяльність правоохоронних органів є критично важливою для реалізації політики протидії тероризму й злочинності загалом. Це охоплює як оперативні заходи, так і стратегічне планування [25].

М. Гребенюк зазначає, що погіршення стану проблеми, пов’язаної з організованою злочинністю, насамперед це наслідок дисбалансу нормативного забезпечення та відсутність стратегічного системного підходу на національному рівні.

Впровадження комплексної системи боротьби з організованою злочинністю є критично важливим завданням для забезпечення державної безпеки [16, с. 87].

Для ефективного впровадження комплексної системи боротьби з організованою злочинністю в Україні важливо враховувати європейський досвід і практики, зокрема підходи Європейського Союзу.

У Європейському Союзі використовується підхід, що передбачає чітке планування й постійне вдосконалення стратегій у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю. Це забезпечує гнучкість та адаптацію до нових викликів і загроз. У ЄС існує система чотирирічних політичних циклів, у межах яких визначаються пріоритети для боротьби з організованою злочинністю. На початку кожного циклу встановлюються нові пріоритети на основі аналізу актуальних загроз і тенденцій. Після закінчення циклу відбувається оцінка результатів і формулювання нових пріоритетів. Ця система дає змогу адаптувати стратегії до умов, які змінюються, до нових викликів і загроз. Це сприяє постійному вдосконаленню методів і практик протидії злочинності.

Постійний комітет з питань оперативної співпраці у сфері внутрішньої безпеки Ради ЄС (COSI) відіграє ключову роль у створенні та реалізації політик у цій сфері. COSI забезпечує координацію між країнами-членами ЄС, сприяє оперативній співпраці та впровадженню нових ініціатив.

COSI має міждисциплінарні повноваження, що дає змогу вносити експертів з різних сфер, як-от правоохоронні органи, аналітики, фахівці з інформаційних технологій тощо. Це допомагає забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем. Наприкінці кожного чотирирічного циклу проводиться детальне оцінювання результатів реалізації встановлених пріоритетів. Це охоплює аналіз ефективності заходів, виявлення сильних і слабких сторін, а також успіхів і недоліків [40, с. 27].

Ефективне оцінювання ризиків і загроз злочинності є критично важливим для забезпечення кримінологічної безпеки та превентивного управління національною безпекою. Це передбачає врахування

інформаційної причинності та використання закономірностей існування інформаційних взаємозв'язків [272, с. 33].

На цьому етапі сформування Міжвідомчої робочої групи є важливим кроком для ефективного вирішення питань боротьби з організованою злочинністю та вдосконалення кримінологічної безпеки.

До такої групи повинні увійти: Національна поліція України: начальник Департаменту кримінального аналізу: відповідальний за стратегічний аналіз кримінальної інформації та координацію роботи з іншими підрозділами, заступник начальника Департаменту стратегічних розслідувань: спеціаліст у сфері розслідувань складних кримінальних справ і стратегічного планування, начальник відділу управління організації протидії організованим злочинним угрупованням Департаменту карного розшуку: експерт з боротьби з організованими злочинними групами та управління оперативними заходами, головний інспектор Департаменту організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування: відповідальний за забезпечення аналітичної підтримки й оперативного реагування на кримінальні загрози, а також науковці із закладів вищої освіти й наукових установ.

Впровадження методології SOCTA в Україні є важливим кроком у боротьбі з організованою злочинністю, зокрема в контексті зниження рівня такої злочинності та покращення системи кримінального аналізу.

Для підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні важливо зосередитися на таких аспектах:

1. Імплементація ліцензованого програмного забезпечення

Потрібно впровадити ліцензоване програмне забезпечення для збору та аналізу даних відповідно до системи оцінки SOCTA. Це містить у собі інтеграцію з Єдиною інформаційною системою МВС України для забезпечення доступу до актуальної інформації. Проведення детального

тестування нових систем для перевірки їхньої функціональності й ефективності перед їх повною інтеграцією в систему. Це дасть змогу уникнути потенційних проблем у процесі експлуатації.

2. Добір і навчання спеціалістів. Потрібно залучити висококваліфікованих спеціалістів у сфері ІТ для розробки та підтримки системи кримінального аналізу, що дасть змогу підвищити точність і швидкість обробки даних. Організація постійних тренінгів і навчальних курсів для працівників, які займаються кримінальним аналізом, зокрема з акцентом на використання нових технологій і методологій.

3. Перейняття європейського досвіду. Адаптація європейського досвіду для використання конкретних індикаторів у оцінці організованої злочинності. Це охоплює ідентифікацію та аналіз чинників, що впливають на злочинність.

4. Аналіз тяжких злочинів. Оцінка й пріоритизація злочинів відповідно до визначених індикаторів, що дасть змогу краще зрозуміти існуючі загрози та розробити ефективні стратегії боротьби.

5. Системний підхід до аналізу злочинності. Вивчення чинників злочинності: ідентифікація та опис чинників, пов’язаних зі злочинністю, допоможе краще розуміти поточні та майбутні можливості й перешкоди для діяльності організованих груп. Використання даних для прогнозування майбутніх загроз і змін у сфері злочинності, що дасть змогу своєчасно адаптувати стратегії та оперативні заходи.

6. Поступове зниження рівня організованої злочинності. Стратегічне планування: розробка та реалізація стратегічних планів на основі отриманих даних для зниження рівня організованої злочинності в Україні. Постійний моніторинг ситуації та корекція стратегії відповідно до нових даних і тенденцій [278, с. 217].

Такі комплексні заходи дадуть змогу максимально ефективно використовувати методологію SOCTA, визначати нові тенденції та загрози в злочинності, а також значно підвищити рівень боротьби з організованою злочинністю в Україні.

Висвітлення проблем боротьби зі злочинністю у світовому контексті підкреслює актуальність інтегрованого підходу до формування ефективних стратегій протидії. Сучасні злочинні прояви, особливо організовані злочинні групи та терористичні організації, становлять реальну загрозу не лише національній безпеці, а й демократичному розвитку країн завдяки їхнім міжнародним і міжрегіональним зв'язкам [94, с. 7].

Для ефективного застосування SOCTA в Україні варто здійснити такі кроки:

1) внести потрібні корективи до SOCTA, щоб врахувати специфіку криміногенної ситуації в Україні;

2) створити ефективні системи збору й аналізу інформації для підтримки SOCTA;

3) провести тренінги для правоохоронців, щоб забезпечити ефективне використання індикаторів SOCTA.

Методологія SOCTA є важливим інструментом для стратегічного управління в сфері боротьби з організованою злочинністю й може значно підвищити ефективність аналітичної роботи правоохоронних органів в Україні.

Висновки до розділу 4

1. Зроблено висновок, що дані про різні види кримінальних правопорушень, як-от насильницькі кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення проти власності, дають змогу аналізувати, які

види кримінальних правопорушень є найбільш поширеними та якою є їхня динаміка. Низький рівень розкриття багатьох кримінальних правопорушень, зокрема крадіжок і викрадень автотранспорту, може свідчити про проблеми в системі правопорядку й потребу в удосконаленні методів розслідування.

2. На підставі загального огляду суб'єктів, які займаються протидією злочинності, продемонстровано різноманітність їхніх функцій та обов'язків у забезпеченні прав і свобод людини, а також захисту інтересів суспільства й держави від кримінально протиправних посягань. Ці суб'єкти виконують завдання, що визначаються нормативно-правовими актами, та використовують відповідні форми й методи для досягнення своїх цілей.

3. Аргументовано, що вивчення та впровадження позитивного досвіду реформування правоохоронних органів у західних країнах є критично важливим для України в контексті її європейської інтеграції. Західні країни демонструють ефективні моделі реформування правоохоронних органів, які можуть бути адаптовані до українських реалій. Це охоплює реорганізацію структур, впровадження нових стандартів та процедур і підвищення прозорості. Реформи, які передбачають зміни в законодавстві, можуть покращити правозастосування та забезпечити належний захист прав громадян.

ВИСНОВКИ

У **висновках** сформульовано найбільш суттєві положення, отримані в результаті дослідження, наведено нове вирішення наукової проблеми щодо теоретико-прикладних засад кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні, а також науково обґрунтовані рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення правової регламентації та практики такої діяльності:

1. З'ясовано, що для здійснення кримінологічного аналізу злочинності в різні історичні періоди використовувався статистичний метод, який дає змогу: а) надати кількісну оцінку рівня злочинності в країні, її регіонах, окремих населених пунктах або на конкретних об'єктах; б) виявити закономірності й тенденції поширення злочинності в країні, регіонах, а також простежити її динаміку; в) надати кримінологічну характеристику особі злочинця за соціально-демографічними, соціально-рольовими, кримінально-правовими та морально-психологічними характеристиками; г) визначити найбільш характерні, стійкі та закономірні зв'язки між злочинністю та іншими соціальними явищами; д) зібрати відповідні дані для встановлення причин і умов, що сприяють злочинності, а також для її прогнозування та розробки заходів протидії; е) отримати інформацію про кримінально-правові й адміністративні заходи впливу на злочинців з метою вдосконалення цього процесу й оцінки його ефективності.

2. Методологічний підхід як сумативне утворення відіграє ключову роль у процесі пізнання кримінологічних проблем. Використання сукупності взаємозалежних методів, серед яких один або декілька є основними, а всі інші мають допоміжний характер, забезпечує комплексний і глибокий аналіз явищ, які досліджуються, що дає змогу отримати більш точні та об'єктивні результати, сприяючи розумінню й вирішенню складних кримінологічних проблем.

Доведено, що на сьогодні потрібно змінити традиційний підхід до збору інформації про злочинність для забезпечення більшої об'єктивності та точності даних. Ключовими напрямами, які можуть цьому сприяти, на нашу думку, є: 1) удосконалення методів збору даних. Важливо використовувати різноманітні сучасні методи для збору даних, включно із новітніми технологіями, які можуть зменшити помилки та неточності, наприклад, автоматизовані системи для збору й обробки даних можуть зменшити вплив людського чинника; 2) покращення прозорості. Забезпечення прозорості в процесах збору й обробки даних може зменшити можливості для маніпуляцій і викривлень (регулярні аудити та перевірки незалежними організаціями); 3) впровадження єдиних стандартів, адже розробка та впровадження єдиних стандартів і протоколів для збору й обробки даних допоможе забезпечити однорідність і порівнюваність інформації; 4) залучення незалежних експертів для забезпечення об'єктивності інформації; 5) застосування нових джерел даних, адже використання альтернативних джерел інформації, як-от соціальні мережі або великі дані (Big Data), може допомогти в отриманні більш точних і актуальних даних про злочинність; 6) забезпечення анонімності й конфіденційності, що сприятиме більшій готовності громадян надавати чесну та точну інформацію; 7) підвищення кваліфікації персоналу, оскільки регулярне навчання й підвищення кваліфікації осіб, які займаються збором і обробкою даних, допоможе зменшити помилки та неточності.

3. Механізм протидії злочинності – це системно організована, інтегрована та функціонально взаємопов'язана сукупність правових, організаційних, управлінських, соціальних та інформаційно-аналітичних заходів, дій і процесів, які реалізуються уповноваженими суб'єктами (органами державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронними органами, громадськими інституціями й окремими громадянами) з метою: запобігання, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень; усунення причин, умов та інших детермінант злочинної поведінки; формування й реалізації державної кримінологічної політики.

Стратегічними напрямами модернізації та вдосконалення механізму кримінологічного забезпечення протидії злочинності є: 1. Розроблення цілісної теоретичної моделі механізму протидії злочинності, яка б охоплювала всі ключові елементи: цілі, суб'єктів, засоби, форми, функції, інструменти, принципи та ресурси. Така модель має забезпечити узагальнення наявних теоретичних підходів і стати основою для прикладних розробок у сфері запобігання, виявлення та нейтралізації злочинних проявів. 2. Застосування системного підходу до аналізу механізму протидії злочинності. Важливо аналізувати економічні, соціальні, політичні, правові та організаційно-управлінські чинники, які впливають на формування й реалізацію протидії злочинності. Такий підхід дасть змогу виявити внутрішні суперечності, функціональні розриви та потенціал до саморозвитку. 3. Інтеграція попередніх наукових досліджень в єдину доктрину. Потрібно здійснити критичне переосмислення та консолідацію попередніх підходів у межах цілісної концепції, яка враховуватиме всі компоненти механізму: нормативні засади, аналітичну інфраструктуру, інституційні функції та механізми контролю. 4. Проведення емпіричних досліджень і верифікація теоретичних моделей. Використання емпіричних даних (кримінальна статистика, соціологічні опитування, інтерв'ю з експертами та працівниками правоохоронних органів, кейс-аналіз тощо) для перевірки ефективності існуючих і запропонованих моделей механізму протидії злочинності. Емпірична база має стати джерелом уточнення теоретичних положень і критерієм обґрунтованості нормативно-організаційних рішень. 5. Адаптивність механізму протидії до трансформацій злочинності. Сучасна злочинність має динамічний характер: зростає частка транснаціональних, кібер-, економічних і гібридних злочинів. Механізм протидії має бути гнучким і здатним реагувати на нові виклики через оновлення методів, технологій, форм міжвідомчої координації та законодавчих інструментів. Особливої уваги потребує впровадження інноваційних цифрових рішень і прогнозної аналітики. 6. Вивчення й адаптація іноземного досвіду з

урахуванням кращих практик (Німеччина, Канада, Сінгапур, США, Японія та ін.).

4. На підставі порівняльного аналізу кримінологічного й кримінального аналізів встановлено, що значущість кримінологічного аналізу злочинності зумовлюється двома ключовими чинниками. По-перше, це стійкі негативні тенденції в структурі та динаміці злочинності в Україні, що характеризуються зростанням латентності, організованості та транснаціональності злочинної поведінки, що зі свого боку призводить до посилення розриву між викликами криміногенних процесів і реальними можливостями правоохоронної системи щодо ефективного реагування на них. По-друге, актуальність кримінологічного аналізу обумовлена потребою в розробленні нової національної концепції протидії злочинності, яка б враховувала: високий рівень криміналізації основних сфер суспільного життя; обмеженість ресурсного й інституційного потенціалу держави та громадянського суспільства; критичну оцінку недоліків і прорахунків попередніх моделей запобігання окремим видам кримінальних правопорушень і протидії злочинності; потребу в адаптації протидії до нових форм кримінальної активності (зокрема, кіберзлочинності, воєнної злочинності, економічного криміналу). У цьому контексті кримінологічний аналіз набуває статусу не лише аналітичного інструменту, а й стратегічного засобу концептуального переосмислення підходів до формування ефективної, гнучкої та превентивно орієнтованої політики у сфері боротьби зі злочинністю.

5. Встановлено, що структура кримінологічного аналізу є багаторівневою, комплексною та міждисциплінарною, охоплюючи ряд ключових компонентів, які дають змогу здійснювати всебічне дослідження злочинності, її природи, динаміки, детермінант та ефективності заходів протидії. До основних складових кримінологічного аналізу віднесено: вивчення статистичних показників злочинності (кількість, види, структура, розподіл за демографічними та територіальними ознаками); аналіз

детермінант злочинної поведінки, зокрема соціальних і біологічних чинників, які формують індивідуальні та групові ризики, що дає змогу не лише пояснювати існуючі тенденції, але й передбачати потенційні ризики та формувати обґрунтовані превентивні заходи; оцінювання реакції держави та суспільства на злочинність, охоплюючи ефективність функціонування правоохоронної, судової та пенітенціарної систем; аналіз існуючих заходів протидії злочинності, їхньої результативності та впливу на зниження кримінальних ризиків; використання емпіричних, аналітичних та інноваційних методів дослідження, включно із сучасними аналітичними технологіями; інтерпретацію отриманих результатів і формулювання на їхній основі практичних рекомендацій для вдосконалення системи протидії злочинності.

Кримінологічний аналіз виконує не лише інформаційну чи статистичну функцію, але є системоутворювальним елементом у формуванні та реалізації кримінологічної політики, орієнтованої на мінімізацію й усунення загроз криміногенного характеру, розроблення заходів протидії.

6. Відмічено, що, враховуючи поступове збільшення рівня злочинності, повномасштабну війну в Україні, пандемію COVID-19, кримінологи все більше уваги приділяють використанню окремих методів кримінологічного аналізу, які дають змогу правильно й достовірно зібрати всю потрібну інформацію з метою протидії злочинності. На підставі проведеного аналітичного дослідження зроблено висновок, що на сучасному етапі розвитку кримінологічної науки найбільш часто використовується регресійний метод як різновид математичних методів.

7. Обґрунтовано, що основні завдання кримінологічного аналізу в умовах воєнного стану охоплюють виявлення й аналіз кримінальних правопорушень, розробку та впровадження заходів щодо протидії злочинності, а також координацію дій між правоохоронними органами та іншими структурами, відповідальними за забезпечення безпеки. Підготовка аналітичних матеріалів і рекомендацій для владних органів також є

важливою складовою цього процесу. Усі ці завдання є критично важливими для забезпечення безпеки та правопорядку в умовах воєнного стану та для зменшення ризиків злочинності.

Доведено потребу в удосконаленні національного законодавства за допомогою внесення поняття «кримінологічний аналіз» до законодавства, що зі свого боку дасть змогу створити єдину систему аналітичного забезпечення для національних правоохоронних органів і сприятиме їхній ефективній реакції на сучасні загрози в межах закону та забезпечить захист прав і свобод громадян. Такий крок також полегшить інтеграцію національних правоохоронних органів у загальноєвропейську правоохоронну структуру.

8. Наголошено, що значення кримінологічного аналізу в боротьбі зі злочинністю для правоохоронних органів будь-якої держави можна сформулювати так:

1. Кримінологічний аналіз дає змогу навіть за наявності неповної інформації, отриманої як з відкритих джерел, так і негласним способом, виявити потенціал і наміри організованих злочинних угруповань, а також відтворити їхні дії.

2. На сучасному етапі кримінологічний аналіз набуває особливої актуальності для аналітиків, оскільки злочинці все частіше використовують новітні методи для забезпечення конфіденційності своєї діяльності.

3. Кримінологічний аналіз допомагає керівництву правоохоронних органів ухвалювати обґрунтовані рішення в боротьбі з організованою злочинністю.

4. Кримінологічний аналіз надає підтримку слідчим та оперативним працівникам у їхній роботі за допомогою узагальнення інформації про ОЗУ й надання рекомендацій для проведення конкретних слідчих або оперативних заходів з урахуванням особистих характеристик злочинців, особливостей і структури ОЗУ.

5. Транснаціональний характер ОЗУ, особливо мережевого типу, являє собою серйозну проблему для правоохоронних органів. Значний обсяг

інформації про діяльність ОЗУ, що охоплює як вітчизняні, так і міжнародні соціально-економічні, культурні та психологічні аспекти, ускладнює розуміння процесів, які відбуваються в середовищі цих угруповань.

9. Визначено, що основою ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинності є збір і всебічний аналіз інформації, які базуються на високотехнологічних засобах обробки, систематизації та інтерпретації даних. Одним із провідних напрямів є автоматизація процесів аналізу фото- та відеоматеріалів, що використовується під час виявлення, документування й ідентифікації осіб і подій. Застосування систем VideoAnalytics, технологій розпізнавання облич (Face Recognition), а також алгоритмів обробки зображень значно підвищує ефективність кримінального аналізу. Важливим елементом є розвідка на основі відкритих джерел (Open Source Intelligence, OSINT), яка охоплює використання інформаційно-пошукових платформ, зокрема OneLogin, IBM i2 Analyst's Notebook, Maltego, а також програмування з використанням мови Python для збору, агрегації та аналізу релевантної інформації з відкритих електронних ресурсів (форуми, соціальні мережі, реєстри, стрічки новин тощо). Особливої актуальності набуває оброблення значних масивів даних (Big Data) із застосуванням інструментів кримінальної аналітики, що базуються на технологіях інтернету речей (Internet of Things Technologies), алгоритмах машинного навчання, нейронних мережах та інтелектуальній візуалізації даних, що відкриває нові можливості для створення інформаційно-аналітичних моделей злочинної активності, визначення латентних зв'язків, побудови профілів правопорушників і запобігання серійним або повторним кримінальним діянням. Відтак кримінологічний аналіз трансформується в напрямі цифрової аналітики, яка поєднує традиційні методи зі штучним інтелектом, автоматизованими системами розпізнавання й обробки інформації, що суттєво підвищує його дієвість у механізмі протидії злочинності.

10. Ефективність протидії злочинності значною мірою залежить від належної організації контролю, в основі якого існує системне застосування

кримінологічного аналізу. Під контролем за реалізацією кримінологічного аналізу варто розуміти інтегровану взаємодію державних інституцій і громадськості, що відповідає сучасним тенденціям гуманізації кримінальної політики та розширення кола суб'єктів протидії, що передбачає не лише системне збирання, обробку й інтерпретацію даних про злочинність, а й формування на їхній основі стратегій, орієнтованих на протидію кримінальним загрозам.

Особливої уваги заслуговує забезпечення контролю за впровадженням результатів кримінологічного аналізу в практичній площині, що передбачає участь як державних органів, так і громадськості. Така взаємодія забезпечує належну прозорість, підзвітність та об'єктивність в оцінюванні ефективності кримінологічної політики. Водночас громадський вплив виступає не лише як допоміжній чинник, а як повноцінний елемент системи запобігання кримінальним правопорушенням і потребує імплементації позитивних зарубіжних практик.

11. На основі аналізу зарубіжного досвіду використання кримінологічного аналізу зазначено, що багатопланова статистика є важливим інструментом для розуміння й аналізу злочинності. Вона дає змогу детально оцінити різні аспекти кримінально протиправної діяльності та виявити тенденції в злочинності.

Дослідження частоти вчинення різних видів кримінальних правопорушень дало нагоду зрозуміти, які типи небезпечних посягань є найбільш розповсюдженими та потребують найбільшої уваги. Наприклад, якщо насильницькі кримінальні правопорушення трапляються кожні 24,6 секунди, це показує високий рівень інтенсивності таких кримінальних правопорушень у суспільстві.

Розподіл частоти вчинення різних типів кримінальних правопорушень, як-от вбивства, зґвалтування, грабежі та напади, допомагає визначити, які саме кримінальні правопорушення є найбільш поширеними та які з них є найсерйознішими.

Дані про те, як часто вчиняються різні кримінальні правопорушення (наприклад, вбивства кожні 30,5 хвилин), дають змогу аналізувати, як змінюється злочинність упродовж часу та чи існують певні патерни або тенденції. Визначення часових піків для певних типів кримінальних правопорушень може допомогти в організації превентивних заходів і ресурсів правоохоронних органів. Так, багатопланова статистика забезпечує всебічне розуміння злочинності, що є важливим для ефективного реагування й розробки політик протидії злочинності.

12. Систему суб'єктів кримінологічного аналізу складають: 1) правоохоронні органи: поліція, прокуратура, спеціалізовані агентства (наприклад, служби боротьби з наркотиками, тероризмом), що здійснюють розслідування кримінальних правопорушень, контролюють дотримання законодавства та забезпечують правопорядок; 2) судова система: судді, адвокати, прокурори, яка розглядає справи, визначає винуватість або невинуватість осіб і призначає покарання; 3) пенітенціарні установи: місця позбавлення волі, слідчі ізолятори, органи, що займаються ресоціалізацією засуджених; 4) місцеві органи влади: органи місцевого самоврядування, які займаються питаннями безпеки на території своїх юрисдикцій, здійснюють профілактичні заходи та реалізують локальні програми боротьби зі злочинністю; організації, які займаються питаннями прав людини, соціального захисту, допомоги жертвам злочинів, боротьби з дискримінацією та насильством; місцеві групи й ініціативи, які реалізують проєкти з профілактики злочинності, організовують освітні програми та заходи для підвищення безпеки; 5) заклади вищої освіти й дослідницькі інститути: вчені та дослідники, які займаються вивченням злочинності, соціальних причин і наслідків кримінальних правопорушень, оцінюванням ефективності політик і програм; 6) медіа: журналісти та медіаорганізації, які висвітлюють питання злочинності, публікують розслідування, аналізують тенденції та впливають на громадську думку; 7) бізнес-структури, які займаються питаннями корпоративної безпеки, розробляють технології для моніторингу й протидії

злочинності, впроваджують системи відеоспостереження та інші засоби безпеки.

13. Доведено, що для ефективного застосування SOCTA в Україні варто здійснити такі кроки: 1) внести потрібні корективи до SOCTA, щоб врахувати специфіку криміногенної ситуації в Україні; 2) створити ефективні системи збору й аналізу інформації для підтримки SOCTA; 3) провести тренінги для правоохоронців, щоб забезпечити ефективне використання індикаторів SOCTA.

Методологія SOCTA є важливим інструментом для стратегічного управління в сфері боротьби з організованою злочинністю та може значно підвищити ефективність аналітичної роботи правоохоронних органів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 15 найкращих інструментів для вилучення вебматеріалів для вилучення даних у 2021 році. URL : https://uk.csstricks.net/8225197-15-best-web-scraping-tools-for-data-extraction-in-2021

2. 2 General information on police crime statistics (PCS). Crime trends in 2018. URL : https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/EN/publikationen /2019/pks-2018-flyer.pdf

3. Andary A. Monitoring Threats by Organized Crime. 2020. URL : http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3643509

4. Anderson P. R., Newman D. J. Introduction to Criminal Justice / 5-th edition. New-York : McGraw-Hill Inc.,1993. P. 15.

5. Anne Wyvekens. The evolving story of crime prevention in France. Adam Crawford. Crime Prevention Policies in Comparative Perspective, Willan Publishing, 2009. Pp. 110–129. URL : https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00458730/document

6. Bossong R. EU-Japan / Fight against Terrorism and Organized Crime. Online paper series, Spring / Summer 2017. URL : http://repository.essex.ac.uk/19873/1/EU-Japan_5_Counterterrorism%26OC_Bossong_EU.pdf

7. Council of the European Union 5842/2/10 (2010). Draft Internal Security Strategy for the European Union: «Towards a European Security Model». URL : http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%205842%202010%20REV%202

8. Creative Solutions To Elusive Data: Web-Scraping Online Police Reports To Map Co-Offending Networks In US Cities. URL : https://www.bebr.ufl.edu/networks/website-article/creative-solutions-elusive-data-web-scraping-online-police-reports-map-co/

9. Crime Prevention in Estonia. 2017. P. 4. URL : https://eucpn.org/sites/default/files/content/download/files/eucpn_crime_prevention_strategy_estonia_2017.pdf

10. Crime Prevention in Estonia. URL : https://eucpn.org/sites/default/files/content/download/files/eucpn_crime_prevention_strategy_estonia_2017.pdf

11. Crime Prevention Strategy in the Czech Republic for 2016 to 2020. URL : https://eucpn.org/sites/default/files/content/download/files/eucpn_crime_prevention_strategy_czech_republic_2016.pdf

12. DĖL VIEŠOJO SAUGUMO PLĖTROS 2015–2025 METŲ PROGRAMOS PATVIRTINIMO. Vilnius. 2015 m. gegužės 7 d. Nr. XII-1682. URL : https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/ea944da0f95d11e4927fda1d051299fb

13. Don. R. Harris. Basic Elements of Intellegens. Amanual of Theory Strakter and Procedures for by low Enforcement Agenies against Organized Crime. LEAA, Departament of Justice. Wash., D.C., 1971.

14. EUROPOL. EU Serious and Organised Crime Threat Assessment. 2013. URL : https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/eu-serious-and-organised-crime-threat-assessment-socta-2013; Wainwright R. The European Serious and Organised Crime Conference: Keynote Address. 2013. URL : https://www.eu-ems.com/event_images/Downloads/Rob%20Wainwright.pdf

15. Government programme for containment of crime and anti-social behaviours «Safer Together». URL : https://eucpn.org/sites/content/down/eucpn_crime_prevention_strategy_poland.pdf

16. Hrebeniuk M. The directions of improving the legislative framework in the sphere of supply state security in the vector – fight against organized crime. Public management. *Interregional Academy of Personnel Management.* 2019. № 19 (4). P. 78–91. URL : https://doi.org/10.32689%2F2617-2224-2019-4%2819%29-78-91

17. Interior ministers present official crime statistics for 2018 (02.04.2019). URL :

https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/pressemitteilungen/EN/2019/04/pks-2018-en.html

18. Jean-Louis van Gelder & Stijn Van Daele. Innovative data collection methods in criminological research: editorial introduction. *Crime Science*. 2014. № 6. P. 1–4.

19. Kuritegevusvastased prioriteedid. URL : https://www.kriminaalpoliitika. ee/et/kriminaalpoliitika/kuritegevusvastased-prioriteedid

20. La Stratégie Nationale de Prévention de la Délinquance (2013/2017). 2013. P. 37 / Comité interministériel de prévention de la délinquance et de la radicalisation (Міжвідомчий комітет з протидії правопорушенням та радикалізації) : вебсайт. URL : https://www.cipdr.gouv.fr/wp-content/uploads/2018/01/Strategie-nationale-de-prévention-de-la-délinquance-2013-2017.pdf

21. Law Enforcement Act, 01.07.2014. URL : https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/522082014007/consolide

22. Le 5 Plan de mobilisation et de lutte contre toutes les violences faites aux femmes 2017–2019 (5-й План мобілізації та боротьби зі всіма видами насильства відносно жінок на 2017–2019 роки). URL : https://www.cipdr.gouv.fr/wp-content/uploads/2018/01/5ème-plan-de-mobilisation-et-de-lutte-contre-toutes-les-violences-faites-aux-femmes-2017-2019-1.pdf

23. Lekšlietu ministrijas darbības stratēģija 2017-2019 gadam (Стратегія МВС на 2017–2019 роки). URL : http://www.iem.gov.lv/files/text/STRATEGIJA__2019v2.pdf

24. LITHUANIA CRIME PREVENTION STRATEGY. URL : https://eucpn.org/sites/default/files/content/download/files/eucpn_crime_prevention_strategy_lithuania_2017.pdf

25. Matyasik M. The Nexus Between Terrorist Organizations and Organized Crime. In: Roycroft M., Brine L. (eds). Modern Police Leadership.

Palgrave Macmillan, Cham. 2021. URL : https://doi.org/10.1007/978-3-030-63930-3_23

26. Miroslav Pilát. The program of crime prevention and social pathology in the Czech Republic – chosen historical aspects. 2017. Volume III, Issue 2 social pathology & prevention. P. 56. URL : https://www.researchgate.net/publication/328508523

27. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. URL : http://nplc.lt/activities-2

28. Problem-oriented policing. Wikipedia. URL : http://en.wikipedia.org/wiki/Problem-oriented_policing.8.RegionalCrimeAnalysisGIS

29. Program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań Razem bezpieczniej im. Władysława Stasiaka na lata 2018–2020. URL : https://www.gov.pl/documents/1963407/2777240/program_razem_bezpieczniej.pdf/ 27b8104f-d105-3034-5dca-6756ce02ae66

30. PROGRAMMAS KONCEPCIJA «Starptautiskā policijas sadarbība un noziedzības apkarošana» 2014–2021. URL : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rC&url=http%3A%2F%2FtfMiY

31. Raine S., Small A. Waking Up to Geopolitics: A New Trajectory to Japan-Europe Relations. 2015. URL : http://brussels.gmfus.org/publications/waking-geopolitics-new-trajectory-japan-europe- relations

32. Recommendation № r (96) 8 of the Committee of Ministers to Member States On crime policy in Europe in a time of change 05.09.1996. URL : https://rm.coe.int/16804f836b

33. Regoinal Crime Analysis GIS(RCAGIS): Environmental Systems Research Institute (ESRI) Map Objects-based system. URL : http://www.icpsr.umich.edu/icpsrweb/NACJD/studies/3372

34. RICAS (Realtime intelligence crime analytics system). URL : https://ricas.org/uk/

35. Sakaki A. Japan's Security Policy: A Shift in Direction under Abe? SWP Studie. 2015. URL : https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/ research_papers/2015_RP02_skk.pdf

36. Serious and Organized Crime Threat Assessment (SOCTA). 2021. URL : https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/socta2021_1.pdf

37. Situation Report on Internal Security and Public Order in the Czech Republic in 2017 Ministry of the Interior of the Czech Republic, Crime Prevention Department. Prague, 2018. P. 66. URL : https://www.mvcr.cz/soubor/report-2017-en-pdf.aspx

38. Sotsiaalprogrammid. URL : https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ teemalehed/sotsiaalprogrammid

39. Statistic Data. URL : https://dataunodc.un.org/crime

40. Stieranka, J. a A. Vaško. Odhaľovanie trestných činov (nov stratégia a prístupy). Praha : Leges, 2021. 270 s.

41. The 5th International Report Crime Prevention and Community Safety: Cities and the New Urban Agenda, Montreal, 2016. P. 21. / International Centre for the Prevention of Crime (ICPC). URL : http://www.crime-prevention-intl.org/fileadmin/user_upload/Publications/International_Report/CIPC_5th-IR_EN_17oct_Final.pdf .

42. The European Crime Prevention Network (EUCPN). URL : http://www.eucpn.org/strategies/index.asp

43. Tilley N. Problem-Oriented Policing, Intelligence-Led Policing and the National Intelligence Model / UCL Jill Dando Institute of Crime Science. URL : https://pdfs.semanticscholar.org/bb06/7c510c954889cd85be02890e6cb698e70ddf.pdf

44. Utilizing of the method of statistical data analysis in combating organized crimes / Maksym Zabarniy, Vasyl Topchiy, Anatolii Shevchenko, Natali Lugina, Viacheslav Yemelianov. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11, Issue 52

(April). P. 288–297. DOI : https://doi.org/10.34069/AI/2022.52.04.31 (Web of Science).

45. Vassallo, C. (2021). The Presocratics at Herculaneum. A Study of Early Greek Philosophy in the Epicurean Tradition. Berlin : De Gruyter.

46. Why Web Scraping Is Vital to Democracy. URL : https://themarkup.org/news/2020/12/03/why-web-scraping-is-vital-to-democracy

47. Zabarniy M., Topchiy V., Lugina N. (2020). Application of the method of SWOT-analysis as a means of strategic planning during the investigation of criminal cases in the field of economics in borders. *Baltic journal of economic studies*. № 3, vol. 6. C. 166–170. URL : http://www.baltijapublishing.lv/index.php/ issue/article/view/847 (Web of Science).

48. Zabarniy Maksym, Topchii Vasyl, Korniakova Tatiana, Topchii Oksana, Topchii Vitalii. Criminological Analysis of Determinants of Criminal behavior. Journal of Forensic Science and Medicine. 2023. № 9(2). C. 144-152. DOI: 10.4103/jfsm.jfsm_84_22 .

49. Zabarniy Maksym, Topchii Vasyl, Topchii Oksana, Karpenko Nataliia, Hrytsiuk, Ihor. Use of. Selected Types of Crime Analysis in Modern Criminological Science: Experience of Ukraine and the World. Journal of Forensic Science and Medicine. 2023. № DOI: 10.4103/jfsm.jfsm_32_22.

50. Академічний словник української мови. URL : http://sum.in.ua/s/modelj

51. Албул С. В., Користін О. Є. Концепція розвитку кримінальної розвідки органів внутрішніх справ України. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2015. № 1. С. 158–163.

52. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія: Курс лекцій. К. : МАУП, 2002. 295 с.

53. Алексєєв О. І., Герасимов С. І., Сухарєв А. Я. Кримінологічна профілактика: теорія, досвід, проблеми. К., 2001.

54. Антіфонт – батько французького просвітництва. Цикл «Антична філософія: гуманістична революція». URL : https://echafaud.org/ancient-philosophy-the-humanist-revolution-part-four/

55. Антологія розшуку : в 14-ти т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, В. І. Кушерець. К. : Знання України, 2005. Т. 1. Документи та матеріали з кримінального сиску (1397–1918) / упоряд. Ю. І. Римаренко, В. М. Чисників, І. Р. Шинкаренко та ін. 778 с.

56. Афонін Е., Мартинов А. Архетипні засади моделювання соціальних процесів. *Публічне урядування*. 2016. № 2 (3). С. 34–47.

57. Бусол О. Ю. Застосування математичного (комп'ютерного) моделювання до аналізу організованої злочинної діяльності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 24. С. 28–36.

58. Банах С. Інформаційне забезпечення діяльності правоохоронних органів: історико-правовий аналіз. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Випуск 2 (18). С. 149–156.

59. Бандурка О. М. Методика кримінологічних досліджень. URL : https://visnikkau.webnode.com.ua/news/metodi-kriminologichnikh-doslidzhen/

60. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Моделювання систем протидії злочинності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 9–19.

61. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття та сутність механізму протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1(9). С. 7–14.

62. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія. Харків, 2011. 308 с.

63. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Система протидії злочинності: поняття та сутність. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 168–177.

64. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності: монографія. Харків: Вид-во «Золота миля», 2012. 287 с.

65. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Злочинність як об’єкт феноменологічного аналізу *Право і Безпека*. 2015. № 3. С. 6–10.

66. Бараненко Р. В. Застосування сучасних аналітичних методів для оптимізації оперативно-розшукової діяльності підрозділів Національної поліції. *Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід :* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса : ОДУВС, 2016.

67. Барановський М. Чинники просторової диференціації злочинності в Україні. *Часопис соціально-економічної географії*. 2014. Вип. 17. С. 32–36.

68. Бахрушин В. Є. Методи аналізу даних : навчальний посібник для студентів. Запоріжжя : КПУ, 2011. 268 с.

69. Бенескул А. В. Кримінологічна безпека в умовах цифрової трансформації: поняття, сутність і значення. *Ірпінський юридичний часопис :* науковий журнал. 2023. Вип. 3 (12). С. 309–317.

70. Бесчастний В. М. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 207–213.

71. Бесчастний В. М. Методи інформаційного забезпечення як інструментарій збору та обробки інформації про злочинність. *Право і суспільство.* Дніпро, 2017. С. 206–212.

72. Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 32 с.

73. Білоус Р. В., Василинчук В. І., Таран О. В. Використання методів кримінального аналізу під час оперативного провадження та досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1 (118). С. 131–137.

74. Білоусова О. О. Кримінологічна модель протидії злочинності в Україні: дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків, 2011. 230 с.

75. Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2009. 664 с.

76. Бірюков В. В., Хахановський В. Г., Бондар В. С. Інформаційно-довідкове забезпечення кримінальних проваджень : підручник / ред. В. В. Бірюков ; Луганс. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. К. : Центр учбової літератури, 2014. 288 с.

77. Благута Р. І., Мовчан А. В. Новітні технології у розслідування злочинів: сучасний стан і проблеми використання : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 256 с.

78. Блажівський С. М. Моніторинг протидії злочинності. Харків, 2013. 372 с.

79. Богатирьов А. І. Вчення про злочинність та її ознаки. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2016. № 1. С. 72–75.

80. Богатирьов І. Г. Кримінологія: підручник / за заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ: ВД «Дакор», 2018. 352 с.

81. Богатирьов І. Г., Лучко С. В., Пузирьов М. С. Соціальна робота із засудженими в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. І. Г. Богатирьова. К. : ВД «Дакор», 2013. 200 с.

82. Бондар В. С., Рибалкін А. О. Інформаційне забезпечення досудового розслідування колабораційної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія ПРАВО.* 2023. Випуск 79, частина 2. С. 225–231.

83. Бондар В. С. Інформаційно-аналітичне забезпечення криміналістичної діяльності в процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних з тероризмом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* 2015. Випуск 33, том 2. С. 137–141.

84. Боротьба зі злочинністю у сфері підприємницької діяльності (кримінально-правові, кримінологічні, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми). Х. : Право, 2001. С. 228.

85. Бугера О. Цифровізація кримінологічних досліджень: стан та перспективи. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 46–52.

86. Вакуленко Ю. О., Щербіна О. С. Застосування методу парсингу для ефективного пошуку інформації у дослідницькій діяльності. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса.* 2019. Том 2, № 11. С. 153–156.

87. Валуйська М. Ю. Криміналізація особистості: сучасний стан вивчення та перспективи застосування цифрових технологій. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 57. С. 34–39.

88. Ванюшкін С. В., Євланова О. А. Злочинність і проблеми боротьби з нею / під ред. професора О. І. Боргової ; РКА, НДІ проблем зміцнення законності та правопорядку. 2001.

89. Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність : навч. посіб. Київ : Університет «Україна», 2014. 417 с.

90. Василевич В. В. Механізм запобігання злочинності в місцях позбавлення волі. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронне наукове видання. 2023. № 1. С. 450–455.

91. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. К. : Юрид. думка, 2007. С. 143.

92. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.

93. Веприцький Р. С. Феноменологія злочинності в регіоні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 40 с.

94. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2009. 356 с.

95. Власюк О. В. Використання кримінального аналізу в оперативно-розшуковій діяльності. *Бюлетень Департаменту оперативної діяльності Адміністрації Державної прикордонної служби України*. 2012. № 6. С. 82–85.

96. Власюк О. В. Використання кримінального аналізу у боротьбі зі злочинністю: виникнення та становлення. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4 (44). С. 351–356.

97. Власюк О. В. Роль і місце кримінального аналізу у розкритті та розслідуванні злочинів на державному кордоні України. Матеріали постійного науково-практичного семінару. Харків : Інститут підготовки юрид. кадрів для СБУ Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2011. Вип. 3, ч. 1. С. 82–85.

98. Войтович І. І. Методологічні засади дослідження корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105). С. 12–18.

99. Вступник Я. В. Механізм протидії злочинності як комплексна система соціально правової реакції суспільства на злочинні явища. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. *Серія ПРАВО.* Вип. 47, т. 3. С. 90–94.

100. Глуховеря В. А. МВС України як складова реформування сектору безпеки і оборони. *Форум права*. 2016. № 4. С. 72–76. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_4_14.pdf

101. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

102. Голіна В. В., Батиргареєва В. С., Головкін Б. М. Пам’ятка про попередження грабежу чи розбою. Х. : Ін-т вивч. проб. злочинності АПрН України, 2006. 6 с.

103. Голіна В. В., Даньшин І. М., В. В. Голіна, Валуйська ч М. Ю. та ін. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник. За заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х.: Право, 2009. 288 с.

104. Голіна В. Зменшення можливостей вчинення злочинів як стратегія запобігання злочинності. *Вісник академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 204–213.

105. Головкін Б. М. Кримінологічне поняття віктимізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. *Серія : Юриспруденція.* Одеса, 2015. Вип. 15, т. 2. С. 93–96.

106. Головкін Б. М. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Проблеми законності.* 2020. Вип. 149. С. 168–184.

107. Горішний О. О. Співвідношення механізмів протидії злочинності та кримінально-правового впливу. *Форум права*. 2011. № 2. С. 189–193.

108. Гринчак Я. В. Деякі аспекти використання кримінального аналізу в діяльності правоохоронних органів країн Європи та США. *Центрально-український правничий часопис*. 2010. Спец. вип. С. 268–273.

109. Гумін О. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : «Юридичні науки».* С. 184–190.

110. Гумін О.М., Строїч В.В. Механізм протидії злочинності: науково-методологічний аналіз дефініції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки».* 2020. Т. 7. № 1. С. 184–190.

111. Гуславский В. С., Задорожный Ю. А., Розовский Б. Г. Информационно-аналитическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений : монографія. Луганск : Элтон-2, 2008. 136 с.

112. Дараган В. В., Карповський С. В., Копилов Е. В. Стан та перспективи розвитку підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування у закладах вищої освіти МВС України. *Scientific monograph. Academic Council of Baltic ResearchInstitute of Transformation Economic Area Problems according to the Minutes.* 2023. № 4. С. 40–53.

113. Дахній А. Й. Нариси історії західної філософії XIX–XX ст. : навч. посіб. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 486 с.

114. Дем'янчук О. І., Ковбаса Ю. М., Сідор М. І. Практика застосування оперативно-розшуковими підрозділами Західного регіонального управління кримінального аналізу у сфері протидії незаконній міграції на державному кордоні України. *Бюлетень Департаменту оперативної діяльності Адміністрації Державної прикордонної служби України*. 2010. № 2. С. 76–83.

115. Деревягін О. О. Перспективи застосування методики кримінального аналізу у протидії кіберзлочинам. *Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 17 листопада 2017 р. Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2017. С. 175–176.

116. Деякі питання запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки SOCTA Україна : постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 2022 р. № 59. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-zaprovadzhennya-v-diyalnist-centralnih-organiv- vikonavchoyi-vladi-sistemi-ocinki-socta-ukrayina-59-260122

117. Джужа О. М. Яка кримінологія потрібна сьогодні? *Право України*. 2000. № 6. С. 65.

118. Дорошко М. С., Шпакова Н. В. Соціально-правові основи інформаційної безпеки. С. 34.

119. Дрьомін В. М., Мандриченко Ж. В., Мельничук Т. В. Кримінологія : навч.-метод. посіб. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. 144 с.

120. Дяченко Н. П. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. *Теорія та практика державного управління*. 2011. № 1 (118).

121. Єдиний звіт про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL : https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114368&libid=100820&c=edit&_c=fo#

122. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2018 рік. URL : https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&_c=fo; Криминальная статистика 2018 года: стало больше убийств и атак хакеров / Сегодня : вебсайт. URL : https://www.segodnya.ua/ukraine/kriminalnaya-statistika-2018-goda-stalo-bolshe-ubiystv-i-atak-hakerov.html

123. Єрмаков О. Ю. Основи наукових досліджень в економіці : навч. посіб. Київ : Компринт, 2015. 177 с.

124. Єсімов С. С. Інформаційно-аналітична діяльність МВС України як об'єкт правового регулювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2017. № 1. С. 184–195.

125. Єсімов С. С. Організація діяльності патрульної служби на залізничному транспорті (адміністративно-правові засади) : дис. … канд. юрид. наук : спец. : 12.00.07. Київ : Національний аграрний університет, 2008. 256 с.

126. Журавель В. А. Інформаційне забезпечення процесу розслідування: шляхи та засоби. *Вісн. Акад. прав. наук України*. Х. : Право, 2004. Вип. 2 (37). С. 175–180.

127. Забарний М. М. Економічні злочини: сутнісні ознаки та криміналістичний аналіз їх вчинення. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. Том XXIV. С. 51–56. URL : https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/4zwkXjEl/

128. Забарний М. М. Інформаційні технології збору та аналізу кримінологічної інформації: теоретико-прикладний аспект. *Юридична наука*. 2019. № 9 (99). С. 548–555. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/issue/view/11

129. Забарний М. М. Історико-правові особливості кримінологічного аналізу запобігання корупції в Україні. *Law. State. Technology*. 2021. Випуск 4. С. 89–93. URL : https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/lst/article/view/59

130. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз злочинності у США. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105). С. 46–51. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/issue/view/14

131. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз і тенденції злочинності у період до та після пандемії в Україні та деяких зарубіжних країнах. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Випуск 3 (38). С. 72–75. URL : http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2021/18.pdf

132. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз окремих детермінантів злочинності. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. Germany. 2021. № 6. С. 23–27.

133. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз основних факторів сучасності, що впливають на стан злочинності та правопорушення. *Прикарпатський юридичний вісник* : збірник наукових праць. 2019. Вип. 1 (26), том 4. URL : http://pjv.nuoua.od.ua/index.php/1-4-2019

134. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз особи злочинця у сфері оподаткування. *Ірпінський юридичний часопис*. 2021. Вип. 1 (5). С. 192–197. URL : https://drive.google.com/file/d/1590T9avXCXEDnl_q0iky-0-XVCng1f3e/view

135. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз особи неповнолітнього злочинця. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 427–429. URL : http://www.lsej.org.ua/10_2021/113.pdf .

136. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз та кримінальний аналіз: проблеми співвідношення. *Юридична наука*. 2019. № 11 (101). С. 311–317. URL: https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/issue/view/13/11-101-2019-pdf .

137. Забарний М. М. Методологічні засади кримінологічного аналізу злочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 2, том 2-2. С. 28–33. URL : http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/2-2/tom_2/6.pdf

138. Забарний М. М. Окремі аспекти кримінологічного аналізу злочинності. *Ірпінський юридичний часопис*. 2020. № 2 (4). С. 122–127. URL : https://drive.google.com/file/d/1AUD5o28nsuDRa7jpyvhNaLloCCCVVtIH/view

139. Забарний М. М. The role of criminology analysis and criminal analysis in crime prevention. *Соціологія права*. 2022. Випуск 1–2 (40–41). С. 15–18. URL : http://soclaw.idpnan.kyiv.ua/v1-2-2022

140. Забарний М. М., Вітюк Д. Л. Історико-правові особливості кримінологічного аналізу запобігання корупції в Україні. *Ірпінський юридичний часопис*. Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. Випуск 1 (10). С. 124–134. URL : https://dpu.edu.ua/uk/araaa

141. Забарний М. М., Вітюк Д. Л. Щодо соціально-правового розуміння кримінологічного аналізу злочинності. *Ірпінський юридичний часопис*. Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. Випуск 1 (8). С. 160–166. URL : https://dpu.edu.ua/uk/araaa

142. Закалюк А. Актуальні методологічні проблеми української кримінологічної науки. *Вісник АПрН України* : зб. наук. пр. 2003. № 2–3 (33–34). С. 633–656.

143. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : у 3 кн. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Ін Юре, 2007. 424 с.

144. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2020 році. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2020/ npu- zvit-2020.pdf

145. Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму / Державна служба фінансового моніторингу України. Київ, 2016. 231 с.

146. Зелінський А. Ф. Кримінологія: курс лекцій. Харків: Прапор, 1996. 259 с.

147. Ігонін Р. В. Поняття адміністративно-правового забезпечення функціонування системи судів загальної юрисдикції. *Адвокат*. 2011. № 1 (124). С. 36–40.

148. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно–правові питання теорії і практики : монографія / Калюжний Р. А., Шамрай В. О., Гавловський В. Д., Гуцалюк М. В., Швець М. Я., Цимбалюк В. С., Яцишин Ю. В., Ластовецький А. С. / за ред. Р. А. Калюжного, В. О. Шамрая. Київ : АДПС України, 2002. 296 с.

149. Інформація про соціально-економічне становище: 2019 рік / Державна служба статистики. 2020.

150. Калиновський О. В., Школьніков В. І. Використання методу кримінального аналізу для протидії організованій злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. URL : file:///C:/Users/Ihor/Downloads/ Chkup_2017_1_67.pdf

151. Калюжний Р. А., Марущак А. І., Петров О. Г. Формування організаційно-правових основ інформаційного забезпечення правоохоронних органів України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. Вип. 19. С. 190–198.

152. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.08. Х., 2004. 38 с.

153. Катеринчук І. П. Актуальні проблеми інформаційного забезпечення правоохоронних органів України. *Форму права*. 2011. № 2. С. 376–380.

154. Катеринчук І. П. Інформаційне забезпечення діяльності правоохоронних органів України: проблеми теорії і практики : монографія. Одеса : ОДУВС, 2015. 392.

155. Кваша О. О. Значення філософської категорії причинності у кримінально-правових дослідженнях: традиції та сучасність. *Правова держава.* Вип. 28. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. С. 333–340.

156. Квашис В. Є. Основні тенденції злочинності в США. *Науковий портал МВС*. 2012. № 1. С. 53–58.

157. Квашис В. Є., Генрвх Н. В. Порівняльний аналіз злочинності, кримінальної політики та правозастосовної практики. *Товариство і право*. 2016. № 2 (56). С. 108–120.

158. Кисельов А. О. Особливості здійснення кримінального аналізу на прикладі складання аналітичного звіту (за матеріалами УКА ГУНП в 114 Дніпропетровській області). Бюлетень з обміну досвідом роботи № 228/2021 / РВВ ДНДІ. К., 2021, С. 63–67.

159. Климчук В. О. Факторний аналіз: використання у психологічних дослідженнях. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 8. С. 43–48.

160. Клочко А. М. Досвід зарубіжних країн у сфері боротьби зі злочинністю. *Європейські перспективи*. Київ, 2012. № 3, ч. 2. С. 132–135.

161. Коваленко А. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності Національної поліції: теоретичний і практичний підхід. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 250–254.

162. Коваленко В. В. Сучасний стан та перспективи кримінології: деякі методологічні аспекти. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали наук.-теор. конф., 20 бер. 2014 р. Київ : Національна акад. внутр. справ, 2014. С. 5–9.

163. Коваленко Ю. О. Інформаційне забезпечення протидії корупції в правоохоронних органах України: визначення та сутність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2016. Вип. 41. С. 204–207.

164. Ковалів М. В. Основи управління в органах внутрішніх справ України : навч.-практ. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 340 с.

165. Коваль Р. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади. *Теорія та практика державного управління*. 2006. № 1 (113).

166. Ковальова М. В. Поняття, зміст та структура адміністративно-правових режимів у сфері підприємницької діяльності. *Право і Безпека*. 2005. Т. 4, № 4. С. 146–150.

167. Козлов Д. В. Використання в оперативно-розшуковій діяльності можливостей кримінального аналізу на морській ділянці відповідальності. *Бюлетень Департаменту оперативної діяльності Адміністрації Державної прикордонної служби України*. 2011. № 5. С. 48–53.

168. Колодій А. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу). URL : http://www.ji.lviv.ua/n21texts/kolodij.htm

169. Колодяжний М. Г. Загальні підходи до запобігання злочинності в Італії. *Теорія і практика правознавства*. 2013. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2013_2_75.pdf

170. Колодяжний М. Г. Сучасна концепція запобігання злочинності в Європейському Союзі. *Форум права*. 2013. № 4. С. 168–173.

171. Концепція розвитку цифрових компетентностей : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text

172. Копилов Е. В. Формування безпекового середовища суспільства й держави в умовах сьогодення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 5-450. С. 34–36.

173. Корнякова Т. В. Кримінологічний аналіз жіночої злочинності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2016. № 1. С. 49–51.

174. Корнякова Т. В., Юзіков Г. С. Віктимологічне моделювання у практиці запобігання злочинності. 2015.

175. Коростельова Л. А. Інновації у зборі даних для кримінологічних досліджень. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 195–200.

176. Коростельова Л. А. Протидія маніпуляціям і дезінформації із використанням інноваційних методів дослідження. *Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень* : тези доп. наук.-практ. конф., м. Київ, 18–19 лист. 2021 р. Київ, 2021. С. 30–31.

177. Коротка довідка для країн про Індекс багатовимірної бідності 2021 року: Україна. URL : https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2021/covid-19-reversing-gains-made-in-fighting-poverty-in-ukraine-and.html

178. Костенко О. М. Модернізації доктрини сучасної кримінології у парадигмі соціального натуралізму. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 190–208.

179. Костицький М. В. Філософсько-правові питання методології юридичної науки. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2011. № 3. С. 13–27.

180. Крижановський А. Методологічні та методичні засади кримінологічного обслуговування діяльності територіальних органів національної поліції. URL : https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/aug/17953/21.pdf

181. Криминальный анализ и анализ рисков. Общее руководство для правоохранительных органов Республики Молдовы и Украины / Миссия Европейского Союза по приграничной помощи Молдове и Украине. 160 с.

182. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / Бодунова О. М., Дідківська Г. В., Нікітін Ю. В. Забарний М. М. та інші ; за заг. ред. В. В. Топчія. Вінниця : Твори, 2021. 412 с.

183. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 .

184. Кримінальний кодекс України: постатейні матеріали та навчально-практичні завдання / Баглай І. П., Богатирьов І. Г., Богатирьова О. І., Литвинов О. М. та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. К. : Атіка, 2011. 640 с.

185. Кримінальні правопорушення. Кількість облікованих кримінальних правопорушень на 10 тис. населення, за даними прокуратури (джерело – статбюлетені «Соціально-економічне становище 39 регіонів»). URL : https://datatowel.in.ua/crime?fbclid=IwAR0FTQynD9qOSepi4QT_piIho-9CVZjAZwPm-dsbmzMnAPu65uIc5I0b3f8

186. Кримінологічні засади запобігання злочинності у великому місті на регіональному рівні : моногр. І. Г. Богатирьов, М. О. Кисельов. Бровари, 2010. 219 с.

187. Кримінологічні засади участі України у міжнародній системі запобігання злочинності : монографія / Забарний М. М., Бодунова О. М., Топчій В. В., Дідківська Г. В. та ін. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021. 376 с.

188. Кримінологія / під ред. проф. О. І. Долгової. 1997.

189. Кримінологія : навч. посіб. / за ред. А. Ф. Зелінського. Харків, 2000. 260 с.

190. Кримінологія : навч.-метод. посіб. / Г. З. Яремко, Н. І. Устрицька. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 144 с.

191. Кримінологія : підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., переробл. та доповн. Харків : Право, 2018. 416 с.

192. Кримінологія : підручник / Джужа О. М., Василевич В. В., Чернєй В. В., Чернявський С. С. та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернєя ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

193. Кримінологія. Академічний курс / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Вид. дім «Кондор», 2018. 538 с.

194. Кримінологія. Навчальний посібник. За заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. К.: Національна академія управління, 2010. 496 с.

195. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

196. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2011. 288 с.

197. Курс кримінології: Загальна частина: підручник / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 326 с.

198. Куц В. М. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2016. № 4. С. 104–112.

199. Куц В. Механізм запобігання злочинності: теоретичний аспект. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 4. С. 20–27.

200. Куц В. Поняття злочинності. *Науковий часопис Нац. акад. прокуратури України*. 2016. № 2. С. 34–39.

201. Кучук А. М. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 116–120.

202. Ларченко М. О. Використання кримінологічного моделювання для виявлення тенденцій латентності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія Юридичні науки.* 2013. Том 26 (65). № 2-1, ч. 2. С. 211–221.

203. Латоніна М. В., Дрозд А. О. Побудова економетричної моделі криміногенної ситуації в Україні. 2017. URL : http://ape.fmm.kpi.ua/article/download/102573/97651

204. Литвак О. М. Держава і злочинність: монографія. Київ, 2004. 304 с.

205. Литвак О. М. Злочинність, її причини та профілактика. Київ, 1997.

206. Литвинов О. М. Прогностичний підхід до аналізу організованої злочинності. *Форум права*. 2011. № 1. С. 590–594.

207. Литвинов О. М. Соціально правовий механізм протидії злочинності в Україні. Харків : Видавництво харківського національного університету внутрішніх справ, 2008. 446 с.

208. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади): автореф. дис… д-ра юрид. наук. Дніпропетр. держ. ун-т внутріш. справ. Дніпропетровськ, 2010. 41 с.

209. Литвинов О. М., Гладкова Є. О. Моделювання як метод дослідження протидії злочинності. *Актуальні питання юридичної науки та практики.* Київ, 2020. С. 121.

210. Лубський Р. О. Державність як соціальна реальність. *Фонд науки і освіти.* 2014. 292 с.

211. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.

212. Лукашевич В. Г., Юнацький О. В. Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого : монографія. К. : КНТ, 2008.

213. Лукашевич С. Ю. Евристичний потенціал синергетичної парадигми в методології кримінологічних досліджень. *Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу, 14 лист. 2019 р. Київ : ДНДІ МВС України, 2019. С. 28–31.

214. Лукашевич С. Ю. Передумови застосування синергетичної парадигми в кримінології. *Форум права*. 2013. № 1. С. 626–634.

215. Лушер В. В. Поняття інформаційного забезпечення прокуратури України. *Форум права*. 2014. № 1. С. 338–341.

216. Макаренко Н. К. Способи визначення рівня латентності професійної злочинності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 33–42.

217. Мартинишин Г. Й. Логіко-філософські основи правозастосування : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.12. Хмельницький, 2016. 200 с.

218. Маслюк О. В. Організація досудового розслідування злочинів терористичного спрямування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* 2021. Випуск 65. С. 314–318.

219. Махнюк А. В. Теоретичні основи провадження кримінального аналізу у сфері правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Державної прикордонної служби України.* 2011. № 4. С. 3–7.

220. Мелащенко О. П., Рог В. Є. Застосування регресійного аналізу у кримінологічних дослідженнях. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття.* Харків, 2019. С. 168–170.

221. Мельник М. Механізм корумпованих відносин. *Право України*. 2001. № 4. С. 105–109.

222. Мельник Р. В., Голдинський І. А. Організація та практичне використання криміналістичних обліків при розкритті та розслідуванні злочинів. *Право і суспільство*. 2016. № 2, частина 3. С. 184–189.

223. Мельник Р. В., Голдинський І. А., Гамера В. А. Криміналістичне дослідження вогнепальної зброї. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 5. С. 134–137.

224. Мельничук Т. В. Постмодерністська парадигма кримінології. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи* : матеріали Міжнар. наук. конф., 9 груд. 2016 р. Харків : Право, 2016. С. 172–173.

225. Методи кримінологічних досліджень. URL : https://studfile.net/preview/5169835/page:25/

226. Мисливий В. А. Кримінологічна футурологія. *Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи* : збірник тез

Міжнарод. наук.-практ. круглого столу, м. Київ, 14 лист. 2019 р. Київ : ДНДІ МВС України, 2019. 188, [9–12] с.

227. Міллер А. Що таке причини та умови злочинів. *Право України.* 2001. № 5. С. 89–92.

228. Моделювання економічних процесів : навчальний посібник / Островський П. І., Гострик О. М., Добрунік Т. П., Радова О. В. Одеса : ОНЕУ, 2012. 132 с.

229. Мозоль С. А. Суб'єкти забезпечення кримінологічної безпеки. *Форум права*. 2018. № 2. С. 74–80. DOI : http://doi.org/10.5281/zenodo.1286089

230. Морозова М. В. Экономический анализ факторов, влияющих на уровень преступности в Украине. *Молодіжний економічний вісник ХНЕУ ім. С. Кузнеця*. 2015. № 2. С. 51–54.

231. Мошак Г. Г. Використання засобів приватного права у запобіганні злочинності. Х. : Кроссроуд, 2010. С. 90–92.

232. Музика В. В. Кримінологічний аналіз об'єктивних причин злочинності в сучасній Україні. *Young Scientist.* 2018. № 12 (64). С. 190–192. URL : https://i-rc.org.ua/files/muzyka2.pdf

233. Найвищий рівень зайнятості – серед людей 35–50 років. URL : https://pol.dcz.gov.ua/novyna/nayvyshchyy-riven-zaynyatosti-sered-lyudey-35-50-roki

234. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К. : Каннон, А.С.К., 2002. 1104 с.

235. Нежурбіда С. І. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат: монографія. Чернівці: Друк Арт, 2013. 432 с.

236. Некрасов В., Мельник В., Користін О. Розвідувальна аналітика в системі правоохоронних органів. URL : https://site.ua/vyacheslav.kovtun/20419/

237. Ніпіаліді О. Ю. Кримінологічний аналіз стану економічної злочинності в Україні. *Правова просвіта.* 2018. № 6. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravprs_2018_6_3

238. Нормативно-правове регулювання взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та судовими органами / Волобуєва А. Ф., Герасимова І. Ф., Гуткіна І. М., Данєвський В. П., Долженкова О. Ф., Дробота В. П., Хомколова В. П. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. *Сер. Юриспруденція.* 2022. № 56. С. 93–97.

239. Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Х., 2005. 128 с.

240. Оболенцев В. Ф. Стан та перспективи цифрової юриспруденції в Україні. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності* : матеріали наук.-практ. онлайн-семінару, м. Харків, 5 листопада 2020 р. Харків : Право, 2020. 112 с.

241. Олішевский О. Кримінологічний аналіз. URL : https://visnikkau.webnode.com.ua/news/kriminologichnij-analiz/

242. Організаційно-правові основи запобігання тероризму : підручник / Ю. О. Лісіцина, І. Р. Серкевич, Г. З. Яремко та ін. ; за заг. ред. В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 432 с.

243. Орлов Ю. В. Сутність та поняття злочинності: від фрагментації до інтеграції наукового знання. *Форум права*. 2017. № 5. С. 271–278.

244. Ортинський В. Особливості інформаційного забезпечення оперативно-розшукового прогнозування у протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів. 2017. С. 4–9.

245. Основи кримінального аналізу : підручник / Бабенко А. М., Заєць О. М., Некрасов В. А., Ісмайлов К. Ю., Пефтієв Д. О. та ін. ; за заг. ред. О. Є. Користіна. Одеса, 2019. 296 с.

246. Основи кримінального аналізу : посіб. з елементами тренінгу / О. Є. Користін, С. В. Албул, А. В. Холостенко та ін. Одеса : ОДУВС, 2016. 112 с.

247. Основи кримінального аналізу : посіб. з елементами тренінгу / О. Є. Користін, С. В. Албул, А. В. Холостенко та ін. Одеса : ОДУВС, 2016. 112 с.

248. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. / за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

249. Павлюк Н. В. Інформаційні системи як засоби забезпечення розслідування злочинів корупційної спрямованості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 6.1, т. 4. С. 88–90.

250. Перша серед нерівних. *Відомості.* 2012. 6 листопада.

251. Петросян В. Г. Виявлення злочинів з використанням інформаційних ресурсів правоохоронних органів. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2011. № 3. С. 49–59.

252. Пивоваров В. В. Використання прийомів прикладної математики в дослідженні явища корпоративної злочинності. *Наук. вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. Серія : Юриспруденція.* 2014. № 10-1. С. 25–27.

253. Пивоваров В. В. Детермінаційні комплекси корпоративної злочинності. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 10. С. 105–114.

254. Пивоваров В. В., Климчук Ю. М. Математичні методи прогнозування корпоративної злочинності. *Право і суспільство.* 2018. № 2, ч. 3. С. 160–166.

255. Пікуля Т. О. Правоохоронні органи в механізмі держави України (теоретико-правові питання функціонування) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01. К., 2004. 18 с.

256. Пілюков Ю. О. Використання інформаційних систем як один із шляхів підвищення ефективності роботи підрозділів експертної служби в частині техніко-криміналістичного забезпечення розкриття злочинів та організації аналітичної роботи. *Актуальні питання судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів :* зб. мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. / упоряд. Іщенко А. В.,

Бартащук С. С., Дерій Р. М., Житник Н. С. ; під заг. ред. І. П. Красюка, В. С. Печнікова. К. : Еліт Прінт, 2010. С. 47–51.

257. Політико-правова система України: підручник / за загальною редакцією В. М. Кириченка. Київ: «Центр учбової літератури»., 2019. 304 с.

258. Половніков В. В. Характеристика кримінального аналізу з урахуванням практики його використання в оперативно-розшуковій діяльності Державної прикордонної служби України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 34. С. 28–40.

259. Попович В. М. Теоретико-методологічний рівень розробки проблеми латентності злочинів. *Право України*. 1999. № 2 (11). С. 107.

260. Правова система України: історія, стан та перспективи. У 5 т. Т. 5. Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за заг. ред. В. В. Сташиса. Х. : Право, 2008. С. 375.

261. Презентація нової електронної інтелектуальної системи аналізу «RICAS». URL : http://univd.edu.ua/uk/news/1057

262. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2019–2020 рр.) : статистична інформація Офісу Генерального прокурора України. URL : http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html .

263. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text

264. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text

265. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. С. 303.

266. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text

267. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» :

Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL : https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037

268. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-р

269. Про телекомунікації : Закон України від 18 лист. 2003 р. № 1280-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text .

270. Проблеми адаптації законодавства України у сфері протидії злочинності до законодавства Європейського Союзу : монографія / О. Ю. Шостко, О. В. Сердюк, О. М. Овчаренко та ін. ; за заг. ред. О. Ю. Шостко. К. : Право України ; Х. : Право, 2013. С. 58.

271. Проєкт Стратегії цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 р. URL : https://mon.gov.ua/ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaproshuye-do-gro-madskogo-obgovorennya

272. Прокоф'єва-Янчиленко Д. Оцінювання ризиків та загроз злочинності у забезпеченні кримінологічної безпеки. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2012. № 2(24). URL : https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/8585/1/24_p29.pdf

273. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

274. Пугач А. О. Сутність процесу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної виконавчої влади в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2010. № 8. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_8_6.

275. Рень Ю. В. Особливості кримінологічної характеристики латентної (прихованої) злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2018. № 3. С. 44–47.

276. Салій А. В., Зінченко Н. О., Біланов О. С. Історія філософії : навчальний посібник. Вид. 2-ге, доповнене. Полтава : Дивосвіт, 2018. 192 с.

277. Санакоєв Д. Б. Сучасні світові тренди організованої злочинності та виклики для правоохоронних органів (за матеріалами SOCTA 2021). *Протидія організованій злочинності: проблеми теорії та практики* : матеріали регіон. науково-практ. семінару, м. Дніпро, 3 грудня 2021 р. Дніпро : ДДУВС, 2021. С. 79–82.

278. Санакоєв Д., Вашко А., Єфімов В. Імплементація європейської методології SOCTA в протидії організованій злочинності в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 1. С. 213–220. URL : https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/10098/1/32.pdf

279. Саричев Ю. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення як вид інформаційного забезпечення в системі державного управління. *Вісник НАДУ при Президентові України (Серія «Державне управління»)*. 2017. № 3. С. 120–126.

280. Саско О. Щодо поняття латентної злочинності та причин її виникнення. *Історико-правовий часопис.* 2017. № 1 (9). С. 150–155.

281. Сачко О. Деякі кримінологічного дослідження професійної діяльності журналістів в Україні. *Актуальні проблеми юриспруденції*. 2017. № 1. С. 212–215.

282. Сборник стандартов и норм Организации Объединенных Наций в области предупреждения преступности и уголовного правосудия / Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. Вена, 2016. 550 с. URL : https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/compendium/R_ebook.pdf .

283. Світовий Банк / Офіційний вебсайт. URL : http://www.worldbank.org/en/country/.

284. Семаков Г. С. Криминология: Курс лекций. К. : МАУП, 1999.

С. 31.

285. Семаков Г. С., Ковальський В. С., Костенко О. М. Кримінологія : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 344 с.

286. Сердюк М. О. Актуальні проблеми розслідування злочинів у сучасних умовах. *Галицькі студії. Юридичні науки*. 2023. № 3. С. 49–53.

287. Словник іншомовних слів / уклад. О. С. Мельничук. К. : УРЕ, 1974. 776 с.

288. Сметаніна Н. В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології. Харків : Право, 2016. 192 с.

289. Сметаніна Н. В. Системний підхід у дослідженні злочинності: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 21 черв. 2013 р.). Харків, 2013. С. 29–30.

290. Сосков Р. М. Методологія дослідження кримінологічних проблем: особливості і структура. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2015. № 2 (5). С. 305–312.

291. Соціологічний довідник: довідкове видання / заг. ред. В. І. Воловича ; укл. В. І. Тарасенко, В. І. Паніотто, А. І. Вишняк. Київ : Політвидав України, 1990. С. 63.

292. Стратегічний кримінальний аналіз: презентація. Варшава : Прикордонна Варта Республіки Польща, 2008. 35 с.

293. Стрельцов Є. Л. Міжнародні конфлікти: спроба визначення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. № 75. С. 227–234.

294. Стрельцов Є. Л. Регулювання складних соціальних процесів у міжнародному та національному праві. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 249–255.

295. Ступник Я. В. Механізм протидії злочинності як комплексна система соціально-правової реакції суспільства на злочинні явища. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія : Право* / гол. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Т. 3, вип. 47. С. 90–94. Бібліогр. : с. 94 (8 назв).

296. Сурмин Ю. П. Теория и системный анализ : учеб. пособие. Киев : МАУП, 2003. 368 с.

297. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології : навчальний посібник / Г. Г. Швачич та ін. Дніпро : НМетАУ, 2017. 230 с.

298. Теорія управління в органах внутрішніх справ : навчальний посібник / за ред. В. А. Ліпкана. К. : КНТ, 2007. 884 с.

299. Тимошенко В. І. Причини і умови злочинності. *Велика українська юридична енциклопедія:* у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шакун, В. І. Тимошенко та ін. Харків: Право, 2019. 544 с.

300. Тимошенко В. І., Шакун В. І. Теоретичні основи кримінології: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 240 с.

301. Тимчук О. Л. Філософські засади сучасної кримінології: методологічні аспекти. *Вісник Південного регіонального центру Національної Академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 185–194.

302. Титаренко О. О. Досвід Франції у програмуванні протидії злочинності в сучасних умовах: підходи, рівні, фінансове забезпечення. *Соціально-правові студії*. 2019. Випуск 3 (5). С. 8–13.

303. Треус А. С. Стан запровадження системи кримінального аналізу в оперативно-розшукових підрозділах Державної прикордонної служби України. *Бюлетень Департаменту оперативної діяльності Адміністрації Державної прикордонної служби України*. 2009. № 1. С. 53–59.

304. Триньова Я. О. Кримінально-правове забезпечення протидії злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2013. № 1 (65). С. 401–412.

305. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019–2021 роках / Слово і діло : офіційний портал. URL : https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayinczіv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax

306. Туркевич І. К. Злочинність: навч. посіб. Київ: Ін-т адвокатури, 1999. 47 с.

307. У Франції зріс рівень «безкорисного» насилля. 2018. 8 вересня. URL : http://ru.rfi.fr/frantsiya/20180908-vo-frantsii-vyros-uroven-beskorystnogo-nasiliya

308. Узлов Д. Ю., Струков В. М. та ін. Применение интеллектуальной системы криминального анализа в реальном времени (RICAS) для аналитического сопровождения оперативно-розыскной деятельности и досудебного расследования. *Право і безпека*. Х., 2015. № 2. С. 132–139.

309. Фаріон О. Б. Алгоритм проведення стратегічного кримінального аналізу оперативно-розшуковими підрозділами Державної прикордонної служби України. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2012. № 3 (15). С. 106–110.

310. Федоров О. В. Застосування системного підходу у розробці та використанні інформаційних методик вивчення злочинності. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 4. С. 425–429.

311. Федчак І. А. Основи кримінального аналізу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 288.

312. Федчак І. А. Основні засади та етапи становлення аналізу злочинності як елементу кримінальної розвідки. *Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 29 квітня 2016 р. Одеса : ОДУВС, 2016. С. 64–65.

313. Фіалка М. І. Кримінологічне дослідження та кримінологічна інформація: сутність змістів та взаємозв'язок між ними. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 2(23). С. 109–120.

314. Фольмер Август. Великий новатор / Лабораторія правди. ООО «Поліграф». URL : http//www.ordal.ru/august_volmer.php

315. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.08. К., 2005. 35 с.

316. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К. : Атіка, 2005. 332 с.

317. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навч. посіб. Київ, 1997. 184 с.

318. Хаврук В. О. Метод факторного аналізу в кримінології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2018. Випуск 51. С. 103–107.

319. Хахановський В. Г. Інтегрований банк даних: формування термінології та проблеми впровадження у правоохоронну діяльність. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 1 (27). С. 307–311.

320. Хто володіє інформацією – той володіє світом / Вебсайт. URL : https://nnovosti.info/articles/hto_volodije_informatsijeju_toj_volodije_svitom-622.html

321. Целлер Гюнтер. Філософія суспільства Огюста Конта / з німецької мови переклав В. Абашнік. *Людина, суспільство, комунікативні технології* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 14–15 вересня 2018 р. Харків-Лиман, 2018. С. 119–122.

322. Церкуник Л. В. Зарубіжний досвід запобігання рецидивній віктимізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія ПРАВО.* 2018. Випуск 49, том 2. С. 137–141.

323. Цілі сталого розвитку в Україні. URL : http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili

324. Черкасов О. М. Поняття і структура механізму запобігання злочинам. *Форум права*. 2009. № 3. С. 652–656.

325. Чисельність населення України. Ukrstat.org – публікація документів Державної Служби Статистики України. URL :

https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html

326. Чорний С. В., Брендель О. І., Роман А. І. Виявлення ознак редагування цифрових зображень за допомогою методу стеганографічного аналізу шумів. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2019. № 20. С. 253–263.

327. Чорнобай О. Феномен Цицерона: теорія і практика риторичної аргументації. URL : https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/ 13164/25.pdf

328. Шай Р. Злочинність та глобалізація: причини і наслідки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : «Юридичні науки»*. 2021. № 3 (31). С. 124–127.

329. Шайтуро О. П. Органи місцевого самоврядування у сфері протидії злочинності : монографія. Харків : ФОП Панов А. М., 2019. 409 с.

330. Шакун В. Аналіз злочинності: проблеми термінології. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2023. № 2 (26). С. 73–81.

331. Шакун В. І. Злочинність. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шакун, В. І. Тимошенко та ін. 2019. 544 с.

332. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця: монографія. Дніпропетровськ. Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

333. Шведун В. О., Хламов С. В. Використання статистичного моделювання для визначення перспективної кількості випадків недотримання законодавства про рекламу. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 389–396.

334. Шепеленко Л. А. Преступность как система: попытка критического анализа : монография / МВД Украины, Луг. гос. ун-т. внутр. дел. Луганск : РИО ЛГУВД, 2006. С. 25.

335. Шепитько В. Ю., Иванов В. Г., Ломоносов Ю. В. Кодирование и обработка изображений в криминалистических информационных системах.

Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності : мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. Ч. 1. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. С. 209–218.

336. Шеремет О. С. Органи місцевого самоврядування як суб'єкт запобігання злочинності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук. Харків, 2018. 38 с.

337. Шинкаренко І. Р. Моніторинг оперативної обстановки: теоретичні. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені Е. О. Дідоренка*. 2010. № 4. Спецвип. С. 175–186.

338. Шинкаренко І. Р. Проблеми запровадження кримінального аналізу в діяльність підрозділів кримінальної поліції: теоретико-історичне підґрунтя. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 233–242.

339. Шинкаренко І. Р., Барановська О. М. Обліки в оперативно-службовій діяльності органів внутрішніх справ : навч.-практ. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Конопльова. Сімферополь, 2007. 328 с.

340. Школьний О. В., Хаврук В. О. Математичні методи аналізу та прогнозування злочину на основі показників сезонності. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2018. Випуск 1 (37). С. 102-112.

341. Школьніков В. І., Калиновський О. В. Застосування кримінального аналізу в діяльності Управління інформаційно-аналітичної розвідки Державного бюро розслідувань. Одеса : Юрид. літ-ра. 2018. С. 24–27. URL : http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10305/SHKOLNIKOV,%20KALINOVSKY%2024-27.pdf?sequence=1

342. Шорохова Г. М. Проблема вдосконалення інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів. *Шоста міжнародна науково-практична конференція НАНР Економіко-правові виклики 2016 року*, 12 січня 2016 року. Львів : Національна академія наукового розвитку, 2016. Том 2. С. 184–186.

343. Шрамко С. С. Суб'єкти реалізації заходів протидії злочинності в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронне наукове видання. С. 618–623. URL : http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294902/287722

344. Як не стати жертвами злочинних проявів насильницького і корисливого характеру: пам'ятка для громадян / В. В. Голіна та ін. К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2004. 48 с.

345. Яніцкі М. Оперативний кримінальний аналіз : посібник / пер. І. Родюка / МОМ. К., 2009. 86 с.

346. Ярмиш Н. Н. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз): монографія. Харьків: Право, 2003. 512 с.

Додаток А

Узагальнені дані
проведеного соціологічного опитування 79 прокурорів, 101 слідчого, 63 оперативних працівників та 54 адвокатів у м. Києві, Київській, Житомирській, Хмельницькій, Рівненській, Одеській, Вінницькій, Чернігівській областях протягом 2017-2023 рр. у %

В анкетуванні взяло участь 296 респондентів.

1. Загальний стаж роботи:
а) до 2-х років – **19**
б) від 2-х до 5 років – **41,5**
в) від 5 до 10 років – **11,5**
г) понад 10 років – **28**

2. Чи варто виокремлювати у сфері кримінальної політики міжнародне співробітництво, що представляє собою складну систему взаємин, охоплюючи міжнародну злочинність як об'єкт умисного впливу держав та її запобігання?
а) так – **19**
б) ні – **41,5**
в) ваш варіант – **11,5**

3. Чи достатньо ефективною, на вашу думку, є кримінологічна політика країни?
а) так – **54**
б) ні – **46**

4. Чи вважаєте за доцільне дотримуватися єдиної концепції міжнародної діяльності, створювати узгоджену правову основу і реформувати на цій основі організаційну структуру та форми співпраці для запобігання злочинності?
а) так – **61**
б) ні – **39**

5. Чи потрібно включити до доктрини кримінального права положення, що підкреслює важливість співпраці держав у запобіганні злочинності, розглядаючи це як одне з ключових завдань участі України в міжнародній системі запобігання злочинності на глобальному, регіональному та національному рівнях?
а) так – **82**
б) ні – **18**

Продовження Додатка А

6. Чи варто розглядати іноземних громадян як спеціальних суб'єктів невизначеного кола кримінальних правопорушень у всіх випадках кримінального провадження?

а) так – **85**
б) ні – **15**

7. Чи необхідно впроваджувати визначення поняття міждержавної кримінологічної безпеки – як соціальна організаційно-правова концепція незалежного самостійного існування держав між собою?

а) так – **56**
б) ні – **44**

8. Чи потрібно вдосконалити рівень європейської співпраці-розробка єдиного правового механізму взаємодії політико-правових систем окремих європейських держав?

а) так – **69**
б) ні – **31**

9. Чи вважаєте за доцільне законодавчо закріплювати термін «кримінологічний аналіз»?

а) так – **73,5**
б) ні – **26,5**

10. Які методи найчастіше ви використовуєте у практичній діяльності?

а) статистичний – **37**
б) факторний – **21**
в) екстраполяції – **13**
г) математичний – **29**

11. Чи співпрацюєте Ви з іноземними колегами у сфері здійснення кримінологічного аналізу?

а) так – **62**

Продовження Додатку А

б) ні – **38**

12. Як ви вважаєте, терміни кримінальний аналіз і кримінологічний аналіз є тотожними?

а) так – **12**
б) ні – **88**

Продовження Додатка А

13. Чи є ефективним на сьогодні використання кримінологічного аналізу у практичній діяльності?

а) так – **52**

б) ні – **48**

14. Які проблеми, на вашу думку, виникають при здійсненні кримінологічного аналізу?

а) недостатнє фінансування – **52**

б) відсутність необхідних інформаційних платформ – **20**

в) відсутність досвідчених фахівців у цій сфері – **14**

г) ваш варіант – **14**

15. Які першочергові кроки потрібні зробити державі, аби удосконалити здійснення кримінологічного аналізу?

а) забезпечити достатнє фінансування – **73**

б) покращити інформаційно-аналітичне забезпечення кримінологічного аналізу – **18**

в) проведення навчання спеціалістів у цій сфері – **7**

г) ваш варіант – **2**

Додаток Б

Проєкт

Наукова концепція розвитку кримінологічного аналізу в Україні (за матеріалами дослідження)

Концепція розвитку кримінологічного аналізу в Україні базується на сучасних підходах до вивчення злочинності та її протидії. Вона охоплює кілька ключових напрямків:

1. Впровадження сучасних методів кримінологічного аналізу.

Одним із ключових завдань є цифровізація кримінологічних досліджень, що включає:

– використання Big Data для аналізу великих масивів інформації про злочини, підозрюваних та потерпілих;

– використання штучного інтелекту та машинного навчання для прогнозування рівня злочинності у різних регіонах;

– впровадження геоінформаційних систем для аналізу «гарячих точок» злочинності та їх візуалізації;

– використання аналітичних платформ, які дозволяють оцінювати тенденції злочинності в режимі реального часу.

2. Інтеграція з міжнародними стандартами.

Для покращення кримінологічного аналізу необхідна гармонізація національних методів з європейськими та світовими стандартами. Основними напрямами співробітництва є:

– співпраця з Європолом, Інтерполом, ООН та іншими міжнародними організаціями для обміну інформацією та досвідом;

– впровадження міжнародних стандартів збору та аналізу кримінологічних даних (наприклад, методології ООН з обліку злочинності);

– використання методики кримінологічного профілювання злочинців, яка широко застосовується в розвинених країнах.

3. Розвиток превентивної кримінології.

Превентивні заходи є основою ефективної протидії злочинності, тому важливо:

– виявляти та аналізувати соціальні, економічні та культурні фактори, які сприяють злочинності;

– впроваджувати освітні програми щодо запобігання злочинам (особливо серед молоді);

– посилити моніторинг рецидивної злочинності та розробити механізми її попередження;

– використовувати поведінкову аналітику для розуміння причин кримінально протиправної поведінки поведінки.

4. Використання кримінологічного аналізу у правоохоронній діяльності.

Правоохоронні органи мають активно застосовувати кримінологічний аналіз для:

Продовження Додатка Б

– виявлення організованих злочинних груп та їхньої структури;

– розробки ефективних оперативно-розшукових заходів;

– оптимізації кримінальної політики держави на основі наукових досліджень;

– використання цифрових аналітичних інструментів у досудовому розслідуванні.

5. Розвиток кримінологічної доктрини.

– розвиток кримінологічних досліджень у закладах вищої освіти та наукових центрах;

– підготовка кваліфікованих кримінологів, які володіють сучасними методами аналізу;

– видання аналітичних звітів та прогнозів щодо розвитку злочинності в Україні;

– використання міждисциплінарного підходу: поєднання кримінології з економікою, психологією, соціологією, кібербезпекою.

6. Аналітична робота в сфері кіберзлочинності.

Сучасний кримінологічний аналіз повинен приділяти особливу увагу кіберзлочинності, зокрема:

– розробці алгоритмів виявлення шахрайських схем у мережі;

– моніторингу даркнету для відстеження нелегальних операцій;

– взаємодії з міжнародними кіберполіцейськими структурами.

Отже, розвиток кримінологічного аналізу в Україні має базуватися на:

1) використанні передових технологій (Big Data, ШІ, ГІС);
2) гармонізації з міжнародними стандартами;
3) підсиленні превентивних заходів та аналізу соціальних факторів;
4) інтеграції кримінологічних досліджень у правоохоронну систему;
5) активному вивченні кіберзлочинності та цифрових злочинів.

Реалізація цих заходів сприятиме зниженню рівня злочинності, підвищенню ефективності боротьби з нею та забезпеченню безпеки громадян.

Додаток В

РАДА
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

КОМІТЕТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
з питань правоохоронної діяльності

вул. М. Грушевського, 5, м. Київ, 01008, www.rada.gov.ua

14709/15-31
від 16.05.2024

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Забарного Максима Михайловича на тему: «Теоретико-прикладні засади кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні»

Довідка засвідчує те, що результати дисертаційного дослідження Забарного Максима Михайловича на тему: «Теоретико-прикладні засади кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні», поданого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 «Кримінальне права та кримінологія; кримінально-виконавче право», можуть бути використані Комітетом Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності при підготовці змін до законодавства України.

Представлене на розгляд дисертаційне дослідження містить необхідний теоретичний та методологічний рівень, а також практичну та наукову цінність.

Надані Забарним М.М. консультації і рекомендації, положення і висновки наукового дослідження, викладені в науково-обґрунтованих пропозиціях, будуть враховані Комітетом при опрацюванні відповідних нормативно-правових актів з правового регулювання правоохоронної діяльності в Україні.

З повагою

Заступник голови Комітету
з питань правоохоронної діяльності,
народний депутат України,
доктор юридичних наук **Г.М. Мамка**

Підпис Мамки Г. М.
підтверджую
В.о. керівника відділу
Управління кадрів
Апарату Верховної Ради України
«16» травня 2024 р.

Додаток Д

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор
з навчально-методичної роботи
Державного податкового університету
_____ Іван ШЕМЕЛИНЕЦЬ
«__» _____ 2024 року

АКТ
впровадження результатів дисертаційної роботи
Забарного Максима Михайловича
на тему «Теоретико-прикладні засади кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні»

Комісія у складі: завідувача навчально-методичного відділу, к.б.н. Качур І.В., заступника директора навчально-наукового інституту права з навчально-методичної роботи, к.ю.н., доцента Лугіної Н.А., гаранта освітньої програми «Правове регулювання публічних та приватних відносин», к.ю.н., доцента Гарбінської-Руденко А.В. склали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження Забарного Максима Михайловича «Теоретико-прикладні засади кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право», використовувалися у навчальному процесі при підготовці та проведенні лекційних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-виконавче право», «Кримінологія» для підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня денної та заочної форм навчання галузі знань 08 Право спеціальності 081 «Право» за освітньою програмою «Правове регулювання публічних та приватних відносин» Державного податкового університету, а саме:

1. Забарний М.М., Вітюк Д.Л. Історико-правові особливості кримінологічного аналізу запобігання корупції в Україні. Науковий журнал «Ірпінський юридичний часопис». 2023. Випуск 1 (10). С. 124-134.
2. Забарний М.М. Кримінологічний аналіз основних факторів сучасності, що впливають на стан злочинності та правопорушення. Прикарпатський юридичний вісник: збірник наукових праць. 2019. Випуск 1 (26). Том 4.
3. Забарний М.М. Економічні злочини: сутнісні ознаки та криміналістичний аналіз їх вчинення. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2019. Том XXIV. С. 51-56.
4. Zabarniy M., Topchiy V., Lugina N. Application of the method of swot-analysis as a means of strategic planning during the investigation of criminal cases in the field of economics in borders. Baltic journal of economic studies. 2020. № 3, Vol. 6. С. 166-170.

Продовження Додатка Д

5. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / Бодунова О. М., Дідківська Г. В., Нікітін Ю. В. Забарний М.М. та інші ; за заг. ред. В. В. Топчія. Вінниця : Твори, 2021. 412 с.

6. Кримінологічні засади участі України у міжнародній системі запобігання злочинності : монографія / Забарний М.М., Бодунова О. М., Топчій В. В., Дідківська Г. В. та ін. Вінниця, ТОВ «ТВОРИ». 2021, 376 с.

7. Забарний М.М. Методологічні засади кримінологічного аналізу злочинності. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. Випуск 2, Том 2-2. С. 28-33.

8. Забарний М.М. Значення особи злочинця у кримінологічному аналізі запобігання злочинності. Юридична наука. 2019. №12(102). С. 290-296.

9. Забарний М.М. Інформаційні технології збору та аналізу кримінологічної інформації: теоретико-прикладний аспект. 2019. Юридична наука. 2019. №9(99). С. 548-555.

10. Забарний М.М. Кримінологічний аналіз злочинності у США. Юридична наука. 2020. №3 (105). С. 46-51.

11. Забарний М.М. Кримінологічний аналіз та кримінальний аналіз: проблеми співвідношення. Юридична наука. 2019. №11 (101). С. 311-317.

12. Забарний М.М. Окремі аспекти кримінологічного аналізу злочинності. Ірпінський юридичний часопис. 2020. № 2 (4). С. 122-127.

13. Забарний М.М. Кримінологічний аналіз і тенденції злочинності у період до та після пандемії в Україні та деяких зарубіжних країнах. Прикарпатський юридичний вісник. 2021. Випуск 3(38). С. 72-75.

14. Забарний М.М. кримінологічний аналіз окремих детермінантів злочинності. ReOS. 2021. №6. С. 23-29.

15. Забарний М.М. Кримінологічний аналіз особи злочинця у сфері оподаткування. Ірпінський юридичний часопис. 2021. Вип. 1(5). С. 192-197.

16. Забарний М.М. Кримінологічний аналіз особи еповнолітнього злочинця. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. №10. С. 427-429.

17. Maxim Zabarny, Dariya Vitiuk. Historical Analysis and Legal Features of Corruption Prevention in Ukraine. *Journal of International Legal Communication*. 2022. Vol. 5, № 2. С. 85–94. URL : https://jilc.e-science.space/wp-content/uploads/2022/09/JILC-2022-5-2-085-094-Zabarny.pdf.

18. Забарний М.М. the role of criminology analysis and criminal analysis in crime prevention. Соціологія права. 2022. Випуск 1-2(40-41). С. 15-18.

19. Забарний М.М. Щодо соціально-правового розуміння кримінологічного аналізу злочинності. Ірпінський юридичний часопис. 2022. № 1(8). С. 160-166.

20. Забарний М.М. Історико-правові особливості кримінологічного аналізу запобігання корупції в Україні. Law.State.Technology. 2021. Випуск 4. С. 89-93.

21. Забарний М. Сучасні способи збору та аналізу кримінологічної інформації. Knowledge. Education. Law. Management. 2021. №7(43). Vol. 1. С. 173-177.

22. Utilizing of the method of statistical data analysis in combating organized crimes / Maksym Zabarniy, Vasyl Topchiy, Anatolii Shevchenko, Natali

Продовження Додатка Д

Lugina, Viacheslav Yemelianov // Amazonia Investiga. 2022. Vol. 11, Issue 52 (April). P. 288-297. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2022.52.04.31.

23. Забарний М.М. Окремі елементи кримінологічного аналізу особи злочинця, що вчиняє кримінальні правопорушення в економічний сфері. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки», м. Ірпінь, 7 квітня 2021 року. С. 265-267.

24. Забарний М.М. Кримінологічний аналіз у дослідженні регіональної злочинності. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки», м. Ірпінь, 25 березня 2020 року. С. 179-182.

25. Забарний М.М. Історико-правовий аналіз призначення покарання в кримінальному праві. Матеріали III Всеукраїнських правових наукових читань пам'яті доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, член-кореспондента Національної академії правових наук України Н.Р. Нижник. м. Ірпінь, 17 жовтня 2019 року. С. 69-72.

26. Забарний М.М. Кримінологічний аналіз окремих аспектів транснаціональної злочинної діяльності. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Розбудова правової держави в Україні: реалії та перспективи», м. Одеса, 29 травня 2020 року. С. 157-161.

27. Забарний М.М. Поняття та сутність кримінологічного аналізу. Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії», м. Переяслав-Хмельницький, 30-31 грудня 2017 року. С. 129-130.

28. Забарний М.М. Сучасні системи запобігання злочинності в сфері оподаткування в підрозділах ДФС України. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування», м. Ірпінь, 1 березня 2018 року. С. 60-64.

29. Забарний М.М. Поняття і значення кримінологічного аналізу у запобіганні злочинності. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства», м. Ірпінь, 12 грудня 2018 року. С. 123-126.

30. Забарний М.М. Кримінологічний аналіз як елемент запобігання злочинності в Україні. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі», м. Харків, 15-16 грудня 2017 року, Ч. 1. С. 83-84.

31. Zabarny M. Current state of organized crime in the financial sphere: criminological analysis. Збірник тез Міжнародного податкового конгресу «Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки», м. Ірпінь, 3 грудня 2020 року. С. 319-320.

32. Забарний М.М. Кримінологічний аналіз злочинів у сфері підприємницької діяльності. Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції «Економічні перспективи підприємництва в країні», м. Ірпінь, 10-11 жовтня 2019 р. С. 178-180.

33. Забарний М.М. Деякі аспекти кримінологічного аналізу злочинності у податковій сфері. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

Продовження Додатка Д

«Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування», м. Ірпінь, 5 березня 2021 року. С. 244-247.

34. Забарний М.М. Кримінологічний аналіз запобігання злочинності у сфері економіки. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції до Дня науки, м. Київ, 21 травня 2021 року. С. 45-47.

35. Забарний М.М. Основи методики кримінологічного аналізу злочинності. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародне право XXI століття: сучасність та майбутнє», м. Ірпінь 2022 р. С.101-102.

36. Забарний М.М. Особа злочинця та її місце у кримінологічному аналізі запобігання злочинності. Матеріали Міжнародного конгресу «Фінанси, економіка, права VS війна», м. Ірпінь, 27 квітня 2022 року. С. 755-760.

37. Забарний М.М. Основні причини злочинності сьогодення: кримінологічний аналіз. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права», м. Одеса, 25 лютого 2022 року. С. 71-72.

Комісія підтверджує, що сформульовані за результатами дослідження Забарного Максима Михайловича пропозиції, висновки, рекомендації використані при формуванні навчально-методичного забезпечення та проведенні навчальних занять.

Гарант освітньої програми
«Правове регулювання публічних та приватних відносин»,
к.ю.н., доцент **Альона ГАРБІНСЬКА-РУДЕНКО**

Заступник директора ННІ права
з навчально-методичної роботи,
к.ю.н., доцент **Наталія ЛУГІНА**

Завідувач навчально-методичного
відділу, к.б.н. **Ірина КАЧУР**

Додаток Е

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

_____ 2024 р.

АКТ
про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача ЗАБАРНОГО Максима Михайловича на тему: «Теоретико-прикладні засади кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні» в освітній процес та науково-дослідну роботу Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі ученого секретаря секретаріату Вченої ради, доктора юридичних наук, професора **В. В. Василевича** (*голова комісії*), завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук, доцента **Ю. О. Левченка** та провідного наукового співробітника наукової лабораторії з проблем протидії злочинності, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника **Д. М. Тичини** склала цей акт про те, що результати дисертації здобувача наукового ступеня доктора юридичних наук Забарного Максима Михайловича на тему: «Теоретико-прикладні засади кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні» за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, використовуються для подальших наукових досліджень з проблем забезпечення безпеки людини, запобігання кримінальним правопорушенням, а також під час підготовки лекцій, посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, кримінально-виконавчого права, юридичної психології, поліцейського права, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників системи МВС України.

Голова комісії: **Віталій ВАСИЛЕВИЧ**

Члени комісії: **Юрій ЛЕВЧЕНКО**

Дмитро ТИЧИНА

Додаток Ж

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових виданнях, внесених до Переліку наукових фахових видань України:

1. Забарний М. М. Методологічні засади кримінологічного аналізу злочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 2, том 2-2. С. 28–33. URL : http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/2-2/tom_2/6.pdf

2. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз основних факторів сучасності, що впливають на стан злочинності та правопорушення. *Прикарпатський юридичний вісник* : збірник наукових праць. 2019. Випуск 1 (26), том 4. С. 149–153. URL : http://pjv.nuoua.od.ua/v1-4_2019/30.pdf

3. Забарний М. М. Інформаційні технології збору та аналізу кримінологічної інформації: теоретико-прикладний аспект. *Юридична наука*. 2019. № 9 (99). С. 548–555. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/issue/view/11

4. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз та кримінальний аналіз: проблеми співвідношення. *Юридична наука*. 2019. № 11 (101). С. 311–317. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/issue/view/13/11-101-2019-pdf

5. Забарний М. М. Економічні злочини: сутнісні ознаки та криміналістичний аналіз їх вчинення. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. Том XXIV. С. 51–56. URL : http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/ tom24/9.pdf

6. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз злочинності у США. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105). С. 46–51. URL : https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/ article/view/135/129

7. Забарний М. М. Окремі аспекти кримінологічного аналізу злочинності. *Ірпінський юридичний часопис*. 2020. № 2 (4). С. 122–127. URL :

Продовження Додатка Ж

https://api-ir.dpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8ba284ad-a8eb-4ffc-a8e9-182210702374/content

8. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз і тенденції злочинності у період до та після пандемії в Україні та деяких зарубіжних країнах. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Випуск 3 (38). С. 72–75. URL : http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2021/18.pdf

9. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз особи злочинця у сфері оподаткування. *Ірпінський юридичний часопис*. 2021. Вип. 1 (5). С. 192–197. URL : https://drive.google.com/file/d/1590T9avXCXEDnl_q0iky-0-XVCng1f3e/view

10. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз особи неповнолітнього злочинця. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 427–429. URL : http://www.lsej.org.ua/10_2021/113.pdf

11. Забарний М. М. Історико-правові особливості кримінологічного аналізу запобігання корупції в Україні. *Law. State. Technology*. 2021. Випуск 4. С. 89–93. URL : https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/lst/article/view/59/50

12. Забарний М. М., Вітюк Д. Л. Щодо соціально-правового розуміння кримінологічного аналізу злочинності. *Ірпінський юридичний часопис*. Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. Випуск 1 (8). С. 160–166. URL : https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/44

13. Забарний М. М. The role of criminology analysis and criminal analysis in crime prevention. *Соціологія права*. 2022. Випуск 1–2 (40–41). С. 15–18. URL : http://soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2022/1-2/3.pdf

14. Забарний М. М., Вітюк Д. Л. Історико-правові особливості кримінологічного аналізу запобігання корупції в Україні. *Ірпінський юридичний часопис*. Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. Випуск 1 (10). С. 124–134. URL : https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/89/88

Продовження Додатка Ж

Статті в закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus:

1. Zabarniy M., Topchiy V., Lugina N. Application of the method of SWOT-analysis as a means of strategic planning during the investigation of criminal cases in the field of economics in borders. *Baltic journal of economic studies*. 2020. № 3, vol. 6. С. 166–170. URL : https://www.webofscience.com/wos/author/record/18350871 (Web of Science).

2. Zabarniy M., Topchiy V., Shevchenko A., Lugina N., Yemelianov V. Utilizing of the method of statistical data analysis in combating organized crimes. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11, Issue 52 (April). P. 288–297. URL : https://www.webofscience.com/wos/author/record/18350871 (Web of Science).

3. Zabarniy M., Topchii V., Korniakova T., Topchii O., Topchii V. Criminological Analysis of Determinants of Criminal behavior. *Journal of Forensic Science and Medicine.* 2023. № 9 (2). P. 144–152. URL : https://www.scopus.com/ authid/detail.uri?authorId=58164457900 (Scopus).

4. Topchii V., Topchii O., Zabarniy M., Karpenko N., Hrytsiuk I. (2023). Use of Selected Types of Crime Analysis in Modern Criminological Science: Experience of Ukraine and the World. *Journal of Forensic Science and Medicine.* 2023. Vol. 9 (1). P. 44–52. URL : https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=58164457900 (Scopus).

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

1. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз окремих детермінантів злочинності. *ReOS*. 2021. № 6. С. 23–29. URL : https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/6ad4286d6f342cf41ec9c2c9688b558b.pdf/ReOS%2006%20aus%202021.pdf

2. Забарний М. Сучасні способи збору та аналізу кримінологічної інформації. *Knowledge. Education. Law. Management*. 2021. № 7 (43), vol. 1. С. 173–177. URL : http://kelmczasopisma.com/ua/jornal/64

Продовження Додатка Ж

3. Zabarny M., Vitiuk D. Historical Analysis and Legal Features of Corruption Prevention in Ukraine. *Journal of International Legal Communication*. 2022. Vol. 5, № 2, 85–94. URL : https://jilc.e-science.space/wp-content/uploads/2022/09/JILC-2022-5-2-085-094-Zabarny.pdf

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз як елемент запобігання злочинності в Україні. *Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 15–16 грудня 2017 року. Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. Ч. 1. С. 83–84.

2. Забарний М. М. Поняття та сутність кримінологічного аналізу. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії* : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 30–31 грудня 2017 року. Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 129–130.

3. Забарний М. М. Поняття і значення кримінологічного аналізу у запобіганні злочинності. *Проблеми боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Ірпінь, 12 грудня 2018 року. Ірпінь : УДФСУ, 2022. С. 123–126.

4. Забарний М. М. Сучасні системи запобігання злочинності в сфері оподаткування в підрозділах ДФС України. *Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 1 березня 2018 року. Ірпінь : УДФСУ, 2018. С. 60–64.

5. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз злочинів у сфері підприємницької діяльності. *Економічні перспективи підприємництва в*

Продовження Додатка Ж

країні : матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 10–11 жовтня 2019 р. Ірпінь : УДФСУ, 2019. С. 178–180.

6. Забарний М. М. Історично-правовий аналіз призначення покарання в кримінальному праві. *«ІІІ Всеукраїнські правові наукові читання» пам'яті доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, член-кореспондента Національної академії правових наук України Н. Р. Нижник* : збірник матеріалів, м. Ірпінь, 17 жовтня 2019 року. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 69–72.

7. Zabarny M. Current state of organized crime in the financial sphere: criminological analysis. *Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки* : збірник тез Міжнародного податкового конгресу, м. Ірпінь, 3 грудня 2020 року. Ірпінь : УДФСУ, 2020. С. 319–321.

8. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз у дослідженні регіональної злочинності. *Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки* : збірник матеріалів ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 25 березня 2020 року. Ірпінь : УДФСУ, 2020. С. 179–181.

9. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз окремих аспектів транснаціональної злочинної діяльності. *Розбудова правової держави в Україні: реалії та перспективи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 29 травня 2020 року. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 157–161.

10. Забарний М. М. Деякі аспекти кримінологічного аналізу злочинності у податковій сфері. *Сучасний стан кримінально-правового забезпечення в Україні* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Ірпінь, 5 березня 2021 року. Ірпінь : УДФСУ, 2021. С. 244–247.

Продовження Додатка Ж

11. Забарний М. М. Окремі елементи кримінологічного аналізу особи злочинця, що вчиняє кримінальні правопорушення в економічний сфері. *Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки* : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 7 квітня 2021 року. Ірпінь : УДФСУ, 2021. С. 259–261.

12. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз запобігання злочинності у сфері економіки. *Актуальні проблеми національної правової реформи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції до Дня науки, м. Київ, 21 травня 2021 року. Київ, 2021. С. 45–47.

13. Забарний М. М. Основні причини злочинності сьогодення: кримінологічний аналіз. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 25 лютого 2022 року. Одеса : ОДУВС, 2022. С. 71–72.

14. Забарний М. М. Особа злочинця та її місце у кримінологічному аналізі запобігання злочинності. *Фінанси, економіка, права VS війна* : збірник тез Міжнародного конгресу, м. Ірпінь, 27 квітня 2022 року. Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. С. 755–760.

15. Забарний М. М. Основи методики кримінологічного аналізу злочинності. *Міжнародне право XXI століття: сучасність та майбутнє* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 25 травня 2022 р. Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. С. 101–102.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Кримінологічні засади участі України у міжнародній системі запобігання злочинності : монографія / Забарний М. М., Бодунова О. М., Топчій В. В., Дідківська Г. В. та ін. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021, 376 с.

2. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / Бодунова О. М., Дідківська Г. В., Нікітін Ю. В. Забарний М. М. та ін. ; за заг. ред. В. В. Топчія. Вінниця : Твори, 2021. 412 с.